

ZAKLJUČNO POROČILO
O REZULTATIH OPRAVLJENEGA RAZISKOVALNEGA DELA
NA PROJEKTU V OKVIRU CILJNEGA RAZISKOVALNEGA
PROGRAMA (CRP) »KONKURENČNOST SLOVENIJE 2006-2013«

REPUBLIKA SLOVENIJA
JAVNA AGENCIJA ZA RAZISKOVALNO DEJAVNOST
REPUBLIC OF SLOVENIA
REPUBLICAN AGENCY FOR RESEARCH AND DEVELOPMENT
LJUBLJANA

I. Predstavitev osnovnih podatkov raziskovalnega projekta

Projekta: 09-09-2008	Sig. z.: 0110
Šifra zadeve: 63113-315/2008	Pril.:
	Vrednost:

1. Naziv težišča v okviru CRP:

Moderna socialna država in večja zaposlenost

2. Šifra projekta:

V5-0283

3. Naslov projekta:

Posledice diskriminacije na družbeno, politično in socialno vključenost mladih v Sloveniji: analiza glede na spol, spolno usmerjenost ter etnično pripadnost

3. Naslov projekta

3.1. Naslov projekta v slovenskem jeziku:

Posledice diskriminacije na družbeno, politično in socialno vključenost mladih v Sloveniji: analiza glede na spol, spolno usmerjenost ter etnično pripadnost

3.2. Naslov projekta v angleškem jeziku:

Consequences of discrimination on social and political inclusion of young people in Slovenia: analysis according to gender, sexual orientation and ethnical identity

4. Ključne besede projekta

4.1. Ključne besede projekta v slovenskem jeziku:

Diskriminacija, mladi, spol, spolna usmerjenost, etnična pripadnost

4.2. Ključne besede projekta v angleškem jeziku:

Discrimination, youth, gender, sexual orientaiton, ethnical identity

5. Naziv nosilne raziskovalne organizacije:

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede

5.1. Seznam sodelujočih raziskovalnih organizacij (RO):

Mirovni inštitut

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper

6. Sofinancer/sofinancerji:

Urad Vlade RS za enake možnosti

Služba Vlade RS za razvoj

7. Šifra ter ime in priimek vodje projekta:

18260

Alenka Švab

Datum: 01. 09. 2008

Podpis vodje projekta:

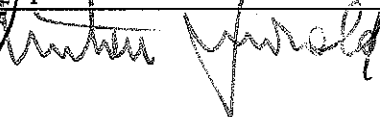
doc. dr. Alenka Švab

REKTORICA UL
PROF. DR. ANDREJA KOCIJANČIČ
PO POBLASTILU
DEKAN FDV
PROF. DR. ANTON GRIZOLD

Podpis prof. dr. Anton Grizold

prof. dr. Anton Grizold

II. Vsebinska struktura zaključnega poročila o rezultatih raziskovalnega projekta v okviru CRP

1. Cilji projekta:

1.1. Ali so bili cilji projekta doseženi?

a) v celoti

b) delno

c) ne

Če b) in c), je potrebna utemeljitev.

1.2. Ali so se cilji projekta med raziskavo spremenili?

a) da

b) ne

Če so se, je potrebna utemeljitev:

2. Vsebinsko poročilo o realizaciji predloženega programa dela¹:

NAMEN IN CILJI PROJEKTA

Namen projekta je bil na podlagi analize obstoječih empiričnih podatkov ter uradnih statističnih podatkov ter lastnih empiričnih podatkov oblikovati predloge za oblikovanje in izboljšavo antidiskriminacijskih politik na področju socialne zaščite, zmanjševanja družbene izključenosti in socialne ogroženosti ter preprečevanja diskriminacije na podlagi analiziranih osebnih okoliščin.

Cilji projekta so bili naslednji:

- raziskati vrsto, obseg, dejavnike ter posledice socialne, družbene in politične diskriminacije na podlagi spolne usmerjenosti, etnične pripadnosti, verske pripadnosti ter invalidnosti v intersekciji s spolom in starostjo (analiza dostopnih baz podatkov – obstoječe raziskave, uradni statistični podatki)
- identificirati probleme, s katerimi se pripadniki analiziranih socialnih manjšin srečujejo v vsakdanjem življenju (različne oblike implicitne in eksplicitne diskriminacije; socialna izključenost, neenakih možnosti), v sferi zaposlovanja ipd.
- oblikovati predloge za antidiskriminacijske politike; podpora oblikovalcem politik;
- diseminacija rezultatov in predlogov za politike
- objava rezultatov raziskave.

RAZISKOVALNA HIPOTEZA TER METODOLOŠKO-TEORETIČEN OPIS

Za zahodne družbe, med katere uvrščamo tudi Slovenijo, je značilno, da so različne oblike neenakosti (npr. po spolu, starosti, etnični pripadnosti, spolni usmerjenosti itn.) strukturno utemeljene ter so osnova tako ekonomsko-gospodarskih odnosov, političnih dogajanj, kot tudi povsem zasebnih in interpersonalnih interakcij v vsakdanjem življenju. Takšno okolje reproducira različne vrste že zgodovinsko prisotnih neenakosti (npr. glede na spol) in skladno s trenutnimi potrebami producira vedno nove. Kako v dani družbi, katere temelj je dejanska neenakost in neenaka obravnava ljudi glede na pripisane (spol, etnična pripadnost ...) in pridobljene določnice (družbeni status, ki temelji na denarju ...) misliti, delovati in spodbujati večjo enakost med ljudmi?

Četudi so raznolike diskriminatorne obravnave del vsakokratnih družbenih formacij, pa ne moremo mimo dejstva, da prisotnost ksenofobizmov, nacionalizmov, homofobije, androcentrične usmerjenosti in splošne ksenofobije v odnosu do različnih kategorij prebivalstva slabi interno družbeno kohezivnost (slovenske družbe) posledično pa tudi njeno notranjo moč v zastopanju lastnih interesov in moč občega razvoja. Povedano drugače, diskriminatorna ravnanja negativno vplivajo na obče družbeno življenje, gospodarsko rast, konkurenčnost slovenske družbe, enotnost v odnosu do mednarodne skupnosti ter izgubo človeških potencialov.

Težnja k odpravi različnih oblik diskriminacije, k vključevanju in integraciji diskriminiranih skupin v socialno, družbeno in politično življenje in vzpostavljanje družbe enakosti na vseh ravneh potemtakem ne pomeni zgolj akt človečnosti in humanosti, temveč tudi realno in konkretno korist za družbeni razvoj in gospodarsko rast ter konkurenčnost slovenske družbe.

V predlagani raziskavi smo izhajali iz NOSILNE TEZE o dvojni diskriminaciji: pripadniki različnih socialnih manjšin se danes v zahodnih družbah (vključno s Slovenijo) soočajo z

¹ Potrebno je napisati vsebinsko raziskovalno poročilo, kjer mora biti na kratko predstavljen program dela z raziskovalno hipotezo in metodološko-teoretičen opis raziskovanja pri njenem preverjanju ali zavračanju vključno s pridobljenimi rezultati projekta.

različnimi oblikami socialne ogroženosti in diskriminacije, ki jih pogojujejo tako 'klasične' - moderne determinante (spol, razredna pripadnost, etnična pripadnost, spolna usmerjenost, starost itn.), kot tudi tipično poznomoderni dejavniki, še posebej negativni učinki procesov individualizacije. Ob 'starih' oz. modernih oblikah diskriminacije (neenak položaj žensk in moških, asimetrična spolna delitev dela, stigmatizacija in nasilje nad istospolno usmerjenimi, pripadniki etničnih manjšin, invalidi itn.) še dodatno učinkujejo negativno na različne socialne manjšine tudi procesi individualizacije – tipični za poznomoderne družbe. Identificiramo lahko predvsem dva izvora takšnih negativnih učinkov: pritiske sfere dela (nestabilne oblike zaposlovanja, profesionalizacija osebnega življenja (delo kolonizira prosti čas: opravljanje dela preko delovnega časa, opravljanje nedokončanega dela doma), brezposebnost, omejitve pri odločanju za otroke in posledično prelaganje odločitve za otroke, ovire pri usklajevanju dela in družinskega življenja itn.); zahteve refleksivnega projekta sebstva (odgovornost za kreiranje lastne biografije in posledično za neuspehe v življenju, kar lahko kreira subjektivne občutke krivde, še posebej pri mladih, ki odraščajo pod pritiski zahtev po čim boljših osebnih, kariernih uspehih v življenju ter v visoko kompetitivnem in stresnem okolju). To potrjujejo tudi raziskave: diskriminirani so motivirani, da ne pripisujejo neuspeha/težav ipd. diskriminaciji oz. družbenim vplivom (npr. stigmatizacija s strani večinske družbe), temveč samim sebi, lastnim nezmožnostim oz. vedenju, s čimer ohranjajo občutek osebnega nadzora, kar izhaja iz zahtev po odgovornosti v kreiranju lastne biografije.

PRIDOBLENI REZULTATI

V projektu smo analizirali in identificirali ključne oblike diskriminacije glede na naslednje osebne okoliščine, pri čemer je pozornost dana tudi intersekciji s spolom in starostjo: invalidnost, spolna usmerjenost, etnična in narodnostna pripadnost ter verska pripadnost. Raziskovalne aktivnosti smo izvajali ločeno po posameznih področjih oz. osebnih okoliščinah. Ker gre za projekt, v katerega so vključene tri raziskovalne institucije, je bila delitev področij naslednja:

1. INVALIDNOST (Univerza v Ljubljani – Fakulteta za družbene vede)
2. SPOLNA USMERJENOST (Univerza v Ljubljani – Fakulteta za družbene vede in Mirovni inštitut)
3. ETNIČNA in NARODNOSTNA PRIPADNOST (Univerza na Primorskem – Znanstveno-raziskovalno središče Koper)
4. ROMI (Mirovni inštitut)
5. VERSKE SKUPNOSTI (Mirovni inštitut)

V okviru analize diskriminacije po vseh naštetih osebnih okoliščinah smo izvedli naslednje raziskovalne aktivnosti:

- analiza obstoječe zakonske ureditve ter relevantne zakonodaje (1. vidik: prepoved diskriminacije za posameznem področju v slovenski zakonodaji; 2. vidik: specifična zakonodaja za to populacijo);
- analiza oblik in dinamike diskriminacije po posameznih osebnih okoliščinah (ter v intersekciji s spolom in starostjo) glede na različne vidike družbenega življenja: izobraževanje, zaposlovanje, ekonomski in socialni položaj, prosti čas, zdravje, družbena in politična participacija, dostop do medijskih vsebin, nasilje ter druga, za posamezno osebno okoliščino specifična področja diskriminacije;
- predlogi za izboljšanje obstoječih ter formiranje novih antidiskriminacijskih politik.

V empiričnem delu je raziskava na vseh osebnih okoliščinah temeljila na treh med sabo

prepletenih delih: analiza že obstoječih in dostopnih empiričnih podatkov, izvedba poglobljenih ekspertnih intervjujev ter on-line kvantitativna anketa na področjih invalidnosti, spolne usmerjenosti ter verske pripadnosti. Ekspertne intervjuje kot obliko kvalitativnega zajemanja empiričnih podatkov smo v vseh obravnavanih področjih oz. osebnih okoliščinah (spolna usmerjenost, etnična in narodnostna pripadnost, verska pripadnost ter invalidnost) razdelili na intervjuje s predstavniki državnih institucij, pristojnih za konkretno področje, intervjuje s predstavniki različnih nevladnih organizacij s področja posameznih osebnih okoliščin ter intervjuje z raziskovalci, ki se ukvarjajo z znanstvenim preučevanjem teh področij. Za vsako področje ter za vsako skupino intervjuvancev smo sestavili vprašanja, s katerimi poskušamo identificirati ključne oblike diskriminacije glede na posamezne osebne okoliščine.

Ključne ugotovitve oz. rezultati raziskave so po posameznih osebnih okoliščinah naslednje (podrobnejša analiza je v priloženem obsežnem zaključnem raziskovalnem poročilu):

INVALIDNOST:

Področja največje neenakosti invalidnih oseb so: področje dela in zaposlovanja; možnosti izobraževanja; ekonomski in socialni položaj; socialna avtonomija; neenakosti med kategorijami invalidnosti, ki vpliva na hierarhijo invalidnosti.

Izobraževanje

- Večina anketiranih invalidnih oseb ima dokončano 4-letno srednjo šolo (44,5 %) in 2 ali 3-letno srednjo šolo (17,1); nedokončano osnovno šolo ima 3 % anketiranih, 9,1 % ima dokončano osnovno šolo, 0,6 % pa končano šolo s prilagojenim programom.
- Za šolanje so se invalidne osebe, ki so sodelovale v anketi v večini primerov odločile same, med tistimi, pri katerih so odločitev imeli v rokah starši pa prevladujejo osebe, stare 46 let in več.
- Dodatno izobraževanje invalidov je bolj značilno za invalidne osebe, stare 46 let in več; dodatnih izobraževanj se invalidne osebe najpogosteje udeležujejo v okviru svojih društev, zvez.
- Izobraževanje je izhod za ljudi, ki so kakorkoli diskriminirani.
- Vključevanje invalidnih otrok v redno šolanje je odvisno od angažiranosti in družbenega položaja staršev, nekatere kategorije invalidnih oseb je težje vključiti v redne šole.
- Šola je opredeljena kot prostor segregacije, katero še povečuje podaljševanje šolanja, posledice šolanja v zavodih so negativne.
- Invalidni otroci v družbi pogosto niso sprejeti, kar se začne kazati v družbi vrstnikov;
- V praksi deluje vrsta ovir, ki omejuje deklarativne možnosti izobraževanja.

Zaposlovanje

- Med vsemi brezposelnimi v mesecu marcu 2008 je bilo 17 % invalidnih oseb.
- Je področje, katerega invalidne osebe najbolj pogosto dojemajo kot področje, kjer v primerjavi z neinvalidnimi osebami nimajo enakih možnosti.
- Razlogi za problem zaposlovanja invalidnih oseb so predsodki, stigma, šibak socialni čut za invalide ter tržna naravnost sistema zaposlovanja.
- Možnosti za zaposlitev so odvisne od stopnje invalidnosti in od izobrazbe invalidne osebe, pri čemer pa višja stopnja izobrazbe še ne pomeni nujno zaposlitve. Izpostavlja se pomen neformalnih mrež oz. kanalov za zaposlovanje invalidnih oseb.

- Ponudba del, namenjena invalidnim osebam je majhna.
- Zaposlovanje invalidnih oseb je preveč omejeno na zaposlovanje v invalidskih podjetjih; vključeni v VDC-je izpadejo iz drugih zaposlitvenih možnosti.
- Možnosti za menjavo službe v primeru invalidnosti so izjemno majhne in se še zmanjšujejo.
- Problem nefleksibilnosti odločb (tudi ob izboljšanju stanja, začasno delo ni možno in obratno).

Ekonomski in socialni položaj

- Invalidne osebe imajo v primerjavi z neinvalidnim prebivalstvom manj možnosti za odločitve o tem, v kakšni stanovanjski obliki bodo živeli; možnosti odločanja o vrsti stanovanja se razlikujejo glede na vrste oviranosti.
- Možnosti samostojnosti in oblikovanja lastnega partnerstva in družine so glede na ostalo prebivalstvo veliko manjše, pri čemer so v daleč najslabšem položaju osebe, ki imajo motnjo v duševnem razvoju.
- Anketiranci in anketiranke najpogosteje živijo s partnerjem/ko in otroki, pri čemer glede na spol za ženske velja, da najpogosteje živijo same, za moške pa, da najpogosteje živijo s partnerko in otroki.
- Med razlogi zakaj nimajo otrok, so invalidne osebe navajale tako objektivne (ekonomska odvisnost, nerešen stanovanjski problem, zaposlitev, študij) kot subjektivne dejavnike (mladost, odsotnost ustreznega partnerja, ni želje), čemur so pa bili dodani tudi razlogi kot nekatere vrste bolezni in invalidnost.
- Razmerje anketiranih oseb z otroki in brez otrok znaša v mestu 1:1, na vasi pa 3:1.
- Večina anketiranih (36,0 %) mesečno v povprečju prejme do 400 € prihodkov, četrtnina pa jih prejme od 401 € do 600 €.
- Rezultati ankete so pokazali, da si večina invalidnih oseb ne more privoščiti nadstandardnih pripomočkov za zdravljenje, ali rekreacije in za to potrebne opreme, večina si lahko počitnice in potovanja omisli le redko.
- Ekonomski položaj invalidnih oseb je slabši od ekonomskega položaja ostalega prebivalstva, na kar vplivajo tudi težave v zaposlovanju.
- Dodatno je ekonomski položaj invalidne osebe odvisen od vrste oviranosti (predzavarovalna ali zavarovalna doba) ter od ekonomskega položaja oseb, s katerimi živi.

Prosti čas:

- v prostem času se anketirane osebe, ki so izbrale omenjene odgovore, največ družijo s prijatelji (64,6 %), družijo z družinskimi člani (67,1 %) ter ukvarjajo z računalnikom (54,9 %). Najmanj pa se anketirane osebe udeležujejo športnih aktivnosti v okviru društev (37,2 %) in izven društev (18,3 %) ter obiskujejo kulturne dogodke (23,2 %).
- na dostopnost različnih pristočasnih aktivnosti v širšem okolju vpliva fizična dostopnost in finančna dostopnost ter tip okolja v katerem bivajo (doma, v zavodih);
- določena stopnja omejenosti je pogojena z vrsto invalidnosti oz. zdravstvenim stanjem invalidne osebe (npr. fizična odvisnost oseb, ki so na električnih vozičkih, od drugih) in s tem povezanimi stroški, npr. ob potovanjih, ko se stroški podvojijo oz. potrojijo, odvisno od števila spremljajočih.

Zdravje:

- V anketi se je pokazalo, da si več kot tretjina (37,2 % oz. 61 oseb) anketiranih ne more privoščiti nadstandardnih pripomočkov, dodatnih zdravljenj in zdravil, medtem ko si

39 (23,8 %) to lahko privošči le redko. Pogosto si zdravstveni nadstandard lahko privošči 9,8 % (16 anketiranih), vedno pa le 4 (2,4 %) anketirane osebe. Med anketiranimi, ki si ne morejo privoščiti zdravstvenega nadstandarda je največ delovno nezmožnih (60,0 %) in oseb v pokoju (47,5 %) ter brezposelnih, ki iščejo zaposlitev (71,4 %).

- V ekspertnih intervjujih je bilo izpostavljeno, da je zakonsko področje zdravja sicer dobro urejeno, vendar prihaja do težav zaradi nekaterih nejasnosti glede posameznih pravic in z možnostjo uresničevanja pravic v praksi;

- Prav tako so intervjuvanke in intervjuvanci izpostavili, da se na področju uporabe različnih pripomočkov in opreme pojavljajo težave pri dostopu do kakovostnih produktov, ki jih invalidne osebe potrebujejo za vsakdanje življenje;

- Invalidne osebe so v primerjavi z ostalim prebivalstvom omejene glede možnosti dostopa do zdravstvenih storitev, ki niso neposredno povezane z oviranostjo, kot ocenjujejo v ekspertnih intervjujih. Srečujejo se tako s težavami v komunikaciji kot v obravnavi s strani zdravstvenega osebja.

Družbena in politična participacija:

- družbena in politična participacija invalidnih oseb je slabša v primerjavi s participacijo ne-invalidnih oseb. Za družbeno participacijo invalidnih oseb je značilna zlasti aktivnost v različnih društvih invalidov, in sicer prek prostovoljnega dela, dela v raznih komisijah in odborih, kot se je pokazalo v rezultatih anketnega vprašalnika. 130 izmed 164 anketiranih oseb je vključenih v društvo, zvezo, organizacijo ali politično stranko, kar predstavlja 79,3 % anketiranih oseb. Družbena participacija glede na spol pokaže, da je izmed včlanjenih anketiranih oseb, 42,5 % moških in 57,5 % žensk. Medtem, ko je največ včlanjenih v starostnem razredu od 46 do 60 let, in sicer 35,5 % ter 23,1 % izmed včlanjenih v starostnem razredu od 61 do 75 let.

- V ekspertnih intervjujih so bili izpostavljeni predsodki in stigmatizacija pri vključevanju invalidnih oseb v pomembne funkcije v družbenem in političnem življenju. Možnost udeleževanja in aktivne participacije v verskem življenju tako prevladujejo, kot tudi drugih verskih skupnosti v Sloveniji je premalo raziskana.

Nasilje:

- V anketi smo ugotovili, da je najpogostejša oblika nasilja psihično nasilje (grdo govorjenje, zmerjanje, žalitve, poniževanje, ipd.), ki ga je doživelo 23,2 % tistih, ki so doživeli nasilje zaradi invalidnosti, medtem ko je manj kot 5 % žrtev doživelo telesno (klofutanje, brcanje, lasanje, pretepanje, boksanje, ipd.) in spolno nasilje. Ob tem je potrebno izpostaviti, da 72 % oz. 118 anketiranih oseb na to vprašanje ni odgovarjalo.

- Izmed tistih, ki so doživeli psihično nasilje je 65,8 % žensk in 34,2 % moških. Medtem, ko sta deleža žensk in moških enaka pri telesnem nasilju, in sicer 50 %. Izmed tistih, ki so doživeli spolno nasilje, so vse 3 žrtve ženske.

- Na vprašanje, če so bili kdaj prizadeti zaradi opazk o njihovi invalidnosti, vendar te opazke niso bile izrečene nalašč, skoraj polovica anketiranih, 48,8 % (80 anketiranih) odgovarja pritrdilno.

- Področje nasilja je tabuizirano in precej neraziskano, tako nasilje med invalidnimi osebami, nad invalidnimi osebami, kot tudi nasilje invalidnih oseb do ne-invalidnih oseb;

- Odsotnost diskurza o nasilju in hendikepiranih se je pokazalo tudi v anketi

- Zlorabe in manipulacije invalidnih oseb; potreba po zagovorniku ali zagovornici, ki ni starš;

- Vrste nasilja (psihično, fizično, spolno nasilje, šikaniranje), vendar podatkov ni.

Razlike med spoloma in glede na starost:

- Med otroki, ki so bili v letu 2005 vključeni v zavodsko varstvo za otroke in mladostnike s fizičnimi poškodbami in lažjimi ali zmernimi motnjami v duševnem razvoju je delež deklic manjši od deleža fantov in znaša 39,9 %.
- Med anketiranimi je v primerjavi z moškimi več žensk z nedokončano osnovno šolo, dokončano osnovno šolo in dokončano visoko šolo, fakulteto ali akademijo.
- Delež žensk med brezposelnimi invalidi je v oktobru 2007 znašal 42,2 %, delež žensk med zaposlenimi pa 42,9 %.
- V ekonomskem smislu je v prvih dveh dohodkovnih razredih približno 2/3 žensk, kar je nekoliko več kot znaša njihov delež udeležbe v raziskavi.
- Anketiranke so navedle zlasti težave pri fizičnem dostopu, predsodke glede materinstva in partnerstva ter diskriminacijo na delovnem mestu. Medtem ko se anketiranci se nanašajo predvsem na partnerstvo in seksualno življenje ter na samopodobo.
- Med anketirankami jih največ živi samih (29,0 %), medtem ko anketiranci živijo sami le 7,7 % primerov.
- Zaradi starosti se 46,3 % anketiranih srečuje s težavami in ovirami v vsakdanjem življenju, in sicer 31 moških (40,8 %) in 45 žensk (59,2 %).
- Razlike med spoloma zlasti na področju zaposlovanju in glede na družbene vloge moških in žensk v vsakdanjem življenju s poudarkom na partnerskih zvezah in skupnem življenju, kjer so ženske tiste, ki so skrbnice drugih.
- Pri razlikah glede na starost so zlasti slabši položaj starejših invalidnih oseb v primerjavi z ostalimi invalidnimi osebami na ekonomskem, zdravstvenem področju, področju oskrbe in nege ter bivanjskem področju.

SPOLNA USMERJENOST

Javno mnenje:

- Stopnja socialne distance do homoseksualcev je svoj vrhunec doživela sredi devetdesetih let, ko okrog 60% vprašanih državljanov in državljanek Slovenije ni želelo imeti homoseksualca za soseda. Po zadnjih podatkih (2005) je delež teh padel na 35%.
- Na lestvici homonegativnosti je Slovenija uvrščena med zmerno homonegativne in najbolj homonegativne države v Evropi. Za Slovenijo je v primerjavi z drugimi evropskimi državami značilno relativno nizko nestrinjanje s homoseksualnostjo in relativno visoka stopnja socialne distance.

Zakonska ureditev in relevantna zakonodaja:

- Slovenska zakonodaja v nekaterih zakonih eksplicitno prepoveduje diskriminacijo na osnovi spolne usmerjenosti (npr. Kazenski zakonik, Zakon o delovnih razmerjih, Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja).
- Glavne pomanjkljivosti slovenske zakonodaje so povezane z Zakon o registraciji istospolne partnerske zveze, ki istospolnima partnerjema ne priznava statusa svojca, s tem pa tudi vrsto pomembnih pravic in dolžnosti. Nevladne organizacije ta zakon ocenjujejo kot diskriminatoren.
- S tem povezan problem so tudi istospolne družine, ki zakonsko niso opredeljene in zaščitene. Problemi se kažejo v dodeljevanju starševskih pravic (legalno je oče ali mati otroka lahko le eden od obeh istospolnih partnerjev, medtem ko drugi ne more posvojiti tega otroka), možnosti umetne oploditve (ta ni dovoljena samskim ženskam in tistim, ki niso v heteroseksualni vezi) in možnosti posvojitve otrok (gejevski in lezbični pari ne morejo posvojiti otroka).

- Otroci, ki že živijo v istospolnih družinah, niso pravno zaščiteni. S tega vidika je diskriminacija najbolj očitna za samega otroka.

Izobraževanje:

- Uradni kurikulum devetletne osnovne šole v Sloveniji omenja spolno usmerjenost kot učno temo le enkrat (pri predmetu Družba v petem razredu), vendar učbeniki za to predmetno področje spolne usmerjenosti ne tematizirajo.
- Nobeden od učbenikov za osnovno šolo v vsebinskih sklopih, kjer je govora o družini in različnih oblikah družinskih skupnosti, ne omenja istospolnih družin.
- Dobrih 52% vprašanih dijakov je zatrnilo, da se o homoseksualnosti v šoli niso nikoli pogovarjali. Podobno skoraj 49% študentov poroča, da na fakulteti o homoseksualnosti niso razpravljali. Homoseksualnost kot tema razprave pri pouku se pojavlja sporadično in nesistemske.
- V povprečju je 81% vprašanih dijakov in 75% vprašanih študentov nezadovoljnih z dostopom do informacij o homoseksualnosti v kontekstu šole, ki jo obiskujejo. Večina dijakov in študentov tudi ni zadovoljna s šolskim sistemom podpore za istopolno usmerjene posameznike. Dobrih 26% dijaške in študentske populacije je zatrnilo, da šolski sistem ne nudi sploh nikakršne podpore istopolno usmerjenim mladim.
- Dostop nevladnim organizacijam do šol je tako rekoč zaprt. Govor o homoseksualnosti je še vedno interpretiran kot promocija, ne izobraževanje.
- Šole nimajo sprejetih anti-diskriminacijskih kodeksov delovanja, šolski svetovalni delavci pa pogosto nimajo dovolj znanja, da bi se pravilno odzvali na razkritje posameznika v šoli.
- Vsak drugi študent ali dijak ni razkril svoje spolne usmerjenosti pred svojimi sošolkami in sošolci. Večina ni razkritih pred učitelji in profesorji. Glavni razlog za to je strah pred nasiljem in diskriminacijo.
- Predvsem srednje šole so nevaren prostor za istopolno usmerjene posameznike in posameznice. Več kot ena desetina istopolno usmerjenih dijakov in dijakinj se pogosto srečuje z nasiljem zaradi svoje spolne usmerjenosti, več kot 35% vprašanih dijakov pa ima vsaj eno izkušnjo nasilja zaradi svoje spolne usmerjenosti v šoli. Na fakultetah ima tako izkušnjo skoraj 11% GLBT študentk in študentov.

Zaposlovanje:

- 34% mladih zaposlenih je na delovnem mestu zaradi svoje spolne usmerjenosti že doživelo nasilje ali so bili zaradi tega diskriminirani.
- Velik delež zaposlenih LGBT oseb na delovnem mestu ni razkritih. Med respondenti je bilo skoraj 31% razkritih pred vsemi ali večino svojih sodelavk in sodelavcev, preostali pa niso razkriti ali pa so razkriti le pred nekaterimi sodelavci in sodelavkami.

Prosti čas:

- Forumi, internetna komunikacija in posebni internetni portali, namenjeni LGBT osebam, so postali pomembna in zelo živahna točka družabnega življenja v LGBT skupnosti. Tovrstne virtualne prostore redno ali občasno obiskuje 66,7% vprašanih LGBT oseb.
- Internet je poglaviti vir informacij o homoseksualnosti za naše respondente. Več kot 96% vprašanih najraje dostopa do informacij o spolni usmerjenosti preko interneta.

Zdravstvo:

- GLBT osebe zaradi strahu pred diskriminacijo ne želijo razkriti svoje spolne usmerjenosti pred zdravnikom, čeprav je ta informacija lahko pomemben podatek pri diagnosticiranju.
- Moški, ki imajo spolne odnose z moškimi, so diskriminirani pri krvodajalstvu, ker ne smejo darovati krvi.
- HIV pozitivne osebe v Sloveniji so takorekoč nevidne in zelo stigmatizirane.
- Nekateri zdravniki in psihiatri homoseksualnost še vedno obravnavajo kot bolezen in GLBT osebe pošiljajo na zdravljenje.
- Ne obstajajo preventivni zdravstveni programi za geje in lezbijke.
- Družbena stigmatizacija istospolnih oseb lahko vpliva na višjo stopnjo duševnih težav in posledično tudi na višjo stopnjo zlorabe drog. 12% vprašanih GLBT vedno ali pogosto uživa alkohol ali droge prav zaradi preseganja lastnih strahov in dvomov glede svoje spolne usmerjenosti.

Družbena in politična participacija:

- Po javnih manifestacijah GLBT oseb (npr. Parada ponosa) v zadnjih letih prihaja do fizičnih napadov na udeležence teh aktivnosti.
- GLBT nevladne organizacije so zaradi tematike, s katero se ukvarjajo, pogosto diskriminirane s strani aktualne politike.

Nasilje:

- V Sloveniji ne obstaja uradna statistika glede nasilja iz sovraštva na osnovi spolne usmerjenosti. Hkrati je problem v tem, da žrtve homofobičnih napadov tega ne prijavijo.
- Vsaj eno izkušnjo homofobičnega nasilja (ne glede na obliko nasilja) v šoli oziroma na delovnem mestu ima 63% dijakov, skoraj 35% študentov in skoraj 34% zaposlenih in tistih, ki so trenutno brezposelni.
- V povprečju skoraj 5% vprašanih GLBT oseb pogosto doživlja nasilje v družini, šoli ali na delovnem mestu.
- Med analiziranimi konteksti – šola, družina, prijatelji in delovno mesto – družina izstopa kot kontekst, kjer geji in lezbijke najpogosteje in največkrat doživljajo nasilje.
- Skoraj 35% vprašanih je vsaj enkrat, lahko pa tudi večkrat ali pogosto doživelo psihično nasilje v družini. Skoraj 43% vprašanih je doma izkusilo neverbalno nasilje, povezano z njihovo spolno usmerjenostjo. 12% med njimi tovrstno nasilje doživlja pogosto. Skoraj 5% respondentk in respondentov je doživelo fizično nasilje.
- Razkritje je pri 3% vprašanih GLBT oseb botrovalo prekinitvi odnosa s starši.
- Zaradi nasilja v družini GLBT osebe pogosto začno izvajati nasilje sami nad seboj v želji, da bi zahtevam družine in okolice ustregli oziroma da bi odpravili spolno usmerjenost, ki jim povzroča težave. To rezultira v različnih oblikah poškodovanja samega sebe. Starši so resda povzročitelji nasilja, a so hkrati tudi žrtve družbene stereotipizacije, nevidnosti ter tabuizacije homoseksualnosti.
- V Sloveniji ne obstaja uradna statistika glede nasilja iz sovraštva na osnovi spolne usmerjenosti. Hkrati je problem v tem, da žrtve homofobičnih napadov tega ne prijavijo.

ETNIČNA IN NARODNOSTNA PRIPADNOST

ITALIJANSKA IN MADŽARSKA NARODNA SKUPNOST

Slovenska zakonodaja zagotavlja relativno celovito pravno zaščito italijanske in

madžarske narodne skupnosti, ki poleg ustavnih določb obsega še okoli 80 zakonov in predpisov, ki zadevajo različna področja vsakdanjega življenja manjšin. Kljub temu na posameznih področjih prihaja do razhajanj med normativnimi določbami zakonodaje in dejanskim uresničevanjem posebnih manjšinskih pravic.

Na podlagi izsledkov raziskave kot najbolj problematična izpostavljam naslednja področja iz družbenega življenja pripadnic in pripadnikov italijanske in madžarske narodne skupnosti v Sloveniji:

- izrazito zmanjševanje števila pripadnikov obeh narodnih skupnosti in proces asimilacije v večinsko prebivalstvo;
- problem rabe manjšinskega jezika v lokalnem narodnostno mešanem območju;
- nedosledno uresničevanje ustavnih in zakonskih določil, ki zadevajo posebne pravice pripadnikov obeh manjšin;
- pomanjkanje ali neizvajanje ukrepov, ki bi sankcionirali neupoštevanje ustavnih in zakonskih določil na področju zaščite narodnih manjšin;
- pomanjkanje interesa pristojnih državnih organov za upoštevanje različnih pobud ali predlogov zakonskih dopolnil, ki jih nanje naslavljajo organizacije manjšinskih skupnosti

Ekonomski in socialni položaj:

- Pomanjkanje avtonomije na ekonomskem področju (odvisnost od javnih sredstev).
- Visoka stopnja brezposelnosti zlasti med pripadnicami in pripadniki madžarske narodne skupnosti.

Družbena in politična participacija:

- Občasne težave v komunikaciji na področju sodelovanja z vlado, različnimi komisijami državnega zbora in z Uradom za narodnosti, katerega naloga med drugim je spremljanje uresničevanja ustavnih in zakonskih določil, ki zadevajo posebne pravice pripadnikov italijanske in madžarske narodne skupnosti.
- Pomanjkanje interesa za upoštevanje različnih pobud ali predlogov zakonskih dopolnil, ki jih na pristojne institucije naslavljajo organizacije manjšinskih skupnosti (npr. predlog Resolucije o položaju italijanske in madžarske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji ne uživa podpore obeh narodnih manjšin).
- Težave pri pridobivanju javnih finančnih sredstev za delo manjšinskih kulturnih ustanov, radijskih in televizijskih programov in podobno.

Dostop do medijskih vsebin:

- Medijsko pokrivanje manjšinske problematike je večinoma prepuščeno samim manjšinskim medijem, medtem ko je širši medijski prostor razmeroma zaprt za to tematiko.
- Za izvedbo manjšinske medijske produkcije je na voljo vse manj finančnih sredstev, kar se odraža v pomanjkanju kadrov in krčenju programskih vsebin.

Druga, specifična področja:

- Nedoslednosti pri zagotavljanju možnosti uporabe italijanskega in madžarskega jezika v komuniciranju z državnimi organi oziroma javnimi službami (npr. dvojezično vodenje postopkov in izdajanje sklepov).
- Izrinjanje rabe manjšinskih jezikov v zasebno sfero.
- Odklonilen odnos večinske družbe zaradi javne rabe manjšinskega jezika.

- Porast oblik nestrpnega vedenja in vandalizma (uničevanje in zakrivanje dvojezičnih napisov, uničevanje spomenikov in javnih ustanov italijanske manjšinske skupnosti).

ROMSKA SKUPNOST

Večina uradnih dokumentov, ki omenjajo romsko skupnost v Republiki Sloveniji, ugotavlja, da so ena izmed najbolj ranljivih skupin v slovenski družbi praktično na vseh področjih, od izobraževanja in zaposlovanja, do stanovanjskega področja. 65. člen Ustave sicer omenja »posebne pravice romske skupnosti v Sloveniji«, vendar njihove vsestranske marginalizacije ni mogoče prezreti. Kot zaskrbljujoč problem se izpostavlja splošna socialna izključenost, povezana s socialno-ekonomsko politiko, torej socialno politiko, zdravstvom itn. Kljub že sprejeti Strategiji o izobraževanju Romov v Republiki Sloveniji, ki naj bi ustvarila podlago za vključevanje Romov v slovenski izobraževalni sistem na načelih večkulturnosti in enakega obravnavanja, so obstoječi podatki tudi na tem področju zaskrbljujoči. Poleg ločenega poučevanja romskih otrok na osnovnošolski ravni, so romski otroci tudi nadpovprečno zastopani v šolah za otroke s posebnimi potrebami. Tudi na stanovanjskem področju je položaj Romov slab. Večina jih živi ob pomanjkanju infrastrukture (marsikdo je brez električne napeljave, kanalizacije in tekoče vode, ni asfaltiranih cest, itn.).

Izpostavljanje »posebnosti« Romov in navezavo diskurzov o »romski problematiki« na vprašanja kulturne/etnične/narodne pripadnosti in s tem povezane predpostavljene neizbežne romske »različnosti« je potrebno ovrednotiti v širšem teoretskem kontekstu preseganja novodobnih rasizmov in nacionalističnih predsodkov. Romska »drugačnost« se namreč uporablja kot opravičilo za mnoge posredne in neposredne diskriminatorne prakse, ki kontinuirano ohranjajo razlikovanje med večinskim »mi« dominantnega (slovenskega) naroda in dojemajo romsko skupnost kot ultimativnega »drugega«, ki ga je potrebno »socializirati«, »integrirati« in »asimilirati«.

Na podlagi empiričnega dela raziskave so področja največje neenakosti Romov:

- možnosti izobraževanja;
- področje dela in zaposlovanja;
- ekonomski in socialni položaj – predvsem bivanjske razmere;
- predsodki večinske populacije.

Izobraževanje:

- Slabši rezultati romskih otrok v šolskem sistemu so odraz slabih bivanjskih razmer in splošne socialno-ekonomske izključenosti romske populacije.
- Vsi sogovorniki poudarjajo, da je najpomembnejše prav kvalitetno izobraževanje, saj uspešno šolanje omogoča tudi lažji dostop do trga dela.
- Izpostavljajo tudi pomen predšolske vzgoje za romske otroke.
- V izobraževanje je potrebno poleg otrok vključevati tudi odrasle.

Zaposlovanje:

- Med romsko populacijo vlada visoka stopnja brezposelnosti.
- Nezaposlenost je povezana s slabo izobrazbo in slabimi bivalnimi razmerami.
- Predsodki delodajalcev v izhodišču onemogočajo Romom enakopraven dostop do trga dela.
- Nezaposlenost je tudi posledica dejstva, da so se Romi usmerjali v poklice, za katere v času, ko se želijo zaposliti, ni več povpraševanja delodajalcev (npr. šivilje).

Ekonomski in socialni položaj:

- Veliko Romov živi ob pomanjkanju infrastrukture; brez električne napeljave, kanalizacije in tekoče vode, ni asfaltiranih cest, itn.
- Njihova izoliranost in družbena izključenost je še poudarjena zaradi življenja v posebnih naseljih, ki so poleg tega v večini tudi materialno slabo preskrbljena in nelegalna.
- Romi živijo v socialnem vakuumu, saj niso dovolj vključeni v celoten družbeni sistem.

Zdravje:

- Neprimerne bivanjske razmere botrujejo tudi zdravstvenim težavam, ki se odražajo v večji umrljivosti Romov.

Družbena in politična participacija:

- Konkretna situacija onemogoča preprosto odslikavanje in reduciranje obravnavanih tematik na zgolj eno samo tako imenovano »romsko problematiko«, saj veliko vlogo igrajo geografske in lokalne specifičnosti.
- Obstaja problem vprašanja reprezentativnosti, saj se Rome redko prepozna kot subjekt, kateremu je potrebno zaupati vzvode upravljanja.
- Kljub izboljšavam, ki so bile dosežene glede participacije na lokalni ravni, Romi nimajo svojega predstavnika v državnem zboru.

Dostop do medijskih vsebin:

- Romi so kljub zakonskim določilom in nekaterim pozitivnim spremembam še vedno prikrajšani pri dostopu do medijev.

Druga, specifična področja:

- Romi so tarča predsodkov večinskega prebivalstva.
- Negativni stereotipi vplivajo na pripadnike romske skupnosti še posebej obremenilno in izključevalno, saj jim onemogočajo enakopraven razvoj in napredek.
- Negativni stereotipi in predsodki lahko vplivajo tudi na slabši učni uspeh romskih otrok in na večjo nezaposlenost Romov.

»NOVE« NARODNE SKUPNOSTI

Slovenska ustava pripadnicam in pripadnikom »novih« narodnih skupnosti ne priznava legalnega skupinskega (manjšinskega) statusa, zato nimajo zagotovljenih polnopravnih možnosti kulturnega in jezikovnega udejanjanja svojih narodnih posebnosti.

Na podlagi izsledkov raziskave kot najbolj problematično izpostavljamo naslednja področja iz družbenega življenja pripadnic in pripadnikov »novih« narodnih skupnosti v Sloveniji:

Izobraževanje:

- Izobrazbena struktura nekaterih etničnih/manjšinskih skupnosti je precej nižja, kot izobrazbena struktura večinskega naroda (ta problem je še posebej izrazit med Albanci, Bošnjaki, Bosanci in Muslimani, kjer je prevladujoča stopnja izobrazbe osnovnošolska).
- Možnost dopolnilnega pouka maternega jezika v osnovnih šolah imajo zgolj pripadniki tistih etničnih/narodnih skupnosti (Albanci, Hrvati, Makedonci), katerih izvorne države imajo s Slovenijo sklenjene bilateralne sporazume. Izvedba dopolnilnega

pouka je kljub temu otežena, saj temelji predvsem na samoorganizaciji in samofinanciranju posameznih skupnosti.

- Rezultati raziskav izpostavljajo izkušnje z neenako obravnavo otrok v vrtcih in šolah.

Zaposlovanje:

- Skoraj polovica pripadnic in pripadnikov posameznih etničnih/narodnih skupnosti je zaposlena v poklicih za neindustrijski način dela, so upravljavci strojev in naprav, industrijski izdelovalci ali zaposleni v poklicih za preprosta dela.

- Delež brezposelnih med pripadnicami in pripadniki etničnih/narodnih skupnosti je nekoliko večji, kot med slovenskim prebivalstvom. Delež brezposelnosti je najvišji med Albanci, Bošnjaki, Bosanci in Muslimani. Prebivalci Slovenije, rojeni v kateri izmed nekdanjih jugoslovanskih republik na zaposlitev praviloma čakajo dlje, kot Slovenci.

- Sogovorniki opozarjajo na problem prikrite diskriminacije pri iskanju zaposlitve ali na delovnem mestu.

- Opaziti je mogoče fenomena »lepljivih tal« ali »steklenih stropov«, ki ponazarjata zmožnost napredovanja zgolj do določenih položajev na karierni hierarhični lestvici.

Ekonomski in socialni položaj:

- Na področju stanovanjske oskrbe so pripadnice in pripadniki drugih etničnih/narodnih skupnosti v slabšem položaju, kot Slovenci. Znotraj te populacije je posebej ranljiva skupina, ki jo sestavljajo Albanci, Bošnjaki, Bosanci, Muslimani in Makedonci, ki bolj sloni na podpornih mehanizmih stanovanjske oskrbe.

Družbena in politična participacija:

- Pripadnice in pripadniki »novih« narodnih skupnosti v Sloveniji imajo za ohranjanje in promocijo lastnega jezika in kulture na voljo zgolj omejena sredstva. Najpomembnejši medij predstavlja družinski oz. sorodstveni krog ter v manjši meri samoorganizacija v številna (kulturna) društva, ki se v večinskem deležu sama financirajo.

- Težave pri iskanju (legitimnih) sogovornikov ob prizadevanjih za doseg priznanja manjšinskega statusa.

Dostop do medijskih vsebin:

- Tematika »novih« narodnih skupnosti je v medijskem prostoru močno zapostavljena (bodisi »tiho spregledana« ali obravnavana z negativnega vidika).

- Manjšinska problematika je v medijih pogosto instrumentalizirana za doseganje različnih političnih interesov (primer izbrisanih).

Razlike med spoloma in po starosti:

- V vseh etničnih/narodnih skupnostih, ki izvirajo iz prostora nekdanje Jugoslavije, imajo ženske slabšo izobrazbeno strukturo kot moški. Posebej izrazite so razlike pri Albancih, Bošnjakih in Muslimanih, kjer ima skoraj 60 % žensk (ne)dokončano osnovno šolo, medtem ko med moškimi ta delež znaša okoli 35 %.

- V vseh etničnih/narodnih skupnostih, ki izvirajo iz prostora nekdanje Jugoslavije, je delež brezposelnih večji med ženskami, kot med moškimi.

- mlajša generacija težje najde zaposlitev, kot starejša generacija. Pri iskanju zaposlitve mlajša generacija občuti neenakopravno obravnavo v večjem deležu, kot srednja in starejša generacija, prav tako na delovnem mestu zaznavajo več neenakopravne obravnave, kot starejši.

- moški in pripadnice oz. pripadniki mlajših generacij se pogosteje znajdejo v situaciji, ko se jim zdi bolje prikriti svojo etnično pripadnost.
- Pripadnice in pripadniki mlajših generacij se pogosto soočajo z emocionalnimi stiskami zaradi težav pri opredeljevanju .

Druga specifična področja:

- zaradi javne rabe maternega jezika so pripadniki in pripadnice etničnih/narodnih skupnosti pogosto izpostavljeni neodobravajočemu ali odkrito odklonilnemu odnosu okolice.
- delež pripadnic in pripadnikov etničnih/narodnih skupnosti se odloča za prikrievanje svojega nacionalnega izvora in celo za spremembo imena in/ali priimka, da bi se izognili stigmatizaciji in diskriminaciji.

VERSKA PRIPADNOST

Glede na intervjuje in anketo lahko zaključimo, da so na področju diskriminacije glede na versko pripadnost najbolj kritična področja enakopravnih možnosti opravljanja religioznih obredov, kar se navezuje tako na infrastrukturo kot tudi na možnost molitve na delovnem mestu, v šoli, v javnih ustanovah (bolnišnice, letališča, ipd.). Čutiti je tudi prikrajšanost glede praznikov, ki niso prepoznani kot dela prosti dnevi, pa glede možnosti za prehranjevanje v skladu z religioznimi predpisi. Vsa ta področja so se izkazala kot najbolj problematična za muslimanske vernice in vernike. Eden od odgovorov iz ankete to jedrnato povzema takole:

»Prazniki, prehrana na del. mestu, šoli, nimamo verskega centra«

Na podlagi empiričnega dela raziskave so področja največje neenakosti pripadnic in pripadnikov verskih skupnosti:

- možnosti prakticiranja vere oziroma pravica do verskega obredja (verski objekti in izvajanje bogoslužja);
- področje dela in zaposlovanja;
- predsodki večinske populacije.

Pravica do prakticiranja veroizpovedi:

Empirični del raziskave je pokazal, da se tako muslimani kot pravoslavci srečujejo s problemom pomanjkanja infrastrukture in pomanjkanja finančnih sredstev. Muslimani se počutijo prikrajšane, ker še vedno nimajo svojega verskega centra. Verske skupnosti se počutijo diskriminirane tudi pri praznovanju verskih praznikov, saj niso dela prosti dnevi in zato nekateri naletijo na nerazumevanje delodajalcev, ker jim nekateri onemogočajo, da bi si ta dan vzeli dopust. Večina sicer problem razrešuje tako, da na praznike vzamejo dopust. V odnosu z delodajalci je tudi možna prisotnost problematične odsotnosti razumevanja, da bi verniki želeli na delovnem mestu opravljati molitev. Pravica do molitve je prepuščena osebnemu odnosu med zaposlenimi in delodajalci; v nekaterih primerih se razreši ugodno, v nekaterih pa ne.

Zaposlovanje:

Čeprav načeloma ni težav z zaposlovanjem pripadnikov verskih skupnosti, saj večinoma njihova religioznost niti ni na prvi pogled razvidna, prihaja do težav pri iskanju nove zaposlitve in do nekaterih izkušenj z diskriminacijo na delovnem mestu. Empirični del

raziskave je pokazal, da so najbolj vidno diskriminirane muslimanske ženske, ki prakticirajo slog oblačenja v skladu z verskimi načeli. Pogosto gre pri diskriminaciji pri zaposlovanju – kot tudi pri izobraževanju, politični in družbeni participaciji, ekonomskem in socialnem položaju ter tudi pri pojavih nasilja do pripadnic in pripadnikov verskih skupnosti – prav za križanje verske, etnične in spolne dimenzije. Pri negativnih odzivih delodajalcev, učiteljev ali državnih uradnikov je namreč zaznati vzorec negativnega stereotipiziranja na podlagi »drugačnosti«, ki se navezuje tako na versko kot tudi na narodno pripadnost. Še posebno je to opaziti pri pravoslavni in muslimanski verniki, katere zamejuje označevanje po etničnem ključu na podlagi maternega jezika. Empirični del raziskave je pokazal tudi na problematičnost nesprenmljanja oziroma odsotnost beleženja pojavov diskriminacije na delovnem mestu; še posebno pa nemoč predvsem manjših verskih skupnosti, ki pojavov diskriminacije ponavadi ne želijo prijaviti, saj ocenijo, da bi bila njihova izpostavljenost prevelika, učinki pritožbe pa premajhni oziroma nični.

Za področje zaposlovanja je pomembna ugotovitev tudi opazka enega od respondentov iz ankete, ki poudarja zamejevanje in onemogočanje napredovanja ter nižje osebne dohodke.

Predsodki:

Najbolj splošna je ugotovitev o vsesplošno prisotnih predsodkih in negativnih stereotipih, ki omejujejo možnosti pripadnikom verskih skupnosti tako v šoli kot na fakulteti in na delovnem mestu, ter v družbi nasploh. Glede na rezultate ankete, čeravno je bila izvedena na majhnem in nereprezentativnem vzorcu muslimanske populacije, gre za precej razširjen pojav, saj več kot polovica respondentov poroča o negativnih odzivih okolice in o izkušnjah s psihičnim nasiljem.

Za ostale dimenzije lahko ugotovimo, da je položaj verskih skupnosti v Sloveniji v glavnem neproblematičen. Pomembna je navezava verske pripadnosti na etnično identiteto – še posebej v obliki askriptivne, torej »dane« etnične oznake, ki jo večinska populacija »prilepi« manjšinski skupini ne glede na njeno sprejemanje ali zavračanje takšnega označevalca. Muslimani so tako stigmatizirani in pogosto slabšalno označeni za »Balkance«, »Bosance«, »južnjake«. Empirični del raziskave namreč kaže, da vernice in verniki pogosto izpostavljajo, da so deležni neenake obravnave ali diskriminacije zaradi svoje vere oziroma narodnosti. Še posebej je to očitno pri pripadnikih bošnjaškega in srbskega naroda oziroma zaradi uporabe bošnjaškega ali srbskega jezika, čeprav veliko manj pri slednjih.

Izobraževanje:

Najbolj se je pokazala potreba po možnosti pritožbe na šolah, kadar so otroci neenakopravno obravnavani zaradi svoje veroizpovedi, saj starši poročajo o tem, da pri šolskih oblasteh naletijo na gluha ušesa.

Mediji:

Raziskava je pokazala potrebo po več medijskih vsebinah o različnih religijah in z namenom spoznavanja različnih, tudi manjših verskih skupnosti. Intervjuvanci in anketiranci so tudi izpostavili nujnost sankcioniranja sovražnega govora in odpravo stereotipnega prikazovanja vernic in vernikov.

Nasilje:

Raziskava je pokazala, da so v Sloveniji predvsem muslimani podvrženi psihičnemu nasilju v obliki posmehovanja, zmerjanja in predsodkov, včasih pa tudi fizičnim napadom.

Razlike med spoloma in po starosti:

Posebej relevantnih podatkov glede na razlike po starosti ali spolu ni. Empirični del raziskave je nakazal le neko splošno prepoznavanje razlik med »mlado« in »starejšo« generacijo vernikov, saj med mladimi pogosto vlada potreba po sodobnih in novih pristopih. Ni pa raziskava pokazala na kakršnekoli razlike v diskriminaciji glede na starost pripadnic in pripadnikov katere od verskih skupnosti, razen omembe v anketi, da so mladi muslimani še bolj izpostavljeni negativnim odzivom okolice.

Anketa prav tako ne kaže opaznih razlik med spoloma, čeprav lahko sklenemo, da do razlik med spoloma prihaja na področju zaposlovanja muslimank, ki svojo versko pripadnost izražajo s specifičnim načinom oblačenja (predvsem gre za nošenje rute oziroma hidjaba).

3. Izkoriščanje dobljenih rezultatov:

3.1. Kakšen je potencialni pomen² rezultatov vašega raziskovalnega projekta za:

- a) odkritje novih znanstvenih spoznanj;
- b) izpopolnitev oziroma razširitev metodološkega instrumentarija;
- c) razvoj svojega temeljnega raziskovanja;
- d) razvoj drugih temeljnih znanosti;
- e) razvoj novih tehnologij in drugih razvojnih raziskav.

3.2. Označite s katerimi družbeno-ekonomskimi cilji (po metodologiji OECD-ja) sovpadajo rezultati vašega raziskovalnega projekta:

- a) razvoj kmetijstva, gozdarstva in ribolova - Vključuje RR, ki je v osnovi namenjen razvoju in podpori teh dejavnosti;
- b) pospeševanje industrijskega razvoja - vključuje RR, ki v osnovi podpira razvoj industrije, vključno s proizvodnjo, gradbeništvo, prodajo na debelo in drobno, restavracijami in hoteli, bančništvom, zavarovalnicami in drugimi gospodarskimi dejavnostmi;
- c) proizvodnja in racionalna izraba energije - vključuje RR-dejavnosti, ki so v funkciji dobave, proizvodnje, hranjenja in distribucije vseh oblik energije. V to skupino je treba vključiti tudi RR vodnih virov in nuklearne energije;
- d) razvoj infrastrukture - Ta skupina vključuje dve podskupini:
 - transport in telekomunikacije - Vključen je RR, ki je usmerjen v izboljšavo in povečanje varnosti prometnih sistemov, vključno z varnostjo v prometu;
 - prostorsko planiranje mest in podeželja - Vključen je RR, ki se nanaša na skupno načrtovanje mest in podeželja, boljše pogoje bivanja in izboljšave v okolju;
- e) nadzor in skrb za okolje - Vključuje RR, ki je usmerjen v ohranjanje fizičnega okolja. Zajema onesnaževanje zraka, voda, zemlje in spodnjih slojev, onesnaženje zaradi hrupa, odlaganja trdnih odpadkov in sevanja. Razdeljen je v dve skupini:
- f) zdravstveno varstvo (z izjemo onesnaževanja) - Vključuje RR - programe, ki so usmerjeni v varstvo in izboljšanje človekovega zdravja;
- g) družbeni razvoj in storitve - Vključuje RR, ki se nanaša na družbene in kulturne probleme;
- h) splošni napredek znanja - Ta skupina zajema RR, ki prispeva k splošnemu napredku znanja in ga ne moremo pripisati določenim ciljem;
- i) obramba - Vključuje RR, ki se v osnovi izvaja v vojaške namene, ne glede na njegovo vsebino, ali na možnost posredne civilne uporabe. Vključuje tudi varstvo (obrambo) pred naravnimi nesrečami.

² Označite lahko več odgovorov.

3.3. Kateri so **neposredni rezultati** vašega raziskovalnega projekta glede na zgoraj označen potencialni pomen in razvojne cilje?

Neposredni rezultati raziskovalnega projekta so:

- raziskava in novi empirični podatki o oblikah diskriminacije na podlagi spolne usmerjenosti, etnične oz. narodnostne pripadnosti, verske pripadnosti ter invalidnosti v intersekciji s spolom in starostjo;
- identifikacija problemov, s katerimi se pripadniki in pripadnice analiziranih socialnih manjšin srečujejo v vsakdanjem življenju (različne oblike implicitne in eksplicitne diskriminacije; socialna izključenost, neenake možnosti) na naslednjih področjih: zaposlovanje, izobraževanje, ekonomski in socialni položaj, prosti čas, zdravje, družbena in politična participacija, dostop do medijskih vsebin, nasilje ter druga specifična področja glede na posamezno osebno okoliščino;
- predlogi za oblikovanje antidiskriminacijske politike; podpora oblikovalcem politik;
- diseminacija rezultatov in predlogov za politike (priprava strokovnih in znanstvenih tekstov, sodelovanje na javnih okroglih mizah in podobnih prireditvah; znanstvenih in strokovnih srečanjih in konferencah ipd.);
- objava rezultatov raziskave: tematski blok 4 izvornih znanstvenih člankov v vodilni hrvaški sociološki reviji "Revija za sociologiju", na podlagi dobljenih rezultatov tega raziskovalnega projekta;
- sodelovanje z nevladnimi organizacijami.

3.4. Kakšni so lahko **dolgoročni rezultati** vašega raziskovalnega projekta glede na zgoraj označen potencialni pomen in razvojne cilje?

V raziskavi smo izhajali iz teze, da diskriminatorna ravnanja negativno vplivajo na obče družbeno življenje, gospodarsko rast, konkurenčnost slovenske družbe, enotnost v odnosu do mednarodne skupnosti ter izgubo človeških potencialov.

V tem kontekstu vidimo dolgoročen prispevek rezultatov pričujočega ciljno-raziskovalnega projekta v tem, da:

- ponuja informacije o oblikah diskriminacije glede na osebne okoliščine ter ponuja interpretacije dinamik, po katerih se različne oblike diskriminacije odvijajo;
- nudi izhodišče za nadaljnje raziskovanje diskriminacije na podlagi posameznih osebnih okoliščin. Glede na kompleksnost problemov diskriminacije na podlagi različnih osebnih okoliščin je ena ključnih ugotovitev našega projekta ta, da je potrebno posamezne osebne okoliščine raziskati še podrobneje in v tej luči pomenijo dognanja tega projekta dragoceno izhodišče za oblikovanje nadaljnjih raziskovalnih projektov ter predvsem informacije, v katere smeri usmeriti nadaljnje raziskovalne dejavnosti;
- s predlogi za oblikovanje bodočih ter izboljšanje obstoječih antidiskriminacijskih politik nudimo pomembno podporo oblikovalcem politik za njihovo delo;
- z diseminacijo rezultatov v širši javnosti prispevamo k ozaveščanju o obstoju različnih oblik diskriminacij na podlagi osebnih okoliščin, kar se zdi še posebej pomembno v vzgojno-izobraževalni sferi;
- z objavljanjem rezultatov ter znanstvenih analiz v ožjih znanstvenih krogih prispevamo k razvoju posameznih družboslovnih polj, ki se ukvarjajo z različnimi vidiki diskriminacije glede na osebne okoliščine;
- rezultati nudijo dragoceno podporo za delo nevladnih organizacij ter drugih strokovnih služb.

3.5. Kje obstaja verjetnost, da bodo vaša znanstvena spoznanja deležna zaznavnega odziva?

- a) v domačih znanstvenih krogih;
- b) v mednarodnih znanstvenih krogih;
- c) pri domačih uporabnikih;
- d) pri mednarodnih uporabnikih.

3.6. Kdo (poleg sofinancerjev) že izraža interes po vaših spoznanjih oziroma rezultatih?

Interes za rezultate projekta izražajo vsi relevantni akterji, ki se pri svojem delu srečujejo s problematiko diskriminacije:

- nevladne organizacije oz. predstavniki in predstavnice etničnih/manjšinskih, verskih skupnosti, invalidov, istospolno usmerjenih;
- strokovni kolegi - raziskovalke in raziskovalci, ki se ukvarjajo z vprašanji diskriminacije.
- mediji.

3.7. Število diplomantov, magistrrov in doktorjev, ki so zaključili študij z vključenostjo v raziskovalni projekt?

4 diplomska dela.

4. Sodelovanje z tujimi partnerji:

4.1. Navedite število in obliko formalnega raziskovalnega sodelovanja s tujimi raziskovalnimi inštitucijami.

Alenka Švab:

- "Youth – actor of social change" (UP2YOUTH), 6th framework programme. FDV-UL. Nacionalna koordinatorica: dr. Mirjana Ule; dr. Alenka Švab, raziskovalka. (2006-2008).
- "Domestic Violence: Basic problems, Recommendations for prevention and policy measures. Comparison between Slovenia and Cyprus". Bilateralno sodelovanje Slovenija – Ciper: UL, FDV, UP ZRS in Cyprus College. (nosilka dr. Tanja Renner) (2006-2007).

Mateja Sedmak:

- INCORE, The Institute for Conflict Research, Belfast, Severna Irska; prof. Gillian Robinson
- ECPD, European Center for Peace and Development, Beograd, Jugoslavija, prof. dr. Vesna Vučinić
- Filozofska fakulteta, Univerza v Sarajevu, prof. dr. Nijaz Ibrulj
- La Scuola Superiore per interpreti e traduttori, Università di Trieste; prof. dr. Rada Cossutta
- Il dipartimento di science politiche, Università di Trieste; prof. dr. Emidio Sussi
- SLORI (Slovenski raziskovalni inštitut v Trstu) in
- ISIG - Istituto di sociologia, Gorizia.

Roman Kuhar:

028545-2 – "Quality in Gender+ Equality Policies" (QUING), 6th framework programme. Mirovni inštitut. Nacionalna koordinatorka: dr. Vlasta Jalušič; dr. Roman Kuhar, raziskovalec. (2006-2011)

Ana Kralj:

- Network of Experts on Gender Equality, Social Inclusion, Health and Long-term Care: »Ethnic Minority and Roma Women: A Case for Gender Equality?« Thematic country report for European Commission, Employment, Social Affairs and Equal Opportunities DG. May, 2008.

Rezultati projekta: projekt je bil namenjen izdelavi primerljivih tematskih poročil o položaju žensk, pripadnic etničnih manjšin in romskih žensk v 30-ih evropskih državah. Rezultate projekta je naročnik, Evropska komisija, Direktorat za zaposlovanje in socialne zadeve, izdal v obliki končnega poročila, ki predstavlja delovno gradivo za oblikovanje in izvajanje ustreznih sektorskih politik na ravni EU.

Veronika Bajt:

- Spinning Out Of Control: Rhetoric and Violent Conflict (2006-2009), mednarodni raziskovalni projekt o reprezentacijah 'nas' in 'njih' v državah naslednicah Jugoslavije. Projekt financira Norwegian Research Council in koordinira profesor Pål Kolstø, University of Oslo.

Rezultat je pravkar izdana knjiga (Đerić, G. (ur.) (2008): Intima javnosti. Edicija REČ, Beograd), izšla bo se ena knjiga (Pål Kolstø (ur.): Media Discourse and the Yugoslav Conflicts: Representations of Self and Other. Ashgate)

- Integration of Female Immigrants in Labour Market and Society: Policy Assessment and Policy Recommendations (FeMiPol) – Integracija žensk imigrantk na trg dela in v družbo: analiza politik in priporočila (v okviru Mirovnega inštituta) (2006-2008).

Mednarodni ciljni raziskovalno-razvojni projekt 6. okvirnega programa Evropske komisije 2006-2008, v katerem je sodelovalo 8 projektnih skupin, analiza pa vsebovala 11 držav članic EU.

Rezultati so objavljeni na spletni strani projekta. V pripravi ter v postopku objave je več znanstvenih člankov (International Migration - članek Migrant Women's Transnational Experiences: Family Patterns and Policies).

- Analysis and promotion of policy debate on the European future of Turkey and Ukraine in four Central European States – Analiza in promocija politične razprave o evropski prihodnosti Turčije in Ukrajine v štirih srednjeevropskih državah (2005-2006). Veronika Bajt - nacionalni ekspert in slovenski koordinator (Mirovni inštitut, Ljubljana) - mednarodni raziskovalni projekt Slovenije, Poljske, Madžarske in Češke o stanju javne razprave o vključevanju Turčije in Ukrajine v Evropsko unijo. Rezultat je bila knjiga (Kazmierkiewicz, P. (ur.) (2006): EU Accession Prospects for Turkey and Ukraine: Debates in New Member States. Institute of Public Affairs, Warsaw).

4.2. Kakšni so rezultati tovrstnega sodelovanja?

- vzpostavljanje mednarodnega raziskovalnega sodelovanja;
- skupno primerjalno raziskovanje;
- izmenjava podatkov, metodoloških izkušenj ipd.
- skupno objavljane rezultatov;
- sodelovanje ter priprave za prijavljanje skupnih mednarodnih projektov

5. Bibliografski rezultati³ :

Za vodjo projekta in ostale raziskovalce v projektni skupini priložite bibliografske izpise za obdobje zadnjih treh let iz COBISS-a) oz. za medicinske vede iz Inštituta za biomedicinsko informatiko. Na bibliografskih izpisih označite tista dela, ki so nastala v okviru pričujočega projekta.

³ Bibliografijo raziskovalcev si lahko natisnete sami iz spletne strani:<http://www.izum.si/>

6. Druge reference⁴ vodje projekta in ostalih raziskovalcev, ki izhajajo iz raziskovalnega projekta:

- Raziskovalci na projektu pripravljamo tematski blok 4 izvernih znanstvenih člankov (gostujoča urednica je vodja tega projekta Alenka Švab), ki bodo objavljeni konec leta v vodilni hrvaški sociološki reviji "Revija za sociologiju" (izdajatelj Hrvaško sociološko društvo). Članki vključujejo rezultate pričujočega raziskovalnega projekta na naslednje teme: etnična in narodnostna pripadnost, spona usmerjenost, verska pripadnost ter invalidnost.

Ostale reference:

Alenka Švab:

(skupaj z R. Kuhar) - Zasebnost ni njihova pravica, temveč prisila : slovenski geji in lezbijke. Delo (Ljublj.), 24. apr. 2006, leto 48, št. 94, str. 23

- Nasilje in diskriminacija gejev in lezbijk v vsakdanjem življenju : predavanje v okviru strokovnega posveta "Raznolikost je bogastvo družbe", 11. jun. 2008, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana. Ljubljana, 2008.

Roman Kuhar:

- pripisevek na okrogli mizi o "MSM = Aids?", 21. aprila 2008. Ljubljana: organizator Legebitra.

- predavanje in moderatorstvo v okviru strokovnega posveta "Raznolikost je bogastvo družbe", 11. jun. 2008, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana. Ljubljana, 2008.

- urednik gejevske in lezbične revije Narobe

- svetovalec pri projektu "Povej naprej!" o nasilju nad GLBT, Legebitra.

Veronika Bajt:

- "Reorganizing the identification matrix: Televisual construction of collective identities in the early phase of Yugoslav disintegration" (soavtorja Sabina Mihelj in Miloš Pankov) V: Pål Kolstø (ur.): Media Discourse and the Yugoslav Conflicts: Representations of Self and Other. Ashgate. V tisku.

- "Television News, Narrative Conventions and National Imagination" (soavtorja Sabina Mihelj in Miloš Pankov) V: Discourse and Society. Sprejeto v objavo.

Civic Participation of Migrants: Prospects for Redefinition of Citizenship (z Mojco Pajnik). Javna predstavitev na CRONEM konferenci "Nationalism, Ethnicity and Citizenship: Whose Citizens? Whose Rights?". University of Surrey, Guildford, Velika Britanija. Junij 2008.

- Migrant Women and Their Position on the Labour Market. Vabljen predavanje na mednarodnem kongresu "Borders of Life, Life on Borders". University of Joensuu, Joensuu, Finska. Maj 2008.

- "Položaj na trgu dela in v družbi: izkušnje migrantk v Sloveniji". Vabljen predavanje na mednarodni konferenci »Nasilje nad ženskami skozi ozaveščanje za razvoj«. Državni zbor Republike Slovenije, Ljubljana. Marec 2008.

- "Migrant Women's Transnational Experiences" (z Mojco Pajnik). Javna predstavitev na mednarodni konferenci "Beyond National Boundaries: Migration and Transnationality in Europe" organizirani s strani Second Workshop of the EAPS Working Group The

⁴ Navedite tudi druge raziskovalne rezultate iz obdobja financiranja vašega projekta, ki niso zajeti v bibliografske izpise, zlasti pa tiste, ki se nanašajo na prenos znanja in tehnologije.

Navedite tudi podatke o vseh javnih in drugih predstavitev projekta in njegovih rezultatov vključno s predstavitvami, ki so bile organizirane izključno za naročnika/naročnike projekta.

Anthropological Demography of Europe. Institut National d'Etude Démographiques, Pariz, Francija. Mrec 2007.

- "We" / "They": Roma and the Media in Slovenia. Predavanje na mednarodnem seminarju "Youth Bridging the Gap: Reaching Out to the Roma" v organizaciji International Association for Political Science Students – IAPSS. Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani, Slovenija. Julij 2007.

- Signs of Populism in Slovenia. Predstavitev na mednarodnem seminarju "Populism. Populism? Populism! What it looks like and what we can do about it" v organizaciji Open Society Foundation. Bratislava, Slovaška. Julij 2007.

Ana Kralj:

- preipsevek na konferenci: "Ethnic Minority and Roma Women in Slovenia: A Case for Gender Equality?". Network meeting of experts in gender equality, social inclusion and health and long-term care. Bruselj, 11. – 12. 2. 2008.

Povzetek

Raziskovalni projekt se je ukvarjal z analizo različnih oblik diskriminacije na podlagi naslednjih osebnih okoliščin: invalidnost, spolna usmerjenost, etnična in narodnostna pripadnost ter verska pripadnost. Posebna pozornost je bila dana intersekciji s spolom in starostjo. Namen projekta je bil na podlagi analize obstoječih empiričnih podatkov ter uradnih statističnih podatkov ter lastnih empiričnih podatkov oblikovati predloge za oblikovanje in izboljšavo antidiskriminacijskih politik na področju socialne zaščite, zmanjševanja družbene izključenosti in socialne ogroženosti ter preprečevanja diskriminacije na podlagi analiziranih osebnih okoliščin.

V okviru analize diskriminacije po vseh naštetih osebnih okoliščinah smo izvedli naslednje raziskovalne aktivnosti:

- analiza obstoječe zakonske ureditve ter relevantne zakonodaje (1. vidik: prepoved diskriminacije za posameznem področju v slovenski zakonodaji; 2. vidik: specifična zakonodaja za to populacijo);
- analiza oblik in dinamike diskriminacije po posameznih osebnih okoliščinah (ter v intersekciji s spolom in starostjo) glede na različne vidike družbenega življenja: izobraževanje, zaposlovanje, ekonomski in socialni položaj, prosti čas, zdravje, družbena in politična participacija, dostop do medijskih vsebin, nasilje ter druga, za posamezno osebno okoliščino specifična področja diskriminacije;
- predlogi za izboljšanje obstoječih ter formiranje novih antidiskriminacijskih politik.

V empiričnem delu je raziskava na vseh osebnih okoliščinah temeljila na treh med sabo prepletenih delih: analiza že obstoječih in dostopnih empiričnih podatkov, izvedba poglobljenih ekspertnih intervjujev ter on-line kvantitativna anketa na področjih invalidnosti, spolne usmerjenosti ter verske pripadnosti. Ekspertne intervjuje kot obliko kvalitativnega zajemanja empiričnih podatkov smo v vseh obravnavanih področjih oz. osebnih okoliščinah (spolna usmerjenost, etnična in narodnostna pripadnost, verska pripadnost ter invalidnost) razdelili na intervjuje s predstavniki državnih institucij, pristojnih za konkretno področje, intervjuje s predstavniki različnih nevladnih organizacij s področja posameznih osebnih okoliščin ter intervjuje z raziskovalci, ki se ukvarjajo z znanstvenim preučevanjem teh področij. Za vsako področje ter za vsako skupino intervjuvancev smo sestavili vprašanja, s katerimi poskušamo identificirati ključne oblike diskriminacije glede na posamezne osebne okoliščine.

Abstract

Research project dealt with the analysis of various forms of discrimination based on the following personal circumstances: disability, sexual orientation, ethnicity and nationality, and religiosity. Special attention was put on intersection with gender and age. The aim of the project was to form proposals for forming anti-discriminatory policies based on the available research data, official statistical data and our own empirical data.

Within the analysis of the stated personal circumstances, we carried out the following research activities:

- analysis of the existent legislation (1st aspect: legal regulation of discrimination in the particular field in Slovenian legislation; 2nd aspect: specific legislation for all personal circumstances);
- analysis of forms and dynamics of discrimination for all stated personal circumstances (an in intersection with gender and age) according to the following aspects of social life: education, employment, economic and social position, leisure time, health, social and political participation, access to media, violence and issues specific for particular personal circumstance in the field of discrimination;
- proposals for improving the existent and for forming new anti-discrimination policies.

Empirical part of the research for all personal circumstances was based on three inter-connected parts: analysis of the existent available empirical data; in-depth expert interviews, and on-line survey for the field of disability, sexual orientation and religiosity. Expert interviews as a form of qualitative methodology for gathering data in all personal circumstances included the following experts: representatives of governmental institutions responsible for concrete field; representatives of various non-governmental organisations, and academic researchers – experts in the field of discrimination.

**Posledice diskriminacije na družbeno, politično
in socialno vključenost mladih v Sloveniji**
Analiza glede na spol, spolno usmerjenost ter etnično pripadnost

ZAKLJUČNO POROČILO

Ciljno-raziskovalni projekt v okviru programa
Konkurenčnost Slovenije 2006-2013

Izvajalci:

Fakulteta za družbene vede, Mirovni inštitut in Znanstveno-raziskovalno središče Koper

Document Name

Your Company Name (C) Copyright (Print Date) All Rights Reserved

UNIVERZA V LJUBLJANI
Fakulteta za družbene vede
Center za socialno psihologijo
Kardeljeva ploščad 5
1000 Ljubljana

Ciljno-raziskovalni projekt »Posledice diskriminacije na družbeno, politično in socialno vključenost mladih v Sloveniji: analiza glede na spol, spolno usmerjenost ter etnično pripadnost«
v okviru Ciljnega raziskovalnega programa (CRP)
»Konkurenčnost Slovenije 2006-20013«

Zaključno poročilo

Izvajalec: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede
Soizvajalca: Mirovni inštitut in Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper

Raziskovalna skupina:

Fakulteta za družbene vede:

izr. prof. dr. Alenka, nosilka projekta
mag. Tjaša Žakelj, mlada raziskovalka

Mirovni inštitut:

doc. dr. Roman Kuhar, raziskovalec
dr. Veronika Bajt, raziskovalka

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper:

izr. prof. dr. Mateja Sedmak, raziskovalka
asist. dr. Ana Kralj, raziskovalka

Sodelavki na projektu:

Živa Humer, univ. dipl. soc.
Ružica Boškić, univ. dipl. soc.

Naročniki oz. sofinancerji:

Agencija za raziskovalno dejavnost RS
Urad Vlade RS za enake možnosti
Služba Vlade RS za razvoj

Ljubljana, 01. 09. 2008

Kazalo

1 UVOD	5
2 INVALIDNOST	8
UVOD	8
METODOLOGIJA	10
ZAKONSKA UREDITEV	12
SPLOŠNO O INSTITUCIJAH, KI SE UKVARJAJO Z VARSTVOM INVALIDOV	12
KRATEK PREGLED ZAKONODAJE IN DRUGIH POMEMBNEJŠIH DOKUMENTOV	13
IZOBRAŽEVANJE	16
ZAPOSLOVANJE	21
EKONOMSKI IN SOCIALNI POLOŽAJ	26
STANOVANJE	26
DRUŽINSKE OBLIKE	29
EKONOMSKI IN SOCIALNI POLOŽAJ	33
PROSTI ČAS	37
ZDRAVJE	41
DRUŽBENA IN POLITIČNA PARTICIPACIJA	47
DOSTOP DO MEDIJSKIH VSEBIN	51
NASILJE	52
RAZLIKE MED SPOLOMA IN PO STAROSTI	55
DRUGA SPECIFIČNA PODROČJA	59
PRIPOROČILA ZA OBLIKOVANJE POLITIK	61
POVZETEK	63
3 SPOLNA USMERJENOST	71
UVOD	71
METODOLOGIJA	73
ZAKONSKA UREDITEV IN RELEVANTNA ZAKONODAJA	78
IZOBRAŽEVANJE	80
GOVOR O HOMOSEKSUALNOSTI	82
NASILJE V ŠOLAH	85

ZAPOSLOVANJE	88
RAZKRITJE NA DELOVNEM MESTU	89
NASILJE NA DELOVNEM MESTU	91
EKONOMSKI IN SOCIALNI POLOŽAJ	93
PROSTI ČAS	94
ZDRAVJE	97
DISKRIMINACIJA V ZDRAVSTVENIH USTANOVAH	97
KRVODAJALSTVO	98
PREVENTIVNI PROGRAMI NA PODROČJU ZDRAVJA GEJEV IN LEZBIJK	99
UPORABA ALKOHOLA IN DRUGIH DROG	100
DUŠEVNO ZDRAVJE	102
DRUŽBENA IN POLITIČNA PARTICIPACIJA	103
DISKRIMINACIJA DELOVANJA GLBT NEVLADNIH ORGANIZACIJ	103
DELOVANJE GLBT NEVLADNIH ORGANIZACIJ IN PRAKSA PREPREČEVANJA DISKRIMINACIJE	104
DOSTOP DO MEDIJSKIH VSEBIN	106
NASILJE	108
NASILJE NA JAVNEM PROSTORU	110
NASILJE V DRUŽINI ORIENTACIJE	112
NASILJE KOT POSLEDICA RAZKRITJA	112
PSIHIČNO NASILJE V DRUŽINI ORIENTACIJE	115
POSLEDICE NASILJA V DRUŽINI ORIENTACIJE	116
PREPREČEVANJE NASILJA V DRUŽINSKEM KROGU - IZOBRAŽEVANJE STARŠEV	117
NASILJE V PRIJATELJSKEM KROGU	118
POJAVNOST NASILJA	119
RAZLIKE MED SPOLOMA IN PO STAROSTI	121
DRUGA SPECIFIČNA PODROČJA	122
ISTOSPOLNE DRUŽINE	122
DODELJEVANJE STARŠEVSKIH PRAVIC	123
POSTOPKI UMETNE REPRODUKTIVNE TEHNOLOGIJE OZ. UMETNA OPLODITEV	123
POSVOJITEV OTROK	124
OTROCI ISTOSPOLNO USMERJENIH STARŠEV	124
PRAVNA UREDITEV PARTNERSKEGA RAZMERJA	124
PRIPOROČILA ZA OBLIKOVANJE POLITIK	126
POVZETEK	129
4 NARODNOST IN ETNIČNA PRIPADNOST	135
UVOD	135
METODOLOGIJA	138
ZAKONSKA UREDITEV IN RELEVANTNA ZAKONODAJA	142
ITALIJANSKA IN MADŽARSKA NARODNA SKUPNOST	148
IZOBRAŽEVANJE	149
ZAPOSLOVANJE	151
EKONOMSKI IN SOCIALNI POLOŽAJ	153

PROSTI ČAS	154
ZDRAVJE	155
DRUŽBENA IN POLITIČNA PARTICIPACIJA	156
DOSTOP DO MEDIJSKIH VSEBIN	159
NASILJE	161
RAZLIKE MED SPOLOMA IN PO STAROSTI	162
DRUGA SPECIFIČNA PODROČJA	163
ROMSKA SKUPNOST	166
IZOBRAŽEVANJE	169
ZAPOSLOVANJE	171
EKONOMSKI IN SOCIALNI POLOŽAJ	173
PROSTI ČAS	175
ZDRAVJE	176
DRUŽBENA IN POLITIČNA PARTICIPACIJA	177
DOSTOP DO MEDIJSKIH VSEBIN	180
NASILJE	181
RAZLIKE MED SPOLOMA IN PO STAROSTI	182
DRUGA SPECIFIČNA PODROČJA	183
»NOVE« NARODNE SKUPNOSTI	185
IZOBRAŽEVANJE	185
ZAPOSLOVANJE	189
EKONOMSKI IN SOCIALNI POLOŽAJ	193
PROSTI ČAS	196
ZDRAVJE	197
DRUŽBENA IN POLITIČNA PARTICIPACIJA	198
DOSTOP DO MEDIJSKIH VSEBIN	202
NASILJE	205
RAZLIKE MED SPOLOMA IN PO STAROSTI	206
DRUGA SPECIFIČNA PODROČJA	208
PRIPOROČILA ZA OBLIKOVANJE POLITIK	213
POVZETEK	215
5 VERSKA PRIPADNOST	225
UVOD	225
METODOLOGIJA	230
ZAKONSKA UREDITEV	234
IZOBRAŽEVANJE	237
ZAPOSLOVANJE	240
EKONOMSKI IN SOCIALNI POLOŽAJ	242

PROSTI ČAS.....	243
VERSKI PRAZNIKI	243
ZDRAVJE.....	245
DRUŽBENA IN POLITIČNA PARTICIPACIJA.....	247
MEDIJI IN DOSTOP DO MEDIJSKIH VSEBIN.....	249
NASILJE	251
RAZLIKE MED SPOLOMA IN PO STAROSTI	252
DRUGA SPECIFIČNA PODROČJA	256
VERSKI OBJEKTI IN OPRAVLJANJE RELIGIOZNIH OBREDOV.....	256
PREDSODKI.....	261
PRIPOROČILA ZA OBLIKOVANJE POLITIK.....	266
POVZETEK	269

1

Uvod

Za zahodne družbe, med katere uvrščamo tudi Slovenijo, je značilno, da so različne oblike neenakosti (npr. po spolu, starosti, etnični pripadnosti, spolni usmerjenosti itn.) strukturno utemeljene ter so osnova tako ekonomsko-gospodarskih odnosov, političnih dogajanj, kot tudi povsem zasebnih in interpersonalnih interakcij v vsakdanjem življenju. Takšno okolje reproducira različne vrste že zgodovinsko prisotnih neenakosti (npr. glede na spol) in skladno s trenutnimi potrebami producira vedno nove. Kako v dani družbi, katere temelj je dejanska neenakost in neenaka obravnava ljudi glede na pripisane (spol, etnična pripadnost ...) in pridobljene določnice (družbeni status, ki temelji na denarju ...) misliti, delovati in spodbujati večjo enakost med ljudmi?

Četudi so raznolike diskriminatorne obravnave del vsakokratnih družbenih formacij, pa ne moremo mimo dejstva, da prisotnost ksenofobizmov, nacionalizmov, homofobije, androcentrične usmerjenosti in splošne ksenofobije v odnosu do različnih kategorij prebivalstva slabi interno družbeno kohezivnost (slovenske družbe) posledično pa tudi njeno notranjo moč v zastopanju lastnih interesov in moč občega razvoja. Povedano drugače, diskriminatorna ravnanja negativno vplivajo na obče družbeno življenje, gospodarsko rast, konkurenčnost slovenske družbe, enotnost v odnosu do mednarodne skupnosti ter izgubo človeških potencialov.

Težnja k odpravi različnih oblik diskriminacije, k vključevanju in integraciji diskriminiranih skupin v socialno, družbeno in politično življenje in vzpostavljanje družbe enakosti na vseh ravneh potemtakem ne pomeni zgolj akt človečnosti in humanosti, temveč tudi realno in konkretno korist za družbeni razvoj in gospodarsko rast ter konkurenčnost slovenske družbe.

V predlagani raziskavi smo izhajali iz nosilne teze o dvojni diskriminaciji: pripadniki različnih socialnih manjšin se danes v zahodnih družbah (vključno s Slovenijo) soočajo z različnimi oblikami socialne ogroženosti in diskriminacije, ki jih pogojujejo tako 'klasične' - moderne determinante (spol, razredna pripadnost, etnična pripadnost, spolna usmerjenost, starost itn.), kot tudi tipično poznomoderni dejavniki, še posebej negativni učinki procesov individualizacije. Ob 'starih' oz. modernih oblikah diskriminacije (neenak položaj žensk in moških, asimetrična spolna delitev dela, stigmatizacija in nasilje nad istospolno usmerjenimi, pripadniki etničnih manjšin, invalidi itn.) še dodatno učinkujejo negativno na različne socialne manjšine tudi procesi individualizacije - tipični za poznomoderne družbe. Identificiramo lahko predvsem dva izvora takšnih negativnih

učinkov: pritiske sfere dela (nestabilne oblike zaposlovanja, profesionalizacija osebnega življenja (delo kolonizira prosti čas: opravljanje dela preko delovnega časa, opravljanje nedokončanega dela doma), brezposelnost, omejitve pri odločanju za otroke in posledično prelaganje odločitve za otroke, ovire pri usklajevanju dela in družinskega življenja itn.); zahteve reflektivnega projekta sebstva (odgovornost za kreiranje lastne biografije in posledično za neuspehe v življenju, kar lahko kreira subjektivne občutke krivde, še posebej pri mladih, ki odraščajo pod pritiski zahtev po čim boljših osebnih, kariernih uspehih v življenju ter v visoko kompetitivnem in stresnem okolju). To potrjujejo tudi raziskave: diskriminirani so motivirani, da ne pripisujejo neuspeha/težav ipd. diskriminaciji oz. družbenim vplivom (npr. stigmatizacija s strani večinske družbe), temveč samim sebi, lastnim nezmožnostim oz. vedenju, s čimer ohranjajo občutek osebnega nadzora, kar izhaja iz zahtev po odgovornosti v kreiranju lastne biografije.

V projektu smo analizirali in identificirali ključne oblike diskriminacije glede na naslednje osebne okoliščine, pri čemer je pozornost dana tudi intersekciji s spolom in starostjo: invalidnost, spolna usmerjenost, etnična in narodnostna pripadnost ter verska pripadnost. Raziskovalne aktivnosti smo izvajali ločeno po posameznih področjih oz. osebnih okoliščinah. Ker gre za projekt, v katerega so vključene tri raziskovalne institucije, je bila delitev področij naslednja:

1. INVALIDNOST (Univerza v Ljubljani - Fakulteta za družbene vede)
2. SPOLNA USMERJENOST (Univerza v Ljubljani - Fakulteta za družbene vede in Mirovni inštitut)
3. ETNIČNA in NARODNOSTNA PRIPADNOST (Univerza na Primorskem - Znanstveno-raziskovalno središče Koper)
4. ROMI (Mirovni inštitut)
5. VERSKE SKUPNOSTI (Mirovni inštitut)

V okviru analize diskriminacije po vseh naštetih osebnih okoliščinah smo izvedli naslednje raziskovalne aktivnosti:

- analiza obstoječe zakonske ureditve ter relevantne zakonodaje (1. vidik: prepoved diskriminacije za posameznem področju v slovenski zakonodaji; 2. vidik: specifična zakonodaja za to populacijo);
- analiza oblik in dinamike diskriminacije po posameznih osebnih okoliščinah (ter v intersekciji s spolom in starostjo) glede na različne vidike družbenega življenja: izobraževanje, zaposlovanje, ekonomski in socialni položaj, prosti čas, zdravje, družbena in politična participacija, dostop do medijskih vsebin, nasilje ter druga, za posamezno osebno okoliščino specifična področja diskriminacije;
- predlogi za izboljšanje obstoječih ter formiranje novih antidiskriminacijskih politik.

V empiričnem delu je raziskava na vseh osebnih okoliščinah temeljila na treh med sabo prepletenih delih: analiza že obstoječih in dostopnih empiričnih podatkov, izvedba poglobljenih ekspertnih intervjujev ter on-line kvantitativna anketa na področjih

invalidnosti, spolne usmerjenosti ter verske pripadnosti. Ekspertne intervjuje kot obliko kvalitativnega zajemanja empiričnih podatkov smo v vseh obravnavanih področjih oz. osebnih okoliščinah (spolna usmerjenost, etnična in narodnostna pripadnost, verska pripadnost ter invalidnost) razdelili na intervjuje s predstavniki državnih institucij, pristojnih za konkretno področje, intervjuje s predstavniki različnih nevladnih in podobnih organizacij s področja posameznih osebnih okoliščin ter intervjuje z raziskovalci, ki se ukvarjajo z znanstvenim preučevanjem teh področij. Za vsako področje ter za vsako skupino intervjuvancev smo sestavili vprašanja, s katerimi poskušamo identificirati ključne oblike diskriminacije glede na posamezne osebne okoliščine.

Ključne ugotovitve oz. rezultati raziskave so po posameznih osebnih okoliščinah predstavljamo v tem zaključnem poročilu.

2 Invalidnost

(Univerza v Ljubljani - Fakulteta za družbene vede)¹

Uvod

Diskriminacija pomeni neenako obravnavanje posameznika, posameznice ali skupine v primerjavi z drugimi osebami ali skupinami ljudi na podlagi osebnih okoliščin (www.protidiskriminaciji.si). V Slovarju slovenskega knjižnega jezika je opredeljena kot »dajanje, priznavanje manjših pravic ali ugodnosti komu v primerjavi z drugimi / zapostavljanje.« Med osebne okoliščine, ki pomenijo diskriminatorno osnovo sodi tudi invalidnost. Ker pojem invalidnosti vključuje izjemno raznolike osnove, ki definirajo invalidnost, so posledično kompleksne tudi ovire, ki izhajajo iz invalidnosti.

Invalidne osebe v EU predstavljajo 16 % celotnega delovno sposobnega prebivalstva. Vsak šesti prebivalec v starosti od 16 do 64 let ima ali dolgotrajne zdravstvene težave ali pa status invalida. Mladih, starih od 16 do 25 let je s tovrstnimi težavami približno 7,3 % (Statistični urad RS, 2007a). Izdatki za invalidnost so v Sloveniji v letu 2005 znašali 8,5 % sredstev, namenjenih izdatkom za socialne prejemke na področju socialne zaščite v Sloveniji (Statistični urad RS, 2007b).

Empirični podatki, ki govorijo o diskriminaciji invalidnih oseb v Slovenskem prostoru so dokaj skromni. V raziskavah Slovensko javno mnenje so v letih 2002 (SJM 2002/02) in 2004 (SJM 2004/02) vprašali anketirance in anketiranke, ali bi zase lahko rekli, da pripadajo kakšni skupini, ki v naši državi trpi zaradi diskriminacije, neenakopravnosti. V letu 2002 je pritrdilno odgovorilo 5,4 % anketiranih (Toš, 2004), v letu 2004 pa 3,3 % anketiranih (Malnar, 2004). Med anketiranimi, ki so odgovorili pritrdilno jih je leta 2002 odgovorilo, da so obravnavani neenakopravno na podlagi invalidnosti 22,7 %, leta 2004 pa 13,3 %.

¹ Dva podatka v zvezi z izrazoslovjem:

- V celotnem poročilu, razen pri citatih, ki jih nismo spreminjali, uporabljamo spolno nevtralen izraz »invalidne osebe«, ki vključuje oba spola!
- »Invalidnost« je izraz, ki se pojavlja povsod v slovenski zakonodaji in je za obravnavano področje najbolj razširjen! V teoretskih diskurzih in v praksi pa že vrsto let poteka debata o pravilni terminologiji - invalidnost ali hendikep, ki sloni na različnih ideologijah in pogledih na obravnavan problem. Terminologija ni predmet te raziskave, v kateri smo se osredotočili na konkretne izraze diskriminacije in neenakosti, vendar pa v poročilu tam, kjer navajamo stališča in citate oseb, ki uporabljajo izraz »hendikep« in »hendikepirane osebe«, ohranjamo ta dva izraza!

Podatki Evrobarometra »Diskriminacija v Evropski uniji« iz leta 2006 kažejo, da se, splošno gledano, zdi diskriminacija na osnovi invalidnosti razširjena za več kot polovico anketirancev in anketirank EU in redka za dobri 2/5 anketirancev. »Biti invalidna oseba« je po podatkih Evrobarometra danes v družbi dojeta kot največja osebna ovira. Invalidnost kot oviro dojema skoraj 4/5 anketirancev. Primerjalno gledano se mnenja o obstoju diskriminacije na osnovi invalidnosti med državami precej razlikujejo. V Sloveniji je diskriminacijo na osnovi invalidnosti zaznalo 43 % anketiranih (v primerjavi z 68 % Italijanov, 66 % Francozov ipd.). V evropskem merilu so invalidi pod-zastopani na delovnem mestu za 3/4 anketirancev, polovica anketirancev meni, da je lahko invalidnost ovira pri zaposlitvi, kadar podjetje izbira med kandidatom z enakimi znanji in kvalifikacijami. Enako so rezultati pokazali, da državljani in državljanke EU v 77 % primerov menijo, da je za invalida v primerjavi z neinvalidno osebo manj verjetno, da bo dobila službo, sprejeta na usposabljanje ali da bo napredovala.

Respondenti in respondentke v Sloveniji v 58 % menijo, da je v Sloveniji dovolj storjenega na področju boja proti vsem oblikam diskriminacije. Kljub relativno ugodnim mnenjem anketiranih, pa jih je le dobra tretjina (36 %) odgovorila, da pozna pravice, če bi bili žrtve diskriminacije ali nadlegovanja (European Commission 2007, Discrimination in the European Union, Special EUROBAROMETER 263.)

V zaključnem poročilu najprej povzemamo ugotovitve o aktih, ki zakonsko prepovedujejo diskriminacijo na osnovi invalidnosti ter najpomembnejših vladnih in nevladnih akterjih, ki delujejo na področju zakonodaje v zvezi z invalidnostjo. Sledi kratek pregled splošne zakonodaje, ki ureja pravice invalidnih oseb. Teoretičnemu delu sledijo rezultati empiričnega dela, ki je sestavljen iz dveh analiz - kvalitativne analize poglobljenih individualnih intervjujev z eksperti in ekspertinjami iz različnih področij invalidnosti in analize podatkov, pridobljenih s pomočjo spletne ankete, namenjene invalidnim osebam. Namen empiričnega dela je bil zajeti dva vidika problematike diskriminacije invalidnih oseb in sicer vidik ekspertinj in ekspertov, ki delujejo ali raziskujejo na področju invalidnosti in vidik invalidnih oseb, s poudarkom na njihovih lastnih percepcijah obravnavane tematike.

Poglavje o posledicah diskriminacije na družbeno, politično in socialno vključenost na osnovi invalidnosti najprej pojasni metodološki okvir raziskave, vključno z omejitvami, ki se jim ni bilo moč izogniti, saj invalidnost kot osebna okoliščina vključuje izjemno raznolikost. Sledi podpoglavje kratkega pregleda zakonskih ureditev. Naslednja podpoglavja obsegajo obravnavo področij, ki jih v kontekstu posledic diskriminacije razumemo kot relevantnejša za vse obravnavane osebne okoliščine: izobraževanje, zaposlovanje, ekonomski in socialni položaj, prosti čas, zdravje, družbena in politična participacija, dostop do medijev, nasilje ter razlike med spoloma in razlike po starosti, ki jih bomo tudi sicer izpostavili že znotraj posameznih področjih. Področji družinskih oblik in stanovanja, ki se glede na ostale obravnavane osebne okoliščine zdita posebnost, smo umestili v podpoglavje o ekonomskem in socialnem položaju, področje religije pa v podpoglavje o družbeni in politični participaciji. Sledi povzetek, obravnavano področje invalidnosti pa sklenemo s priporočili za oblikovanje politik.

Metodologija

Metodološko je proučevanje vpliva diskriminacije invalidov na njihovo socialno, politično in družbeno participacijo, s posebnim poudarkom na dimenzijah spola in starosti, potekalo na treh nivojih. Prvi nivo obsega krajši pregled zakonodaje, ki se dotika področja invalidnosti. Ta del raziskave je bil opravljen med novembrom 2005 in marcem 2006 in ga v zaključnem poročilu povzemamo v skrajšani obliki. Sledile so priprave na empirični del, ki obsega kvalitativno in kvantitativno analizo. Kvalitativna analiza obsega polstrukturirane ekspertne intervjuje, ki smo jih izvedli v decembru 2007 in januarju 2008. Ekspertinje in eksperte, ki smo jih zaprosili za intervju, smo izbirali iz treh skupin: predstavniki in predstavnice uradnih institucij, predstavniki in predstavnice nevladnih organizacij ter raziskovalci in raziskovalke; pri izboru smo želeli zajeti čim širši spekter različnih oblik invalidnosti.

Med predstavniki in predstavnicami vladnih institucij sta bila izvedena intervjuja z dr. Lujem Šproharjem (Sektor za zdravstveno varstvo ogroženih skupin prebivalstva, Ministrstvo za zdravje) in mag. Barbaro Kobal (Inštitut RS za socialno varstvo). Med predstavniki in predstavnicami nevladnih organizacij pa z mag. Janezom Jugom (FIHO - Fundacija za financiranje invalidskih in humanitarnih organizacij, g. Borisom Šuštaršičem (Društvo distrofikov Slovenije), dr. Katjo Vadnal (Sožitje - Zveza društev za pomoč osebam z motnjami v duševnem razvoju Slovenije), dr. Vinkom Skalarjem (ŠENT - Slovensko združenje za duševno zdravje), z gdč. Teo Černigoj (Društvo študentov invalidov Slovenije), z g. Jožetom Primožičem (Sonček - Zveza društev za cerebralno paralizo Slovenije), z go. Tatjano Gričar in go. Marinko Hribernik (Humana - Združenje svojcev pri skrbi za mentalno zdravje Kranj) in z g. Dragom Novakom (Zveza delovnih invalidov Slovenije). Med raziskovalkami in raziskovalci pa je bil opravljen intervju z dr. Darjo Završek (Fakulteta za socialno delo, Univerza v Ljubljani).

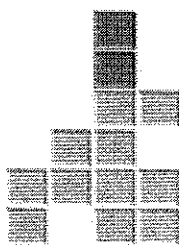
Na naše večkratno povabilo k sodelovanju se žal niso odzvali: dr. Cveto Uršič (Direktorat za invalide, MDDSZ), Elena Pečarič (YHD), Suzana Oreški (Altra), Julijana Kralj (Vizija), Marino Kačič (FSD-UL). G. Dušan Dvorščak se je vabilu sicer prijazno odzval, vendar šele v času, ko smo fazo intervjuvanja že zaključili, zato intervjuja z njim nismo izvedli.

Intervjuji so potekali na osnovi vprašalnika, ki je zajemal različne vidike življenja invalidnih oseb. Vprašanja so skušala zajeti problematiko različnih oblik invalidnosti. Pripravili smo tri verzije vprašalnika, za vsako skupino predstavnikov in predstavnic posebej. Obravnavani sklopi so naslednji: socialni in družbeni položaj, zdravje, izobraževanje, stanovanje in družinske oblike, zaposlovanje, prosti čas in participacija, družbena participacija, nasilje, religija ter specifike starejših in žensk.

Tretji del raziskave vključuje kvantitativno analizo in sicer anketo, namenjeno osebam z izkušnjo invalidnosti in njihovim pogledom na problematiko diskriminacije ter njihove izkušnje morebitnih ovir v vsakdanjem življenju. Sklopi vprašanj so se nanašali na področja kot so delovna aktivnost, ekonomski položaj oz. ekonomske možnosti, šolanje, oblikovanje lastne družine, dodatno izobraževanje, članstvo v invalidskih in drugih organizacijah, prosti

čas, prostovoljno delo in izkušnje z nasiljem na podlagi invalidnosti. Anketa je bila objavljena na spletu, k sodelovanju pa smo povabili člane in članice nevladnih organizacij, katerih predstavnike smo povabili tudi k sodelovanju v ekspertnih intervjujih. Obrnili smo se torej na predstavnike nevladnih institucij in jih zaprosili, da svoje člane in članice povabijo k udeležbi v anketi. Istočasno smo kot koordinatorje v lokalnih mrežah izvajalcev na področju socialnega varstva zaprosili, da na svojih območjih delovanja, povabijo k sodelovanju različne invalidske organizacije tudi naslednje centre za socialno delo: Ljubljana Moste - Polje, Grosuplje, Maribor, Koper, Kranj in Škofja Loka. Anketa je bila postavljena na spletu. V našem primeru je omenjeno dejstvo pomenilo ovire kot npr. omejitve sodelovanja slepih in slabovidnih oseb, omejitve sodelovanja invalidnih oseb, ki nimajo računalnika, ali internetne povezave. Ker smo k anketi vabili ravno v času večjega srečanja delovnih invalidov, so nam predstavniki Zveze delovnih invalidov predlagali, da jim zaradi velikih ovir v dostopu do računalnikov njihovih članov in članic posredujemo ankete v tiskani obliki. Odgovori (teh je bilo skupaj 78, med katerimi smo upoštevali 68 anket, ki so jih izpolnile osebe s statusom invalida) so bili nato vključeni med ostale odgovore anketiranih, ki so anketo reševali prek spleta.

Anketa je bila na spletu aktivna od 5.5.2008 do 19.5.2008. Skupaj je nanjo odgovarilo 318 oseb, vendar se je pri filtrnem vprašanju »Ali imate status invalida?« izkazalo, da je bilo med respondenti le 164 oseb s statusom invalida. Tako velik delež odgovorov oseb, ki nimajo statusa invalida verjetno lahko utemeljimo z zainteresiranostjo in s poznavanjem problematike invalidnih oseb s strani ekspertov oz. ekspertinj, ki se ukvarjajo s področjem invalidnosti znotraj različnih organizacij ali s strani tistih oseb, ki za invalidne osebe skrbijo. Ti so verjetno želeli izpostaviti svoje mnenje, svoj pogled na diskriminacijo invalidnih oseb, vendar smo se odločili, da bomo analizirali zgolj podatke, pridobljene s strani oseb, ki imajo status invalidnosti. Med temi je bilo 95 (ali 58 %) žensk in 65 (40 %) moških, 4 anketiranci (2 %) pa nam niso posredovali podatka o spolu.

Zakonska ureditev

Splošno o institucijah, ki se ukvarjajo z varstvom invalidov

Naloga varstva invalidnih oseb je po ukinitvi Urada Vlade RS za invalide in bolnike 01.04.2004 dodeljena Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve in Ministrstvu za zdravje. Direktorat za invalide kot sestavni del MDDSZ sodeluje pri pripravi zakonov in drugih predpisov, ki vplivajo na položaj invalidnih oseb v družbi ter spremlja izvajanje nacionalnega programa invalidskega varstva, socialnega varstva, programa zaposlovanja in podobno. Izdeluje analize, poročila, navodila, strokovna mnenja in druga gradiva z invalidskega področja. Hkrati opravlja in usklajuje naloge invalidskega varstva znotraj ministrstva. Med naloge direktorata sodijo tudi ugotavljanje izpolnjevanja pogojev za pridobitev statusa invalidskega podjetja oziroma invalidske organizacije, vodenje evidenc invalidskih podjetij in organizacij ter sodelovanje z njimi.

Svet Vlade Republike Slovenije za invalide (Uradni list RS, št. 52/2005) je strokovno in posvetovalno telo Vlade RS, ki nudi strokovno pomoč pri odločanju o zadevah s področja varstva invalidnih oseb. Strokovne in administrativne naloge za svet opravlja Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. Poleg že omenjenih institucij, pripravljata strategije varstva invalidnih oseb tudi Inštitut Republike Slovenije za rehabilitacijo in Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije.

Delo vladnih institucij dopolnjujejo tudi nevladne organizacije, na primer Center za informiranje, sodelovanje in razvoj nevladnih organizacij, Fundacija za financiranje invalidskih in humanitarnih organizacij v Republiki Sloveniji (FIHO) in Nacionalni svet invalidskih organizacij (NSIOS), ki je krovna organizacija različnih društev in zvez, ki skrbijo za različne vrste invalidnosti svojih članov. Glede na članstvo NSIOS, bi lahko v kategorijo »invalidi« uvrstili skupine ljudi, ki jih lahko razvrstimo v sklope:

- a) slepi in slabovidni,
- b) gluhi in naglušni,
- c) distrofiki
- d) laringektomirani
- e) invalidi (gibalno ovirani): paraplegiki, tetraplegiki, delovni invalidi ipd.
- f) osebe z motnjami v duševnem razvoju
- g) vojni invalidi in civilni invalidi vojn Slovenije
- h) osebe z multiplo sklerozo in cerebralno paralizo

Kratek pregled zakonodaje in drugih pomembnejših dokumentov

Prepoved diskriminacije na osnovi invalidnosti je bila implicitno vključena v 14. člen Ustave RS iz l. 1991 znotraj termina »drugih osebnih okoliščin«, eksplicitno pa je prepoved diskriminacije na osnovi invalidnosti v Ustavi RS opredeljena od 15. junija 2004. Prva eksplicitna prepoved diskriminacije na podlagi invalidnosti izhaja iz leta 2002 in sicer iz Zakona o delovnih razmerjih (2002). V novem Kazenskem zakoniku (2008) kršitev načela enakopravnosti obravnava 131². člen, ki govori o prikrajšanosti koga za katero izmed človekovih pravic ali temeljnih okoliščin, invalidnost pa lahko prepoznamo znotraj terminov »genetska dediščina« ali »druge osebne okoliščine«.

Življenje, delo in pravice invalidnih oseb urejajo različni zakoni, pravilniki in uredbe. Največ zakonov najdemo na področju dela, zaposlitve in socialne varnosti invalidnih oseb. Tudi v Ustavi RS v razdelku človekove pravice in temeljne svoboščine najdemo člene, ki se nanašajo na invalidne osebe, in sicer 14. člen,³ 50. člen⁴ in 52. člen.⁵

V nadaljevanju je predstavljen zbir nekaterih temeljnih zakonov, ki opredeljujejo pravice invalidnih oseb. Izpostavljene zakone dopolnjujejo številni pravilniki, ki natančneje določajo urejanje posameznih pravic.

- Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (ZZRZI, UBP2), Ur. l. RS, št. 16/07
- Zakon o uporabi slovenskega znakovnega jezika (ZUSZJ), Ur. l. RS, št. 96/02
- Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (ZPIZ-1, UPB4), Ur. l. RS, št. 109/06
- (poglavja: Pravice na podlagi invalidnosti, Dodatek za pomoč in postrežbo, Invalidnina);
- Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih, Ur. l. RS št., 110/03 UPB in 47/06
- Zakon o invalidskih organizacijah (ZInVO), Ur. l. RS, št.108/02
- Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja /ZUNEO/ - Ur.l. RS, št. 50/04
- Zakon o socialnem varstvu (ZSV-UPB2), Ur. l. RS št. 3/07, tudi spremembe in dopolnitve
- Zakon o delovnih razmerjih (ZDR), Ur. l. RS, št.42/02

² 131. člen (kršitev enakopravnosti, 1. del): Kdor zaradi razlike v narodnosti, rasi, barvi, veroizpovedi, etnični pripadnosti, spolu, jeziku, političnem ali drugačnem prepričanju, spolni usmerjenosti, premoženjskem stanju, rojstvu, genetski dediščini, izobrazbi, družbenem položaju ali kakšni drugi okoliščini prikrajša koga za katero izmed človekovih pravic ali temeljnih svoboščin, ki so priznane od mednarodne skupnosti ali določene z ustavo ali zakonom, ali mu takšno pravico ali svoboščino omeji ali kdor na podlagi takšnega razlikovanja komu da kakšno posebno pravico ali ugodnost, se kaznuje z denarno kaznijo ali z zapornim do enega leta

³ 14. člen (enakost pred zakonom): V Sloveniji so vsakomur zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj, invalidnost ali katerokoli drugo osebno okoliščino. Vsi so pred zakonom enaki.

⁴ 50. člen (pravica do socialne varnosti): Državljeni imajo pod pogoji, določenimi z zakonom, pravico do socialne varnosti, vključno s pravico do pokojnine. Država ureja obvezno zdravstveno, pokojninsko, invalidsko in drugo socialno zavarovanje ter skrbi za njihovo delovanje. Vojnim veteranom in žrtvam vojnega nasilja je zagotovljeno posebno varstvo v skladu z zakonom.

⁵ 52. člen (pravice invalidov): Invalidom je v skladu z zakonom zagotovljeno varstvo ter usposabljanje za delo. Otroci z motnjami v telesnem ali duševnem razvoju ter druge huje prizadete osebe imajo pravico do izobraževanja in usposabljanja za dejavno življenje v družbi. Izobraževanje in usposabljanje iz prejšnjega odstavka se financira iz javnih sredstev.

- Zakon o dohodnini (ZDoh-1-UPB4), Ur. l. RS, št. 59/06
- Direktiva EU 2000/43/ES⁶
- Nacionalne usmeritve za izboljšanje dostopnosti grajenega okolja, informacij in komunikacij za invalide - Strategija Dostopna Slovenija, Ur. l. RS št., 113/05
- Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR-UPB1), Ur. l. RS, št. 69/04
- Zakon o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju (UPB3), Ur.l. RS, št. 72/06
- Zakon o vrtcih (ZVrt-UPB2), Ur.l. RS, št. 100/2005; tudi spremembe in dopolnitve
- Zakon o osnovni šoli (ZOsni-UPB2), Ur.l. RS, št. 70/05, tudi spremembe in dopolnitve
- Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (ZUOPP), Ur.l. RS, št. 54/00
- Zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb (ZDVDT) - Ur.l. SRS, št. 41/83
- Zakon o postopku za uveljavljanje socialno varstvenih pravic (ZPUSP) - Uradni list RS, št. 23/91, 54/92 in 65-2371/93; zakon se uporablja le za uveljavljanje pravic po Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb, Ur. l. SRS, št. 41-1621/83-str. 2416
- Zakon o civilnih invalidih vojne; Ur.l. RS, št. 56/92
- Zakon o vojnih invalidih, Ur.l. RS, št. 63/95

Če izpostavimo še temeljne usmeritve, ki jim Slovenija sledi z namenom izboljšanja različnih vidikov vsakdanjega življenja invalidnih oseb je potrebno omeniti Nacionalne smernice za izboljšanje dostopnosti grajenega okolja, informacij in komunikacij za invalide (Strategija Dostopna Slovenija), ki so bile sprejete leta 2005. Dostopnost do storitev javnega in zasebnega sektorja ter do fizičnega okolja je namreč ena izmed pravic invalidov in vseh drugih funkcionalno oviranih ljudi. S temi usmeritvami skuša država invalidnim osebam ustvariti izenačene pogoje bivanja in sodelovanja v družbenih procesih tako na področju izobraževanja, kulture in rekreacije kot obveščanja in odločanja.

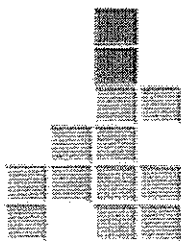
Leta 2006 sprejeti Akcijski program za invalide 2007-2013, katerega namen je spodbujati, varovati in zagotavljati polnopravno in enakovredno uživanje človekovih pravic za invalide in spodbujati spoštovanje njihovega dostojanstva, je temeljni akt, ki usmerja dejavnosti razvoja skrbi za invalide za obdobje do leta 2013. Gre za program ukrepov za vse invalidne osebe, ne glede na vrsto invalidnosti ali njihovo starost, na vseh področjih, ki pomembno vplivajo na njihovo življenje (izobraževanje, zaposlovanje, zdravje, kultura, dostopnost, samoorganiziranje v invalidskih organizacijah). Program obsega dvanaest temeljnih ciljev s 124 ukrepi, ki celovito urejajo vsa področja življenja invalidnih oseb. Najpomembnejši cilji akcijskega programa za invalide 2007-2013 so:

⁶ Listina Skupnosti o temeljnih socialnih pravicah delavcev priznava pomembnost boja proti vsem oblikam diskriminacije, vključno s potrebo po sprejemanju ustreznih ukrepov za socialno in ekonomsko vključenost starejših in hendikepiranih.
VIR: http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=SL&numdoc=32000L0078

1. V družbi povečati osveščenost o invalidih, njihovem prispevku k razvoju družbe, pravicah, dostojanstvu in potrebah.
2. Vsi invalidi imajo pravico, da enakovredno in brez diskriminacije izbirajo, kje in kako bodo živeli, in so polno vključeni ter sodelujejo v življenju skupnosti.
3. Invalidom zagotavljati dostopnost grajenega okolja, prevoza, informacij in komunikacij.
4. Na podlagi enakih možnosti in brez diskriminacije jim je treba zagotavljati vključujoč izobraževalni sistem na vseh ravneh in vseživljenjsko učenje.
5. Invalidom zagotavljati dostop do dela in zaposlitve brez diskriminacije v delovnem okolju, ki je invalidom odprto, vključujoče in dostopno.
6. Invalidom zagotavljati ustrezno življenjsko raven, finančno pomoč in socialno varnost.
7. Invalidom zagotavljati učinkovito skrb za njihovo zdravje.
8. Invalidom zagotavljati vključenost v kulturne dejavnosti in sodelovanje na področju dostopnosti do kulturnih dobrin na enakopravni osnovi.
9. Invalidom zagotavljati sodelovanje pri športnih in rekreativnih dejavnostih.
10. Invalidom zagotavljati enakopravno udeležbo v verskem in duhovnem življenju v svojih skupnostih.
11. Krepitev delovanja invalidskih organizacij.
12. Odkrivanje in preprečevanje nasilja ter diskriminacije nad invalidi.

Program načrtuje tudi ustanovitev inštituta za preučevanje invalidnosti in oblikovanje informacijskega sistema za povečanje analitične sposobnosti na področju invalidskega varstva. Program predvideva tudi predlaganje imenovanja namestnika varuha človekovih pravic za invalide, ki bo pristojen za invalidsko varstvo.
(http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/invalidi/)

Aktivnosti za izboljšanje stanja na področju varstva invalidnih oseb so bile še posebej opazne v letu 2007, proglašnem za leto Evropskih možnosti za vse. Med zadnje pomembnejše novosti umeščamo Zakon o ratifikaciji Konvencije o pravicah invalidov, ki je bil sprejet aprila 2008. Konvencijo je Slovenija podpisala 31. marca 2007 na sedežu Združenih narodov.

Izobraževanje

Kot iztočnico za poglavje o izobraževanju in diskriminaciji invalidov izpostavljamo naslednjo misel:

Izobrazba je izhod za vse te ljudi, ki so kakorkoli diskriminirani. Če si pridobijo višje, visoko izobrazbo, potem je to zanje korak v okolje, kjer ne bodo diskriminirani. (Skalar, Šent)

Izobrazba je sredstvo, ki lahko pripomore k zaposlovanju, slednje pa k izboljšanju socialnega in ekonomskega položaja, občutkom koristnosti, občutkom prispevka k družbenemu razvoju ipd. Nizka stopnja izobrazbe je predvsem zaradi različnih ovir vstopanja v izobraževalni sistem in zaradi pogoste nujne pomoči pri različnih vsakdanjih opravilih invalidnim osebam še vedno problematična. Invalidi in invalidke, ki so sodelovali v naši spletni anketi so imeli v 44,5 % (73) dokončano 4-letno srednjo šolo, 17,1 % (28) jih je imelo 2 ali 3-letno srednjo šolo, 12,2 % (20) pa višjo šolo. Skupaj je bilo tistih z nedokončano ali dokončano osnovno šolo ali šolo s prilagojenim programom 12,7 % (21). Visoko šolo, fakulteto ali akademijo jih je imelo 7,9 % (13), magisterij ali doktorat pa 1,8 % (3). 6 anketiranih ni podalo odgovora o doseženi izobrazbi. Izobrazbena raven anketirank je v primerjavi z izobrazbeno ravno anketiranih moških sledeča: nedokončano osnovno šolo ima 5,5 % žensk in noben anketiranec, končano osnovno šolo ima 11,0 % žensk in 6,3 % moških, šole s prilagojenim programom nima zaključene nobena anketiranka in 1,6 % moških, 2 ali 3-letno srednjo šolo ima 12,1 % žensk in 26,6 % moških. Delež moških in žensk, ki so končali 4-letno srednjo šoli je približno enak (46,9 % oz 46,2 %), podobno je enak tudi delež moških in žensk pri zaključeni višji šoli (12,5 % moških in 12,1 % žensk). Razlike zopet nastopijo pri dokončani visoki šoli, fakulteti ali akademiji, ki jo ima 12,1 % anketirank in le 3,1 % anketirancev. Prav toliko anketirancev ima magisterij ali doktorat, medtem ko delež pri ženskah znaša 1,1 %.

Na vprašanje, kako so se odločili za smer šolanja po končani osnovni šoli je 63,4 % (104) invalidk in invalidov odgovorilo, da so odločili sami, pri 6,1 % (10) so se za vrsto šolanja odločili starši, kategorijo »drugo« (napisali so, da so se odločili skupaj s starši, da so se odločili na osnovi možnosti v povezavi stroški ipd.) je izbralo 4,3 % anketirancev, kar četrtnina pa jih na vprašanje ni odgovorila. Med tistimi, ki so označili, da so se za smer šolanja odločili njihovi starši, prevladujejo starejši anketiranci (4 v starostnem razredu od 46 do 60 let in 4 v starostnem razredu od 61 do 75 let). V času šolanja jih je večina, 43,9 % (72) živel doma, v zavodu ali domu jih je živelo 15,9 % (26), po 3 % (po 5) pa so živeli v najeti sobi ali stanovanju, v študentskem domu ali drugod. Skoraj tretjina odgovorov je

bilo manjkajočih. Med tistimi, ki so v času šolanja živeli doma je 58,6 % žensk (41) in 41,4 % (29) moških, med tistimi, ki so živeli v zavodu ali domu, pa je razmerje med spoloma obrnjeno (10 žensk in 16 moških je označilo, da so v času šolanja živeli v zavodu ali domu). V najeti sobi oz. stanovanju je živelo 5 anketirank, prav toliko jih je označilo tudi kategorijo drugo. V študentskem domu so živeli 2 moška in 3 ženske.

Po končanem šolanju se je dodatnih izobraževanj udeležilo 97 anketirancev, med njimi 42,3 % moških in 57,7 % žensk. Nobenega dodatnega izobraževanja pa se ni udeležilo 33 anketirancev, med njimi 45,5 % moških in 54,5 % žensk. Med tistimi, ki so se po končanem šolanju udeležili usposabljanj ali dodatnih izobraževanj, jih ima skoraj polovica dokončno srednjo šolo, 17,5 % jih ima 2 ali 3 -letno strokovno šolo, odstotek manj višjo 2 ali 3-letno šolo, desetina pa jih ima dokončno visoko šolo, fakulteto ali akademijo. Najpogosteje so se dodatno izobraževali anketiranci in anketiranke v starostni skupini od 46 do 60 let (37,6 % ali 35 oseb) in v starostnem razredu od 61 do 75 let (30,1 % ali 28 oseb). Starostna skupina od 16 do 30 let je obsegala 12,9 % vseh anketirancev, ki so se dodatno izobraževali, starostna skupina od 31 do 45 let pa 18,3 %.

Izobraževanje so anketiranci izpostavili tudi med področji, za katera mislijo, da sami v primerjavi z neinvalidnimi osebami nimajo enakih možnosti. Ena izmed anketiranih oseb pravi: »Nimamo enakih možnosti študija, izbire študija, študentskega dela....«, izpostavljena pa je bila tudi problematika možnosti izobraževanja v tujini.

V nadaljevanju povzemamo izsledke ekspertnih intervjujev, v katerih so strokovnjaki in strokovnjakinje opozorili na obsežno problematiko na področju izobraževanja invalidnih oseb. Problematika izobraževanja invalidnih otrok se veže na razvoj invalidnosti. Izobraževanje brez izjem poteka v rednih šolah, kadar se invalidnost razvije ali pojavi kasneje (npr. delovna invalidnost ali invalidnost zaradi težav v duševnem zdravju). Za ostale oblike invalidnosti pa velja, da sta angažiranost in družbeni položaj svojcev ključna pri dostopu do običajne oblike izobraževanja.

Statistični podatki kažejo, da je bilo v letu 2007 v centre, zavode ali domove vključenih 1.489 otrok s posebnimi potrebami, od tega 1.380 v domsko, 109 pa v dnevno varstvo. V centrih za usposabljanje, delo in varstvo je bilo v domsko varstvo vključenih 422, v dnevno varstvo pa 109 otrok in mladostnikov z zmerno, s težjo in težko motnjo v duševnem razvoju. V zavodsko varstvo je bilo vključenih 555 otrok s fizičnimi poškodbami in z lažjimi ali zmernimi motnjami v duševnem razvoju (Statistični urad RS, 2008). V šolskem letu 2004/2005 je bilo v 60 šol s prilagojenim programom vključenih 1.855 otrok (Statistični urad RS, 2006).

	Število zavodov	Število otrok - skupaj	Deklice
Vrste zavodov - skupaj	15	555	214
za slepe in slabovidne otroke in mladostnike	1	30	11
za gluhe in naglušne otroke in mladostnike	2	47	16
za gibalno ovirane otroke in mladostnike	2	212	92
za lažje ali zmerno duševno prizadete otroke in mladostnike	10	266	95

Tabela 1 - Zavodsko varstvo otrok in mladostnikov s fizičnimi poškodbami in z lažjimi ali zmernimi motnjami v duševnem razvoju, Slovenija, 2007 (SURS, 2008)

Mnenje o pomenu vloge staršev pri vključevanju otrok v redne šole je skupna točka vsem intervjuvanim. Mag. Janez Jug (FIHO) meni, da je vključevanje invalidnih otrok v redne šole odvisno od spretnosti staršev, pri čemer pa še posebej izpostavi, da morajo biti prizadevanja staršev za vključevanje v redni šolski sistem zdravorazumska. Dr. Darja Zaviršek (FSD) je povedala primer:

Na društvu Sožitje, kjer sta bili dve mami, ena je hčerka od prof. Alenke Šelih, je prva uspela otroka z Downovim sindromom vpisati v trnovsko OŠ. To je bil pilotski projekt, za katerega so dobili dovolj denarja, CR in tako naprej, in na ta način jim je uspelo.

Poleg volje staršev, dr. Katja Vadnal (Zveza Sožitje), izpostavi še voljo šole, Tea Černigoj (Društvo študentov invalidov) pa tudi vlogo finančne pomoči staršev.

Samo opravljanje šolskih obveznosti je lahko včasih prilagojeno posamezniku oz. posameznici, je inovativno (Boris Šuštaršič, Društvo distrofikov Slovenije), a predpostavljamo, da gre predvsem za izjemne primere. Možnosti vključevanja invalidnih oseb v redne oblike šolanja so posredno odvisne tudi od procesa primarne socializacije (mag. Janez Jug, FIHO).

Dostopnost rednih šol invalidnim osebam je večja predvsem v smislu prilagajanja fizične dostopnosti (npr. gradnja dvigal ipd.), meni Boris Šuštaršič iz Društva distrofikov Slovenije, kljub temu pa Jože Primožič iz Sončka pove, da »je v Sloveniji 3 ali 5 % osnovnih šol, dostopnih za otroke na vozičkih«, in da je največja problematika prav fizična dostopnost šol, zaradi česar kot ključno točko diskriminacije invalidnih oseb opredeli šolo. Šola je opredeljena kot prostor segregacije, ki se še podaljšuje in krepi s procesom podaljševanja šolanja:

In podaljševati šolanje v posebni šoli do tridesetega leta ali pa do kateregakoli leta nad petnajstim pomeni, da ti ljudje ostajajo segregirani od drugih... Zdaj, ena prefidna diskriminacija je, to se pravi, da rečemo, da je zaradi strokovnih razlogov

boljše, da gre otrok v šolo s prilagojenim programom, zaradi strokovnih razlogov je pa bolje, da se še 10 let šola, zato ker so še neke sposobnosti v njemu, ki jih je treba izkoristiti. To se pravi, da se ta segregacija kar vleče naprej in se bo verjetno potem končala, spojila z domovi za ostarele, umes pa sploh ne bo delovnega obdobja. (Primožič, Sonček)

Izpostavljene so tudi pozitivne posledice vključevanja invalidnih oseb v redne oblike šolanja:

Če so vključeni v proces integracije že od vrtca naprej, potem se navadijo običajnega okolja, običajnih navad in načinov obnašanja. Pa tudi ljudje so lahko potem že kot otroci navajeni sprejeti invalida, če imajo sošolca na vozičku. Skratka, soobstoj različnosti se krepi. In to je zelo važno. (Šprohar, Ministrstvo za zdravje)

Na drugi strani pa vključevanje v redne šole lahko ob kasnejšem razvoju težav pomeni tudi problem, saj, če oseba z motnjo v duševnem razvoju dokonča osnovno šolo, izgubi status invalidne osebe.

Sem imela primer, ko je gospod naredil osemletko in poklicno šolo, bil pomočnik kuharja, zdaj je star nekaj čez 40 let in so se začele telesne težave in je razlagal: »Ja, jaz pa ne vem, če se je mamica prav odločila, da je mene dala v šolo«... (Vadnal, Zveza Sožitje)

Kot negativen se pokaže način šolanja v zavodih, ki je represiven in blokira vse posebnosti:

Stroka ne prizna tega, kar kažejo raziskave, da študij v zavodih, recimo osnovne šole, ki so v zavodih, poklicne ali posebne šole v zavodih, delajo dolgotrajno škodo ljudem v socialnem in tudi v intelektualnem smislu. Bolj koristno bi bilo, če bi se redne šole prilagodile, da bi lahko sprejele otroke z razlikami. (Zaviršek, FSD)

Iz intervjujev je razvidno tudi, da je nekatere kategorije invalidnih oseb težje vključiti v redne oblike šolanja. Med njimi so

- otrocih, ki so intelektualno ovirani. (Zaviršek, FSD)
- otroci s težko motnjo v duševnem razvoju (Kobal, IRSSV)
- otroci, ki imajo tudi duševne težave in ki imajo več telesnih okvar (Šprohar, Ministrstvo za zdravje)

Nesprejetost hendikepiranih otrok v družbi je problematika, ki se veže na zgoraj opozorjeno problematiko miselnosti družbe in na katero opozarja več intervjuvanih, med njimi dr. Katja Vadnal (Zveza Sožitje), dr. Darja Zaviršek (FSD) in dr. Vinko Skalar (Šent). Pri tem velja izpostaviti vrtce kot bolj inkluzijske, medtem ko se problematika nesprejemanja začne odražati v osnovnih šolah in z odraščanjem otrok:

Med problematiko izobraževanja invalidnih oseb velja uvrstiti tudi opažanja o pomanjkanju usposobljenih učiteljev in učiteljic in metod za delo s hendikepiranimi, na kar sta opozorila dr. Darja Zaviršek, FSD in mag. Janez Jug, FIHO.

Problematično je tudi dejstvo, da se možnosti za nadaljevanje šolanja vsaj za ljudi z motnjami v duševnem razvoju po OŠ zelo krčijo:

Ljudje, ki imajo oznako motnje v duševnem razvoju, imajo potem po koncu OŠ ozko paleto možnosti, da gredo v dvoletne strokovne programe. V 15 programih je 11 programov za moške in 4 programi za ženske. Šivilja, gospodinja, ... to so neatraktivni poklici, ki ohranjajo revščino. (Zaviršek, FSD)

Izobraževanja, ki sledijo po končanem šolanju se najpogosteje odvijajo znotraj invalidskih društev, zvez, je opozorila mag. Barbara Koba, IRSSV. Razlogi so na eni strani v prilagojenosti aktivnosti specifičnim potrebam invalidnih oseb in na drugi strani tudi v identifikaciji invalidnih oseb z društvom ali zvezo, v katerega/o so vključeni. V druge oblike vseživljenjskega učenja pa se invalidne osebe ponavadi ne vključujejo, opozarja tudi mag. Janez Jug (FIHO).

Drago Novak in Tanja Hočevnar (ZDIS) ugotavljata, da so za dodatna izobraževanja (bodisi znotraj delovne organizacije bodisi v okviru Zveze) bolj dovzetni mlajši in da je vključitev v dodatne izobraževalne programe v največji meri odvisna od motivacije invalidne osebe. Da so dodatna usposabljanja in izobraževanja odvisna od samoiniciativnosti posameznika oz. posameznice meni tudi Boris Šuštaršič (Društvo distrofikov Slovenije), doda še, da družbeni sistem v tem smislu nudi premalo. Za osebe z motnjo v duševnem razvoju pa velja, da ni sekundarnega in terciarnega izobraževanja (dr. Katja Vadnal, Zveza Sožitje). Invalidne osebe, ki živijo v mestih imajo več možnosti za dodatna izobraževanja (dr. Luj Šprohar, Ministrstvo za zdravje).

Dokončanje šolanja je v primeru oseb s težavami v duševnem zdravju pogosto odvisno od spodbud staršev. Izobraževanje po končanem šolanju pa je zaradi odsotnosti volje in koncentracije za tovrstne aktivnosti pri tej skupini težje (Tatjana Gričar in Marinka Hribernik, Humana).

Proces šolanja je za invalidne osebe težak, saj obstaja vrsta vsakdanjih ovir, ki manjša deklarativno dostopnost izobrazbe, pove mag. Janez Jug (FIHO). Da je temu res tako izvemo tudi pri Društvu študentov invalidov (Tea Černigoj), kjer opozarjajo še na arhitektonsko nedostopnost mariborske in primorske univerze, na problematiko vaj, ki niso prilagojene (npr. za gluhe) in na dejstvo, da več pomoči društva potrebujejo študenti in študentke, ki niso iz Ljubljane; medtem ko tisti iz Ljubljane verjetno dobijo dovolj pomoči od družine. Kot pozitivno ocenjuje predvsem dostopnost asistenc.

Zaposlovanje

Invalidnost kot omejitev pri zaposlovanju in posledično zaposlovanje invalidnih oseb kot močan dejavnik, ki vpliva na socialno vključenost invalidov se zdi področje, ki je najpogosteje in najbolj natančno spremljano in verjetno tudi najlažje merljivo. Podatki o brezposelnosti kažejo, da je bilo konec marca 2008 10.424 brezposelnih invalidov in invalidk, kar predstavlja 17 % vseh brezposelnih oseb v tem časovnem obdobju. V mesecu marcu letos se je po podatkih Zavoda RS za zaposlovanje zaposlilo 164 invalidnih oseb (www.ess.gov.si). Podrobnejši podatki o zaposlenih in brezposelnih invalidih in invalidkah so predstavljeni v spodnji tabeli.

	Zaposleni invalidi			Brezposelni invalidi		
	skupaj	ženske	moški	skupaj	ženske	moški
Delovni invalidi (II. in III. Kategorije)	30.739	13.116	17.623	8.149	3.320	4.829
	92,6 %	92,1 %	92,9 %	80,3 %	77,5 %	82,4 %
Kategorizirani mladostniki	647	307	340	807	408	399
	1,9 %	2,2 %	1,8 %	8,0 %	9,5 %	6,8 %
Status invalida priznan po ZZRZI (ZUZIO)	964	432	532	1.140	543	597
	2,9 %	3,0 %	2,8 %	11,2 %	12,7 %	10,2 %
Vojni, vojaški mirodobni in civilni vojni invalidi	62	4	58	19	2	17
	0,2 %	0,0 %	0,3 %	0,2 %	0,0 %	0,3 %
Invalidi z ugotovljeno telesno okvaro	796	389	407	30	12	18
	2,4 %	2,7 %	2,1 %	0,3 %	0,3 %	0,3 %
Invalidne osebe po predpisih EU	2	0	2	0	0	0
	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %
Skupaj	33.210	14.248	18.962	10.145	4.285	5.860
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100 %

Tabela 2 - Zaposleni in brezposelni invalidi po vrstah ugotovljene, priznane ali določene invalidnosti, oktober 2007 (Vir: Statistični urad RS, 2007: 11)

Ker pa sama številčna dejstva o zaposlovanju ne vključujejo konkretne problematike, s katerimi se srečujejo invalidne osebe na tem področju in v povezavi s tem področjem, smo področje zaposlovanja analizirali tudi s pomočjo ankete in ekspertnih intervjujev. V okviru spletne ankete smo se področja zaposlenosti najprej dotaknili z vprašanjem o delovni aktivnosti anketirancev. Med respondenti je polovica upokojenih invalidov in invalidk (82), 14 % (23) jih ima redno plačano delo, 12,2 % (20) anketiranih se šola, 4,9 % (8) je brezposelnih iskalcev zaposlitve, 3,7 % (6) jih je delovno nezmožnih, 1,8 % (3) pa jih je odgovorilo, da niso zaposleni, vendar pomagajo pri gospodinjskih opravilih in skrbi za otroke ali druge osebe. Kadar so anketiranci in anketiranke svoj odgovor umestili pod kategorijo »drugo«, so navajali še, da so zaposleni npr. polovično, polovično pa invalidsko upokojeni, da so zaposleni za krajši delovni čas ter da so brezposelni, a zaposlitve ne iščejo več (v enem od primerov je razlog že 6 let trajajoča brezposelnost). Med anketiranimi glede na položaj na delovnem mestu prevladujejo izvršilni delavci, ki nimajo vodstvenega položaja (15 anketirancev).

Da je zaposlitev področje, kjer invalidne osebe niso v enakem položaju z osebami, ki nimajo izkušnje invalidnosti, se je pokazalo pri odprtem vprašanju »Katera so po vaši oceni tista področja, kjer niste v enakem položaju z osebami, ki nimajo izkušnje invalidnosti?«. Odgovori v povezavi z zaposlovanjem so bili:

- *»Nezaposleni invalidi težje dobijo zaposlitev kot neinvalidi.«*
- *»Predvsem neenak položaj pri iskanju zaposlitve, pozitivna diskriminacija ne deluje, oz. delodajalci zaposlijo samo lažje hendikepirane iskalce zaposlitve...«*
- *»delo« / »zaposlitev« / »iskanje zaposlitve« / »iskanje dodatne zaposlitve« / »delo (na domu) oziroma zaposlitev, tudi honorarno delo« / »ponovna zaposlitev, zaradi stečaja« ipd.*

Invalidne osebe zaradi zmanjšanih možnosti za zaposlovanje izpostavijo tudi posledično slabši ekonomski položaj:

- *»Zaradi nezmožnosti dobiti zaposlitev nas najbolj razlikujejo finančna stanja.«*
- *»Lahko izberem študentsko delo, ki je manj plačano, povečini sem anketar.«*

Podobno so nam potrdili tudi strokovnjaki in strokovnjakinje, da je zaposlovanje področje, ki vpliva ne samo na socialni položaj, temveč tudi na občutke sprejetosti in koristnosti invalidnih oseb. Zaposlovanje je pogosto opredeljeno kot področje največje diskriminacije invalidnih oseb, saj delodajalec zaposluje glede na korist, ki jo ima od delavca oz. delavke. »Če se jih petdeset prijavi na delovno mesto, je skoraj sigurno, da ga invalid ne bo dobil. Ker način razmišljanja še ni usmerjen funkcionalno, ampak je usmerjen ideološko: »Ti ne zmoreš.« (Šprohar, Ministrstvo za zdravje). Intervjuvani strokovnjaki in strokovnjakinje so se dotaknili tudi razlogov za kritičnost na področju zaposlovanja invalidnih oseb. Zaposlovanje invalidnih oseb ovirajo:

- predsodki delodajalcev in zakrita odklonilna stališča:

V Sloveniji so problem zakrita odklonilna stališča. /.../ Bomo raje rekli, da nimamo časa, nimamo denarja, teta je prišla na obisk, moramo iti navijati na tekmo in ne moremo ... Se zelo sofisticiramo pa jih odklanjamo. In ta zakrita odklonilna stališča so zelo velik faktor. (Šuštaršič, Društvo distrofikov Slovenije)

- stigma invalidnih oseb in nezaupljivost delodajalcev:

Največji problem je pa to, bi rekla, da prav zaradi stigme zelo težko dobimo delo. Vsi delodajalci si predstavljajo, da bodo ti komadi ali pač to delo, kakršnokoli že pač je, vse nekaj popackano z marmelado pa nekaj narejeno čisto tako nekaj mimo, kar sploh ni res. ...Povsod kamor pridem pa prosim za delo imamo veliko problemov...veliko dokazovanja je treba pa običajno pač potem rečejo, da bodo razmislili pa tako, samo da iz tega potem ni nič. (Gričar, Humana)

- šibek socialni čut družbe do invalidnih oseb:

Ker invalid mora biti zaposlen, ne da miloščino prosi. Ampak lahko koristno, jaz pravim, da lahko vsak naredi en vrček za družbo, prispeva k družbenemu pridelku, bogastvu družbe. Tudi invalid lahko to prispeva, samo to mu je potrebno omogočiti. Če ga pustimo na tistem nivoju beračenja, potem je pa problem. In jaz mislim, da tu država, prav tu ni naša družba nič naredila. /.../ Človek hoče delati, hoče biti aktiven, hoče soustvarjati. In to tudi invalidi. In to je problem. Zaradi nekega dobička v tej družbi. Ker smo postali izrazito taki, brez nekega socialnega občutka. (Jug, FIHO)

- tržna naravnost sistema zaposlovanja:

...ker zelo redko kateri dokonča šolanje, če pa ga dokonča, pa službe ne dobi, ker takih se vsi izogibajo, že zaradi tega, ker je tržno naravnan sistem, ker ne dosegaajo teh pričakovanih rezultatov, ker mora imeti neko tisto mejo, toleriranje, ker mora biti prilagojeno sposobnostim. (Hribernik, Humana)

Miselnost, da hendikepirani ljudje ničesar ne zmorejo (Zaviršek, FSD).

Zaposlovanje ni pomembno samo zaradi ekonomskega učinka, temveč je s strani strokovnjakov in strokovnjakinj dostikrat izpostavljena socialno-korekcijska funkcija dela oz. zaposlitve:

Dobivali bi eno nagrado in pridobivali na samozavesti, ker delo je zdravljenje za njih. Ne zdravilo, delo, motivacija, da se usmeri v nekaj, da dobi vzpodbudo, da ga dvigne. (Hribernik, Humana)

Poseben položaj med invalidnimi osebami glede zaposlovanja imajo delovni invalidi in invalidke. Kot pravita Drago Novak in Tanja Hočevar iz ZDIS-a, je večina delovnih invalidov

in delovnih invalidk zaposlena pri neinvalidskih delovnih organizacijah oz. so v veliki meri ostali na enakem delovnem mestu tudi po pojavu invalidnosti. Kljub temu imajo slabši položaj in nižjo plačo, kar pa naj bi invalidne osebe razumele kot realni posledici zdravstvenega stanja in ne kot diskriminacijo. Kot možno obliko diskriminacije na delovnem mestu na ZDIS omenjajo t.i. šikaniranje. Ker pa gre za pogosto skrite oblike, je nemogoče reči, če je pojav šikaniranja posledica invalidnosti ali česa drugega.

Možnosti za zaposlitev so v razmerju s stopnjo invalidnosti:

Če išče delo mlad distrofik, ki ni dosegel tako visoke invalidnosti, ima seveda več »šans«. /.../ Jaz mislim, da ko pride en distrofik, za katerega še izvejo, da ima progresivno invalidnost, je približno tako... Bom kar vas in se oproščam, če je neprimerno ... Kot če bi vi v nosečnosti hodili okoli in iskali zaposlitev. Koliko »šans« imate? (Šuštaršič, Društvo distrofikov Slovenije)

Delo v varstveno delovnih centrih (krajše VDC) je bilo v intervjujih pogosto omenjeno in sicer bolj v negativnem kot v pozitivnem smislu. Dr. Darja Zaviršek (FSD) je problematizirala ustanavljanje VDC-jev, saj je po njenem bolje, da bi se posameznike in posameznice usposabljal za običajno zaposlitev. VDC-je bi bilo smiselno prenoviti, saj, če pogledamo strukturo vključenih vanje, vidimo, da v njem pristanejo tudi kategorije ljudi, ki ne sodijo noter, meni mag. Kobač (IRSSV). V VDC-je so v večini primerov vključeni tudi invalidi in invalidke Sončka, ki nimajo odločbe o invalidnosti. Tako izpadejo iz polja drugih zaposlitvenih možnosti, saj delodajalci, ki imajo določeno, da morajo zaposliti 0,5% oseb, ki imajo odločbo o invalidnosti, zaposlijo tiste, ki jo dejansko imajo (Primožič, Sonček).

Pri vprašanjih o zaposlovanju invalidnih oseb je bil večkrat izpostavljen tudi primer trgovine Bauhaus, ki naj bi pomenila neko vmesno fazo med VDC-jem in odprtim trgom dela. Delo v Bauhausu je pol ilegalna situacija, ki kaže na to, da je sistem formalno narejen tako, da človeka drži v odvisnosti:

Ta človek pa dela v plačani zaposlitvi in hibridna situacija je v tem, da Bauhaus še vedno, namesto na bančni račun človeka, ki dela, daje 50 EUR na mesec VDC-ju. VDC pa, upam da vse, nakaže človeku. V vsakem primeru ta človek v resnici ni v delovnem razmerju, ampak je to namesto tega, da je v VDC-ju. Če bi ta človek zahteval, da bi Bauhaus dal denar njemu, bi moral iti ven iz VDC-ja. (Zaviršek, FSD)

Problem zaposlovanja invalidnih oseb je tudi v tem, da je ponudba del za invalidne osebe zelo omejena, npr. invalidske delavnice *vključujejo zelo enostavna, slabo plačana dela* (mag. Barbara Kobač, IRSSV). Del, ki bi bila primerna za osebe, ki imajo zmanjšane telesne in intelektualne sposobnosti, enostavno ni (Primožič, Sonček).

Zaposlovanje invalidnih oseb je močno omejeno na delo v invalidskih podjetjih, vprašanje pa je, koliko je učinkovit kvotni sistem (Jug, FIHO). Podobno pove tudi g. Primožič, da so se zaposlitvene možnosti z novo zakonodajo o zaposlitveni rehabilitaciji ter z uvedbo kvotnega sistema še zmanjšale, zlasti za člane/ice, ki so na spodnji meji sposobnosti (Primožič, Sonček). Kot pozitivne vzore zaposlovanja Šuštaršič (Društvo distrofikov)

izpostavi invalidska podjetja, konkretnije invalidsko podjetje Biografika Bori. Na drugi strani pa dr. Luj Šprohar iz Ministrstva za zdravje opozori, da posebne oblike zaposlovanja za invalidne osebe rešujejo problem le delno, medtem ko je problem zaposlovanja celovit in vključuje šolanje, socialno-psihološki proces človekovega razvoja ipd. Podatki kažejo, da je izobrazbena struktura zaposlenih v invalidskih podjetjih zelo nizka, saj več kot 30 % zaposlenih nima dokončane osnovne šole, še nižja pa je izobrazbena sestava invalidnih oseb zaposlenih v invalidskih podjetjih (MDDSZ, 2005).

Tudi v Društvu študentov invalidov povedo, da so možnosti zaposlovanja invalidnih oseb omejene, da se invalidne osebe zaposlujejo predvsem v invalidskih organizacijah oz. nekaj v javni upravi. Oviro v zaposlovanju invalidnih oseb predstavlja tudi stalna potreba po asistentu oz. spremljanju: »Večina delodajalcev rajši plačuje, kot da bi te zaposlila, je treba prilagoditi delovno mesto, dostopnost, kakšne malenkosti, recimo.« (Černigoj, Društvo študentov invalidov)

Invalidne osebe lažje pridobijo zaposlitev s pomočjo neformalne mreže prijateljev, staršev, znancev, medtem ko reden sistem manj uspešen, meni Šuštaršič (Društvo distrofikov Slovenije). Kljub temu, da je višja izobrazba pomemben korak k večanju možnosti za pridobitev zaposlitve, (Černigoj, Društvo študentov invalidov), smo bili v intervjujih večkrat opozorjeni, da višja stopnja izobrazbe invalidnih oseb še ne pomeni zaposlitve (Primožič, Sonček; Gričar, Humana).

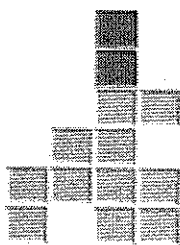
Na področju zaposlovanja je problem tudi nefleksibilnost odločb - če se oseba z motnjami v duševnem razvoju zaposli, v primeru slabšanja stanja ni vrnitve nazaj:

Saj zato se starši tako težko odločajo za to. Zato je za nas tako pomembno, da je vsaj v nacionalnem programu določeno, ta fleksibilna varnost, da ko ne more več delati, si lahko pridobi nazaj status po zakonu o družbenem varstvu. (Vadnal, Zveza Sožitje)

Na drugi strani pa za osebe s težavami v duševnem zdravju prav tako velja, do ko imajo pridobljen status invalidne osebe, v boljših obdobjih ne morejo delati.

Predstavnici Humane opozarjata, da je na področju zaposlovanja oseb s težavami v duševnem zdravju problem tudi pridobiti delo, ki bi ga lahko opravljali znotraj programa socialne vključenosti. Ker ne dobijo dovolj dela, svojim članom in članicam ne morejo izplačevati mesečne nagrade, ki so določene po pravilniku. Zaposlovanje je kritična točka zato, ker osebe s težavami v duševnem zdravju zbolijo pogosto ravno v času šolanja in zato ne dokončajo šole in pa tudi, če pridobijo izobrazbo, zelo težko dobijo zaposlitev.

Pri vprašanju o možnostih za menjavo služb invalidnih oseb je iz razgovorov razvidno, da tovrstnih možnosti skorajda ni, oziroma se možnosti za menjavo službe zmanjšujejo.

Ekonomski in socialni položaj

Zaradi specifičnih oblik oviranosti, ki jo doživljajo osebe zaradi invalidnosti, se bomo v tem poglavju dotaknili tudi dveh področij, ki ne sodita strogo med področje ekonomskega in socialnega položaja, sta pa še najbolj povezani s tem področjem. Gre za področji stanovanja in družinskih oblik, ki smo jih torej v končnem poročilu z namenom sledenja enotnemu poteku podglavij združili pod temo ekonomski in socialni položaj.

Stanovanje

O stanovanjski problematiki invalidnih oseb smo povprašali eksperte in ekspertinje, nismo se jih pa dotaknili v anketnem vprašalniku in sicer zaradi omejitve dolžine spletnega vprašalnika.

Ključne točke, na katere so v zvezi z neenakim položajem v zvezi s stanovanjskim vprašanjem opozorili intervjuvanci in intervjuvanke, so:

- Invalidne osebe so pri reševanju stanovanjskega vprašanja v neenakem položaju z ostalim prebivalstvom.
- Štiri osnovne stanovanjske oblike bivanja invalidnih oseb.
- Vloga države in posameznih občin pri reševanju stanovanjskega vprašanja invalidnih oseb.

Ne glede na splošno pomanjkanje stanovanj v slovenski družbi, je iz intervjujev razvidno, da imajo invalidne osebe še manjšo možnost odločitve o tem, v kakšni stanovanjski obliki bodo živeli. Boris Šuštaršič (Društvo distrofikov Slovenije) tako opozarja, da nastopa stanovanjska politika v odnosu do invalidnih oseb kot šibka točka slovenske državne socialne politike zaradi opuščanja gradnje namenskih stanovanj za starejše ljudi in invalide.

Večina intervjuvanih oseb se torej strinja, da je lasten vpliv invalidnih oseb na to, kje bi živeli, minimalen. Dr. Katja Vadnal (Zveza Sožitje) navaja tipičen dialog z osebami z motnjo v duševnem razvoju, ki kaže na vplivanje na to, da taka oseba ostane v izvorni družini: »Sej veste, pravijo »A ne, kako je lepo pri mami pa pri očku?«, Ja, seveda, da bo potem rekel »Ja, pa je res lepo.««.

Le dr. Luj Šprohar (Ministrstvo za zdravje), za primer slepih oseb navaja, da sami izbirajo stanovanje, kot ga hočejo in da je večina invalidnih oseb skoncentrirana v večjih mestih.

Izpostavljene so bile štiri oblike stanovanja:

- »Doma«, kar večinoma pomeni življenje v izvorni družini, v nekaterih primerih pa v lastnem stanovanju;
- Prilagojena stanovanja;
- Stanovanjske skupine in skupnosti;
- Skupinske oblike: zavodi in domovi za ostarele.

Možnosti, v kakšnih oblikah stanovanja prebivajo invalidne osebe, pa se močno razlikujejo glede na vrsto oviranosti in od socialnega položaja družine. Dr. Darja Zaviršek (FSD) opozarja na notranjo diferenciranost preučevane kategorije, da imajo največjo izbiro pri urejanju stanovanjskega problema fizično in senzorno hendikepirani ter socialno močnejši, medtem ko so tisti, ki so socialno šibkejši, tudi če so senzorno in fizično ovirani v institucijah. To pomeni, da imajo osebe z oznako motnja v duševnem razvoju med vsemi hendikepiranimi osebami najmanjšo izbiro in možnost odločanja o tem, kako bi želeli živeti. Kot kategorija z najmanjšim problemom pri reševanju stanovanjskega vprašanja se kažejo osebe, ki so postale invalidne v odrasli dobi, saj ponavadi že imajo rešeno stanovanjsko vprašanje. Večinoma gre za osebe, ki so se poškodovale pri delu in so včlanjene v Zvezo društev delovnih invalidov. Pri teh osebah se problem s stanovanjem pojavi v primerih, da je vrsta poškodbe taka, da zahteva prilagoditve stanovanja (Novak in Hočevar, ZDIS).

Druga skupina invalidnih oseb, ki ostanejo v lastnem stanovanju, če je to možno, so duševno bolne osebe⁷.

Mnogo invalidnih oseb, ki so invalidne od rojstva, živi v izvornih družinah. Velikokrat se ne odselijo od staršev, ker nimajo druge pomoči, asistenc, ki bi jo potrebovali za samostojno vsakdanje življenje, kar potrjujeta naslednji mnenji: »...veliko ljudi ne gre stran od staršev po mojem ravno zaradi tega, ker jim starši pomagajo živeti.« (Kobal, IRSSV) in »Večina jih živi doma, nekateri tudi v stanovanjskih skupnostih, ki pa niso primerne za vsakogar...« (Hribernik, Humana).

Kot je bilo omenjeno, vpliva na možnost reševanja stanovanjskega vprašanja tudi socialni položaj družine. Na primer, dr. Katja Vadnal (Zveza Sožitje) opozarja na to, da večina živi doma. Če ima družina malo dohodkov, ga torej doma obdržijo tudi zaradi invalidnine, saj sicer z odhodom v dom družina izgubi tudi dohodek, pokojnino.

Odločitev o tem, kako bodo v določeni državi živele invalidne osebe, je stvar prevladujoče ideologije vladajočih struktur in učinkovitosti porabe javnih sredstev. Denimo, za državo je oskrba v zavodih ali domovih za ostarele cenejša, kot pomoč na domu ali osebna asistenca

⁷ Duševna bolezen je motnja, ki vpliva na čustva in vedenje. Vzroki za duševno bolezen so zapleteni in pogojeni z dednostjo (geni), stresnimi življenjskimi situacijami, težkimi razmerami v družini, fizično boleznijo ipd. Ljudje z duševnimi težavami pogosto ne zmorejo obvladovati pritiskov vsakdanjega življenja, izgubijo službo, razne podpore, starševske pravice in tudi osnovne življenjske pravice. Med najpogostejše duševne bolezni sodijo depresija, shizofrenija, tesnoba. Povzeto po: <http://www.zveza-sozitie.si/razlike-med-dusevnimi-bolezni-in-motnjami-v-dusevnem-razvoju.html>, dostop: 25.2.2008.

vsaki invalidni osebi posebej. Večina denarja se zato še vedno namenja ustanovam, v katerih živijo invalidne osebe.

Po moje najprej zaradi ideologije in potem zaradi denarja....Najbolje je pogledati, koliko jih dobi za osebno asistenco, koliko ljudi jo uporablja, če bi vsi ti ljudje živeli v zavodih ali v domu za stare, koliko bi to prišlo državo. (Zaviršek, FSD)

Recimo pomoč na domu, če greva še malo širše, je mnogo dražja, kot če greš v dom starih. V domu starih so pa tudi mladi invalidi. (Kobal, IRSSV)

Eden od problemov odpiranja različnih bivalnih skupnosti za invalidne osebe je tudi ta, da morajo biti zaradi finančne učinkovitosti mesta v njih takoj zapolnjena. Na ta način invalidne osebe ne morejo preveriti, ali je na primer ta oblika stanovanja za njih ustrezna, na kar je opozorila dr. Katja Vadnal iz Zveze Sožitje.

Kljub cenovni neugodnosti pa je trend, ki se že nekaj časa pojavlja ne le v Sloveniji, pač pa tudi v drugih razvitih okoljih, deinstitucionalizacija in možnosti samostojnega življenja invalidnih oseb. Večina intervjuvanih oseb se strinja, da je deinstitucionalizacija poglavitna pot k zmanjševanju odvisnosti invalidnih oseb od drugih, vendar pa ta proces ni enoznačen in neproblematičen. Jože Primožič (Sonček) denimo navaja nekaj konkretnih težav, s katerimi se srečujejo njihovi uporabniki in uporabnice:

- V interesu družbe je, da bi bile invalidne osebe čim manj samostojne:

Mi kot družba si želimo, da so takšne skupine ljudi čim manj samostojne. Da morajo biti odvisne od nas. Ker če so samostojne, lahko postajajo potencialno nevarne za družbo. Zahtevajo svoje pravice, zahtevajo več denarja... to pa ni več tisto, kar bi mi tolerirali...

- Strah ovira proces osamosvajanja. Le-ta je zelo dolg in kompliciran:

Če sem jaz kot otrok ves čas varovan, potem, kot sem prej rekel, nimam nobenih izkušenj, niti ne vem, kako bi jaz lahko sam samostojno živel niti si ne upam samostojno živeti.

- Nepoznavanje življenja izven institucije prav tako negativno vpliva na proces osamosvajanja:

Je pa težko, kot sem že rekel, če si živel, recimo, od svojega rojstva pa do svojega dvajsetega ali pa do petindvajsetega leta v neki instituciji in si sploh ne predstavljaš ne družinskega življenja ne samostojnega življenja...

Slovenska država z nekaterimi konkretnimi ukrepi spodbuja neodvisno življenje. Tako ima denimo Stanovanjski sklad RS posebno kvoto prilagojenih stanovanj, ki jih vsako leto dodelijo invalidnim osebam (dr. Luj Šprohar, Ministrstvo za zdravje). Ker pa so vrste invalidnosti tako različne, so potrebe invalidnih ljudi za neodvisno življenje zelo raznolike.

Težava, ki iz tega nastane, je, da stanovanjske enote, ki so namenjene invalidnim osebam, ne zajamejo celotne populacije.

Imajo pa tudi svojo bivalno enoto, kjer so invalidi, da niso klošarji. Imajo svojo sobo, čudovito opremljeno, skupne prostore, ki so posebni. Imajo recimo prilagojene kopalnice, kuhinje. /.../Jaz bi rekel, da ene par odstotkov. Ne bi zdaj... Mogoče, če bi rekel 5%, bi bilo že preveč. Za tiste, ki pa so, je pa v redu poskrbljeno, čudovito. Bivalni prostori so res čudoviti. (Jug, FIHO)

Gradnja prilagojenih stanovanj je v praksi odvisna od osveščенosti in posluha posameznih občin za tovrstno problematiko. Pri samem načrtovanju in gradnji stanovanj prihaja do različnih napak, ker jih ne načrtujejo ljudje, za katere se gradijo.

Kako še vedno je načrtovalec pozabil, na žalost se spomnim enega zelo dramatičnega primera, kjer je šlo za prilagojeno stanovanje, pa se je potem na koncu izkazalo, da so ena vrata premajhna. (Zaviršek, FSD)

Lahko ti povem konkreten primer: Imam popolnoma slepo kolegico, ki si je kupila stanovanje. Občina je vedela, da bo ta gospa kupila to stanovanje in so hoteli vse čim boljše narediti. Ampak so naredili v dvigalu vse gumbe na dotik, vse v brajllici, a kaj pomaga, preden ona potipa tretje nadstropje, potipa tudi prvega in drugega. So stvari, ki so narejene v dobri veri, ampak... (Kobal, IRSSV)

V manjši meri so bile v intervjujih izpostavljene različne oblike stanovanjskih skupin. Po besedah Tee Černigoj (Društvo študentov invalidov) rešujejo njihovi člani in članice po končani fakulteti stanovanjsko vprašanje skupaj ali pa v povezavi z osebami iz svojega ožjega socialnega omrežja.

Stanovanje in reševanje stanovanjskega vprašanja invalidnih oseb je povezano s sestavo gospodinjstev in z različnimi družinskimi oblikami. Kakovost bivališča pa tudi vpliva na to, ali bo invalidna oseba imela partnerja oziroma partnerko ali ne:

Če ima posameznik, ne glede na to, ali gledava moškega ali ženskega distrofika, kvalitetno bivališče, torej dovolj veliko, potem bo imel tudi partnerja. Mogoče, da poznamo par primerov, ko imajo krasno stanovanje in nimajo partnerja. Ampak to je problem njegovega subjektivnega odloga. (Šuštaršič, Društvo distrofikov Slovenije)

Družinske oblike

Družinskih oblik in družinskega življenja smo se dotaknili tako v spletni anketi kot tudi v intervjujih. V spletni anketi so nas zanimale družinske oblike v katerih živijo invalidne osebe, zakonski stan anketirank in anketirancev in ali imajo otroke oz. če jih nimajo, zakaj ne.

Med anketiranimi je bila 35,4 % samskih in enak delež poročenih. V izvenzakonski skupnosti jih živi 9,8 %, 9,1 % jih je razvezanih in prav toliko ovdovelih. 2 osebi na vprašanje nista odgovorili. Med invalidi je kar dobra polovica poročenih, dobra tretjina je samskih, v izvenzakonski skupnosti pa jih živi 12,3 %. Invalidke so najpogosteje samske (36,8 %), četrtnina je poročenih, 14,7 % pa je razvezanih in prav toliko ovdovelih. Invalidne osebe, ki so odgovarjale v spletni anketi v večini primerov (27,4 %) živijo s partnerjem/partnerko in otroci, dobra petina jih živi pri starših, naslednja petina živi sama, slaba petina zgolj s partnerjem/partnerko. 6,7 % jih živi v enostarševskih družinah (se pravi sam/a z otroki), v stanovanjski skupnosti 3,0 %, v zavodu oz. domu pa 1,8 % anketiranih. 6 anketiranih na to vprašanje ni odgovorilo. Zanimivo je, da so najpogostejše oblike v katerih živijo invalidi v našem primeru sledeče: skupaj s partnerko in otroki jih živi 38,5 % (25), pri starših jih živi 29,2 % (19), s partnerko pa 20,0 % (13). Pri invalidkah je vrstni red treh najpogostejših družinskih oblik sledeč: največ jih živi samih (29,0 %) (27), sledi življenje skupaj s partnerjem in otroki (20,4 %) (44), same s partnerjem pa živijo v 18,3 % primerih (17). Moški živijo sami le v 7,7 % primerov. Ti podatki govorijo v prid ugotovitvam ekspertinj in ekspertov, ki povzemajo nekatera opažanja, da invalidi v primerjavi z invalidkami (npr. v primeru slepote) lažje dobijo partnerko kot invalidke partnerja. Velike razlike so tudi v enostarševskih družinah: kar 10,8 % žensk živi samih z otroki in le 1,5 % moških živi samih z otroki.

Otroke ima 63,4 % anketiranih (68,5 % žensk in 60,9 % moških). Zanimalo nas je, zakaj ostali nimajo otrok in odgovori v veliki meri odražajo siceršnje ugotovitve o subjektivnih in objektivnih dejavnikih odločanja mladih za družino (Ule, Kuhar, 2003). Med subjektivne dejavnike umeščamo percepcije mladih o njihovi še nezadostni starosti: »sem premlada« / »še ni čas za to« / »želim si jih, a kasneje« / »sem še premlada in neizkušena«; pa tudi njihove želje: »Ne želim imeti otrok. Prav nič povezano z mojim statusom in stanjem invalidne osebe.«, in odsotnost ustreznega partnerja. Med objektivnimi dejavniki pa so najpogosteje izpostavljeni ekonomski položaj oz. ekonomska odvisnost, nesamostojnost in nerešen stanovanjski problem: »Otroke si želim nekoč, vendar bi se raje prej osamosvojila in naredila v zgornjem nadstropju stanovanje.« / »Premlada, ko bom pa enkrat dovolj stara pa mislim, da standard v Sloveniji ni dovolj dober.« / »Ne želim še imeti otrok - ker še študiram in se še ne preživljam sama.« / »Sem še mlada in še nimam urejenega življenja (dohodki, stanovanje), da bi za otroka lahko zgledno skrbela.« / »Sem študentka in še brez zaposlitve, stalnih finančnih sredstev, lastnega stanovanja.«. Poleg izpostavljenih dejavnikov pa anketirani kot dejavnik odločitve navede tudi invalidnost in bolezni in s tem povezane ovire: »Razlog za to, da nimam otrok je diagnoza cerebralna paraliza, skratka moje stanje.« / »prevelik hendikep« / »možnost 50 % dedovanja bolezni« / »invalidnost, strah pred poslabšanjem bolezni«. Zanimiv je tudi podatek, da v starostnih razredih do 30 let nihče še nima otrok, v starostnem razredu od 31 do 46 let pa ima otroke 54,8 % anketirancev (17), v starostnem razredu od 46 do 60 let pa 90,4 % anketirancev (47), v starostnem razredu od 61 do 75 let pa le še 3,1 % anketirancev nima otrok. Glede na kraj bivanja v velikem mestu kot sta Ljubljana ali Maribor ima slaba polovica anketiranih oseb otroke, dobra polovica (51,1 %) pa jih otrok nima. Razmerje med anketiranimi z otroki in anketiranimi brez otrok, ki živijo v manjšem kraju znaša približno 2:1, medtem ko to razmerje na vasi znaša že 3:1.

Na nekatere konkretne ovire v zvezi z oblikovanjem lastne družine v primeru invalidnosti, so nas opozorili tudi ekspertinje in eksperti v intervjujih. Kar se tiče možnosti oblikovanja lastne družine (družine prokreacije), se invalidne osebe v grobem delijo v dve kategoriji. Med prve spadajo tisti, ki lastne družine nikoli ne oblikujejo, kar je pri osebah, ki imajo oznako motnje v duševnem razvoju skoraj pravilo. V preteklosti so bile osebe z motnjo v duševnem razvoju pogosto sterilizirane, s čimer jih včasih niti niso seznanili, danes pa zasledimo vse več znakov podpore razvijanja partnerskih skupnosti. Eden takih primerov je denimo dom v Črni na Koroškem. Konkreten problem, s katerim se pri tem srečujejo, je, da morajo imeti te osebe (brez opravilne sposobnosti) za vzpostavitev partnerstva pristanek staršev oziroma skrbnikov. Kljub različnim pobudam je vzpostavitev partnerstva in oblikovanje lastne družine za osebe z oznako motnje v duševnem razvoju še vedno izredno težko:

Neka gospa z Dawnovim sindromom, zmerna motnja, ampak zelo funkcionalna, je našla partnerja, se poročila in imajo hčerko, ki ji seveda niso kos. Za take primere še stroka nima rešitev, da bi servisirala otroke iz takih zvez. (Vadnal, Zveza Sožitje)

Problem pri oblikovanju partnerstva se ne pojavlja le pri osebah z motnjo v duševnem razvoju, ampak tudi pri ostalih kategorijah invalidnosti. Večina intervjuvanih oseb meni, da je osamosvajanje invalidnih oseb, ne samo teh, ki so označene z motnjo v duševnem razvoju, pogosto ovirano s strani staršev:

... da so se predusem matere, ki so se posvetile svojemu otroku, žrtvovale, za svojega otroka pustile službo, tako je postal smisel njihovega življenja skrb za svojega otroka in tega smisla jim potem nihče ne sme vzeti, kajti če bo ta otrok šel od doma, bo mati izgubila smisel svojega življenja. (Primožič, Sonček)

Drugo oviro pa predstavlja družba in nevzpostavitev struktur, s katerimi bi omogočili invalidnim osebam oblikovanje lastne družine. Na problem, da hendikepirane osebe nimajo strokovne podpore, če bi se odločile za otroka, opozarja dr. Darja Zaviršek (FSD): »nobenemu ni lahko imeti otroka, nekdo pa, ki je revnejši, manj ve, je neokreten, slabo sliši, ne vidi, ... pa še veliko težje.« Pove tudi primer:

Neka gluha gospa je pripovedovala, da je namesto, da bi dobila od države denar za nek poseben zvonec, ki se sproži, da ona sliši, da otrok zajoka, je morala zibko privezati z vrvico za svojo roko. Ko se je otrok premaknil, se je vrvica zategnila in njo zbudila. To so grozne stiske ljudi, ki si morajo pomagati na vse načine, zaradi tega, ker ni v zavesti strokovnjakov, da ima človek pravico do podpore, če se odloči za otroka. Večina ljudi se ne odloči, saj nima izbire. (Zaviršek, FSD)

Po drugi strani pa nekateri primeri le kažejo na postopno odpiranje družbe pri proučevanju in svetovanju glede možnosti oblikovanja lastne družine. Eden od najpogostejših strahov oziroma dvomov pri tem je, ali bodo imeli tudi otroci invalidnih oseb enako oviro kot eden ali oba starša! Boris Šuštaršič (Društvo distrofikov Slovenije) v tem kontekstu omenja možnost genetskega svetovanja, kar povečuje možnost rojevanja otrok med distrofiki.

Medtem, ko si je večina enotna v tem, da so osebe z motnjami v duševnem razvoju v neenakem položaju pri vzpostavljanju lastne družine, bi za ostale kategorije invalidnih oseb težko trdili, da se intervjuvane osebe strinjajo o tem. Jože Primožič (Sonček) opozarja, da je le majhno število njihovih članov in članic ustvarilo lastne družine, dr. Luj Šprohar (Ministrstvo za zdravje) pa po drugi strani za slepe osebe pravi, da je večina poročenih. Meni, da je sposobnost poiskati si partnerja, bolj stvar čustvene inteligence in socialne zrelosti in ni toliko vezano na invalidnost.

Ostali so opozorili še na nekatere dejavnike, ki bi potencialno lahko vplivali na možnosti izbire družinske oblike ali gospodinjstva, v kakršnem bi invalidne osebe rade in lahko živele:

- Spol: Mag. Barbara Kobal (IRSSV) opozarja na to, da je potencialno lažje najti partnerja oziroma partnerko moškim: »Kakor pravijo, to so čisto pavšalne ocene na društvu slepih, da ko se pogovarjaš z mamami, rečejo: hvala bogu, da je fant. Fantje lažje dobijo žene, ki so pripravljene skrbeti za njih.«
- Izobrazba: Tea Černigoj (Društvo študentov invalidov) izpostavlja, da ima od tistih, ki pridejo do fakultete, partnerja več kot polovica njihovih članov in članic.
- Stopnja oviranosti: Mag. Janez Jug (FIHO) meni, da pri manj oviranih invalidnih osebah ni posebnih ovir pri oblikovanju partnerstev in družine:
- Čas nastanka invalidnosti: Dr. Vinko Skalar (Šent) navaja, da imajo člani in članice Šent tudi otroke, vendar verjetno še iz časa, ko je bilo z njihovim duševnim stanjem še vse v redu.

Nastanek invalidnosti v odrasli dobi bi imel lahko v določenih primerih za posledico razvezo, vendar o tem govori le dr. Vinko Skalar (Šent): »Kot vem je zelo veliko članov ločenih.« Pogosto pa se po nastanku invalidnosti v odrasli dobi v programe različnih društev vključijo tudi svojci: »Nekateri hodijo na Šent skupaj s svojimi zakonci.«

Med intervjuji smo bili opozorjeni tudi na vpliv možnosti ali omejitev invalidov na življenje celotne družine, tako družine orientacije kot družine prokreacije. Eden takih problemov, ki vpliva na celotno družino je npr. zaposlovanje:

Zaradi oviranosti, zaradi zdravja, jih veliko ne more biti vključenih v polni delovni čas. Tisti, ki sicer delajo za polni delovni čas, pogosto ne morejo delati po normativih in zato prejemajo nižje plačilo. Tako sebi in družini posledično ne morejo omogočiti primernega življenja. V socialno šibkejšem položaju je tako pogosto celotna družina invalida. (Drago Novak, Tanja Hočevar, ZDIS)

Tudi v Humani prepoznajo področje dela, zaposlovanja kot najbolj pereč problem, ki neposredno vpliva na življenje cele družine:

Zaposlitev je izreden, izreden problem in bi družba morala začeti delat na tem, saj skozi to, ko oni ne dobijo službe, se odmaknejo na rob in so neproduktivni, nekoristni, izgubijo na samozavest in je konec. In zboleva cela družina, ne samo on.

Ker starše skrbi - prvič so kot breme staršev, ko so živi, ko pa umrejo starši, jih skrbi, kaj bo z njimi. Skratka hudo za družine. Ne samo, da on nima službe, to je huda stvar za celo družino. (Marinka Hribernik, Humana)

Ekonomski in socialni položaj

Zaposlitev je nujen predpogoj za dvig socialnega položaja. Delovna doba se namreč daljša, tako je zaposlitev nujna za vlaganje v pokojninski sklad, ki omogoča višje pokojnine. (Drago Novak, Tanja Hočevnar, ZDIS)

V okviru ankete smo ekonomski in socialni položaj invalidnih oseb preverjali z vprašanji o glavnem viru prihodkov, povprečni mesečni višini osebnih neto prihodkov in z vprašanjem kako pogosto si lahko privoščijo naslednje dobrine: za moje zdravje primeren način prehrane; nakup novih oblačil in obutve; nadstandardne pripomočke za zdravljenje, dodatna zdravljenja, zdravila; kulturne, umetniške in zabavne aktivnosti; rekreiranje in za to potrebno opremo; počitnice in potovanja; dodatna izobraževanja in potrebno prenovo stanovanja, nakup pohištva ipd.

Za 54,9 % anketiranih je glavni vir prihodka pokojnina, za 17,1 % plača, 6,7 % jih v glavnem živi od denarne socialne pomoči, 4,9 % od invalidnine in 3,7 % od štipendije (18 oseb ali 11,0 % anketiranih na to vprašanje ni odgovorilo). Več kot tretjina anketirancev (36,0 % ali 59 anketiranih) je odgovorila, da njihova povprečna višina osebnih neto prihodkov znaša do 400 €, četrtnina jih dobi od 401 € do 600 €, 16,5 % jih povprečno mesečno prejema od 601 € do 800 €, 7,9 % pa od 801 € do 1000 €. Od 1001 € do 1200 € povprečnih osebnih mesečnih dohodkov ima 3,7 %, 3,0 % pa prejema od 1201 € do 1400 €, od 1401 € do 1600 € jih prejme 1,2 %, 0,6 % pa od 1601 € do 1800 €. Spolna struktura pri mesečnih dohodkih je enaka siceršnji spolni strukturi anketiranih (približno 60,0 % žensk in 40,0 % moških) pri dohodkovnih razredih od 801 € do 1000 € in od 1201 € do 1400 €, okrog 2/3 žensk je med tistimi, ki mesečno prejmejo do 400 € in od 401 € do 600 €, medtem ko je delež obrnjen v razredu od 1001 € do 1200 €, v zgornjih dveh razredih pa sta po en predstavnik moškega spola.

Večina ali 38,4 % anketiranih invalidnih oseb je označila, da si za njihovo zdravje primeren način prehrane lahko privoščijo včasih, 16,5 % si tako prehrano le redko lahko privoščijo, 6,7 % pa si je ne more privoščiti, medtem ko si jo vedno lahko privoščijo 16,5 % anketiranih, pogosto pa 18,3 % anketiranih invalidnih oseb. Tudi nakup novih oblačil in obutve si včasih lahko privoščijo največ, t.j. tretjina anketiranih, 31,7 % pa si lahko nakup novih oblačil in obutve privoščijo le redko, nikoli pa 6,7 % anketiranih. Delež tistih, ki si nakup novih oblačil ali obutve lahko privoščijo pogosto znaša 12,8 %, vedno pa 7,9 %. Kulturne, umetniške in zabavne aktivnosti lahko včasih privoščijo 30,5 % anketiranih, četrtnina si jih lahko privoščijo le redko, dobra petina pa si jih ne more privoščiti. Delež tistih, ki so omenjene dobrine lahko privoščijo pogosto znaša 12,2 %, vedno pa 6,1 %. Nadstandardnih pripomočkov za zdravljenje si večina (37,2 % oz. 61 anketiranih) ne more privoščiti, slaba četrtnina (39) pa si jih lahko privoščijo le redko, včasih pa slaba petina (30). Skupaj z dodatnim izobraževanjem si nadstandardnih pripomočkov za zdravljenje, dodatna zdravljenja in zdravila lahko pogosto

ali vedno privošči najmanj anketirancev (pogosto 8,5 % oz 9,8 %, vedno pa 3,7 % oz. 2,4 %) Za rekreiranje in za to potrebno opremo velja, da si je večina (29,9 %) ne more privoščiti, le redko pa si to lahko privošči dobra četrtina anketiranih (26,2 %), dobra petina včasih, vsak 8. pogosto in vsak 20. vedno. Tudi počitnice in potovanja sodijo v kategorijo dobrin, ki jo je 31,1 % anketiranih lahko deležnih le redko, 30,5 % pa včasih, ne more pa si jih privoščiti vsak peti anketiranec. Za večino tudi velja, da si ne more privoščiti dodatnih izobraževanj (30,5 %), celo 2/5 anketiranih pa si ne more privoščiti potrebne prenove stanovanja, nakupa pohištva ipd.

Slab ekonomski in socialni položaj so anketiranci in anketiranke izpostavili tudi kot področje, za katerega menijo, da niso v enakem položaju kot osebe, ki niso invalidi. Če izpostavimo le nekatere odgovore, ki nakazujejo na neenakost v ekonomskem in socialnem smislu, so anketirane osebe na vprašanje, katera so po vaši oceni tista področja, kjer niste v enakem položaju z osebami, ki nimajo izkušnje invalidnosti odgovorili: »najbolj nas razlikujejo finančna stanja« / »zavrženost, manj vreden, zapostavljen, včasih tudi ogrožen« / »nedostopnost do dobrin, ki so za življenje nujne, nedostopnost do pristojećih dejavnosti, kulturnih ponudb, s tem pa socialno izključevanje« ipd.

Socialni in ekonomski položaj invalidnih oseb se tudi v intervjujih kaže kot slab. Dr. Luj Šprohar (Ministrstvo za zdravje) ocenjuje, da je materialni standard invalidnih oseb minimalen, da jih polovica živi slabo, 30 % jih živi srednje, 10 % pa jih živi dobro. Podobno ocenjuje tudi Tatjana Gričar (Humana), ki opozori na to, da so denarne socialne pomoči za osebe s težavami v duševnem zdravju pogosto edini vir dohodka. Tudi dr. Vinko Skalar (Šent) ocenjuje, da njihovi člani in članice večinoma izhajajo iz nižjih socialnih slojev ter da je revščina eden od pomembnih dejavnikov, ki prispevajo k izključenosti in diskriminaciji.

Socialni in ekonomski položaj invalidnih oseb je odvisen od pomoči okolice, predvsem od pomoči družine. Na Humani denimo opažajo, da je boljši socialni položaj nekaterih običajno posledica boljšega socialnega stanja staršev.

Poleg družine so pri pomoči aktivna tudi društva, kar so navedli v Društvu študentov invalidov in v Društvu distrofikov Slovenije:

Na splošno: da bi kdo umiral od lakote, tega ni, ampak naše društvo ugotavlja, da se zadnje leto povečuje tisto število ljudi, ki zmeraj težje živijo. Zmeraj več zaznavamo ljudi, ki imajo težave tudi v pokrivanju stroškov za hrano, kurjavo in razna pomožna zdravstvena sredstva. /... / Širi se krog ljudi, ki imajo težave na tem področju. Dajva tako rečt. Ne vsi, ampak širi se pa krog tistih, ki imajo resne težave. (Šuštaršič, Društvo distrofikov Slovenije)

Vsa društva pa svojim članom in članicam ne morejo pomagati v isti meri. Pri tem ima določeno vlogo tudi dolžina delovanja društva in nekateri drugi dejavniki (Jug, FIHO).

V zvezi s socialnim in ekonomskim položajem invalidnih oseb v slovenski družbi je potrebno upoštevati dejstvo, da obstaja velik razkorak v ekonomskem položaju med različnimi kategorijami invalidnosti. Mag. Barbara Kopal (IRSSV) izpostavi denimo razlike v položaju med na eni strani vojnimi in delovnimi invalidnimi osebami in po drugi strani invalidnimi osebami, pri katerih je prišlo do invalidnosti v predzavarovalni dobi. Konkretno se s tem srečujejo v društvu Humana in izpostavljajo, da se duševne bolezni ponavadi razvijejo v obdobju šolanja ali takoj po šolanju in ponavadi invalidne osebe te kategorije nimajo pravic iz naslova zaposlitve, saj zbolijo preden začnejo delati.

Drug dejavnik, ki lahko pomeni razliko v ekonomskem položaju med različnimi kategorijami, so dodatni stroški, ki jih povzroča invalidnost in stopnja invalidnosti:

Kar se tiče invalidov, bi težko posplošil na isti imenovalec. Ta meja bogati – revni obstaja v neki normalni ekonomski družbi tudi med invalidi. Pazite, vi imate določene kategorije invalidov, ki so na samem robu preživetja, tudi recimo gluhi pa taki, ker ne morejo dobiti izobrazbe, so nepismeni,... In veste, kako je že pri normalnem človeku, če je nepismen, kaj šele pri invalidu, gluhem. Tako da je tudi med invalidi ogromno socialno razlikovanje. (Jug, FIHO)

Logično je, da en invalid, zdaj govoriva bolj o distrofiku, nima tako široke palete, da lahko zajame prejemke kot povprečen človek. So zožani. Ampak tukaj je še ena stvar. Imamo dodatne stroške, ki jih drugi ljudje nimajo./.../ Nekateri so tako visoko invalidni, da ne morejo priti do zaposlitve in tu bi jaz posebej opozoril, da smo ena skupina, ki imamo še večje probleme, ker je naraščanje invalidnosti postopno in seveda pride do hude oblike večinoma v tistem trenutku, ko postane človek odrasel, torej konec pubertete. (Šuštaršič, Društvo distrofikov Slovenije).

Osnovni vir preživetja je za mnoge invalidne osebe invalidnina. Jože Primožič (Sonček), opozarja, da njihove članice in člani delež njihovih zelo omejenih mesečnih prihodkov namenijo plačilu oskrbnih stroškov. Mesečni prihodki invalidnih oseb so odvisni od načina bivanja:

Razlika po tem, koliko država daje, je bistvena med tistimi, ki so vključeni v institucionalno varstvo, zato ker tam občine plačujejo večji del oskrbnih stroškov, medtem ko ti, ki so doma, pač dobivajo nadomestilo za invalidnost pa dodatek za tujo nego in pomoč... Pa starši recimo uveljavljajo dohodninsko olajšavo, ampak pri tej dohodninski olajšavi je tako, da če imaš ti visoke dohodke, potem jo lahko uveljaviš. Če imaš pa take dohodke, da niti ne prijaviš dohodnine, potem pa nisi več profitiral, ne... Razen nekih izjem, je večina oseb z zelo nizkimi prihodki. (Primožič, Sonček)

Vir prihodkov za preživetje je del področja zaposlovanja, ki so ga, kot je bilo že omenjeno, večinoma označili kot točko največje diskriminacije. Plačilo za delo invalidnih oseb je namreč tako, da invalidne osebe direktno diskriminira in postavlja v neenak ekonomski, in s tem tudi socialni položaj! Ker smo o tem že pisali v posebnem poglavju, naj tu naštejemo le nekaj konkretnih izjav, ki na to kažejo:

- Mag. Barbara Kobal (IRSSV) o invalidskih podjetjih: »To so izjemno slabo plačana dela in to je sramotno, to so reveži, revni ljudje.«
- Dr. Katja Vadnal (Zveza Sožitje) navaja, da so nagrade v VDC zelo nizke in opozarja na to, da če se invalidne osebe zaposlijo, izgubijo invalidnino (ki je pogosto njihov edini vir dohodka) in še status.
- Marinka Hribernik (Humana) vidi pereč problem v tem, da društvo ne more pridobiti zadostne količine dela, ki bi omogočila vključenim v Program socialne vključenosti izplačila mesečne nagrade v približni višini 62 €.

V Društvu študentov invalidov so po drugi strani opozorili tudi na nekatere omejitve, ki jih sami zaznavajo pri svojih možnostih vključitve v delo, med njimi manjši dostop do študentskega dela v času študija, omejitev glede možnih vrst dela in kasneje do redne zaposlitve in pa dejstvo, da venomer potrebujejo asistenco.

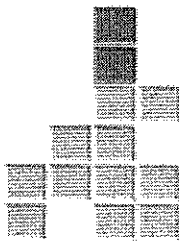
Boris Šuštaršič (Društvo distrofikov Slovenije) izpostavlja v zvezi z ekonomskim položajem invalidnih oseb dve pomembni zadevi:

- Potreba po državni pomoči za socialno ogrožene distrofike:

Jaz mislim, da je v takem primeru najboljša ena taka zadeva, ki se ji reče nacionalna pokojnina ali pa nekakšen socialni prejemek zadostnega obsega za tiste, ki ne morejo doseči nekega praga.

- Potreba / nuja po aktivaciji in ohranitvi ekonomskih potencialov:

... torej, da živimo, kljub tej napredujoči bolezni, da moramo vendarle aktivirati tudi ekonomske potencialne. Jaz v to verjamem. Zato imamo tudi to invalidsko podjetje. /.../Jaz sem dal sedaj poudarek na ekonomski smisel, ampak jaz mislim, da je tudi etičen, moralni smisel. Socialni smisel.

Prosti čas

Prosti čas je eno izmed mikro področij vsakdanjega življenja in preživljanje prostega časa je vezano na posameznikov status, ekonomski položaj ter druge ovire (npr. ponudba, oddaljenost in dostopnost, itn.) in lahko odlikava neenakosti med posameznicami in posamezniki v družbi. V anketnem vprašalniku nas je zanimalo, kako anketirane osebe preživljajo prosti čas. Odgovori so zajemali tako druženje s prijatelji, družinskimi člani in članicami, udeleževanje športnih aktivnosti v okviru in izven društev, gledanje televizije, ukvarjanje z računalnikom ter kulturne aktivnosti (kino, gledališče, galerije, muzeji, itn.); poseben poudarek pa smo namenili morebitnim razlikam glede na starost in spol.

Med tistimi, ki so za odgovor izbrali »druženje s prijatelji«, je 40,4 % moških in 59,6 % žensk. Medtem ko so odgovori v posameznih starostnih razredih precej porazdeljeni, kar pomeni, da se 26,2 % anketiranih v starostnem razredu od 16 do 30 let v prostem času družijo s prijatelji, odstotek nekoliko upade v starostnem razredu od 31 do 45 let na 17,5 % anketiranih. Odstotek je najvišji v starostnem razredu med 46 in 60 let, v katerem se 35,9 % anketiranih, ki so izbrali ta odgovor, v prostem času družijo s prijatelji.

Tisti, ki so za odgovor izbrali »družim se z družinskimi člani« je več žensk, in sicer 57,9 % ter 42,1 % moških. Glede na starost, pa je odstotek tistih, ki se v prostem času družijo z družinskimi člani, najvišji v starostnem razredu od 46 do 60 let, in sicer 35,0 %, kar nekoliko upade v starostnem razredu od 31 do 45 let na 23,3 % ter v starostnem razredu od 61 do 75 let na 22,3 %.

Med anketiranimi, ki v prostem času gledajo televizijo, je večji odstotek žensk in sicer 55,7 % ter 44,3 % moških. Medtem, ko so odgovori po starostnih razredih zopet precej razporejeni, pa je najvišji odstotek tistih, ki so izbrali odgovor »gledam televizijo« v starostnem razredu med 46 in 60 let, in sicer 32,8 % ter v starostnem razredu med 16 in 30 let 26,9 %. Izmed tistih, ki v prostem času gledajo televizijo, pa odstotek pade v starostnem razredu med 61 in 75 let na 14,9 %.

Med tistimi, ki se v prostem času ukvarjajo z računalnikom pa je zopet večji odstotek žensk, in sicer 53,4 % in 46,4 % moških. V starostnih razredih pa je največji odstotek tistih, ki so izbrali ta odgovor, v starostnem razredu od 16 do 30 let in od 46 do 60 let, in sicer 31,0 %. Najmanj anketiranih, ki so izbrali ta odgovor, pa se v prostem času ukvarja z računalnikom v starostnem razredu do 15 let (1,2 %), kar je razumljivo, glede na to, da je

na vprašalnik odgovarjala samo 1 oseba, mlajša od 15 let. Odstotek tistih, ki so izbrali odgovor »ukvarjanje z računalnikom« je nizek tudi med 61 do 75 let, in sicer 13,1 %.

Velika razlika pri anketiranih se pokaže pri udeleževanju v športnih aktivnosti, ki potekajo v okviru društva in izven društev. Izmed 164 anketiranih se jih le 30 udeležuje športnih aktivnosti izven društva, kar predstavlja 18,3 % vseh anketiranih oseb. Med anketiranimi, ki se v prostem času udeležujejo športnih aktivnosti izven društev je delež najvišji v starostnem razredu med 46 in 60 let, kar je 40,0% oz. 12 anketiranih oseb.

Med anketiranimi, ki se v okviru društev udeležujejo športnih aktivnosti, je zgolj 59 anketiranih, kar predstavlja 37,2 % vseh anketiranih. Med njimi je odstotek nekoliko višji pri moških, in sicer 55,9 % ter 44,1 % pri ženskah. V okviru društva se največ anketiranih, ki so izbrali ta odgovor, udeležuje športnih aktivnosti v okviru društva v starostnem razredu od 46 do 60 let, in sicer 33,3 % ter 29,8 % v starostnem razredu med 61 in 75 let.

Nizek je tudi delež med anketiranimi, ki v prostem času obiskujejo kinopredstave, muzeje, galerija, gledališča, itn., saj glede na skupno število anketiranih (164), jih le 37 obiskuje omenjene kulturne aktivnosti, kar predstavlja 23,2 % vseh anketiranih. Med temi je več žensk (64,9 %) kot moških (35,1 %). Glede na starostne razrede jih največ obiskuje kulturne prireditve v starosti med 16 in 30 let, in sicer 37,8 % ter v starosti med 40 in 60 let, in sicer 29,7 %.

Če strnemo, se v prostem času anketirane osebe, ki so izbrale omenjene odgovore, največ družijo z družinskimi člani (67,1%), sledi druženje s prijatelji (64,6 %) ter ukvarjanje z računalnikom (54,9 %). Najmanj pa se anketirane osebe udeležujejo športnih aktivnosti v okviru društev (37,2 %) in izven društev (18,3 %) ter obiskujejo kulturne dogodke (23,2 %). Poleg naštetih odgovorov, so anketirane osebe dodale tudi vključenost v aktivnosti različnih društev, ne izključno samo invalidskih, (prostovoljno delo, različne aktivnosti, kot so ročna dela, petje v pevskem zboru, ipd.) ter razna domača opravila, pa tudi branje, poslušanje glasbe ter slikanje.

Največje razlike v načinih preživljanja prostega časa pri anketiranih invalidnih osebah glede na spol se pokažejo pri kategorijah »druženje s prijatelji«, »druženje z družinskimi člani« ter »obiskovanje kulturnih dogodkov«, kjer več žensk kot moških preživlja prosti čas na omenjeni način.

Le peščica anketiranih v prostem času obiskuje kulturne dogodke, in sicer 37 od 164 anketiranih, in sicer izmed teh je kar 64,9 % žensk in le 35,1 % moških. Slednje je lahko pokazatelj neenakih možnosti invalidnih oseb v primerjavi z neinvalidnimi osebami. Prav tako se pokaže ta razkorak, če pogledamo odgovore tistih, ki se udeležujejo športnih aktivnosti v okviru društev (59 med anketiranimi) in tistih, ki se udeležujejo športnih aktivnosti izven društev (30 med anketiranimi).

Na razlike pri preživljanju prostega časa med invalidnimi in neinvalidnimi osebami, opozori tudi mag. Janez Jug (FIHO) na točki, ko pravi, da so invalidne osebe predvsem vključene v dejavnosti društev, hkrati pa tudi ni ponudbe izven društev za invalidne osebe oz. je ponudba utemeljena na finančni osnovi ter strokovni (ne)usposobljenosti tistih, ki ponujajo tovrstne storitve.

Ker vse rekreacijske zadeve, ki danes nastajajo, jih je večina, vsaj po moji oceni, na neki profitni osnovi. Je potrebno plačati, potem pa prideš tja igrat. In tisti, ki je tam profesionallec oziroma, ki vadi, reče: »To pa to bomo delali«. In ne vem, koliko je on sposoben, da bi dobil 3 invalide, da bi se posebej z njimi ukvarjal. To je ovira. (Jug, FIHO)

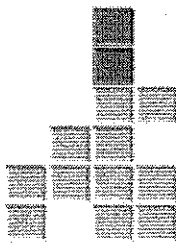
Prav tako tudi mag. Barbara Kobal (IRSSV) opozori na precejšnjo omejenost invalidnih oseb in njihovih potreb na ponudbo društev v katera so vključeni. Hkrati pa opozori tudi na vrsto invalidnosti in na tip kraja, kjer invalidna oseba živi, saj je v mestih več možnosti in dostopnosti kot na podeželju, kar pravzaprav velja za celotno prebivalstvo. Največji poudarek pa je na neformalnih socialnih mrežah invalidne osebe, ki predstavlja oporo in pomoč pri čisto konkretnih, vsakdanjih aktivnostih, kot je npr. spremljanje invalidne osebe na urad, ipd.

Če se ti zadovoljiš s preživljanjem prostega časa v okviru aktivnosti, ki ti jih nudi društvo, če je to zate dovolj, potem so te možnosti v redu, če pa hočeš nekaj sam delati, pa te stvari absolutno niso urejene. Tu je ključnega pomena to, da pač ni osebne asistence, torej tega, da ti pomoči ne nudi profesionallec, ampak nekdo, ki ti omogoči, da greš sam na koncert. Rabiš torej kakšnega asistenta ali prijatelja, da gre s tabo, če si na vozičku. Po drugi strani pa je problem, na primer, iti na občino. Kot slepa oseba rabiš nekoga, da gre s tabo, torej moraš nekoga prositi zaradi tega. V društvu imajo sicer nekaj ur tistih, ki so na voljo, da pomagajo. Zato se morajo dostikrat invalidi opreti na svoja socialna omrežja. Prosti čas je vezan na to, da imaš nekoga, da gre s tabo, ali pa se zadovoljiš s tistim, kar ti nudi društvo. Tu so spet različne možnosti, ali si v Ljubljani ali Zgornjih Gorjah, to je tako kot za vsa populacijo. (Kobal, IRSSV).

Tudi dr. Darja Zaviršek (FSD) opozori na številne ovire hendikepiranih oseb v vsakdanjem življenju, ki so se lepo pokazale v anketnih odgovorih, in sicer v obliki statistike, koliko se jih udeležuje kulturnih dogodkov ali pa športnih aktivnosti izven društev. Skratka, pri dejavnostih, ki potekajo v širšem družbenem okolju, ki je prežeto s predsodki in stereotipi do invalidnih oseb. Največje ovire s katerimi se srečujejo invalidne osebe so fizične ovire, dostopnost, možnosti ter že omenjeni predsodki širše okolice ter neformalne socialne mreže invalidne osebe.

Že to, da si človek organizira, da pride od doma v Cankarjev dom, mora dobiti kombi, ki ga dobi, če je dober član invalidskega društva, če ni, ga ne dobi. Taksi za hendikepirane ne obstaja, svojega lastnega prevoza nima, pa še starši pravijo, kaj boš hodil, te bodo vsi gledali, kaj pa, če se ti kaj zgodi, Vse te ovire mora premagati, da potem mogoče gre. Ko pride tja, mora iskati stranski vhod, kjer ga bo vratar, ko ga bo čakal 15 minut na mrazu, spustil noter. Na železniški postaji je sicer dvigalo, ampak je treba poklicati na neko telefonsko številko vratarja, ki je ponavadi ravno takrat na kavi in potem človek čaka. To človek naredi samo še enkrat, ali dvakrat, potem pa nič več. (Zaviršek, FSD)

V anketo smo vključili tudi odprto vprašanje o tem, če so kakšne aktivnosti, ki bi jih želeli opravljati, pa jih ne morejo. Dobljeni odgovori pravzaprav ilustrirajo probleme s katerimi se soočajo invalidne osebe v vsakdanjem življenju, kar se je pokazalo tudi v ekspertnih intervjujih, zlasti potreba po večji neodvisnosti in samostojnosti. Večino odgovorov v anketnem vprašalniku se nanaša na samostojno življenje brez spremstva, kot je npr. željen ogled koncerta, potovanje v tujino, izobraževanje, pa tudi številne športne in kulturne aktivnosti oz. kot pravi ena izmed anketiranih oseb »iti v tujino in spoznavati različne gluhe ljudi, igrati v univerzitetni košarkarski ligi, učiti se angleščine v kakšnem izobraževalnem tečaju s pomočjo tolmača«. Ali pa »samostojno bi rad šel iz mesta v mesto z javnim prevozom, samostojno bi rad vzel s police v trgovini kako stvar ipd«. Prav tako se je pokazala želja po večjem vključevanju v širše družbeno okolje, kar izpostavi ena izmed anketiranih oseb, ko pravi, »rada bi šla večkrat od doma, posedeti na kavo in poklepetati, rada bi tudi posedela v naravi, rada bi šla v gledališče in na razstave«.

Zdravje

Področje zdravja smo obširneje raziskovali v ekspertnih intervjujih, medtem ko smo v anketnem vprašalniku spraševali predvsem, ali si anketirane osebe lahko privoščijo nadstandardne pripomočke za zdravljenje, dodatna zdravljenja in zdravila. Ugotavljamo, da si več kot tretjina (37,2 % oz. 61 oseb) anketiranih ne more privoščiti nadstandardnih pripomočkov, dodatnih zdravljenj in zdravil, medtem ko si 23,8 % (39 anketiranih) to lahko privošči le redko. Pogosto si zdravstveni nadstandard lahko privošči 9,8 % (16 anketiranih), vedno pa le 2,4 % (4) anketirane osebe. Med anketiranimi, ki si ne morejo privoščiti zdravstvenega nadstandarda, je največ delovno nezmožnih (60,0 %) in oseb v pokoju (47,5 %) ter brezposelnih, ki iščejo zaposlitev (71,4 %). Rezultat, da si več kot polovica anketiranih ne more ali da si lahko le redko privošči dodatna zdravljenja, nadstandardne pripomočke za zdravljenje, se je le še potrdil pri odprtem vprašanju, katere so potrebe, ki jih anketirane osebe imajo, vendar jih ne morejo uresničiti. Navajamo le najpogostejše odgovore, povezane z željo po izboljšanju oz. lajšanju zdravstvenih težav:

- *boljši pripomočki, a so cenovno nedosegljivi*
- *brezplačni nakup baterij za slušna aparata,*
- *obisk spec. (čakalne dobe, oddaljenost), klimatsko-topliško zdravljenje,*
- *več rekreacije, dodatno zdravljenje zaradi težav s hrbtenico,*
- *vsakoletno rekreacijsko zdravljenje 14 dnevno,*
- *zaradi nizke pokojnine si ne morem oskrbeti ortopedske pripomočke, ki mi jih priporočajo.*

Anketirane osebe so v odgovorih izpostavile zlasti finančno omejenost pri dostopnosti do zdravstvenih storitev, potrebnih pripomočkov in opreme za lajšanje zdravstvenih težav oz. stanja. Medtem ko lahko na podlagi ekspertnih intervjujev povzemamo položaj invalidnih oseb na področju zdravstva v šestih ključnih točkah:

- Zakonodaja in opredelitev storitev, do katerih so upravičene invalidne osebe;
- Dostop do zdravstvenih storitev in njihova kakovost;
- Dostopnost do potrebnih pripomočkov in opreme;
- Informiranost o možnostih storitev, novih pripomočkov in drugih relevantnih informacij;
- Dostopnost do storitev, ki niso povezane z oviro;
- Specifične ovire glede na tip invalidnosti.

Dr. Luj Šprohar (Ministrstvo za zdravje) v intervjuju ocenjuje, da so prioritete naloge na področju zdravstva in invalidnosti Zakon o zdravstvenem varstvu, ICF-klasifikacija funkcionalnosti in Zakon o duševnem zdravju. Dodaja, da so informacije v zdravstvu optimalne, saj so izdali in kasneje ažurirali Vodnik po pravicah invalidov. Medtem, ko mag. Barbara Kobal (IRSSV) izpostavi, da je zakonsko položaj dobro urejen, vendar pa v praksi prihaja do težav pri izvajanju oziroma pri uresničevanju pravic, ki jih imajo upravičenci in upravičenke:

Celotno področje socialne politike je v Sloveniji tako, da so na načelni ravni stvari zelo dobre, urejene, v resnici pa ne prideš na vrsto, recimo plačevanje nadstandarda, potem pa nimaš sob ...

Na zakonske pomanjkljivosti opozori Jože Primožič (Sonček) in sicer, da je nejasno, do katerih zdravstvenih storitev so invalidne osebe upravičene. Hkrati pa kraj bivanja invalidne osebe lahko precej vpliva na standard zdravstvenih storitev:

Ravno zaradi tega, ker ni nikjer predpisano, katere so te zdravstvene storitve. To se pravi, nekdo ima lahko celo vrsto nekkih strokovnih obravnav, zato ker pač živi v nekem okolju, kjer to je. Nekdo, ki pa živi nekje drugje, pa tega nima.

V Zvezi Sožitje pa opozarjajo, da standardi in normativi na področju zdravstva ne upoštevajo specifičnih potreb oseb, ki imajo oznako motnje v duševnem razvoju.

Dostop invalidnih oseb do zdravstvenih storitev in njihova kakovost nista zadovoljiva, kot smo ugotovili iz ekspertnih intervjujev. Boris Šuštaršič (Društvo distrofikov Slovenije) zaznava razlike v kvaliteti zdravstvenih storitev in zdravstvene oskrbe:

Torej, vsako leto imamo programe obnovitvene rehabilitacije, v akutnem bolezenskem stanju ni nihče brez vozička. Seveda, razlike pa so v kvaliteti. Torej, danes je ponudba med vozički zelo velika. In če želi nekdo imeti boljši voziček, mora seveda majčkeno doplačati.

Ravno tako ni zadovoljiv dostop do različnih pripomočkov do katerih so osebe upravičene. Namreč, zdravstvena zavarovalnica krije le osnovne pripomočke, ne pa kakovostnih in novejših pripomočkov. Mag. Barbara Kobal (IRSSV) izpostavi, »sicer imajo več pravic, po drugi strani pa zavarovalnica krije tiste najbolj bedne pripomočke, ki so v bistvu že toliko passe, da se ti prav upira.« Prav tako zdravstvena zavarovalnica ne krije stroškov določenih specialnih terapij in obnovitvenih rehabilitacij (npr. logopedov, fizioterapevtov ipd.), kar opozori dr. Katja Vadnal (Zveza Sožitje): »to ni dostopno tudi 'normalnim' otrokom, ni storitev. Mi smo za vnuka 5 let plačevali fizioterapevta.«

V določenih primerih pa neustreznost pripomočka izhaja iz težav pri njegovi uporabi, kar izpostavi Boris Šuštaršič (Društvo distrofikov Slovenije) na primeru najbolj modernih vozičkov:

Tudi zato, ker so novi vozički tako tehnično sofisticirani, da ga niti 4 zdravi moški ne morejo dvigniti. Ker so pretežki vozički. In potem je to absolutno nasprotje. Oskrbiš človeka s super modernim pripomočkom, ta mu sicer služi v funkciji gibanja, je pa tako težek, da ga nihče več ne obulada. Bi pa skoraj morali imeti dvigalo. No, vsekakor bi pa trdil, da smo ne samo distrofiki, temveč tudi drugi invalidi, premalo oskrbljeni s tehničnimi pripomočki.

Poleg navedenega Boris Šuštaršič (Društvo distrofikov Slovenije) poudari relativno slabo opremljenost s pripomočki za obvladovanje okolja, kar se je delno pokazalo tudi pri stanovanju, dejansko pa se problem nanaša na vse prostore, v katerih se invalidne osebe gibljejo: »To se pravi, z obvladovanjem luči, oken, itd. Tega je premalo.« Prav tako tudi dr. Darja Zaviršek (FSD), ki v slabem dostopu do pripomočkov vidi eno od osnovnih ovir za neodvisno življenje hendikepiranih oseb:

Če bi bilo več tovrstnih pripomočkov, bi veliko več ljudi živelo doma, ne pa v institucijah, ne v domovih za ostarele, ne v drugih socialno varstvenih zavodih. To pa govorim na osnovi tega, ker poznam nekaj zelo hendikepiranih ljudi iz tujine, ki zaradi fizičnih pripomočkov, z raznimi respiratorji, ki jih vlečejo za sabo, z zelo lepo prilagodljivimi posteljami, ki jih človek dobi v treh dneh, ne pa, da čaka pol leta, ali pa čez tri leta, ali pa jih sploh ne dobi.

Pri izboljševanju dostopa do pripomočkov in rehabilitacij so imela pomembno vlogo, po besedah mag. Janeza Juga (FIHO), invalidska društva, ki so delovala v smeri izboljšanja položaja svojega članstva. Tudi sedaj imajo pri skrbi za zdravje članstva veliko vlogo.

Prostovoljci/prostovoljke in drugi člani in članice društev so tisti, ki bodisi invalidnim osebam pomagajo iskati potrebne informacije o zdravljenju, bodisi jim fizično pomagajo na poti do zdravnikov.

Invalidom v naših društvih najbolj pomagajo prostovoljci. To pomeni, da jim pomagajo tudi na specialistične preglede, jih prijavljajo na preglede, poiščejo informacije na internetu – glede čakalnih dob ipd. (Novak in Hočevar, ZDIS)

ZDIS prav tako organizira posebne zdravstvene preglede na domu ali pa omogoča cenejša terapevtska zdravljenja v različnih zdraviliščih. Pogosto se terapiji v zdravilišču pridruži cela družina invalidne osebe, kar pozitivno pripomore pri rehabilitaciji, prav tako pa se invalidna oseba ne čuti socialno prikrajšana in izključena.

Informiranost o možnostih uporabe storitev, novih zdravljenj, pridobitve in uporabe pripomočkov je bila pri večini intervjuvanih izpostavljena kot pomanjkljiva oz. slaba. Pri obveščanju imajo pomembno vlogo zlasti društva. Na primer, v Humani zaradi premalo dostopnih informacij o potrebnih zdravljenjih prirejajo razna strokovna predavanja, ki so s strani svojcev zelo dobro obiskana.

Na ZDIS so opozorili, da je diskriminacija invalidnih oseb na področju dostopa do zdravstvenih storitev povezana tudi z značajem informacij. Zaradi razvoja informacijske

tehnologije, so tudi informacije povezane z zdravstvom informacije o boleznih, načinih zdravljenja, informacije o zdravnikih specialistih, informacije o zakonodaji s področja zdravstva) vedno bolj dostopne (samo) preko svetovnega spleta. Invalidne osebe tako do teh informacij ne morejo dostopati v enaki meri kot zdravi državljani in državljanke zaradi treh razlogov: zaradi nižje izobrazbe se manj poslužujejo informacijske tehnologije, zaradi slabšega socialnega statusa jim orodja informacijske tehnologije niso na voljo in zaradi samega zdravstvenega stanja (npr. slepi ali slabovidni invalidi in invalidke). Na to, da so včasih tudi invalidne osebe odgovorne za to, ali bodo znale priti do informacij ali ne, pa je opozoril Boris Šuštaršič (Društvo distrofikov Slovenije):

To se pravi, če hoče kdo dobiti informacije, jih lahko kolikor želi. /.../ Tako da glede dostopa do informiranosti, bi rekel, da je to elektronsko opismenjevanje. To se pravi, ljudi je potrebno naučiti, da znajo uporabljati tipke.

Eno od potencialno problematičnih področij je dostop do zdravstvenih storitev, ki niso vezane na oviranost. Dostopnost do zdravstvenih storitev splošnega zdravstvenega varstva je za invalidne osebe omejena. Več intervjuvanih oseb je pri tem izpostavilo dostopnost do zobozdravnikov. Jože Primožič (Sonček) je opozoril, da ima večina članov in članic zelo slabe zobe, vendar potrebuje zaradi svoje nesposobnosti sodelovanja z zobozdravnikom popravilo zob pod anestezijo, ki pa jo opravljajo zgolj v zobozdravstveni kliniki v Ljubljani. Zelo malo članic obiskuje ginekologa oz. ginekologinjo. Zdravstveni domovi so po njegovi oceni v splošnem za invalidne osebe precej nedostopni. Podobno navaja tudi dr. Katja Vadnal (Zveza Sožitje) za osebe z motnjami v duševnem razvoju - da je potrebno večino zobozdravstvenih posegov opraviti pod anestezijo. Opaža, da je za zdravje bolje poskrbljeno za varovance in varovanke zavodov, kot za tiste, ki živijo pri starših.

Študenti invalidi in invalidke pa dostop do osebnega zdravnika ne vidijo kot problem in pravijo, da je ravno dostopnost eden od kriterijev za izbiro zdravnika: »Drugače pa takega zdravnika si izberemo, kjer je dostopno, npr za študente na Aškerčevi.« (Černigoj, Društvo študentov invalidov)

V društvu Humana se zaradi narave oviranosti njihovega članstva srečujejo s specifičnimi težavami pri dostopu do zdravstvene pomoči, in sicer s prisilnimi hospitalizacijami, za katere se osebni in dežurni zdravniki težko odločajo. Ocenjujejo, da so prisilne hospitalizacije pogosto prepozne. Ta problematika je izpostavljena kot problem svojcev, ki zdravnike težko prepričajo, da je zdravstveno stanje osebe s težavami v duševnem zdravju res takšno, da je ukrep nujno potreben.

V Humani opažajo, da v zdravstvenih domovih ni potrebnih informacij o problematiki duševnega zdravja, in da ni povezave s psihiatrijo. Tudi v bolnicah je premalo informacij, ni dobre povezave med zdravniki/zdravnicami in socialnimi delavkami/socialnimi delavci, premalo je tudi informacij o dodatnih dejavnostih, ki naj bi se izvajale v bolnišnicah:

... ker tudi v bolnici sami ni tiste povezave, socialna delavka - zdravniki, tiste dodatne interesne dejavnosti, ki naj bi se še izvajale, razen tistega ozkega

strokovnega pogovora, ki ga ima pacient – zdravnik, tisto pa traja 5 minut, pa voljno, a ne. (Hribernik, Humana)

Glede čakalnih dob v zdravstvu, ni mogoče govoriti o posebni neenakosti. Boris Šuštaršič (Društvo distrofikov Slovenije) meni, da je tu dostopnost bolj odvisna od ekonomskega položaja:

Kdor ima denar, ima visok dostop. Kdor nima, občasno naleti na huda čakalna obdobja, torej na čakalne dobe. /.../ Jaz bi rekel, kar se vsaj distrofikov tiče, je za splošno dostopnost približno tako kot pri vseh drugih.

Problem, na katerega naletijo invalidne osebe v zvezi z dostopom do zdravstvenih storitev, je tudi komunikacija:

Gluihi se bodo recimo zelo težko sporazumevali po telefonu z neko uradnico, saj jih čisto birokratsko obravnavajo. Že vi, kot normalno slišéča oseba, imate problem. Kaj šele en tak élovek, ne glede na vse ostalo. Imajo velike probleme pri dostopu, pri vstopu v zdravstveni sistem. (Jug, FIHO)

Npr. gluihi potrebujejo s sabo tolmaéa, da 'prevaja' zdravniku in to so take osebne zadeve, ne, zna biti malo neprijetno. (Éernigoj, Društvo študentov invalidov)

Uporabniki in uporabnice Humane potrebujejo pomoé pri, npr. naroéanju ipd., kjer jim pomagajo Humana pa tudi starši:

Pa starši jim pomagajo veliko... Ane, starši so potem tista gonilna sila v ozadju, da skrbijo za to, da gre k zdravniku, kaj je opravil.... Pri nekaterih je zmeraj tako, da jih je treba skoz vzpodbujat... kar en tak stalen nadzor rabijo.... (Griéar, Humana)

Dr. Katja Vadnal (Zveza Sožitje) opaža, da na boljšo informiranost predvsem pri mlajših invalidnih osebah vpliva spretnost staršev pri tem, kako znajo priti do informacij.

Dr. Luj Šprohar (Ministrstvo za zdravje) ocenjuje, da so znanja strokovnih služb na podroéju zdravstva v zvezi z invalidnostjo visoka, s éimer se večina ostalih ne strinja. Jože Primožič (Sonéek) izpostavlja, da je zdravstvena stroka nerazvita in neusposobljena za obravnavo oseb s posebnimi potrebami, zlasti starejših invalidov in invalidk:

...ne pridemo do tega, da bi otrok, ko odraste, prešel k splošnem zdravniku, ampak se ga še vedno obravnava kar pri pediatru. Pa se ne obravnava pri nevrologu za odrasle, ampak se kar obravnava pri nevrologu za otroke,... /.../ Ravno tako je, ée govorimo o starejših, problem starejših invalidov, da se jim seveda pojavljajo težave zaradi staranja v večjem obsegu kot pri ostalih. Ni razvite stroke, ki bi to obravnavala... (Primožič, Sonéek)

Poleg navedenega izpostavljam nekatere ugotovitve dr. Darje Zaviršek (FSD) na področju raziskovanja hendikepa. Navajamo nekatere pojave v zvezi z možnostjo ohranjanja zdravja in hendikepom, na katere je potrebno konkretno opozoriti:

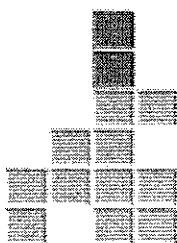
- Minimaliziranje določenih zdravstvenih potreb, ker so videni kot hendikepirani subjekti in kot taki že dejansko percepirani kot bolni.
- Obravnava konkretnih zdravstvenih problemov v okviru hendikepa in ne kot bolezen:

Npr. Beata Ackermann, ki ima intervju v Oni, jeclja in njen zasebni zdravnik jo navkljub njenim prošnjam ne pošlje, ji ne da napotnice za alergologa, zato ker ima različne izpuščaje na koži, ker bi rada ugotovila vzrok zanjo oz. za katero alergijo gre, on pa trdi, da je to psihičnega značaja. (Zaviršek, FSD)

...recimo pri intelektualno oviranih, če človek recimo govori o tem, da je depresiven, se ta psihična stiska vidi kot del motnje. Ponavadi se reče, da se mu je stanje poslabšalo. Posledica tega je, da dobi, kot rečejo strokovnjaki, večjo terapijo, to pomeni, da se mu zviša tablete, ki jih jemlje. (Zaviršek, FSD)

- Hendikepirane paciente in pacientke se jemlje 'manj resno' kot ostale:

To bi zelo pogosto našli, če bi samo to iskali, kako me obravnavajo zdravniki, če pridem na vozičku, kako šele, če je oseba označena, da ima motnje v duševnem razvoju. (Zaviršek, FSD)

Družbena in politična participacija

Družbeno in politično participacijo smo preverjali z vprašanjem, ali so anketirane osebe včlanjene v kakšno društvo, zvezo, organizacijo ali politično stranko. 130 izmed 164 anketiranih oseb je vključenih v društvo, zvezo, organizacijo ali politično stranko, kar predstavlja 79,3 %, 11,6 % anketiranih ni vključenih v nobeno od navedenih inštitucij, medtem ko 9,1 % oseb na to vprašanje ni odgovorilo. Anketirani so vključeni v različna društva invalidov, pa tudi v gasilska društva, kulturna društva ter upokojenska društva, ipd.. V okviru društev opravljajo najrazličnejše vloge, od vodilnih funkcij, administrativnih funkcij do članstva v različnih odborih in komisijah pa vse do opravljanja prostovoljnega dela v okvirih društev.

Anketirane smo vprašali ali so poleg navedenega društva vključeni še v katero drugo organizacijo, društvo ali politično stranko. 42 anketiranih oseb ali 25,6 % je vključenih še v druga društva, zveze, kot so športna društva, upokojenska društva ter različne politične stranke, kjer so v največji meri člani in članice. Medtem ko 42,1 % anketiranih oseb ni vključeno v katero drugo društvo, organizacijo ali politično stranko, 32,2 % oseb pa ni odgovorilo na to vprašanje.

Družbena participacija glede na spol pokaže, da je med včlanjenimi anketiranimi osebami, 42,5 % moških in 57,5 % žensk. Upošteva je starostne razrede, je največ včlanjenih v starostnem razredu od 46 do 60 let, in sicer 35,5 % ter 23,1 % med včlanjenimi v starostnem razredu od 61 do 75 let. Glede na kraj bivanja anketiranih je družbena participacija porazdeljena med bivanjem v velikem mestu, v manjšem mestu in vasjo. Presenetljiv podatek je morda ta, da je najnižji delež anketiranih, ki so včlanjeni v društva, pri tistih, ki živijo v velikem mestu (Ljubljana, Maribor), in sicer 28,5 %, najvišji pa pri tistih, ki živijo v manjšem mestu, 41,5 %. 30,0 % včlanjenih anketiranih oseb živi na vasi. Družbena participacija glede na doseženo stopnjo izobrazbe pa pokaže, da je največ anketiranih, ki so včlanjeni v društva in druge organizirane oblike, tistih, ki so zaključili 4-letno srednjo šolo (52,4 %) ter tistih, ki imajo končano 2 ali 3-letno srednjo šolo (17,5 %), medtem ko je najmanj anketiranih s končano šolo s prilagojenim programom (0,8 %) ter anketiranih z nedokončano osnovno šolo (2,4 %) in s končanim magisterijem ali doktoratom znanosti (2,4 %).

Poleg včlanjenosti v različna društva in organizacije, smo družbeno participacijo preverjali tudi z vprašanjem, ali anketirane osebe opravljajo prostovoljno delo in če je bil odgovor pritrdilen, nas je zanimalo za kakšno vrsto prostovoljnega dela gre. Kot se je pokazalo, 40,9 % anketiranih oseb opravlja prostovoljno delo zlasti v okviru društev v katera so

včlanjeni (npr. svetovanje, pomoč starejšim članom/članicam društev, ipd.). Medtem ko 36,6 % anketiranih ne opravlja prostovoljnega dela, 22,6 % anketiranih na to vprašanje ni odgovorilo. Med tistimi, ki opravljajo prostovoljno delo je več žensk kot moških, in sicer 42,3 % moških in 57,6 % žensk, vendar je potrebno opozoriti, da je v celotnem vzorcu več žensk kot moških (95 oz. 58% žensk in 65 oz. 40% moških).

Če se je pri anketnih vprašalnikih pokazala predvsem družbena participacija anketiranih zlasti v okviru društev, pa smo v ekspertnih intervjujih ugotovili, da je družbena participacija vezana tudi na financiranje društev, medtem ko pri politični participaciji, lahko invalidne osebe predstavljajo tudi skupino pritiska, ki je aktivna v različnih društvih, sindikatih, kar izpostavi Hočevar in Novak (ZDIS), ko pravita, »veliko naših članov je občinskih svetnikov. Njihova participacija v političnih organizacijah je sicer odvisna od tega, če so bili kje aktivni že pred invalidnostjo. So pa naši člani izredno aktivni na področju človekovih pravic, v sindikatih, v socialnih društvih«.

Družbena in politična participacija je odvisna tudi od angažiranosti posameznika oz. posameznice, kar izpostavi Tea Černigoj (Društvo študentov invalidov):

Ja, to je odvisno od posameznika, koliko se angažira. Jaz mislim da lahko, invalidi smo kar močna skupina. Zdaj smo npr opozarjali na nedostopnost lokalov in smo povabili župana Jankoviča in novoizvoljenega predsednika in pa Nussdofferjevo, državno tožilko, in smo jih tudi nekako povabili, naj se usedejo na voziček, niso vse si hoteli, a ne, to je še vedno tak predsodek.

Prav tako tudi mag. Janez Jug (FIHO) opozori na stigmatizacijo pri vključevanju invalidov v pomembne funkcije v družbenem in političnem življenju

Saj mi na deklarativni ravni vse podpiramo, tudi hvalimo invalide, itd. Tu smo malo dvojni. /.../Recimo rečemo, kaj jaz vem... Ja, zakaj pa ne bi bil invalid tudi predsednik države. Ampak ko pa gre v nekaj, potem imamo take, da je nesposoben, ... Se pokaže pravi odraz Slovencev. Pa ne mislim zdaj odraz, ker jaz mislim, da kultura Slovencev, recimo ta demokratična kultura, še ni tako visoka, da bi res sprejeli enakost.

V intervjujih je bil izpostavljen tudi politična angažiranost posameznikov in posameznic na področju invalidnosti.

V družbeno participacijo smo uvrstili tudi participacijo v verskem življenju, kar sicer v anketnem vprašalniku nismo preverjali zaradi omejenosti dolžine spletnega anketnega vprašalnika. Vendar pa smo vprašanje participacije invalidnih oseb v verskem življenju obravnavali v ekspertnih intervjujih. V intervjujih je prevladovala ocena, da se člani in članice posameznih društev, ki imajo to potrebo, verskih obredov lahko udeležujejo. Nekateri opozarjajo na izboljšanje možnosti dostopa (fizično - prostorsko kot tudi za specifične skupine, kot so npr. osebe s senzorno oviranostjo).

Invalidi imajo v veliki meri enake možnosti obiskovanja verskih obredov kot zdravi. Določeni verski objekti (cerkve) so uredili arhitekturne prepreke, za slaboslišče in gluhe pa je organizirana celo maša za gluhe. (Novak in Hočevnar, ZDIS)

Tudi v Izoli, kjer imamo to organizirano. Vsi verski objekti so dostopni, tudi župniki so praviloma razumevajoči. Tukaj tudi verniki participirajo, pomagajo. Vozijo jih na izlete, na tiste verske shode, na romanja. Je pa nekaj časa bilo tudi v okviru cerkve... Dostopnost je bila problem, a ne. Ampak zdaj, ko je Slovenija neodvisna, mislim, da se je to radikalno spremenilo. (Šuštaršič, Društvo distrofikov Slovenije)

Vendar pa je po drugi strani možnost dostopa še vedno ocenjena kot slaba, kar opozori mag. Janez Jug (FIHO)

Če je en gluha, nima tam kaj dosti za poslušati. Pri slepih je tudi problem. Tisti, ki je na vozičku in je gibalno oviran, pa sploh ne more iti v cerkev, vsaj jaz ne poznam niti eno cerkev, v katero bi lahko prišel - da bi bila prilagojena invalidom. (Jug, FIHO)

Možna razlaga različnih percepcij je lahko v neraziskanosti področja participacije invalidnih oseb pri verskih obredih. Vendar pa se postavlja vprašanje aktivne participacije invalidnih oz. hendikepiranih oseb ter položajev v hierarhični strukturi Rimsko katoliške cerkve, na kar opozorita dr. Darja Zaviršek (FSD) in Boris Šuštaršič (Društvo distrofikov Slovenije).

... cerkvena hierarhija je tudi zapletena. Tam velja tisto pravilo, da prav gotovo en invalid težje participira, torej, da bi en invalid postal ljubljanski škof. (Šuštaršič, Društvo distrofikov Slovenije)

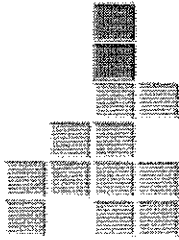
Doktrina katoliške cerkve je bila do nedavnega, da je hendikep posledica greha in do nedavnega, tudi sedaj ni nobenega primera, duhovnik, ki je bil brez roke, ali na vozičku, ni mogel maševati. (Zaviršek, FSD)

Dr. Darja Zaviršek (FSD) izpostavi zgodovinsko negativen odnos Rimsko katoliške cerkve do hendikepiranih oseb, medtem ko Boris Šuštaršič izpostavi, da se bo invalid - možki, saj so pri tem ženske izključene - izredno težko uveljavil v hierarhični strukturi Rimsko katoliške cerkve.

Kakšne možnosti imajo invalidne osebe za participacijo v verskem življenju pri drugih veroizpovedih in na potrebo po raziskovanju, opozori dr. Katja Vadnal (Zveza Sožitje) na točki, ko pravi, »kakšne so pa razmere pri muslimanih in pri pravoslavnih, pa ne vem. To bi bilo npr. na Jesenicah (islam) relevantno raziskati.«

Če strnemo, družbena in politična participacija invalidnih oseb je v primerjavi s participacijo ne-invalidnih oseb slabša. Za družbeno participacijo invalidnih oseb je značilna zlasti aktivnost v različnih društvih invalidov, in sicer v okviru prostovoljnega dela, dela v raznih komisijah in odborih. Za politično participacijo invalidnih oseb pa je značilno

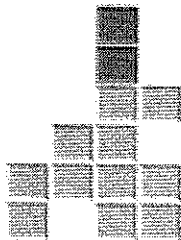
članstvo v političnih strankah ter močnejši vpliv, kot so izpostavili Hočevar in Novak (ZDIS) ter Černigoj (Društvo študentov invalidov), invalidnih oseb v sindikatih, na področju človekovih pravic. Kot družbena skupina, lahko deluje kot skupina pritiska.

Dostop do medijskih vsebin

Dostop do medijskih vsebin je gotovo eno od pomembnih področij, ki prispevajo k informiranosti in obravnavanju določenih tem v medijih. V empirični raziskavi (ekspertni intervjuji, anketni vprašalnik) vprašanja dostopnosti do medijskih vsebin neposredno nismo obravnavali zaradi širokega nabora drugih vsebin in področij diskriminacije. V intervjuju pa je mag. Janez Jug (FIHO) izpostavil t.i. informacijsko preskrbljenost, ki jo povezuje s položajem in razvojem posameznih invalidskih društev ter opozori na notranjo diskriminacijo (med invalidnimi osebami):

...največje razlike vidim pri nekaterih starih društvih, teh močnih društvih, kot so recimo: slepi pa taki, ki imajo organizacije že 100 let pa tudi več stare. Te so si že v 100-letni bitki z državo in družbo nekako izborile svoje mesto, dočim si pa neke druge kategorije tega niso. In tisti so na obrobju. In ker so na obrobju, svojim članom ne morejo nuditi ničesar ali pa malo. ... Tisti pa nimajo niti dostopa do teh informacij. Glavni so namreč zelo informacijsko preskrbljeni. Gluhonemi imajo svojo spletno TV, tudi preko ljubljanske TV so organizirani. Svojim članom pošiljajo razne diskete, itd. Tu je informacijski sistem zelo dober. Tudi vse njihove pravice in dolžnosti, vse to funkcionira. Je pa večina, ki tega nima. In tam je »bog pomagaj«, na obrobju životarijo in ne vedo, za kaj gre. (Jug, FIHO)

Nasilje

V anketnem vprašalniku smo področje nasilja obravnavali s sklopom vprašanj. Zanimalo nas je, če so anketirane osebe kdaj v življenju doživele nasilje zaradi invalidnosti, za katere oblike nasilja je šlo, kdo je nasilje nad njimi izvajal ter če so kdaj doživele nenamerno nasilje.

Dobljeni podatki pokažejo, da je 31 anketiranih oseb doživele nasilje, kar predstavlja 18,9 % anketiranih. 92 (56,1 %) oseb je na vprašanje o izkušnji nasilja odgovorilo nikalno, medtem ko 38 (25 %) oseb na to vprašanje ni odgovorilo. Med tistimi, ki so doživele nasilje, je dve tretjini žensk in tretjina moških. Glede na starost, pa je največ tistih, ki so žrtve nasilja in so doživele nasilje v starosti med 16 in 30 let, in sicer 25 % ter v starosti med 46 in 60 let, kar je 46,4 %.

Najpogostejša oblika nasilja je psihično nasilje (grdo govorjenje, zmerjanje, žalitve, poniževanje, ipd.), ki ga je doživele 23,2 % tistih, ki so doživele nasilje zaradi invalidnosti, medtem ko je manj kot 5 % žrtev doživele telesno (klofutanje, brcanje, lasanje, pretepanje, boksanje, ipd.) in spolno nasilje. Ob tem je potrebno izpostaviti, da 72 % oz. 118 anketiranih oseb na to vprašanje ni odgovarjalo.

Med tistimi, ki so doživele psihično nasilje je 65,8 % žensk in 34,2 % moških. Deleža žensk in moških pri telesnem nasilju sta enaka, in sicer 50 %. Med tistimi, ki so doživele spolno nasilje, so vse 3 žrtve ženske, ki živijo v mestu in imajo končano višjo 2-ali 3-letno šolo. Glede na starost, je največ tistih, ki so doživele psihično nasilje v starosti med 46 in 60 let, in sicer 44,4 % ter 25,0 % v starosti od 16 do 30 let. Med anketiranimi, ki so doživele telesno nasilje, so deleži enakomerno porazdeljeni v vseh štirih starostnih razredih⁸, in sicer po 25%. Medtem, ko je 1 oseba doživele spolno nasilje v starostnem razredu med 16 in 30 let, 1 oseba med 31 in 45 let in 1 oseba med 46 in 60 let.

Na vprašanje, kdo je izvajal nasilje nad njimi, so najpogostejši odgovori neznane osebe na ulici, članice ožje družine ter širšega sorodstva, najmanj pogosti pa strokovnjaki/strokovnjakinje ter osebe na društvu oz. zvezi. Manjkajočih odgovorov je tudi tu veliko, in sicer 128, kar predstavlja 78 % vseh anketiranih.

⁸ Starostni razredi: od 16 do 30 let, od 31 do 45 let, od 46 do 60 let ter od 61 do 75 let.

Na vprašanje, če so bili kdaj prizadeti zaradi opazk o njihovi invalidnosti, vendar te opazke niso bile izrečene nalašč, skoraj polovica anketiranih, 48,8 % (80 anketiranih) odgovarja pritrnilno, 33,5 % anketiranih pa nikalno, medtem ko 28 oseb (17,1 %) ni odgovorilo na to vprašanje. Med tistimi, ki so jih prizadeli z opazkami o invalidnosti, je bilo 46,2 % moških in 53,8 % žensk. Glede na starost, pa je največ tistih, ki so bili prizadeti zaradi opazk o invalidnosti v starostnem razredu od 46 do 60 let, in sicer 34,2 % in 31,6 % v starostnem razredu od 16 do 30 let. Več kot 2/3 anketiranih, ki so bili kdajkoli prizadeti zaradi opazk zaradi invalidnosti, ima končano 2-ali 3-letno strokovno in 4-letno srednjo šolo.

Če smo v ekspertnih intervjujih ugotavljali, da je področje nasilja neraziskano in tabuizirano, tako med invalidnimi osebami kot med neinvalidnimi osebami, se je v anketnih vprašalnikih to le še potrdilo. Namreč, manjkajočih odgovorov je bilo veliko, z izjemo zadnjega vprašanja o opazkah zaradi invalidnosti. Na manko raziskav in podatkov o nasilju opozori dr. Katja Vadnal (Zveza Sožitje), ko pravi, »mi analiz o družinskem nasilju nimamo, tudi ne vem, če se kdo s tem ukvarja«. Poleg tega pa ostaja nasilje tabuizirana tema, tema o kateri se ne govori dovolj, kar posledično vodi tudi v neprepoznavanje nasilja oz. v to, da ljudje, ki so žrtve nasilja o tem ne govorijo, kar izpostavi Jože Primožič (Sonček), ko pravi »z nasiljem je tako...ali s fizičnim ali spolnim nasiljem je generalno tako, da ljudje o tem sami zelo malo govorijo, tako da teh podatkov ni.« Prav to potrjuje zelo nizek delež tistih, ki so odgovorili, da so doživeli nasilje zaradi invalidnosti. Na slednje opozori dr. Darja Zaviršek (FSD), ki poudari umankanje diskurza o nasilju in hendikepiranih:

... hendikepirana oseba bo določeno količino nasilja vzela v zakup, ona je v breme družini, ona je večinoma vesela, da je sploh lahko v družini. Druga varianta je, da jo dajo v Hrastovec, v dom, ali kam drugam. To pomeni, da se o nasilju sploh ne bo poročalo ...

Prav tako opozori na dvoličnost družbe do nasilja do določenih družbenih skupin, kot so npr. hendikepirane osebe:

Nekateri pravijo, saj intelektualno ovirani imajo druga čustva, saj ne vedo, kaj se jim dogaja, saj drugače doživljajo, da je njihov svet drugačen. S tem ustvarjanjem sveta 'mi –oni' se minimalizira problem, se reče, da to za njih ni tako hudo, kot če bi bil gibljivi pretepen. (Zaviršek, FSD)

Tudi v ekspertnih intervjujih je bil izpostavljen problem nenamernega nasilja, kar opredeli Tea Černigoj (Društvo študentov invalidov), ko pravi, »če ti nekdo želi z dobrim namenom pomagat, pa to ni zaželeno«.

V ekspertnih intervjujih je bilo izpostavljeno tudi šikaniranje na delovnem mestu, za katerega sogovorniki ocenjujejo, da ga je veliko. Hkrati pa je potrebno izpostaviti, da je to povsem neraziskano področje.

Tisto nasilje, ki je na delovnem mestu, velikokrat izven delovnega mesta preskoči v zasebno življenje. Potem so tudi napačno interpretirali, da so to predvsem direktorji, šefi.. Ni res. Tudi delavci so tako nasilni učasih do svojih kolegov, da je grozno. (Šuštaršič, Društvo distrofikov Slovenije)

Seveda, nasilja je veliko. Zlasti tega šikaniranja. Mnogi so, ko so bili zaposleni...saj to je začaran krog. Ne bi mogel reči, da je samo nek delodajalec ali da so sodelavci do nekoga, ki je zaposlen tisti, ki so krivi. Ampak če kdo preobčutljivo reagira, imajo še večje veselje na človeka izvajati pritiske. In če še bolj izvajajo pritiske, je seveda njegova motivacija še nižja in se po navadi umika in tako naprej. O kakšnem fizičnem nasilju, hudem nasilju, ne poročajo, šikaniranja je pa zelo veliko, ker so to pač ranljivi in občutljivi ljudje. (Skalar, Šent)

V ekspertnih intervjujih je bila izpostavljena tudi potreba, da se tistim, ki so jim odvzete opravilne sposobnosti, dodeli zagovornika ali zagovornico, ki pa naj ne bi bili starši, saj leti ne delujejo vedno in zgolj v interesu invalidnega otroka.

Poleg navedenega je bilo v ekspertnih intervjujih izpostavljeno tudi fizično nasilje oseb s težavami v duševnem razvoju nad ostalimi družinskimi člani in članicami ter nasilje med invalidnimi osebami. Slednje v anketnem vprašalniku nismo zajeli, prav zaradi omejenosti dolžine spletnega vprašalnika kot tudi zaradi namena raziskave (raziskovanje prikritih oblik diskriminacije na podlagi invalidnosti).

Razlike med spoloma in po starosti

Izobrazbena raven anketirank je v primerjavi z izobrazbeno ravno anketiranih moških sledeča: nedokončano osnovno šolo ima 5,5 % žensk in noben anketiranec, končano osnovno šolo ima 11,0 % žensk in 6,3 % moških, šole s prilagojenim programom nima zaključene nobena anketiranka in 1,6 % moških, 2 ali 3-letno srednjo šolo ima 12,1 % žensk in 26,6 % moških. Delež moških in žensk, ki so končali 4-letno srednjo šolo je približno enak (46,9 % oz 46,2 %), podobno je enak tudi delež moških in žensk pri zaključeni višji šoli (12,5 % moških in 12,1 % žensk). Razlike zopet nastopijo pri dokončani visoki šoli, fakulteti ali akademiji, ki jo ima 12,1 % anketirank in le 3,1 % anketirancev. Prav toliko anketirancev ima magisterij ali doktorat, medtem ko delež pri ženskah znaša 1,1 %. Po končanem šolanju se je dodatnih izobraževanj udeležilo 97 anketirancev, med njimi 42,3 % moških in 57,7 % žensk. Nobenega dodatnega izobraževanja pa se ni udeležilo 33 anketirancev, med njimi 45,5 % moških in 54,5 % žensk.

Invalidke so najpogosteje samske (36,8 %), četrtnina je poročenih, 14,7 % pa je razvezanih in prav toliko ovdovelih. Zanimivo je, da so najpogostejše oblike v katerih živijo invalidi v našem primeru sledeče: skupaj s partnerko in otroki jih živi 38,5 % (25), pri starših jih živi 29,2 % (19), s partnerko pa 20,0 % (13). Pri invalidkah je vrstni red treh najpogostejših družinskih oblik sledeč: največ jih živi samih (29,0 %) (27), sledi življenje skupaj s partnerjem in otroki (20,4 %) (44), same s partnerjem pa živijo v 18,3 % primerih (17). Moški živijo sami le v 7,7 % primerov. Otroke ima 63,4 % anketiranih (68,5 % žensk in 60,9 % moških).

Spolna struktura pri mesečnih dohodkih je enaka siceršnji spolni strukturi anketiranih (približno 60,0 % žensk in 40,0 % moških) pri dohodkovnih razredih od 801 € do 1000 € in od 1201 € do 1400 €, okrog 2/3 žensk je med tistimi, ki mesečno prejmejo do 400 € in od 401 € do 600 €, medtem ko je delež obrnjen v razredu od 1001 € do 1200 €, v zgornjih dveh razredih pa sta po en predstavnik moškega spola.

Razlike med spoloma so se pokazale pri načinih preživljanja prostega časa, in sicer med tistimi, ki v prostem času obiskuje kulturne dogodke, je 64,9 % žensk in le 35,1 % moških. Medtem ko pri drugih načinih preživljanja prostega časa ni velikih razlik med moškimi in ženskami, niti pri udeleževanju športnih aktivnosti niti pri gledanju televizije, druženju s prijatelji in družinskimi člani in članicami ter ukvarjanju z računalnikom. Pri slednjem je

delež žensk višji od deleža moških, ki se v prostem času ukvarjajo z računalnikom (53,4 % žensk in 46,4 % moških).

Družbena in politična participacija glede na spol pokaže večjo aktivnost žensk, in sicer je med včlanjenimi anketiranimi osebami 42,5 % moških in 57,5 % žensk. Medtem, ko je skoraj dve tretjini (58,6 %) med včlanjenimi v starosti med 46 in 75 let. Med tistimi, ki opravljajo prostovoljno delo je več žensk kot moških, in sicer 42,3 % moških in 57,6 % žensk, vendar je potrebno opozoriti, da je v celotnem vzorcu več žensk kot moških (95 žensk in 65 moških, medtem ko se 8 oseb ni opredelilo).

Med tistimi, ki so doživeli nasilje, je 66,7% žensk in polovico manj moških, in sicer 33,3%. Glede na starost, pa je največ tistih, ki so žrtve nasilja, v starostnem razredu med 46 in 60 let, in sicer 46,4% let in v starosti med 16 in 30 let, in sicer 25 % . Vendar je ob tem potrebno opozoriti, da je izmed 168 anketiranih 31 oseb doživelo nasilje zaradi invalidnosti, kar predstavlja 18,9 % anketiranih. Medtem ko je 56,1 % (92) oseb na vprašanje o izkušnji nasilja odgovorilo nikalno, 25 % (38) oseb na to vprašanje ni odgovorilo.

Razlike med spoloma in po starosti smo še dodatno preverili v anketnem vprašalniku, in sicer z odprtima vprašanjema, če opažajo, kakšne ovire v vsakdanjem življenju zaradi spola (moški/ženske) in zaradi starosti.

95 žensk je sodelovalo v anketnem vprašalniku in od tega jih le 7,9 % (13) opaža ovire v vsakdanjem življenju zaradi spola, medtem ko je 72 anketirank odgovorilo nikalno, 10 pa jih ni odgovorilo na zastavljeno vprašanje. Anketiranke so navedle zlasti težave pri fizičnem dostopu, predsodke glede materinstva in partnerstva ter diskriminacijo na delovnem mestu. Zaradi relevantnosti njihovih odgovorov navajamo naslednje izkušnje anketirank, ki ilustrirajo dvojno diskriminacijo na podlagi spola in invalidnosti

- *marsikomu ni jasno da imam partnerja, da imam otroka-apriorij zaradi invalidnosti naj nebi bila mati;*
- *ker dobro izgledam, bi bila primerna za vsako dobro plačano delo, ko pa omenim invalidnost in operacijo na srcu, sem zavrnjena!*
- *kot invalidka - ženska doživljam izkušnje predvsem v krogu delodajalcev, ki te zlahka izkoristijo, predvsem z vidika plačila, saj se zavedajo tvojih manjših zmožnosti;*
- *ne morem iti na wc tako kot moški- to je težava;*
- *premalo informacij o spolnosti, materinstvu, socialni pomoči, premalo zanimanja delodajalcev za ženske invalidke, premalo je na splošno informiranja + izključenost iz medijskega prostora (govori se veliko o nasilju nad žensk);*

- *spolne zlorabe;*
- *težko je bilo v nosečnosti in ko sem rodila - skrb za otroke;*
- *zelo rada športam, a za en šport, košarko, nimamo nobene ekipe, medtem ko med gluhih obstaja moška ekipa.*

Medtem ko je le 7 moških odgovorilo, da kot invalid doživljajo ovire v vsakdanjem življenju, ki so posledica tega, da so moški, jih je 51 odgovorilo nikalno, 7 pa jih ni odgovorilo na to vprašanje. Ovire, ki so jih navedli se nanašajo predvsem na partnerstvo in seksualno življenje ter na samopodobo:

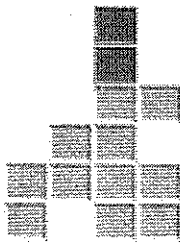
- *Dekleta nekoliko drugače gledajo name, vendar se najdejo svetle izjeme. Imam tudi probleme z erekcijo;*
- *inkontinenca na blato in urin, impotenca;*
- *Ne morem si dobiti nobene prijateljice;*
- *počutim se manj vrednega.*

Zaradi starosti se 46,3 % anketiranih srečuje s težavami in ovirami v vsakdanjem življenju, in sicer 31 moških (40,8 %) in 45 žensk (59,2 %). 26,2 % anketiranih se s težavami povezanimi s starostjo ne srečuje, medtem ko 23,8 % anketiranih na to vprašanje ni odgovorilo. Najpogostejše težave in ovire povezane s starostjo se nanašajo na poslabšanje zdravstvenega stanja, dostop do osnovnih dobrin in storitev, osamljenost in večjo odvisnost od drugih pri vsakdanjih aktivnostih in opravilih:

- *stanje bolezni se slabša - potrebujem vedno več pomoči-več pripomočkov (dihalni aparat, oksigen);*
- *arhitektonske ovire, - na bankah ni stolov, v čakalni vrsti te nihče ne spusti naprej, če si na berglah;*
- *Arhitektonske ovire, trgovine so zdaj večinoma na obrobju mest, kar je za starejše gibalno ovirane osebe precej velika težava;*
- *menopavza, aritmija je hujša, hrbtenica je vedno bolj boleča;*
- *pospravljanje in čiščenje stanovanja pomoč pri mesečnih nakupih (nošenje v avto in v stanovanje);*
- *staranje, fizična nemoč, osamljenost, finančna stiska, nasploh zanemarjenost v družbi;*

- *vedno potrebujem nekoga, da me spremlja.*

V ekspertnem intervjuju Jože Primožič (Sonček) opozori na nerazvitost in neusposobljenost zdravstvene stroke za obravnavo oseb s posebnimi potrebami, zlasti starejših invalidov in invalidk, ko izpostavi, »če govorimo o starejših, problem starejših invalidov, da se jim seveda pojavljajo težave zaradi staranja v večjem obsegu kot pri ostalih. Ni razvite stroke, ki bi to obravnavala... .«

Druga specifična področja

V anketnem vprašalniku nas je zanimala percepcija anketiranih o enakih možnostih v primerjavi z neinvalidnimi osebami. Slaba tretjina (29,9 %) meni, da imajo enake možnosti v primerjavi z osebami, ki nimajo izkušnje invalidnosti. Medtem ko 58,8 % anketiranih meni, da nima enakih možnosti v primerjavi z neinvalidnimi osebami. Med tistimi, ki menijo, da ne uživajo enakih možnosti, je 60,0 % žensk in 40,0 % moških. Tistih, ki menijo, da njihove možnosti niso enake možnostim neinvalidnih oseb, je največ v starostnem razredu od 46 do 60 let, in sicer 31,9 % in 24,3 % v starostnem razredu od 16 in 30 let ter 22,0 % v starosti od 31 in 45 let. Glede na kraj bivanja je 43,8 % anketiranih, ki živijo v manjšem kraju in menijo, da nimajo enakih možnosti in 29,2 % anketiranih, ki živijo na vasi in 27,1 %, ki živijo v velikem mestu (Ljubljana, Maribor).

Percepcijo enakih možnosti smo preverili tudi glede na zakonski stan in pokazalo se je, da je največ tistih, ki menijo, da nimajo enakih možnosti samskih, in sicer 41,7 % ter poročenih, in sicer 30,2%. Med tistimi, ki imajo otroke, pa jih 59,8 % meni, da nimajo enakih možnosti v primerjavi z osebami, ki nimajo izkušnje invalidnosti.

Najpogosteje navedena področja za katera anketirane osebe menijo, da nimajo enakih možnosti v primerjavi z neinvalidnimi osebami so:

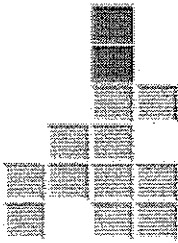
- fizični dostop do ustanov in uporabe javnega prevoza ter arhitektonske ovire,
- težja zaposljivost, manjše možnosti za napredovanje in nižji prihodki - slabši ekonomski položaj,
- socialna vključenost v okolje,
- participacija v javnem družbenem in političnem življenju,
- zdravstveni položaj in potrebe po dodatnih preiskavah, zdravljenjih, pripomočkih,
- partnerstvo in intimnost.

V ekspertnih intervjujih pa so bile izpostavljene naslednje teme, ki so tudi del analiziranih področij in jih navajamo na tem mestu:

- neenakost položaja med invalidnimi osebami samimi, ki izhaja iz izvora invalidnosti. Najbolj prikrajšane na vseh področjih (predšolanje, šola, delo, vsakdanje življenje)

so tiste osebe, ki so hendikepirane od rojstva. Zaradi omenjenega, pravi dr. Zaviršek (FSD), se ustvarja tudi hierarhija hendikepiranosti - na vrhu so fizično hendikepirani, sledijo senzorno in intelektualno hendikepirani.

- Neenakost položaja invalidnih oseb se povezuje tudi s spremembami na področju socialne avtonomije, kar je posledica odvisnosti od pomoči drugih ljudi
- Na položaj invalidnih oseb v družbi vpliva tudi miselnost družbe o invalidnih osebah
- ni celostnega pristopa pri obravnavanju invalidnih oseb na vseh življenjskih področjih; ni sistema intervencije, zgodnje pomoči ob rojstvu otroka;
- problematika prostovoljstva, ki je za nevladne organizacije velikega pomena, a ni sredstev za kritje najosnovnejših stroškov, ki nastanejo s prostovoljnim delom (npr. potni stroški);
- zaznan napredek v odstranjevanju gibalnih ovir za invalidne osebe (večkrat pohvaljena akcija Občina po meri invalidov);
- občasno se zdi, kot da neustreznost ukrepov oziroma pomanjkljivosti, ki se pokažejo v praksi pri izvajanju zakonodaje izhajajo zlasti iz tega, ker področje ni celostno in podrobneje raziskano ali pa izsledki raziskav v politikah niso dovolj upoštevani;

Priporočila za oblikovanje politik

Na podlagi temeljnih ugotovitev iz empiričnega dela raziskave podajamo naslednje predloge in priporočila za oblikovanje politik:

1. Spodbujanje zgodnjega vključevanja otrok v navadne vzgojne institucije z namenom postopnega pripravljanja na čim večjo avtonomijo in z namenom učenja družbe za sprejemanje invalidnosti kot dela družbene raznolikosti, ki družbo bogati z možnostmi alternativnega razvoja posameznikov in posameznic. Sistem vključevanja otrok v običajno okolje bi moral imeti prednost pred posebnimi oblikami vzgoje in izobraževanja, ne pa boniteta, ki jo s svojim vplivom lahko dosežejo le starši, ki so boljše seznanjeni s pravicami njihovih otrok.
2. Lajšanje dostopnosti izobraževalnega sistema za invalidne osebe, pri čemer bi bilo potrebno dati poudarek tako arhitektonskim oviram kot tudi prilagodljivosti izvedb programov za invalide.
3. Načrtno bi se bilo potrebno lotiti stereotipov in predsodkov v zvezi z invalidnostjo, ki so izjemnega pomena, saj je njihova moč pogosteje večja od moči pravic invalidnih oseb, napisanih z zakoni.
3. Smotrno bi bilo oblikovanje različnih programov za delovno aktivnost, ker slednja vpliva na dvig socialne vključenosti z delom, zaslužkom in posledičnim občutkom družbene koristnosti. Določene oblike delovnih aktivnosti bi bile dobrodošle tudi za osebe s statusom invalida za obdobja izboljšanja zdravstvenega stanja.
4. Na področju zaposlovanja invalidov je potrebno spremljanje učinkovitosti aktivne politike zaposlovanja invalidnih oseb, kvotnega sistema, zaposlitev v invalidskih podjetjih ipd., vendar ne zgolj v smislu beleženja brezposelnosti, prehodov v zaposlitve, temveč tudi v smislu analize ekonomskega in socialnega položaja na različne načine zaposlenih invalidnih oseb. Nekatere vrste zaposlitve namreč ne zagotavljajo niti minimalnih sredstev za preživetje.
5. Potrebno bi bilo oblikovati minimalne standarde za urejanje nadomestil za invalidnost in s tem izboljšati položaj oseb, katerih invalidnost izhaja iz

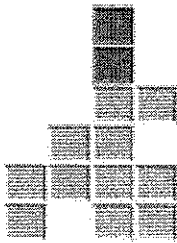
predzavarovalne dobe. Veliko strokovnjakov namreč opozarja na to, da je ta skupina invalidnih oseb v najslabšem ekonomskem položaju.

6. Smotrno bi bilo tudi izenačevanje možnosti starejših, že uveljavljenih institucij, namenjenih pomoči invalidnim osebam in novejših podpornih institucij, ki imajo skupen interes pomoči invalidnim osebam. Poseben poudarek bi bil lahko namenjen mreži pomoči zunaj mest, kjer ni veliko različnih možnosti in storitev za pomoč invalidnim osebam.

7. Za zagotavljanje možnosti za odločitve za oblikovanje lastne družine bi bilo potrebno razviti mrežo pomoči, tako v smislu zdravstvenega in socialnega svetovanja kot tudi v smislu oblikovanje podpornih mrež ob nastanku družin (pomoč pri skrbi za otroka).

8. Socialna avtonomija bi morala biti omogočena in spodbujana v vseh življenjskih obdobjih invalidnih oseb, pri čemer bi morali upoštevati tudi težji dostop do različnih oblik pomoči tistih, ki so oddaljeni od večjih mest.

9. Gledano na deklarativni ravni, se morda zdi, da predlogi za politike vključujejo nekatere že obstoječe ukrepe. Vendar so vsakdanje možnosti invalidnih oseb zaradi različnih ovir še precej oddaljene od vseh napisanih pravic. Zato bi bilo smiselno ustanoviti inštitucijo, ki bi se ukvarjala s preverjanjem in spodbujanjem realizacije zakonskih možnosti in pravic invalidov v praksi.

Povzetek

Področja največje neenakosti invalidnih oseb so

- področje dela in zaposlovanja;
- možnosti izobraževanja;
- ekonomski in socialni položaj;
- socialna avtonomija;
- neenakosti med kategorijami invalidnosti, ki vpliva na hierarhijo invalidnosti.

Izobraževanje

- Večina anketiranih invalidnih oseb ima dokončano 4-letno srednjo šolo (44,5 %) in 2 ali 3-letno srednjo šolo (17,1); nedokončano osnovno šolo ima 3 % anketiranih, 9,1 % ima dokončano osnovno šolo, 0,6 % pa končano šolo s prilagojenim programom.
- Za šolanje so se invalidne osebe, ki so sodelovale v anketi v večini primerov odločile same, med tistimi, pri katerih so odločitev imeli v rokah starši pa prevladujejo osebe, stare 46 let in več.
- Dodatno izobraževanje invalidov je bolj značilno za invalidne osebe, stare 46 let in več; dodatnih izobraževanj se invalidne osebe najpogosteje udeležujejo v okviru svojih društev, zvez.
- Izobraževanje je izhod za ljudi, ki so kakorkoli diskriminirani.
- Vključevanje invalidnih otrok v redno šolanje je odvisno od angažiranosti in družbenega položaja staršev, nekatere kategorije invalidnih oseb je težje vključiti v redne šole.
- Šola je opredeljena kot prostor segregacije, katero še povečuje podaljševanje šolanja, posledice šolanja v zavodih so negativne.
- Invalidni otroci so v družbi pogosto nesprejeti, kar se začne kazati v družbi vrstnikov;

- V praksi deluje vrsta ovir, ki omejuje deklarativne možnosti izobraževanja.

Zaposlovanje

- Med vsemi brezposelnimi v mesecu marcu 2008 je bilo 17 % invalidnih oseb.
- Je področje, katerega invalidne osebe najbolj pogosto dojemajo kot področje, kjer v primerjavi z neinvalidnimi osebami nimajo enakih možnosti.
- Razlogi za problem zaposlovanja invalidnih oseb so predsodki, stigma, šibak socialni čut za invalide ter tržna naravnost sistema zaposlovanja.
- Možnosti za zaposlitev so odvisne od stopnje invalidnosti in od izobrazbe invalidne osebe, pri čemer pa višja stopnja izobrazbe še ne pomeni nujno zaposlitve. Izpostavlja se pomen neformalnih mrež oz. kanalov za zaposlovanje invalidnih oseb.
- Ponudba del, namenjena invalidnim osebam je majhna.
- Zaposlovanje invalidnih oseb je preveč omejeno na zaposlovanje v invalidskih podjetjih; vključeni v VDC-je izpadejo iz drugih zaposlitvenih možnosti.
- Možnosti za menjavo službe v primeru invalidnosti so izjemno majhne in se še zmanjšujejo.
- Problem nefleksibilnosti odločb (tudi ob izboljšanju stanja, začasno delo ni možno in obratno).

Ekonomski in socialni položaj

- Invalidne osebe imajo v primerjavi z neinvalidnim prebivalstvom manj možnosti za odločitve o tem, v kakšni stanovanjski obliki bodo živeli; možnosti odločanja o vrsti stanovanja se razlikujejo glede na vrste oviranosti.
- Možnosti samostojnosti in oblikovanja lastnega partnerstva in družine so glede na ostalo prebivalstvo veliko manjše, pri čemer so v daleč najslabšem položaju osebe, ki imajo motnjo v duševnem razvoju.
- Anketiranci in anketiranke najpogosteje živijo s partnerjem/ko in otroki, pri čemer glede na spol za ženske velja, da najpogosteje živijo same, za moške pa, da najpogosteje živijo s partnerko in otroki.
- Med razlogi zakaj nimajo otrok, so invalidne osebe navajale tako objektivne (ekonomska odvisnost, nerešen stanovanjski problem, zaposlitev, študij) kot subjektivne dejavnike (mladost, odsotnost ustreznega partnerja, ni želje), čemur so pa bili dodani tudi razlogi kot nekatere vrste bolezni in invalidnost.

- Razmerje anketiranih oseb z otroki in brez otrok znaša v mestu 1:1, na vasi pa 3:1.
- Večina anketiranih (36,0 %) mesečno v povprečju prejme do 400 € prihodkov, četrtnina pa jih prejme od 401 € do 600 €.
- Rezultati ankete so pokazali, da si večina invalidnih oseb ne more privoščiti nadstandardnih pripomočkov za zdravljenje, ali rekreacije in za to potrebne opreme, večina si lahko počitnice in potovanja omisli le redko.
- Ekonomski položaj invalidnih oseb je slabši od ekonomskega položaja ostalega prebivalstva, na kar vplivajo tudi težave v zaposlovanju.
- Dodatno je ekonomski položaj invalidne osebe odvisen od vrste oviranosti (predzavarovalna ali zavarovalna doba) ter od ekonomskega položaja oseb, s katerimi živi.

Prosti čas

- v prostem času se anketirane osebe, ki so izbrale omenjene odgovore, največ družijo s prijatelji (64,6 %), družijo z družinskimi člani (67,1 %) ter ukvarjajo z računalnikom (54,9 %). Najmanj pa se anketirane osebe udeležujejo športnih aktivnosti v okviru društev (37,2 %) in izven društev (18,3 %) ter obiskujejo kulturne dogodke (23,2 %).
- na dostopnost različnih pristočasnih aktivnosti v širšem okolju vpliva fizična dostopnost in finančna dostopnost ter tip okolja v katerem bivajo (doma, v zavodih);
- določena stopnja omejenosti je pogojena z vrsto invalidnosti oz. zdravstvenim stanjem invalidne osebe (npr. fizična odvisnost oseb, ki so na električnih vozičkih, od drugih) in s tem povezanimi stroški, npr. ob potovanjih, ko se stroški podvojijo oz. potrojijo, odvisno od števila spremljajočih.

Zdravje

- V anketi se je pokazalo, da si več kot tretjina (37,2 % oz. 61 oseb) anketiranih ne more privoščiti nadstandardnih pripomočkov, dodatnih zdravljenj in zdravil, medtem ko si 39 (23,8 %) to lahko privošči le redko. Pogosto si zdravstveni nadstandard lahko privoščijo 9,8 % (16 anketiranih), vedno pa le 4 (2,4 %) anketirane osebe. Med anketiranimi, ki si ne morejo privoščiti zdravstvenega nadstandarda je največ delovno nezmožnih (60,0 %) in oseb v pokoju (47,5 %) ter brezposelnih, ki iščejo zaposlitev (71,4 %).

- V ekspertnih intervjujih je bilo izpostavljeno, da je zakonsko področje zdravja sicer dobro urejeno, vendar prihaja do težav zaradi nekaterih nejasnosti glede posameznih pravic in z možnostjo uresničevanja pravic v praksi;
- Prav tako so intervjuvanke in intervjuvanci izpostavili, da se na področju uporabe različnih pripomočkov in opreme pojavljajo težave pri dostopu do kakovostnih produktov, ki jih invalidne osebe potrebujejo za vsakdanje življenje;
- Invalidne osebe so v primerjavi z ostalim prebivalstvom omejene glede možnosti dostopa do zdravstvenih storitev, ki niso neposredno povezane z oviranostjo, kot ocenjujejo v ekspertnih intervjujih. Srečujejo se tako s težavami v komunikaciji kot v obravnavi s strani zdravstvenega osebja.

Družbena in politična participacija

- Družbena in politična participacija invalidnih oseb je slabša v primerjavi s participacijo ne-invalidnih oseb. Za družbeno participacijo invalidnih oseb je značilna zlasti aktivnost v različnih društvih invalidov, in sicer prek prostovoljnega dela, dela v raznih komisijah in odborih, kot se je pokazalo v rezultatih anketnega vprašalnika. 130 izmed 164 anketiranih oseb je vključenih v društvo, zvezo, organizacijo ali politično stranko, kar predstavlja 79,3 % anketiranih oseb. Družbena participacija glede na spol pokaže, da je izmed včlanjenih anketiranih oseb, 42,5 % moških in 57,5 % žensk. Medtem, ko je največ včlanjenih v starostnem razredu od 46 do 60 let, in sicer 35,5 % ter 23,1 % izmed včlanjenih v starostnem razredu od 61 do 75 let.
- V ekspertnih intervjujih so bili izpostavljeni predsodki in stigmatizacija pri vključevanju invalidnih oseb v pomembne funkcije v družbenem in političnem življenju. Možnost udeleževanja in aktivne participacije v verskem življenju tako prevladujejo, kot tudi drugih verskih skupnosti v Sloveniji je premalo raziskana.

Nasilje

- V anketi smo ugotovili, da je najpogostejša oblika nasilja psihično nasilje (grdo govorjenje, zmerjanje, žalitve, poniževanje, ipd.), ki ga je doživelo 23,2 % tistih, ki so doživeli nasilje zaradi invalidnosti, medtem ko je manj kot 5 % žrtev doživelo telesno (klofutanje, brcanje, lasanje, pretepanje, boksanje, ipd.) in spolno nasilje. Ob tem je potrebno izpostaviti, da 72 % oz. 118 anketiranih oseb na to vprašanje ni odgovarjalo.
- Izmed tistih, ki so doživeli psihično nasilje je 65,8 % žensk in 34,2 % moških. Medtem, ko sta deleža žensk in moških enaka pri telesnem nasilju, in sicer 50 %. Izmed tistih, ki so doživeli spolno nasilje, so vse 3 žrtve ženske.

- Na vprašanje, če so bili kdaj prizadeti zaradi opazk o njihovi invalidnosti, vendar te opazke niso bile izrečene nalašč, skoraj polovica anketiranih, 48,8 % (80 anketiranih) odgovarja pritrdilno.
- Področje nasilja je tabuizirano in precej neraziskano, tako nasilje med invalidnimi osebami, nad invalidnimi osebami, kot tudi nasilje invalidnih oseb do ne-invalidnih oseb;
- Manko diskurza o nasilju in hendikepiranih se je pokazalo tudi v anketi
- Zlorabe in manipulacije invalidnih oseb; potreba po zagovorniku ali zagovornici, ki ni starš;
- Vrste nasilja (psihično, fizično, spolno nasilje, šikaniranje), vendar podatkov ni.

Razlike med spoloma in glede na starost

- Med otroki, ki so bili v letu 2005 vključeni v zavodsko varstvo za otroke in mladostnike s fizičnimi poškodbami in lažjimi ali zmernimi motnjami v duševnem razvoju je delež deklic manjši od deleža fantov in znaša 39,9 %.
- Med anketiranimi je v primerjavi z moškimi več žensk z nedokončano osnovno šolo, dokončano osnovno šolo in dokončano visoko šolo, fakulteto ali akademijo.
- Delež žensk med brezposelnimi invalidi je v oktobru 2007 znašal 42,2 %, delež žensk med zaposlenimi pa 42,9 %.
- V ekonomskem smislu je v prvih dveh dohodkovnih razredih približno 2/3 žensk, kar je nekoliko več kot znaša njihov delež udeležbe v raziskavi.
- Anketiranke so navedle zlasti težave pri fizičnem dostopu, predsodke glede materinstva in partnerstva ter diskriminacijo na delovnem mestu. Medtem ko se anketiranci se nanašajo predvsem na partnerstvo in seksualno življenje ter na samopodobo.
- Med anketirankami jih največ živi samih (29,0 %), medtem ko anketiranci živijo sami le le 7,7 % primerov.
- Zaradi starosti se 46,3 % anketiranih srečuje s težavami in ovirami v vsakdanjem življenju, in sicer 31 moških (40,8 %) in 45 žensk (59,2 %).
- Razlike med spoloma zlasti na področju zaposlovanju in glede na družbene vloge moških in žensk v vsakdanjem življenju s poudarkom na partnerskih zvezah in skupnem življenju, kjer so ženske tiste, ki so skrbnice drugih.

- Pri razlikah glede na starost so zlasti slabši položaj starejših invalidnih oseb v primerjavi z ostalimi invalidnimi osebami na ekonomskem, zdravstvenem področju, področju oskrbe in nege ter bivanjskem področju.

Literatura

Akcijski program za invalide 2007-2013. Dostopno na:
www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/api_07_13.pdf

Direktiva EU 2000/43/ES.

European Commission (2007): Discrimination in the European Union, Special EUROBAROMETER 263.

Globočnik, B. (2001): Vodnik po pravicah invalidov. Ljubljana, Urad Vlade RS za invalide in bolnike, Urad RS za informiranje.

Kaj je diskriminacija? Dostopno na: <http://www.protidiskriminaciji.si>

Kazenski zakonik (KZ-1), Ur.l.RS, št. 55/08.

Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (2005): Informacije o INVALIDSKIH PODJETJIH v Republiki Sloveniji, pregled stanja. Dostopno preko:
http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/ip_info05.pdf

Malnar, B., ur. (2004): SJM 2004/02. Evropska družboslovna raziskava. Pregled rezultatov. Dostopno na: http://www.cjm.si/sites/cjm.si/files/File/e-dokumenti/ESS2004_L.pdf

Nacionalne usmeritve za izboljšanje dostopnosti grajenega okolja, informacij in komunikacij za invalide - Strategija Dostopna Slovenija, Ur. l. RS št., 113/05

Slovar Slovenskega knjižnega jezika.

Statistični urad RS (2006): Osnovnošolsko izobraževanje mladine in odraslih v Sloveniji ob koncu šolskega leta 2004/2005 in na začetku šolskega leta 2005/2006. Prva objava.

Statistični urad RS (2007a): Invalidi, starejši in druge osebe s posebnimi potrebami v Sloveniji.

Statistični urad RS (2007b): Izdatki in viri financiranja programov socialne zaščite, Slovenija, 2005 - ZACASNI PODATKI , Prva objava.

Statistični urad RS (2008): Zavodi, domovi in druge ustanove za nastanitev otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami, Slovenija, 2007, Prva objava.

Toš, N., ur. (2004): Vrednote v prehodu III. Slovensko javno mnenje 1999-2004. Ljubljana, fakulteta za družbene vede, IDV-CJMMK.

Ustava RS, Ur.l.RS, št. 33/1991

Zakon o civilnih invalidih vojne; Ur.l. RS, št. 56/92

Zakon o delovnih razmerjih (ZDR), Ur. l. RS, št.42/02

Zakon o dohodnini (ZDoh-1-UPB4), Ur. l. RS, št.59/06

Zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb (ZDVDTP) - Ur.l. SRS, št. 41/83

Zakon o invalidskih organizacijah (ZInvO), Ur. l. RS, št.108/02

Zakon o osnovni šoli (ZOsni-UPB2), Ur.l. RS, št. 70/05

Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (ZPIZ-1, UPB4), Ur. l. RS, št. 109/06

Zakon o postopku za uveljavljanje socialno varstvenih pravic (ZPUSP) - Uradni list RS, št. 23/91, 54/92 in 65/93.

Zakon o socialnem varstvu (ZSV-UPB2), Ur. l. RS št. 3/07

Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih, Ur. l. RS št., 110/03 in 47/06

Zakon o uporabi slovenskega znakovnega jezika (ZUSZJ), Ur. l. RS, št. 96/02

Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja /ZUNEO/ - Ur.l. RS, št. 50/04

Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (ZUOPP), Ur.l. RS, št. 54/00

Zakon o vojnih invalidih, Ur.l. RS, št. 63/95

Zakon o vrtcih (ZVrt-UPB2), Ur.l. RS, št. 100/2005

Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR-UPB1), Ur. l. RS, št. 69/04

Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (ZZRZI, UBP2), Ur. l. RS, št. 16/07

Zakon o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju (UPB3), Ur.l. RS, št. 72/06

3 Spolna usmerjenost

(Univerza v Ljubljani - Fakulteta za družbene vede ter Mirovni inštitut)

Uvod

Od leta 1968 na današnjem Centru za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij letno izvajajo projekt *Slovensko javno mnenje* (v zadnjih letih merjenje poteka pogosteje kot enkrat na leto), vendar pred letom 1991 niso merili odnosa slovenskih državljanov in državljan do gejev in lezbijk oziroma zastavljali vprašanj, povezanih z istospolno usmerjenostjo. Hkratni ne obstajajo podatki o odnosu javnega mnenja do biseksualcev in transseksualcev.

Rezultati raziskovanja javnega mnenja kažejo, da je stopnja socialne distance do homoseksualcev doživela svoj vrhunec sredi devetdesetih let. Leta 1992 je 42,5% vprašanih izbralo homoseksualce med tistimi, ki jih ne bi želeli imeti za svoje sosede. Ta delež se je leta 1993 povzel na 61,6%, naslednje leto, leta 1994, padel na 56,2%, leta 1995 se je ponovno povzel na 61,2% tistih, ki ne bi želeli imeti homoseksualca za svojega soseda, leta 1998 pa je bil ta delež 60,3%. Leta 1999 je raziskava *Slovensko javno mnenje* zabeležila občuten padec v stopnji socialne distance do homoseksualcev; tega leta je 44,3% vprašanih zatrdilo, da ne želijo imeti homoseksualca za svojega soseda. Delež se je leta 2000 ponovno povzel na 55,1% in na 51% leta 2002. Zadnji razpoložljivi podatki za leto 2005 kažejo pomembno izboljšanje stanja: odstotek tistih, ki tega leta niso želeli imeti homoseksualca za soseda, je padel na 35,1%.⁹

Merjenje socialne distance seveda nujno ne odraža vnaprej oblikovanih in jasnih izkustvenih stališč do posameznih marginaliziranih skupin. Pravzaprav socialna distanca odseva stopnjo predsodkov in stereotipov v družbi, kar so jasno pokazala kontrolna vprašanja v *Slovenskem javnem mnenju* leta 1994. Tega leta je 56,2% vprašanih državljanek in državljanov zatrdilo, da ne želijo imeti homoseksualca za soseda. Nato so bili vprašani, če so v zadnjem obdobju sploh imeli kakšen stik s homoseksualci. 95,4% vprašanih je reklo, da po njihovem vedenju niso imeli nobenih stikov s homoseksualci (in jih torej pravzaprav ne poznajo). Ta podatek torej kaže, da merjenje javnega mnenja tu ne beleži slabe ali

⁹ Toš, Niko et al. 1999. Vrednote v prehodu II (Slovensko javno mnenje 1990-1998). Ljubljana: FDV IDV, CJMMK; Toš, Niko et al. 2002. Vrednote v prehodu III (Slovensko javno mnenje 1999-2002) Ljubljana: FDV IDV, CJMMK.

dobre izkušnje posameznikov z določeno marginalizirano skupino, na osnovi katerih bi se odločili za ali proti določenim sosedom, pač pa so te ocene zasnovane na predsodkih in stereotipih, ki veljajo za določeno marginalizirano skupino v določenem času in prostoru.

V raziskave *Slovenskega javnega mnenja* je bilo poleg vprašanja o socialni distanci (»Koga ne želite imeti za soseda ...«), vključeno tudi vprašanje o javni manifestaciji homoseksualnih občutij. Leta 1995 je 35,4% vprašanih zatrdilo, da homoseksualcem ne bi smeli dovoliti nobene oblike javne manifestaciji njihove spolne usmerjenosti, kot je na primer držanje za roko med istospolnima partnerjema. Leta 1997 je bil ta delež 35,4%, leta 2000 pa 29,3%. V omenjenih letih je v povprečju 40% vprašanih državljanov in državljanek Slovenije menilo, da morajo geji in lezbijke imeti vso svobodo pri izražanju svoje spolne usmerjenosti.¹⁰

Podobno osciliranje mnenja o homoseksualnosti v Sloveniji beleži tudi mednarodna raziskava *World Value Survey*. Leta 1992 je 42% vprašanih državljanek in državljanov Slovenije reklo, da ne bi želeli imeti homoseksualca za soseda. Ta odstotek se povzpne na 60,7% leta 1995 in pade na 43,1% leta 1999.¹¹ Sozvočne rezultate kaže tudi raziskava *European Value Survey 1999/2000* (tretji val), v katero je bila prav tako vključena tudi Slovenija. 44,3% vprašanih ne bi želelo imeti homoseksualca za soseda, medtem ko se 55% zelo strinja s trditvijo, da naj imajo geji in lezbijke svobodo, da si svoje življenje oblikujejo tako kot želijo.¹²

Dodatna analiza podatkov *Slovenskega javnega mnenja* (Kuhar, 2006) in primerjava med posameznimi marginaliziranimi skupinami, ki so nezaželeni sosede, pokaže, da so socialne manjšine, kamor spadajo tudi geji in lezbijke, bistveno manj zaželeni kot etnične manjšine. V vseh analiziranih letih (1992-2000) je bila najvišja stopnja socialne distance vzpostavljena do zasvojenec z drogo in alkoholikov, tem pa sledijo homoseksualci, Romi in imigranti. Poleg tega je analiza pokazala, da homofobična stališča v *Slovenskem javnem mnenju* niso povezana z religijo, političnim prepričanjem ali spolom. Čeprav obstaja trend, ki je jasneje izražen proti koncu devetdesetih let, da tisti, ki so bolj verni, desne politične orientacije in moškega spola, pogosteje izražajo homofobična stališča, na splošno gledano ti faktorji ne vplivajo bistveno na to, ali bo posameznik želel ali ne homoseksualca za soseda. Edina oprijemljiva razlika, ki se kaže v povezavi s socialno distanco do homoseksualcev, je izobrazba; tisti z višjo izobrazbo redkeje ne želijo imeti homoseksualca za soseda.

Štulhofer in Rimac (2007) sta uporabila podatke iz raziskave *European Value Survey*, s katerimi sta določila stopnjo *homonegativnosti* v posameznih evropskih državah. Homonegativnost sta operacionalizirala preko meritev socialne distance do homoseksualcev in preko indikatorja, ki kaže odgovore na vprašanje, ali je homoseksualnost lahko kdaj »upravičena« ali ne (gre za nekoliko nerodno zastavljeno vprašanje »Can homosexuality be

¹⁰ Ibid.

¹¹ World Value Survey, <http://www.worldvaluessurvey.org/> (zadnji dostop 4. avgust 2008).

¹² European Value Survey, <http://www.europeanvalues.nl/> (zadnji dostop 4. avgust 2008).

justified«). Na osnovi tega sta oblikovala tri skupine držav. Med najmanj homonegativne spadajo nordijske države (razen Finske) in Nizozemska, drugo skupino predstavljajo stare članice Evropske unije in tradicionalno permisivna Češka, med najbolj homonegativne države pa spadajo nove članice EU in tiste, ki še niso članice EU. Pri tem obstajata dve izjemi: Slovaška in Slovenija. V obeh državah je moč zaznati relativno nizko nestrinjanje s homoseksualnostjo in relativno visoko stopnjo socialne distance. Na homonegativni lestvici sta tako postavljeni med zmerno homonegativne in najbolj homonegativne države v Evropi.

V pričujočem zaključnem poročilu bomo prikazali in analizirali ključne oblike diskriminacije na podlagi spolne usmerjenosti. Kot ugotavljajo druge raziskave (Švab, Kuhar, 2005), je tudi študija v tem projektu pokazala, da so geji in lezbijke v vsakdanjem življenju diskriminirani ter socialno izključeni na številnih področjih tako v javnosti kot zasebnosti, kar je posledica visoke stopnje nasilja nad geji in lezbijkami (tako v javni kot zasebni sferi), visoke stopnje socialne distance ter tudi dejstva, da je v Sloveniji spolna usmerjenost še vedno označena in skonstruirana kot socialna stigma.

Rezultate raziskav, ki jih predstavljamo v nadaljevanju, črpamo iz že obstoječih raziskav (prva obsežna sociološka raziskava o vsakdanjem življenju gejev in lezbijk v Sloveniji, ki je raziskovala tudi oblike diskriminacije in nasilja nad geji in lezbijkami, je bila opravljena med leti 2002-2004 (glej Švab, Kuhar, 2005)), predvsem pa iz empirične študije v okviru pričujočega ciljno-raziskovalnega projekta. Najprej predstavljamo metodološki okvir empiričnega dela raziskave, nato pa sledi struktura poglavja kot je določena za vse obravnavane osebne okoliščine. Tako analiziramo obstoječo zakonsko ureditev ter relevantno zakonodajo, sledijo analize oblik diskriminacije na podlagi spolne usmerjenosti v različnih sferah družbenega življenja: izobraževanje, zaposlovanje, ekonomski in socialni položaj, prosti čas, zdravje, družbena in politična participacija, dostop do medijskih vsebin, nasilje. Sledi analiza diskriminacije na podlagi spolne usmerjenosti v intersekciji s spolom ter analiza drugih specifičnih področij glede spolne usmerjenosti. Eden glavnih ciljev pričujočega projekta je bil identificirati ključne oblike diskriminacije na podlagi spolne usmerjenosti ter na tej podlagi oblikovati predloge za politike na tem področju, zato poglavje zaključujejo ti predlogi.

Metodologija

GLBT in queer osebe spadajo med t.i. skrite socialne manjšine, do katere je raziskovalni dostop ravno zaradi socialne stigme zelo težaven in omejen (Švab, Kuhar, 2008). Zato je klasično kvantitativno raziskovanje (na podlagi reprezentativnega vzorca) nemogoče, saj o skritih socialnih manjšinah navadno nimamo osnovnih socio-demografskih podatkov, na podlagi katerih bi lahko sklepali na statistično reprezentativnost naključno izbranega vzorca. Zato je najbolj primeren način raziskovanja kombinacija kvantitativne metodologije (npr. z anketiranjem) in kvalitativne metodologije (npr. poglobljeni intervjuji), pri čemer je vzorčenje tako pri eni kot drugi metodi kvalitativno - poteka preko t.i. metode snežne kepe ter link-tracing vzorčenja, kjer respondente/tke ter

intervjuvance/ke pridobimo preko socialnih mrež (Švab, Kuhar, 2005) ali pa preko interneta (on-line anonimno anketiranje), kot je to primer v tem poročilu. V naši raziskavi o diskriminaciji na podlagi osebnih okoliščin smo se za področje spolne usmerjenosti odločili za poglobljene intervjuje z eksperti (kvalitativna metodologija), ki nam omogočajo kvalitativni vpogled v eksplicitne in implicitne oblike diskriminacije na podlagi spolne usmerjenosti ter za kvantitativno raziskavo (na podlagi internetne ankete). Študija je torej metodološko sestavljena iz dveh delov.

V prvi fazi raziskovalnega projekta smo opravili tako imenovane ekspertne intervjuje. Pri tem smo se omejili na akterke in akterje nevladnih organizacij, ki delujejo na področju preprečevanja diskriminacije GLBT oseb, saj v okviru vladnih služb namreč ne obstaja poseben direktorat ali posebna ekspertna skupina, ki bi delovala na tem področju in ga preučevala. Ker sva izvajalca tega dela projekta tudi raziskovalca s področja gejevskih in lezbičnih študij in sva opravila prvo in do sedaj edino sistematično sociološko raziskavo o vsakdanjem življenju gejev in lezbijk pri nas (le-ta je vključevala tudi raziskovanje diskriminacije na podlagi spolne usmerjenosti, rezultati te raziskave pa so tudi podlaga za identifikacijo polj diskriminacije na podlagi spolne usmerjenosti v tem projektu), ekspertni intervjuji ne vključujejo tudi raziskovalcev s tega področja kot je to primer pri drugih osebnih okoliščinah.

Za ekspertne intervjuje smo tako identificirali 5 oseb, ki so ključni akterji v nevladnem sektorju na GLBT področju. Vabilo k izvedbi pol-strukturiranega intervjuja smo poslali: dr. Tatjani Greif (Škuc LL), Mihi Lobniku, Jasni Magič, Simonu Maljevcu (Društvo informacijski center Legebitra) in Mitju Blažiču (Društvo za integracijo homoseksualnosti). Na vabilo so se odzvali vsi povabljeni z izjemo dr. Tatjane Greif, ki se navkljub večkratnemu kontaktiranju ni odzvala na naše vabilo.

Polstrukturirane intervjuje smo opravili v januarju 2008. Razdeljeni so bili na pet tematskih sklopov. V vsakem od njih smo najprej poskušali zabeležiti obstoječe stanje, ki so nam ga naši sogovorniki in sogovornice opisali glede na lastne izkušnje z delom s to ciljno populacijo, hkrati pa so nas zanimali tudi primeri dobrih praks - ne glede na to, ali so te prakse nastale v tujini ali doma.

Prvi sklop so sestavljala vprašanja, ki so se dotikala družinskega, partnerskega oziroma intimnega življenja. Zanimalo nas je, kako se diskriminacija na osnovi spolne usmerjenosti pojavlja v zasebnem življenju posameznika ali posameznice, v njegovem družinskem krogu, pri čemer smo v analizo vključili tako družine orientacije (tu je poudarek na razmerjih in možnih oblikah diskriminacije med istospolno usmerjenimi ter njihovimi starši ter drugimi sorodniki) ter tudi družinah prokreacije (tu so mišljene vse oblike istospolnih družin, tako izvornih kot tudi reorganiziranih). Posebej so nas zanimala razmerja med mladostniki in starši v času, ko mladostniki razkrijejo svojo spolno usmerjenost. V okviru prvega tematskega sklopa smo naše sogovornike spraševali tudi o pojavih diskriminacije v primerih, ko je zakonska zveza prekinjena zaradi tega, ker eden od partnerjev naredi razkritje. Zanimalo nas je, kakšne posledice ima lahko tovrstno razkritje, na primer v

primerih dodeljevanja otrok ali zagotavljanja stikov z otroki po razvezi in podobno. Poleg razmerij v družinah orientacije so nas zanimale tudi prakse diskriminacije, s katerimi se soočajo istospolne družine v Sloveniji.

Drugi sklop vprašanj se je navezoval na javni prostor. Zanimalo nas je, na kakšne primere diskriminacije GLBT osebe naletijo v vsakdanjem življenju v javnem prostoru, v kolikšni meri so ti primeri tudi uradno zabeleženi (npr. pretep gejevskega para), kako se nevladne organizacije, ki se ukvarjajo z GLBT vprašanji, odzivajo na te dogodke in kako jih obravnavajo pristojne institucije (npr. policija).

Šola in delovno mesto sta bila posebej izpostavljena konteksta v tretjem sklopu vprašanj. Prejšnje raziskave (Velikonja in Greif, 2001, Švab in Kuhar, 2005) so pokazale, da sta prav ta dva konteksta še posebej plodno mesto prikrita diskriminacije GLBT oseb. Zanimalo nas je, kakšne primere diskriminacije na teh dveh področjih beležijo v obeh nevladnih organizacijah, iz katerih so prihajali naši sogovorniki, kakšne projekte preprečevanja diskriminacije v šoli in na delovnem mestu so razvili in kakšne so dobre prakse preprečevanja diskriminacije v šoli in na delovnem mestu v tujini.

V predzadnjem, četrtem sklopu vprašanj, nas je zanimalo vprašanje duševnega in seksualnega zdravja. Domnevali smo, da imajo GLBT osebe zaradi svoje spolne usmerjenosti lahko tudi specifične potrebe znotraj zdravstvenih in podobnih ustanov in da apriorno pričakovanje zdravnikov, da imajo pred seboj heteroseksualno osebo, lahko privede do diskriminatornih situacij. Zanimalo nas je, s kakšnimi problemi se GLBT osebe srečujejo v okviru zdravstvenih ustanov, ali so zaradi svojega statusa (in zaradi predsodkov in stereotipov) v procesih zdravljenja diskriminirani, kako se na tovrstne primere odzivajo v nevladnih organizacijah in podobno.

V petem sklopu vprašanj o diskriminaciji smo naše sogovornike spraševali o praksi ukvarjanja s pojavi diskriminacije GLBT oseb, s katero imajo neposredne izkušnje. Zanimalo nas je, katere primere diskriminacije - poleg že naštetih - so beležili v zadnjih letih, kako so se nanje odzvali, kakšne anti-diskriminacijske programe razvijajo in podobno.

Intervjuji so v povprečju trajali eno uro.

Drugi del raziskave - anketiranje - smo izvedli v sodelovanju z nevladno organizacijo Legebitra.¹³ Ta je namreč v tem času pripravljala raziskavo o diskriminaciji mladih LGBT oseb. V izogib ponavljanju bolj ali manj enakega anketnega vprašalnika na populaciji, ki v metodološkem smislu velja za skrito socialno skupino, kjer bi zaradi prepogostega anketiranja prišlo do zasičenja in posledično nizke udeležbe pri raziskavi, smo združili moči tako, da smo pri postavitvi in načrtovanju ankete omenjeni organizaciji nudili strokovno znanje, hkrati pa smo po anketiranju izvedli tudi statistično obdelavo in analizo podatkov s programom SPSS, ki jo v pričujočem poročilo predstavljamo.

¹³ Anketni vprašalnik sta pripravila Anja Koletnik in Simon Maljevac, komentarje je podal Roman Kuhar.

Anketa je bila osredotočena na mlade LGBT osebe do 30. leta starosti. S takšno zastavitvijo ciljne skupine smo naslovili tudi intersekcionalnost - starost in spolna usmerjenost. Anketiranje je potekalo v treh skupinah - dijaki, študenti, zaposleni in brezposelni - in za vsako od omenjenih skupin je bil vprašalnik smiselno prilagojen. Tako smo na primer zaposlene spraševali po njihovih izkušnjah z diskriminacijo na delovnem mestu, študente in dijakke pa v šoli. To pomeni, da smo z anketo beležili bolj ali manj aktualne primere diskriminacije, saj tiste, ki so zaposleni, na primer nismo spraševali po njihovih preteklih izkušnjah z diskriminacijo v šoli.

Anketni vprašalnik za dijake in za zaposlene je vseboval 53 vprašanj, za študente pa 54 vprašanj. Teme, ki smo jih z vprašalnikom obravnavali, so: razkritje pred sošolci oziroma sodelavci, razkritje pred nadrejenimi oziroma profesorji in učitelji, izkušnje verbalnega, neverbalnega in fizičnega nasilja v šoli oziroma na delovnem mestu, dostopnost informacij o homoseksualnosti v šoli in na delovnem mestu, poseben sklop vprašanj se je dotikal razkritja in izkušenj nasilja v družinskem krogu in v krogu prijateljev. Respondentke in respondente smo spraševali tudi o preživljanju prostega časa, o uporabi alkohola in prepovedanih drog, o dostopu informacij o homoseksualnosti in o njihovem zadovoljstvu in pričakovanjih glede družabnih aktivnosti, ki jih pripravljajo nevladne organizacije.

Vse tri ankete, ki smo jih pri SPSS analizi združili v enoten vzorec - pri tem pa podatke smiselno analizirali skupaj ali po posameznih skupinah - so bile objavljene na internetnem portalu www.surveymonkey.com. Obvestila o anketiranju so bila poslana preko LGBT elektronskih poštnih seznamov, objavljena na LGBT forumih in internetnih straneh ter v gejevski in lezbični reviji *Narobe*.

Anketiranje je potekalo v času od marca do maja 2008. Po filtriranju izpolnjenih anketnih vprašalnikov - iz nadaljnje analize smo izključili vprašalnike, kjer respondenti in respondentke niso odgovorili na glavnino vprašanj v anketi ali pa so bili starejši od trideset let - smo v vzorec vključili 221 respondentk in respondentov. Med njimi je bilo nekaj več kot 21% dijakov, 51% študentov in nekaj več kot 27% zaposlenih in brezposelnih. V vzorcu je 44% gejev, 29% lezbijk, 21% biseksualcev, 5% queerov, preostali pa se niso identificirali.

Večji del respondentov in respondentk izhaja iz urbanega okolja. Skoraj 59% vprašanih jih je iz večjega mesta, 23% iz manjšega, skoraj 17% pa iz podeželja ali vasi. Večina, 45% vprašanih, živi skupaj s svojimi starši, 12% v dijaškem domu, skoraj 15% v najemnem stanovanju, 25% vprašanih pa ima lastno stanovanje. Proporcionalno največji delež sodelujočih v raziskavi je razkrit pred večino ljudi (44%), 39% pravi, da so razkriti le pred nekaterimi, nekaj več kot 16% respondentk in respondentov v vzorcu pa ni razkritih, čeprav nekateri med njimi sumijo, da vsaj nekateri ljudje okrog njih vedo za njihovo spolno usmerjenost.

V anketi namenoma nismo spraševali po (biološkem) spolu respondentk in respondentov. Tako smo se želeli izogniti zadregam, ki nastanejo ob vključevanju transspolnih in queer

oseb v tovrstno raziskovanje, saj je, na primer, prav queer pozicija upor proti binarni spolni shemi. V vzorec nismo zajeli nobene transspolne osebe, 10 oseb se je identificiralo kot queer, v vzorcu pa je tudi relativno visok delež biseksualnih oseb, kar je prednost tega vzorca, saj so prejšnje raziskave na tem področju biseksualne osebe izključile ali pa so bili deleži zajetih v vzorec zelo majhni.

Zakonska ureditev in relevantna zakonodaja

14. člen slovenske *Ustave* (enakost pred zakonom) eksplicitno ne omenja spolne usmerjenosti, vendar govori o »drugih osebnih okoliščinah«, ki naj ne vplivajo na zagotavljanje enakih človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Uradna razlaga omenjenega člena pojasnjuje, da med druge osebne okoliščine spada tudi spolna usmerjenosti. Istospolno usmerjenih posamezniki in posameznice so torej zaščiteni z *Ustavo*. Vendar pa podroben pogled zakonodaje na tem področju - še posebej *Zakon o registraciji istospolne partnerske skupnosti* - kaže, da vse pravice in svoboščine istospolno usmerjenih osebam v Sloveniji niso priznane.

Prva eksplicitna omemba spole usmerjenosti v slovenski zakonodaji je iz leta 1995. Prenovljen *Kazenski zakonik* v 141. členu (kršitev enakopravnosti, od leta 2008 naprej je to 131. člen KZ)) med drugim eksplicitno prepove diskriminacijo na osnovi spolne usmerjenosti.¹⁴ Do pomembne spremembe *Kazenskega zakonika* pride leta 2008 s kriminalizacijo homofobičnega »sovražnega govora«. 297. člen KZ (javno spodbujanje sovraštva, nasilja ali nestrpnosti) se tako glasi: »Kdor javno spodbuja ali razpihuje narodnostno, rasno, versko ali drugo sovraštvo, razdor ali nestrpnost, ali spodbuja k drugi neenakopravnosti zaradi telesnih ali duševnih pomanjkljivosti ali *spolne usmerjenosti*, se kaznuje z zaporom do dveh let.« (poudarek avtorja)

Nov *Kazenski zakonik* priznava tudi partnerja iz registrirane istospolne partnerske skupnosti v poglavjih o kaznivih dejanjih zoper čast in dobro ime, o kaznivih dejanjih zoper spolno nedotakljivost, o kaznivih dejanjih zoper premoženje in v poglavju o kaznivih dejanjih zoper pravosodje.

Prepoved diskriminacije na osnovi spolne usmerjenosti je vključena tudi v *Zakon o delovnih razmerjih*¹⁵ iz leta 2002. Ta določba je posledica transpozicije EU anti-diskriminacijske direktive.

Tudi v *Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja* so prenesene zahteve evropske anti-diskriminacijske direktive. Ta zakon med drugim določa temelje in izhodišča za enako

¹⁴ Kazenski zakonik (1995), http://www2.gov.si/zak/zak_vel.nsf/zakposop/1994-01-2167?OpenDocument

¹⁵ Zakon o delovnih razmerjih (2002), <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200242&stevilka=2006>

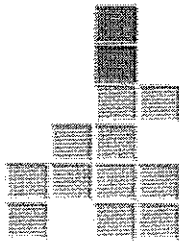
obravnavanje, med drugim tudi ne glede na spolno usmerjenost posameznika ali posameznice.¹⁶

Leta 2005 je sprejet *Zakon o registraciji istospolne partnerske skupnosti*, ki ga nevladne gejevske in lezbične organizacije razumejo za diskriminatornega. Zakon namreč ne izenačuje heteroseksualnih in homoseksualnih parov, pač pa slednjim priznava le pravico do dedovanja in pravico do obiskov v bolnišnici in odločanju o zdravljenju. Ključni problem zakona je v nepriznavanju statusa svojca, na katerega so vezane socialne, pokojninske in podobne pravice. Hkrati je zakon problematične tudi na simbolnem nivoju, saj z izrazom »registracija«, ne pa na primer »sklenitev« jasno razločuje med istospolnimi in raznospolnimi pari. Konec leta 2006 je bila na Ustavno sodišče vložena presoja ustavnosti zakona. Odločitev Ustavnega sodišča še ni znana.

Leta 2008 je sprejet *Zakon o preprečevanju nasilja v družini*, ki med družinskimi člani našteva tudi partnerja iz registrirane istospolne partnerske zveze.¹⁷

¹⁶ Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja, <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200450&stevilka=2295>

¹⁷ Zakon o preprečevanju nasilja v družini, <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200816&stevilka=487>

Izobraževanje

Uradni kurikulum devetletne osnovne šole v Sloveniji omenja spolno usmerjenost kot učno temo le enkrat. V petem razredu osnovne šole naj bi učenci in učenke pri predmetu *Družba* spoznavali razlike med ljudmi, ki jih obkrožajo. Kurikulum omenja razlike po spolu, veri, starosti, etnični pripadnosti, družbene in kulturne razlike in tudi razlike glede na spolno usmerjenost. Vendar pa učbeniki za omenjeni predmet ne omenjajo spolne usmerjenosti. Podobno tudi nobeden od razpoložljivih učbenikov za osnovno šolo v vsebinskih sklopih, kjer je govora o družini in različnih oblikah družinskih skupnosti, ne omenja istospolnih družin.

V uradnem kurikulumu devetletne osnovne šole obstaja še nekaj tem, v okviru katerih bi učenke in učenci lahko razpravljali o istospolni usmerjenosti - na primer v primeru razprav o strpnosti - vendar kurikulum na teh mestih spolne usmerjenosti eksplicitno ne omenja, medtem ko so eksplicitno zapisane druge osebne okoliščine kot so spol, vera, starost, invalidnost in podobno (Komidar, 2008). Od »dobre volje« učiteljev in učiteljic je torej odvisno, ali bodo v okviru pouka sprožili razpravo o homoseksualnosti ali ne in na kakšen način bodo to razpravo oblikovali.

Raziskava o vsakdanjem življenju gejev in lezbijk v Sloveniji (Švab in Kuhar, 2005) je pokazala, da se 79% vprašanih gejev in lezbijk ne spomni, da bi v šoli kadarkoli govorili o homoseksualnosti ali pa je bilo o tem rečeno zelo malo. 18% tistih, ki je zatrdilo, da so v šoli govorili o homoseksualnosti, ugotavlja, da je bila homoseksualnost predstavljena kot nekaj negativnega in nesprejemljivega.

Ista raziskava je pokazala, da je bilo 3,2% vprašanih eksplicitno, 4,6% pa implicitno diskriminiranih v osnovni šoli zaradi svoje spolne usmerjenosti. V srednjih šolah je ta delež večji: 5% vprašanih je bilo eksplicitno, 9,9% pa implicitno diskriminiranih zaradi svoje spolne usmerjenosti. Med 53,3% vprašanih, ki so zaradi svoje spolne usmerjenosti že doživeli nasilje, je bilo 22,5% takih, ki so kot akterje nasilnih dejanj omenili svoje sošolke ali sošolce. Pri tem je treba omeniti tudi singnifikantno razliko po spolu: v šolah so geji pogosteje žrtve nasilja kot lezbijke: 30,3% gejev je poročalo o nasilju, ki so ga izvajali sošolci. Med lezbijkami je ta delež 8,3%. (Primerjalno lezbijke doživljajo več nasilja s strani staršev in sorodnikov).

V naši raziskavi »Življenje istospolno usmerjenih mladih« smo vzorec za analizo relevantnih vprašanj v sklopu »izobraževanje« ustrezno rekodirali tako, da so v vzorcu ostali dijaki in dijakinje ter študentke in študenti. Iz vzorca smo torej izključili zaposlene mlade, ki jih posebej nismo spraševali po njihovih »šolskih izkušnjah«. Preurejeni vzorec obsega 160 respondentov: 47 dijakov in dijakinj ter 113 študentov in študentk. Med njimi je 40,1% gejev, 28,8% lezbijk, 25,3% se je identificiralo kot biseksualci, 3,8% kot queer, preostali (1,2%) pa se glede svoje identitete niso izrekli.

Stopnja razkritosti med šolajočimi se respondenti je približno polovična - vsak drugi študent ali dijak ni razkril svoje spolne usmerjenosti pred svojimi sošolkami in sošolci. Natančneje: 48,9% vprašanih dijakov in dijakinj je razkritih pred vsaj nekaj svojimi sošolci (31,1% pravi, da so razkriti pred večino), medtem ko je ta dežel med študenti nekoliko večji: 54% vprašanih je razkritih pred vsaj nekaj svojimi sošolkami in sošolci (17,1% pravi, do so razkriti pred večino). Situacija je povsem drugačna, ko govorimo o razkritju pred učitelji in učiteljicami. Večina se ne počuti dovolj varne, da bi o tem spregovorili ali pa jim tovrstno razkritje ni pomembno. 91,1% vprašanih dijakov ni razkritih pred svojimi učitelji in učiteljicami, čeprav jih tretjina (33,3%) meni, da nekateri učitelji za njihovo spolno usmerjenost verjetno vedo. Med študentkami in študenti ni razkritih 89,1% vprašanih, čeprav petina (20,1%) meni, da nekateri njihovi profesorji oziroma profesorice vedo za njihovo spolno usmerjenost.

Tudi v ekspertnih intervjujih so intervjuvanci izpostavili, da razkritje istospolne usmerjenosti v šolskem okolju lahko privede do diskriminacije, zato posamezniki in posameznice tega najpogosteje ne storijo.

»Šola je na splošno nevaren prostor zaradi šikaniranja gejev in lezbijk. Najstništvo je že tako občutljivo obdobje, to pa je še dodaten problem. Med primeri, ki jih poznamo, je primer fanta, ki se je razkril, potem pa nihče z njim ni hotel deliti sobe v dijaškem domu, tako da je bil tako rekoč izoliran. V dijaškem domu so ga nato dali samega v sobo, kar je bila napaka, saj so ga dejansko izolirali. Na žalost tudi tisti, ki bi morali posredovati, pogosto ne posredujejo na pravi način, ampak samo trenutno zakrpajo problem in ga zakopljejo. [...] Imeli smo par zelo slabih primerov. Par je bilo tudi takih, ki so se kasneje šolali preko izpitov, ker v šoli ni šlo. Slabo izkušnjo smo imeli tudi z določenimi delavci na šolah, kot so socialni delavci in psihologi. Najslabši primer, ki se je zgodil, je bil ta, da je socialna delavka po tem, ko se ji je dijak zaupal, da je gej, poklicala njegove starše in jim to povedala, starši pa so ga zaradi tega vrgli ven iz hiše. Pri 16-ih letih je zato moral v krizni center. Oče mu je pozneje grozil, da ga bo ubil. Sicer pa so šole nam kot nevladnim organizacijam tako rekoč nedostopne.« (Simon Maljevac)

Če ob stran postavimo vprašanje smiselnosti ali primernosti razkritja pred učitelji in učiteljicami - dejstvo je namreč, da tako dijaki kot študenti v pogovorih z učiteljicami in učitelji razpravljajo tudi o določenih vidikih svojega zasebnega življenja, kot je na primer vprašanje partnerstva - lahko zaključimo, da je šolski prostor, predvsem v odnosu do

učiteljev in učiteljic, prostor, kjer posameznice in posamezniki zaradi različnih razlogov ne spregovorijo o svoji spolni usmerjenosti oziroma jo skrivajo.

Govor o homoseksualnosti

Kot smo že omenili, je raziskava o vsakdanjem življenju gejev in lezbijk v Sloveniji (Švab in Kuhar, 2005) pokazala, da se 79% vprašanih gejev in lezbijk ne spomni, da bi v šoli kadarkoli govorili o homoseksualnosti ali pa je bilo o tem rečeno zelo malo. Pričujoča raziskava je pokazala na še bolj alarmantne podatke: 52,3% vprašanih je zatrdilo, da se o homoseksualnosti niso pogovarjali, 36,4% pa, da so o tem govorili bolj malo. Še dodatnih 9,1% vprašanih se ne spomni, da bi o homoseksualnosti govorili v šoli. To pomeni, da 97,8 vprašanih dijakov o homoseksualnosti v šoli ni slišalo ničesar ali zelo malo. Kljub temu, da je potrebno opozoriti na majhen vzorec, s katerim tu razpolagamo - in je zaradi tega treba rezultate interpretirati z nekaj distance - in kljub temu, da je ob interpretaciji rezultatov potrebno upoštevati, da so dijaki še v procesu izobraževanja in da bodo o homoseksualnosti morda lahko še kaj slišali v prihodnosti, so rezultati v sozvočju s splošno odsotnostjo homoseksualnosti kot teme uradnega kurikulumu. Homoseksualnost kot tema razprave pri pouku se torej pojavlja sporadično, nesistemske in verjetno s precej zadržki, saj je govor o tem še vedno interpretiran kot promocija, ne izobraževanje.

Nekoliko drugačna je situacija na fakultetah, kjer je razprava o homoseksualnosti odvisna od smeri študija. Zgolj za ilustracijo naj navedemo, da, kot kaže tabela 1, proporcionalno gledano večina (48,6) študentov poroča, da na fakulteti o homoseksualnosti niso razpravljali, skoraj 46% pa pravi, da so o tem govorili: manjši delež več, večina pa bolj malo.

	Da, veliko	Da, a bolj malo	Ne	Ne spomnim se
Dijaki	2,3	36,4	52,3	9,1
Študenti	10,8	35,1	48,6	5,4

Tabela 1 - Razprava v šolah o homoseksualnosti (glede na tip šolanja), v odstotkih

Podobno tudi zadovoljstvo z dostopom do informacij o homoseksualnosti v šolah in na fakultetah ni visoko. Na splošno dijaki izražajo nižjo stopnjo zadovoljstva glede tega kot študenti, a tako eni kot drugi poročajo o tem, da so nezadovoljni z informacijami, ki so jih dobili od spodaj naštetih akterjev (tabela 2) ali pa od naštetih akterjev/servisov sploh niso dobili informacij. V povprečju je 81% vprašanih dijakov nezadovoljnih, 9,7 niti zadovoljna niti nezadovoljna, 8,9% vprašanih dijakov in dijakinj pa zadovoljna z dostopom do informacij o homoseksualnosti v kontekstu šole, ki jo obiskujejo. Pri študentih je mera zadovoljstva nekoliko višja: 74,8% vprašanih študentk in študentov je z dostopom do informacij nezadovoljnih ali pa od spodaj naštetih akterjev/servisov o homoseksualnosti niso dobili nobene informacije, 11,5% ni niti zadovoljnih niti nezadovoljnih, 13,6% pa je zadovoljnih z dostopom do informacij o homoseksualnosti na fakulteti, ki jo obiskujejo.

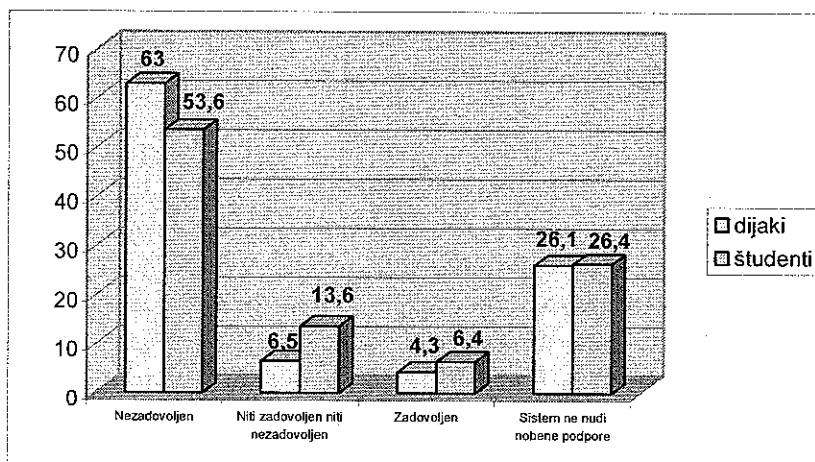
Kot kaže spodnja tabela, dijaki izražajo največje zadovoljstvo z informacijami o homoseksualnosti, ki so jih pridobili od svojih sošolk in sošolcev - kar potrjuje našo zgornjo ugotovitev, da je izobraževanje o homoseksualnosti v srednjih šolah neformalizirano - medtem ko študentska populacija izraža največje zadovoljstvo s knjižnicami kot virom informacij o homoseksualnosti.

	Nezadovoljen ali nobenih informacij		Niti zadovoljen, niti nezadovoljen		Zadovoljen	
	Dijaki	Študenti	Dijaki	Študenti	Dijaki	Študenti
Učni načrt	91,1	76,9	4,4	12,0	4,4	11,1
Izbirne vsebine*	93,2	/	4,5	/	2,3	/
Knjižnica	66,7	58,3	17,8	18,5	15,6	23,1
Profesorji	91,1	76,9	4,4	13,9	4,4	9,3
Sošolci	60,0	68,5	15,6	17,6	24,4	13,9
Svetovalni delavci*	84,1	/	4,5	/	11,4	/
Knjižničarji	86,7	88,0	11,1	2,8	2,2	9,3
Zunanji predavatelji	77,3	80,4	15,9	4,7	6,8	15,0

* vprašanje je bilo zastavljeno samo dijakom

Tabela 2 - Zadovoljstvo z dostopom do informacij o homoseksualnosti (glede na tip šolanja), v odstotkih.

Tako rekoč identične rezultate smo dobili tudi pri vprašanju glede zadovoljstva, ki ga šolski sistem nudi istospolno usmerjenim mladim: večina dijakov in študentov s sistemom ni zadovoljna. Dobrih 26% dijaške in študentske populacije je zatrdilo, da šolski sistem ne nudi sploh nikakršne podpore istospolno usmerjenim mladim (slika 1).

Slika 1 - Ali ste zadovoljni s podporo, ki jo šolski sistem nudi istospolno usmerjenim mladim?

Pričakovano učitelji in šolski svetovalni delavci najpogosteje niso tisti, na katere se mladi, ki se srečujejo s problemi, povezanimi z istospolno usmerjenostjo, obrnejo po pomoč. Kot kaže spodnja tabela, pomoč iščejo predvsem v svojem prijateljskem krogu ali v krogu neznancev (na primer na internetu), kjer je anonimnost visoka. S homoseksualnostjo je namreč še vedno povezana stigma, zato je anonimnost toliko bolj pomembna.

	Dijaki	Študenti
Prijatelji/ce	65,0	85,0
Starši	2,5	8,4
Socialna služba	2,5	0,9
Učitelji	/	/
Šolski svetovalni delavci	5,0	/
Delavci v nevladnih org.	/	7,5
Neznanci (na internetu)	37,5	28,0
Partner/ka	2,5	4,7

Tabela 3 - Na koga se obrneš, ko se srečaš s problemom, povezanim s svojo spolno usmerjenostjo

Tudi ekspertni intervjuji so pokazali, da se o homoseksualnosti v šoli navadno ne govori, torej je tabu tema, ki je le redkokdaj predmet odprte ter pozitivne razprave. Kot so poudarili intervjuvanci, je diskriminacija gejev in lezbijk v okviru šolskega prostora med drugim tudi posledica dejstva, do šolski kurikulum ne predvideva razprave o homoseksualnosti v šoli. Od samoiniciative učiteljev in učiteljic je odvisno, ali bodo učenke in učenci dobili relevantne informacije o homoseksualnosti, ali pa bodo njihovo vedenje o homoseksualnosti krojili predsodki in stereotipne podobe gejev in lezbijk.

»Kar se tiče šolanja, je homoseksualnost še vedno v veliki meri pomaknjena v tabu. Verjetno je boljše kot je bilo pred leti, ko sem se sam šolal, ampak še vedno poslušamo o tem, da o homoseksualnosti v šoli kaj dosti ne govorijo. Ne omenjajo je pri književnosti, ne pri umetnosti, niti ne govorijo o tem pri kakšnih drugih predmetih, da bi predstavili to tematiko. Kot relevantno, kot vse ostale.« (Mitja Blažič)

»Šola je dokaj zaprt sistem, to je prvi problem. Drugo je pa to, da je istospolna usmerjenost še vedno tabu. [...] Ko sem na primer izvajal delavnico na eni od srednjih šol, mi je socialna delavka pred začetkom delavnice rekla: »Samo da ne bi novačili, ker to pa ne smete.« Poleg tega je problem tudi v tem, da na te delavnice, ki jih izvajamo skupaj s socialnimi delavkami, povabijo samo tiste, ki mislijo, da bodo lahko sprejeli homoseksualnost in to so po navadi samo punce. Tako da je že to selektivno. Redke so delavnice, ki sem jih izvajal za cel razred. Ponavadi izberejo tiste, ki bodo to lahko sprejeli. To je velik problem. Šola je zelo problematična in dejansko dokaj homofobično okolje.« (Simon Maljevac)

Poleg tega, da šole nimajo sprejetih anti-diskriminacijskih kodeksov delovanja, jih je veliko nenaklonjenih obravnavanju tematike homoseksualnosti ali pa se bojijo razprave o tem vprašanju, ker je vsakršen govor o homoseksualnosti vedno razumljen kot promocija.

»Sploh ne poznam šole, ki bi imela antidiskriminatorno politiko. Mogoče imata dve šoli antidiskriminatorno politiko. V tujini, kjer imajo te politike, so učenci zaščiteni, imajo dostop do enakih dobrin, ugodnosti na podlagi vseh šestih osebnih okoliščin. Kontaktirali smo šole, da bi jim predstavili svoje programe, pa so se zelo redke odzvale. To je še zmeraj tabu. [...]Pred leti smo poskusili revijo Oznanila spraviti v vse srednje šole v Sloveniji. Dopis smo poslali na 150 šol, dobili pa smo natanko 3 odgovore. Na koncu smo sicer s pomočjo prostovoljcev uspeli motivirati 80 šol. Približno na 30 ali 40 šolah pa so rekli, da tega ne rabijo, ker pri njih ni istospolno usmerjenih učencev. Že to je neka vrsta diskriminacije, da imaš oviran dostop do informacij. Dostop do informacije je vendarle temeljna človekova pravica.« (Jasna Magič)

»Že par let izvajamo delavnice o homoseksualnosti in spolnosti po srednjih šolah, ampak zadnji dve leti pod naslovom »človekove pravice«, ker če pošljemo dopis na srednjo šolo, da bi radi prišli in izvedli delavnico o homoseksualnosti, to ne gre. Nekatero šole so nam odgovorile, da takih pri njih nimajo.« (Simon Maljevac)

Jasna Magič je omenila primer dijakinje, ki je za svojo maturitetno nalogo želela pisati o homoseksualnosti.

»Poznam primer ene izmed naših članic. Sicer gre za zelo netipični primer, ki pa veliko pove o podpornih sistemih na šolah. Dijakinja je želela delati maturitetno nalogo na temo istospolne usmerjenosti. Najprej je imela težave pri tem, da je dobila mentorja. Ko pa je mentorja dobila in nalogo napisala, pa ji je niso hoteli priznati, ker ta tema ni bila med razpisanimi. Potem pa poznam tudi primer fanta, ki je padel matematiko. Učitelj naj ga ne bi hotel spustiti naprej, ker je vedel, da je gej.« (Jasna Magič)

Nasilje v šolah

Med šolajočimi geji v našem vzorcu je 26,6% že izkusilo nasilje v šolskem prostoru zaradi svoje spolne usmerjenosti. Nasilje je izkusilo tudi 15,9% vprašanih šolajočih lezbijk in 7,7% biseksualcev. V nadaljevanju podrobneje predstavljamo izkušnje nasilja v šolskem prostoru zaradi spolne usmerjenosti. Ker je analiza pokazala, da ne obstajajo statistično značilne razlike glede na identiteto respondentov (gej, lezbijka, biseksualec ...), podatke prikazujemo glede na tip šolanja: dijaki in študenti.

Obstaja statistično značilna razlika med izkušnjo homofobičnega nasilja v srednjih šolah in na fakultetah; dijaki in dijakinje zaradi svoje spolne usmerjenosti pogosteje doživljajo nasilje kot študentke in študenti. Medtem ko je 35,6% vprašanih dijakov že izkusilo nasilje

v srednji šoli zaradi svoje spolne usmerjenosti, ima takšno izkušnjo nasilja na fakulteti 10,9% vprašanih študentov in študentk.

	Pogosto		Enkrat ali nekajkrat		Nikoli	
	Dijak	Študent	Dijak	Študent	Dijak	Študent
Verbalno nasilje	10,9	1,8	43,5	15,3	45,7	82,9
Neverbalno nasilje	8,9	3,6	31,1	25,0	60,0	71,4
Fizično nasilje	2,2	/	8,7	0,9	89,1	99,1

Table 4 - Oblike nasilja s strani sošolcev (glede na tip šolanja), v odstotkih

Podrobnejši pogled v oblike nasilja, ki jih dijaki in dijakinje ter študenti in študentke doživljajo zaradi svoje spolne usmerjenosti v šoli ali na fakulteti s strani svojih sošolcev, kaže relativno visoko stopnjo tako verbalnega kot tudi fizičnega nasilja: skoraj 11% vprašanih dijakov pogosto doživlja verbalno nasilje v šoli, za razliko od nekaj manj kot 2% študentov, ki so zaradi svoje spolne usmerjenosti pogosto izpostavljeni verbalnemu nasilju. Alarmanten je tudi podatek, da je nekaj več kot 2% vprašanih dijakov zatrdilo, da so pogosto izpostavljeni fizičnemu nasilju. Vsaj eno izkušnjo fizičnega nasilja zaradi svoje spolne usmerjenosti v šoli ali na fakulteti ima sicer skoraj 9% dijakov in nekaj manj kot 1% študentov.

Zanimivo je, da na stopnjo nasilje razkritje pri dijakih in dijakinjah nima bistvenega vpliva, čeprav je seveda res, da razkriti dijaki v nekoliko večji meri doživljajo nasilje. Tako je 57,2% razkritih dijakov doživelo nasilje zaradi spolne usmerjenosti, medtem ko je med nerazkritimi dijaki ali dijakinjami, za katere se sumi, da so istospolno usmerjeni, 42,9% tistih, ki so doživeli homofobično nasilje.

Kot smo že omenili, na osnovi analiziranega vzorca ni možno izpostaviti statistično značilnih razlik v izkušnjah nasilja glede na to, kako se respondenti in respondentke identificirajo. Na splošno lahko rečemo, da med vsemi identitetnimi skupinami geji doživljajo največ nasilja. Ta razlika je, ko kaže slika 2, opazna predvsem v primeru fizičnega nasilja: geji v našem vzorcu so bili edina identitetna skupina, ki je v šolskem prostoru doživela fizično nasilje s strani sošolcev zaradi svoje spolne usmerjenosti.

	Pogosto				Enkrat ali nekajkrat				Nikoli			
	gej	lezb.	bi	que.	gej	lezb.	bi	que.	gej	lezb.	bi	que.
Verbalno nasilje	6,2	2,2	5,1	/	27,7	23,9	17,9	/	66,2	73,9	76,9	100
Neverbalno nasilje	7,7	4,4	2,5	/	26,2	24,4	30,0	20,0	66,2	71,1	67,5	80
Fizično nasilje	1,5	/	/	/	7,7	/	/	/	90,8	/	/	/

Tabela 5- oblike nasilja glede na identitetne skupine, v odstotkih

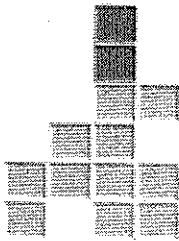
Akterji nasilja v šolah in na fakultetah pa niso zgolj sošolke in sošolci - čeprav v večinskem deležu so - pač pa tovrstno nasilje lahko izvajajo tudi učitelji in profesorji. Skoraj 9% vprašanih dijakov je že izkusilo vsaj en primer verbalnega nasilja, ki ga je zaradi njihove spolne usmerjenosti izvajal učitelj ali učiteljica. Ta delež na fakulteti je manjši: 2,7% vprašanih študentk in študentov ima izkušnjo verbalnega nasilja, ki so ga izvajali profesorji.

	Pogosto		Enkrat ali nekajkrat		Nikoli	
	Dijak	Študent	Dijak	Študent	Dijak	Študent
Verbalno nasilje	/	2,7	8,9	2,7	91,1	94,6
Neverbalno nasilje	/	1,8	6,8	5,4	93,2	92,8
Fizično nasilje	/	/	/	/	100	100

Tabela 6 - Oblike nasilja s strani učiteljev/profesorjev (glede na tip šolanja), v odstotkih

Podatki o nasilju v šolskem prostoru kažejo, da so predvsem srednje šole nevaren prostor za istospolno usmerjene posameznike in posameznice. Več kot ena desetina istospolno usmerjenih dijakov in dijakinj se pogosto srečuje z nasiljem zaradi svoje spolne usmerjenosti, več kot 35% vprašanih dijakov pa ima vsaj eno izkušnjo nasilja zaradi svoje spolne usmerjenosti v šoli. Ti podatki med drugim kažejo tudi na problem odsotnosti razprave o homoseksualnosti v šolah, na katerega smo opozorili v uvodu k temu poglavju. Ne moremo sicer trditi, da bi zgolj razprava o homoseksualnosti neposredno prispevala k zmanjševanju homofobičnega nasilja v šolah, vsekakor pa je to eden od ključnih manjkajočih elementov v zgodbi o preprečevanju homofobičnega nasilja v šolah v Sloveniji.

Sogovorniki in sogovornice v ekseprtih intervjujih so opozorili, da je diskriminacija na osnovi spolne usmerjenosti v kontekstu šole (podobno kot v primeru delovnega mesta) izmuzljiva in težko dokazljiva. Zelo redko se namreč zgodi, da so posamezniki eksplicitno diskriminirani na osnovi spolne usmerjenosti. To pomeni, da tisti, ki izvajajo diskriminacijo, eksplicitno pove, da je to zaradi spolne usmerjenosti posameznika. Tovrstna diskriminacija se odvija prikrito, pogosto skrita za drugimi razlogi (npr. odpoved z delovnega mesta zaradi domnevne neuspešnosti ipd.).

Zaposlovanje

Anketa o diskriminaciji na osnovi spolne usmerjenosti (Velikonja in Graif, 2001) je pokazala, da je 20,3% vprašanih gejev in lezbijk (N=172) že izkusila diskriminacijo na delovnem mestu (žaljenje, zasmehovanje, spolno nadlegovanje, fizično nasilje) zaradi svoje spolne usmerjenosti. 3% vprašanih je menilo, da so zaradi svoje spolne usmerjenosti izgubili službo, 7% jih je menilo, da so bili zaradi svoje spolne usmerjenosti v neenakopravnem položaju pri iskanju službe, medtem ko je 14,5% vprašanih gejev in lezbijk poročalo, da zaradi svoje spolne usmerjenosti v službi niso mogli napredovati.

Raziskava je hkrati pokazala, da 37,8% anketiranih skriva svojo spolno usmerjenost na delovnem mestu, medtem ko je na delovnem mestu razkritih 28,5% vprašanih gejev in lezbijk. 70% teh, ki so razkriti, so bili na delovnem mestu že diskriminirani zaradi tega.

Raziskava o vsakdanjem življenju gejev in lezbijk v Sloveniji (Švab in Kuhar, 2005), ki je bila opravljena na še enkrat večjem vzorcu (N=443), je pokazala, da je odstotek tistih, ki na delovnem mestu skrivajo svojo spolno usmerjenost še večji: 49% vprašanih gejev in lezbijk na delovnem mestu ni razkritih ali pa so razkriti le pred enim ali dvema sodelavkama oziroma sodelavcema. Pri tem po spolu ne obstajajo statistično značilne razlike. 34% vprašanih je razkritih pred vsemi ali večino svojih sodelavcev, 17% pa le pred nekaterimi (a več kot pred enim oziroma dvema).

Raziskava je hkrati pokazala, da 84% vprašanih gejev in lezbijk po razkritju na delovnem mestu ni opazilo nobene spremembe v odnosu do drugih sodelavcev oziroma do nadrejenih, 13% je poročalo o tem, da so se odnosi po razkritju ohladili in le dva respondenta sta omenila, da sta zaradi razkritja na delovnem mestu doživela negativno reakcijo in da se jih sodelavci zdaj izogibajo.

Raziskava o vsakdanjem življenju gejev in lezbijk v Sloveniji (Švab in Kuhar, 2005) je pokazala, da je eksplicitna diskriminacija na osnovi spolne usmerjenosti na delovnem mestu redka. Nenazadnje je tovrstna diskriminacija eksplicitno prepovedana z *Zakonom o delovnih razmerjih*. 94% vprašanih je zatrdilo, da na delovnem mestu zaradi svoje spolne usmerjenosti niso doživeli ne nasilja niti niso bili zaradi tega diskriminirani. A pri interpretaciji tega podatka je potrebno opozoriti, da so te ugotovitve zasnovane na osebnih interpretacijah respondentov; medtem ko na primer nekateri homofobične šale razumejo kot žaljive in kot obliko nasilja, drugi tega nujno ne razumejo kot nasilje. V

primerih, ko je do diskriminacije prišlo, so bili akterji eksplicitne diskriminacije večinoma nadrejeni (75%), v primeru prikrite diskriminacije pa sodelavke in sodelavci (57%).

Podobno kot raziskava iz leta 2001 (Velikonja in Greif, 2001) je tudi ta raziskava pokazala, da nekaj več kot 3% vprašanih sumi, da so bili zaradi svoje spolne usmerjenosti odpuščeni z dela, medtem ko je 0,4% vprašanih povedalo, da po razkritju spolne usmerjenosti delodajalec ni več podaljšal njihove pogodbe o delu.

Januarja 2008 je časopis *Dnevnik* poročal »o znani slovenski humanitarni organizaciji«, ki je iskala sodelavce, ki bi čez poletje pazili na otroke. V oglasu je bilo eksplicitno zapisano, da istospolno usmerjena oseba ni primerna za takšno delo. Novinarsko poročilo ne omenja pravnega preganjanja tovrstnega oglasa oziroma organizacije, ki ga je objavila.¹⁸ Po drugi strani pa v Sloveniji obstaja tudi nekaj primerov dobrih praks. Nekatere organizacije - med njimi *Telekom Slovenije* in *RTV Slovenija* - so v svoj interni kodeks vnesle postavke, v katerih eksplicitno prepovedujejo diskriminacijo na osnovi spolne usmerjenosti.

V naši raziskavi »Življenje istospolno usmerjenih mladih« smo iz nadaljnje analize, ki se dotika vprašanja trga delovne sile, izključili dijake in študente. V vzorcu je tako ostalo 60 respondentov in respondentk - 92% med njimi je zaposlenih, preostali so brezposelni. 57% med njimi je gejev, 28% lezbijk, 8% biseksualcev, skoraj 7% vprašanih pa se je definiralo kot *queer*.

Razkritje na delovnem mestu

Kot kaže spodnja razpredelnica, je med respondenti¹⁹ skoraj 31% razkritih pred vsemi ali večino svojih sodelavk in sodelavcev, preostali pa niso razkriti ali pa so razkriti le pred nekaterimi sodelavci in sodelavkami. Pri tem ni statistično značilnih razlik po spolu oziroma identitetnem označevalcu.

Razkrit pred večino	Razkrit nekaterimi	pred	Nerazkrit, a sumim, da vedo	Nerazkrit
30,9	29,1		10,9	29,1

Tabela 7 - Razkritje na delovnem mestu, v odstotkih

Razkritje na delovnem mestu je pogosto interpretirano kot nepotrebno, saj naj bi bila zasebnost ločena od delovne sfere. A dejstvo je, da posamezniki in posameznice v svoje delovno okolje vnašajo tudi svojo intimnost. Ko nekdo na primer vzame dopust za nego in varstvo otroka, je jasno, da je tovrstna skrbstvena aktivnost del njegove ali njene zasebnosti, a vpliva tudi na delovno okolje. S tem je nenazadnje »razkrita« tudi spolna usmerjenost tega posameznika ali posameznice. Lehtonen in Mustola (2004) zato

¹⁸ Podnar, Katarina. 2008. Na delovnem mestu raje hetero, *Dnevnik*, January 19, 2008, <http://www.dnevnik.si/novice/slovenija/293638/> (last accessed March 15, 2008).

¹⁹ Pri tem izračunu smo izključili respondente, ki so trenutno brezposelni, saj se je vprašanje navezovalo na razkritje na trenutnem delovnem mestu.

opozarjata, da so vsakdanje prakse na delovnem mestu prepletene ne zgolj z vprašanjem spola (vprašanje spolnega nadlegovanja!), pač pa tudi spolne usmerjenosti oziroma seksualnosti. Heteronormativnost, ugotavljata avtorja, določa povsem fizično pojavnost, ki je primerna na delovnem mestu, s tem pa se vzpostavlja tudi kultura delovnega mesta. Če ta (implicitno) zahteva tišino ali neizrekanje glede istospolne usmerjenosti v kontekstu delovnega okolja, je tovrstna kultura delovnega mesta zgolj še ena oblika kontrole nad posameznikom in njegovo stigmatizirano identiteto.

Tudi v ekspertnih intervjujih so sogovorniki izpostavili problem postavljanja meje med zasebnimi in javnim ter pokazali, da ta meja nikakor ni jasno definirana ter da se zadeve ene in druge sfere tesno prepletajo in jih je zato nemogoče umetno ločiti. Sogovorniki so poudarili, da vprašanje spolne usmerjenosti ni zgolj stvar zasebnosti in da razprave o zasebnih vidikih posameznikovega življenja vstopajo tudi v javno sfero - na primer v kontekst delovnega mesta:

»Problem je v tem, da ljudje ne morejo vedeti, če na primer ne napredujejo zato, ker so istospolno usmerjeni, ali zato, ker nimajo veščin. Pri spolni usmerjenosti je problem v tem, da ni potrebno povedati, da si istospolno usmerjen. Ampak kaj pa imaš od tega, da ne poveš? Vsi pravijo, da je spolnost tvoja intima. Jaz pa trdim nasprotno. Če meni sodelavka pove, da je z možem šla na piknik, mi je s tem povedala, da je poročena, da ima moža, s katerim je nekaj skupaj počela. Kaj bom pa jaz rekla? Da sem šla s svojo punco na piknik ali da sem šla sama na piknik? To torej ni nobena intima, to je del življenja. In če jaz tega dela svojega življenja ne morem izraziti na delovnem mestu, ker me je pač strah diskriminacije, je to samo po sebi diskriminacija.« (Jasna Magič)

Implicitna zahteva po neizrekanju je najpogosteje povezana z nezavedanjem o obstoju gejev in lezbijk na delovnem okolju. Ko je, na primer, nevladna organizacija Škuc LL organizirala delavnice o spolni usmerjenosti za predstavnike sindikatov, je bila pogosto njihova prva reakcija, da sploh ne obstaja diskriminacija na osnovi spolne usmerjenosti, češ da takih ljudi pri njih ni.²⁰ Vendar nezavedanje o obstoju gejev in lezbijk v delovnem okolju, ki je vpisano v heteronormativne predpostavke, pomeni, da so geji in lezbijke na delovnem mestu lahko stalno izpostavljeni različnim (prikritim) oblikam (verbalne) homofobije. Raziskave kažejo (Lehtonen, 2002), da do tovrstne oblike psihičnega nasilja prihaja redkeje, če so geji in lezbijke na delovnem mestu razkriti. A tu trčimo ob začaran krog: bojazen pred potencialno diskriminacijo ali izključevanjem namreč sili geje in lezbijke v skrivanje svoje identitete. Začaranost tega kroga je še toliko bolj resnična, če delodajalec jasno ne zagotovi, da homofobija in podobne oblike nasilja niso dovoljene v delovnem okolju. Eden od respondentov je tako zapisal: »Ker sodelavci ne vedo za mojo spolno usmerjenost, me tudi ne žalijo. Če bi pa vedeli, potem pa 'bog mi pomagaj'«. ²¹

²⁰ Glej: Maljevac, Simon. 2007. Nihče ne diskriminira gejev in lezbijk na delovnem mestu. Ali pač? *Narobe*, št. 2., <http://www.narobe.si/stevilka-2/konferenca.html> (zadnji dostop 31.7.2008).

²¹ Vsi citati respondentov so povzeti po odprtih odgovorih v anketi.

Nasilje na delovnem mestu

Spodnja razpredelnica kaže na pojavnost različnih oblik nasilja na delovnem mestu. Ker analizirani vzorec ni pokazal nobenih statistično značilnih razlik po spolu oziroma seksualni identiteti, so podatki predstavljeni skupaj za vse respondentke in respondente. Pri tem smo vzorec kontrolirali glede na razkritost oziroma nerazkritost respondentk in respondentov. Oblikovali smo dve skupini: v razkriti skupino spadajo tisti, ki so potrdili, da so na delovnem mestu razkriti pred vsemi, večino ali vsaj nekaterimi sodelavkami in sodelavci, v drugo skupino pa spadajo tisti, ki na delovnem mestu niso razkriti (ne glede na to, ali sami sumijo, da njihovi sodelavci vedo za njihovo spolno usmerjenost ali ne). 34,4% razkritih je zaradi svoje spolne usmerjenosti že doživelo vsaj eno obliko nasilja na delovnem mestu, medtem ko je med nerazkritimi 30,4% tistih, ki imajo zaradi svoje spolne usmerjenosti že izkušnjo nasilja na delovnem mestu.

	Fizično nasilje		Verbalno nasilje		Neverbalno nasilje	
	Razkriti	Nerazkriti	Razkriti	Nerazkriti	Razkriti	Nerazkriti
Akterji nasilja						
Nadrejeni	/	/	1,8	1,8	12,7	7,3
Sodelavci	/	1,7	8,6	5,2	19,3	12,3

Tabela 8 - Izkušnje nasilja na delovnem mestu po oblikah nasilja in akterjih nasilnih dejanj, v odstotkih

Raziskava med mladimi zaposlenimi kaže, da nasilje na delovnem mestu v nekoliko večji meri doživljajo tisti, ki so razkriti - razkritje je torej najverjetneje povod za različne oblike izključevanja - čeprav ta razlika ni statistično značilna in naša raziskava tako ne potrjuje ugotovitev nekaterih tujih raziskav, da geji in lesbijke redkeje doživljajo psihično nasilje na delovnem mestu, če so razkriti.

Najpogostejša oblika nasilja na delovnem mestu je neverbalno nasilje, ki je bilo v raziskavi definirano kot molk, sumničenje in podobno. Ena od respondent je na primer zapisala, da po njenem razkritju na delovnem mestu, ko je povedala »da ima punco«, temu razkritju niso sledila »vprašanja o moji vezi, ki jih ljudje ponavadi postavljajo, temveč sprememba teme pogovora.« Omenjena respondentka je tovrsten molk doživela kot obliko nasilja, saj se je zdelo, da pogovor o tej tematiki ne sodi v »kulturo delovnega mesta« in da naj o svoji zasebnosti zaradi tega molči. Kljub vsemu je skoraj 73% vprašanih potrdilo, da so se na delovnem mestu s svojimi sodelavkami in sodelavci pogovarjali o spolni usmerjenosti - a seveda ne nujno o njihovi spolni usmerjenosti. Pomanjkljivost raziskave je v tem, da respondenti niso bili vprašani, na kakšen način je potekal ta pogovor in kako je bila istospolna usmerjenost predstavljena. Podobno je 41% vprašanih respondentov potrdilo, da so se o spolni usmerjenosti pogovarjali tudi z nadrejenimi.

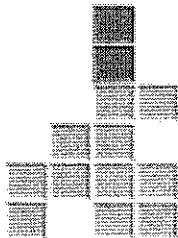
V primerjavi s prej omenjenimi raziskavami lahko ugotovimo, da mlade zaposlene velja, da se v večji meri razkrijejo tudi na delovnem mestu, o tem govorijo s svojimi nadrejenimi in s

sodelavci, še vedno pa je visok delež tistih - dosega 34%²² -, ki so na delovnem mestu zaradi svoje spolne usmerjenosti doživeli nasilje ali bili diskriminirani, tako kot eden od respondentov, ki je zapisal: »Zaradi svoje spolne usmerjenosti sem izgubil službo in mislim, da jo bom zaradi tega tudi težje našel.«

Podobno so potrdili tudi ekspertni intervjuji:

»Velikokrat je problem v tem, da niso razkriti. Tisti, ki pa so razkriti ... eni so sprejeti, drugi pa ne. Imamo primer, ko je nekdo zaradi tega izgubil delovno mesto. Sicer se nismo s tem posebej ukvarjali, ampak tamle imam dosje. Fant se je odločil za tožbo, ker je bi prepričan, da je izgubil delovno mesto, ker je istospolno usmerjen. In je bil tudi priča raznim šikaniranjem. Psihičnemu nasilju.« (Mitja Blažič)

²² Tu smo upoštevali tako zaposlene in trenutno nezaposlene, ki imajo vsaj eno izkušnjo homofobičnega nasilja na delovnem mestu.

Ekonomski in socialni položaj

O ekonomskem in socialnem položaju gejev in lezbijk v Sloveniji nimamo empiričnih podatkov, vendar bi lahko na podlagi podatkov iz obstoječih raziskav (Švab, Kuhar, 2005; empirični podatki v tem poročilu) o razširjenosti in pojavnosti diskriminacije in nasilja zaradi spolne usmerjenosti sklepali, da so geji in lezbijke socialna manjšina, ki je zaradi stigme zaradi spolne usmerjenosti izpostavljena socialni izključenosti. Le-ta se kaže na vseh področjih, ki smo jih analizirali: v procesu izobraževanja, v sferi dela oz. zaposlovanja, na javnem prostoru in podobno.

Prosti čas

Prostočasnih aktivnosti, namenjenih gejem in lezbijkam, ni veliko. LGBT nevladne organizacije si sicer prizadevajo z organizacijo pogovornih skupin, poletnih in zimskih taborov in podobnih aktivnosti, a ugotavljajo, da je v zadnjih letih internet prevzel osrednjo socializacijsko vlogo. Forumi, internetna komunikacija in posebni internetni portali, namenjenih gejem, lezbijkam, biseksualcem in transseksualcem so tako postali pomembna in zelo živahna točka družabnega življenja v LGBT skupnosti. Naša raziskava je pokazala, da tovrstne virtualne prostore redno ali občasno obiskuje 66,7% vprašanih LGBT oseb. Manjšina, 15% vprašanih, je poročalo, da spletnih klepetalnic, forumov in internetnih strani za spoznavanje partnerjev ne uporabljajo.

Ker internet omogoča anonimnost, je tovrstna socializacija pomembna predvsem za mlajše, ki se s svojo spolno usmerjenostjo šele spoznavajo in tako lahko »na varen« način vzpostavljajo stike z drugimi istospolno usmerjenimi posamezniki in posameznicami. Hkrati forumi omogočajo razpravo o številnih pomembnih vprašanjih.

Z internetom so povezane tudi številke težave. Ključni problem se pojavi, če posamezniki in posameznice ne uspejo prestopiti meje virtualnega prostora. Tako »živijo« svojo istospolno identiteto le takrat, ko so »on-line«, v »off-line« pa pogosto (zaradi heteronormativnega »off-line« okolja) še vedno uporabljajo mimikrijo heteroseksualne identitete. Takšen scenarij seveda ni nujen, vendar internet v tolikšni meri, kot lahko prispeva k oblikovanju posameznikove istospolne identitete, lahko omogoča tudi zavlačevanje dvojnega življenja, ki se vzpostavlja prav na relaciji »in« in »off« line.

Rezultati raziskave med istospolno usmerjenimi mladi kaže prav na opisane trende. Večina respondentk in respondentov je odgovorila, da svoj prosti čas preživljajo na internetu. Pomembne so tudi prijateljske mreže, v manjši meri pa vse druge prostočasne aktivnosti, ki jih prikazuje spodnja tabela.

Preživljanje prostega časa	
Internet	83,9
Prijatelji	81,7
Branje	43,6
Sprehodi v naravi	40,8
Klubi in diskoteke	38,5
Šport	35,3
Kino	32,2
Zasebne zabave	29,8
Umetnost	28,9

Tabela 9 - Preživljanje prostega časa, v odstotkih

Internet je tudi poglavitni vir informacij o homoseksualnosti za naše respondente. Skorajda vsi (96,4%) vprašanih najraje dostopa do informacij o spolni usmerjenosti preko interneta. Vsi drugi dostopi, ki jih prikazuje spodnja tabela, so bistveno manj zanimivi. Ob tem je potrebno opozoriti na metodološko zadrego: anketiranje je namreč potekalo preko interneta, zato je možno, da je metoda anketiranja vplivala tudi na spodaj predstavljene rezultate, ker je bila uporaba interneta pravzaprav pogoj za sodelovanje v raziskavi.

Kako najraje dostopaš do informacij o spolni usmerjenosti	
Internet	96,4
Prijatelji in znanci	36,4
Mediji	29,1
Gejevska in lezbična društva	23,2
Knjižnica	14,5
Letaki	14,5
Učitelji	0,5
Anonimna telefonska linija	/

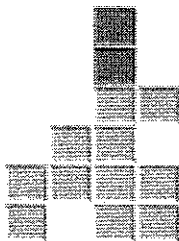
Tabela 10 - Dostop do informacij o homoseksualnosti, v odstotkih

Raziskava je pokazal, da se večina, skoraj 69% vprašanih, ne udeležuje ali pa le redko udeležuje tematskih večerov in klubskih zabav, ki so namenjene istospolno usmerjenim. Po drugi strani pa so respondenti izražali relativno visoka zanimanja za posamezne potencialne aktivnosti, ki naj bi jih organizirale gejevske in lezbične nevladne organizacije. Pri tem seveda prihaja do nujne diskrepance med izraženimi željami in dejanskim sodelovanjem pri posamezni aktivnosti. Glede na rezultate, bi večina svoj prosti čas najraje preživela na gejevski in lezbični zabavi (navkljub temu, da se večina obstoječih

gejevskih in lezbičnih zabav praviloma ne udeležuje), sledijo ogled filma, predavanja na različne teme in podobno (tabela 11).

Katere aktivnosti, namenjene istospolnim mladim, bi se udeležil/a?	
Zabava	72,4
Ogled filma	66,8
Predavanja	49,8
Umetniška aktivnost	41,0
Športna aktivnost	40,1
Tabori, konference	39,2
Literarni večer	32,3
Družabne igre	31,3
Plesni tečaj	30,0
Debatni krožek	24,4
Kuharski tečaj	24,4
Delavnice	23,0
Pevski zbor	8,8
Nič od naštetega	5,5

Tabela 11 - Potencialna udeležba na aktivnostih za istospolno usmerjene, v odstotkih

Zdravje

Diskriminacija gejev in lezbijk na področju zdravja in v okviru zdravstva oz. v zdravstvenih ustanovah je precej nepoznana in netematizirana, čeprav se tudi na tem področju kaže vrsta oblik diskriminacije. Največ oblik diskriminacije gejev in lezbijk na tem področju so pokazali poglobljeni ekspertni intervjuji iz naše raziskave.

Diskriminacija v zdravstvenih ustanovah

Raziskava o diskriminaciji na osnovi spolne usmerjenosti v Sloveniji (Velikonja, Greif, 2001) je pokazala, da je 7% vprašanih respondentk in respondentov poročalo, da jim je zdravstveno osebje svetovalo psihiatrično zdravljenje zaradi njihove spolne usmerjenosti. Nekaj več - 7,6% - vprašanih je poročalo tudi o diskriminaciji, ki so jo izkusili v skrbstvenem in zdravstvenem sistemu. Nekatere lezbijke, ki so bile vključene v raziskavo, so imele negativne izkušnje z ginekologi, poročale pa so tudi o žaljivem ali posmehljivem obravnavanju v zdravstvenih ustanovah.

Kot so pokazali ekspertni intervjuji, je eden od problemov že samo razkritje pred osebnim zdravnikom. Čeprav je razkritje spolne usmerjenosti včasih pomemben podatek pri diagnosticiranju, geji in lezbijke lahko zamolčijo to informacijo v bojazni pred diskriminacijo, ki bi ji bili zaradi tega lahko izpostavljeni.

»Problem je zagotovo razkritje pred osebnim zdravnikom, kar pa je dokaj pomembno za zdravje. Mi to zelo spodbujamo. Gradimo tudi na mreži gay friendly zdravnikov, skupaj imamo navezave z določenimi zdravniki. [...] Pogostokrat nas geji in lezbijke tudi kličejo za informacije, h kateremu zdravniku naj gredo. Vzpostavlja se prav določena mreža.« (Simon Maljevac)

Intervjuvanci so naštevali primere diskriminacije s strani zdravnikov.

»Imamo primere, ko so geji in lezbijke svojo spolno usmerjenost razkrili in so zdravniki reagirali popolnoma napačno. Nek zdravnik je na primer zavrnil zdravljenje, ker je bil pacient HIV pozitiven. [...] Slišala sem za primere, ko naj bi zdravniki spremenili obnašanje, ko je pacient povedal, da je gej ali lezbijka. Postali so bolj grobi. Za geje in lezbijke je že tako težko iti k zdravniku, ker moramo takorekoč tujcu povedati, da smo istospolno usmerjeni. To je za nas šok. In potem, ko

človek spremeni obnašanje, smo še toliko bolj občutljivi. Poznam primer lezbijke, ki je vložila prijavo na Zdravniško zbornico, ker jo je zdravnik potem ko je povedala, da je lezbijka, pretirano otipaval, ni je hotel spustiti iz ordinacije in podobno.» (Jasna Magič)

»Lansko leto smo imeli primer, ko se je lezbijka obrnila na nas, ker se je počutila zelo neprijetno pri svojem zdravniku. Ta jo je namreč začel spraševati o njenemu odnosu s punco: kako seksata, na kakšen način, da to ni zdravo, da to ni higienično. Mogoče bi si to lahko interpretirali, da ga je skrbelo za njeno zdravje, ampak je zelo posegal v njeno intimo in to je zelo problematično. [...] Povedala mu je, da je lezbijka in šele na tej točki se je pojavil ta problem. Prej je ni toliko spraševal.« (Simon Maljevac)

Krvodajalstvo

Na področju krvodajalstva je očitno prisotna diskriminacija gejev. V raziskavi o diskriminaciji na osnovi spolne usmerjenosti v Sloveniji (Velikonja, Greif, 2001) so geji pri tem vprašanju omenjali predvsem žaljiv jezik, ki so ga uporabljali zdravstveni delavci, in diskriminacijo pri darovanju krvi. Moški, ki so imeli spolne odnose z moškimi (MSM) v Sloveniji namreč ne smejo darovati krvi,²³ saj jih Rdeči križ Slovenije šteje med »rizično skupino za prenos bolezni«. S tem vnaprej sodi, da so moški, ki imajo spolne odnose z moškimi, neodgovorni pri spolnih odnosih in izpostavljeni večjemu tveganju za prenos virusa HIV. Ta prepoved je vpeljana navkljub dejstvu, da je vsa kri pred uporabo testirana.

Tudi ekspertni intervjuji kažejo na diskriminacijo gejev pri krvodajalskih akcijah:

»Če si moški in imaš spolne stike z moškimi, si a priori označen kot rizična skupina in odpadeš kot krvodajalec. Odpadeš pa na osnovi nekega vprašalnika, ki ga uporabljajo kot sito. Ampak jaz se lahko zlažem, pridem čez in lahko dam kri. Zdravniki pa govorijo, da načeloma zaupajo ljudem, da bodo povedali po resnici. Če pa jaz povem po resnici, da sem testiran za vse bolezni in da v zadnjem času nisem imel rizičnega spolnega odnosa, pa mi ne verjamejo, zaupajo. Tako da tukaj takoj izpadem. Gre za večjo rizičnost analnih spolnih odnosov. Zato oni utemeljujejo, da izpademo, ker je večja rizičnost, da se prenesejo različne bolezni. Če pa heteroseksualnemu moškemu dokažeš, da je imel analni seks, ne izpade. Vprašalnik heteroseksualnega moškega sploh ne vpraša, ali je imel analne spolne odnose. Tam se pa to ne šteje kot rizično, ker niti ne štejejo, da bi lahko moški to imel. Torej ta filter, ta vprašalnik, ki naj bi bil nek filter, ki naj bi odstranjeval rizične dejavnike je ... diskriminatoren. In tudi neučinkovit, ker se lahko zlažeš. Poleg tega kopica ljudi hodi na krvodajalske akcije, da bi bili testirani za HIV, ker je prevelika stigma testirati se za HIV in potem to izkoriščajo ... čeprav zdravstvo pravi, da se tega ne smejo. Krvodajalstvo je tabu tema.« (Mitja Blažič)

²³ Glej: http://www.rks.si/docs/Zlozenke/Kdaj_lahko_damo_kri.pdf

HIV pozitivne osebe v Sloveniji so takorekoč nevidne in zelo stigmatizirane. Po podatkih iz Slovenskega javnega mnenja 2000, 4,6% vprašanih ne bi želelo imeti HIV pozitivne osebe za svojega soseda.

Leta 2004 se je na nacionalni televiziji razkril 24-letni fant, ki je HIV pozitiven. Zaradi razkritja je naslednji dan izgubil službo. Leto pozneje so v enem od stanovanjskih blokov na vzhodu Slovenije sosedge preprečili vstop v lastno stanovanje oseb, za katero so izvedeli, da je HIV pozitivena.

Preventivni programi na področju zdravja gejev in lezbijk

Kot so poudarili sogovorniki v ekspertnih intervjujih, je na področju zdravja pereč problem dejstvo, da za geje in lezbijke ni organiziranih preventivnih programov.

»Že zdravstveni sistem ni senzibilen. Zdravstveni sistem priznava neke podskupine znotraj celotne populacije in na te podskupine se osredotoča z različnimi preventivnimi programi. Gejev in lezbijk, čeprav je to zajeten del prebivalstva, ni v teh preventivnih programih s specifičnimi stvarmi. Morali bi pa biti. Geji recimo z analnim zdravjem in s preventivnimi pregledi po določeni starosti. Tega ni, tega zdravstvo sploh ne pozna in vse stvari so samoplačniške. Posledično je tudi vedenje o analnem zdravju med populacijo zelo slabo. Ljudje, po mojem prepričanju, ne poznajo bolezni, preventivo in kurativo na tem področju. Tukaj je črna luknja v zdravstvu.« (Mitja Blažič)

Problemi, ki so povezani z zdravstvenim sistemom so še pomanjkanje denarja za preventivne programe.

»Ena stvar, ki jo velja omeniti ... pomanjkanje denarja za akcije preventive na področju spolno prenosljivih okužb in HIV/AIDS. Država veliko časa za te programe in kampanje ni namenila nič. V zadnjih letih so dali nekaj denarja. Ampak sredstva zmanjšujejo, ni denarja za neke širše preventivne kampanje. Oziroma je denarja tako malo, da si resne kampanje preventive na tem področju sploh ne da pripraviti. S tem je povezano tudi zdravstvo zaradi predsodkov in strahu pred temi vprašanji. Nedavno bi moral imeti Boštjan Mlakar na nekem srečanju na temo HIV/AIDS v Murski Soboti predavanje o analnem zdravju in s tem naslovom ni smel imeti predavanja, ker so tam vodilni ocenili, da nihče ne bi prišel, ker je naslov preveč direkten. In to zdravstveni delavci, ker je bilo strokovno srečanje. Potem predavanja ni bilo, ker ni hotel spremeniti naslova. Zdelo se mu je absurdno, da zdravstveni delavci ne pridejo na predavanje, ker ima to naslov Analno zdravje.« (Mitja Blažič)

Uporaba alkohola in drugih drog

V raziskavo »Življenje istospolno usmerjenih mladih« je bilo vključenih nekaj vprašanj glede uporabe alkohola in drog. Nekatere tuje raziskave (Meyer, 2008) namreč kažejo, da družbena stigmatizacija istospolnih oseb vpliva na višjo stopnjo duševnih težav pri istospolno usmerjenih oseb in posledično tudi na višjo stopnjo zlorabe drog. Ker je bil namen pričujoče raziskave eksploratorien, ne pa komparativna analiza med heteroseksualno in homoseksualno populacijo, zgornjih ugotovitev ne moremo ne potrditi ne zavreči. Kot kaže spodnja razpredelnica, večina mladih, skoraj 86%, alkohol uživa od enkrat na teden do enkrat na mesec. Pri tem ne obstajajo statistično značilne razlike med posameznimi starostnimi skupinami ali identitetnimi skupinami.

Starost	Uživanje alkohola vsak dan ali večkrat na teden	Uživanje alkohola enkrat na teden do enkrat na mesec
od 15 do 18	3,6	96,4
od 19 do 22	15,8	84,2
od 23 do 26	18,2	81,8
od 27 do 30	18,8	81,3
Skupaj (vse starostne skupine)	14,5	85,5

Tabela 12 - Uživanje alkohola po starostnih skupinah, v odstotkih

Razmerje med uporabo in neuporabo alkohola je nekoliko drugačno, če pogledamo uživanje alkohola v času dogodkov, namenjenih izključno istospolno usmerjenim (na primer gejevski disko). 46% vprašanih vedno ali pogosto uživa alkohol, če se udeleži tovrstnega dogodka, medtem ko 54% vprašanih na takih dogodkih ne uživa alkohola ali ga uživa redko. Med starostnimi skupinami se razlika kaže med najmlajšo starostno skupino in drugimi starostnimi skupinami: v najmlajši starostni skupini je - pričakovano - delež tistih, ki vedno ali pogosto uživajo alkohol na gejevskih in lezbičnih prireditvah manjši.

Starost	Vedno ali včasih	Redko ali nikoli
od 15 do 18	30,3	69,7
od 19 do 22	47,6	52,4
od 23 do 26	48,1	51,9
od 27 do 30	51,9	48,1
Skupaj (vse starostne skupine)	46,0	54,0

Tabela 13 - Uživanje alkohola po starostnih skupinah na gejevskih in lezbičnih prireditvah, v odstotkih

Večina, skoraj 88% vprašanih, alkohola ali drog ne uživa zaradi preseganja lastnih strahov in dvomov glede svoje spolne usmerjenosti ali pa ga s tem namenom uživa redko, medtem ko ga 12% vprašanih vedno ali pogosto uživa prav s tem namenom. Podrobnejši pogled med tiste, ki alkohol in/ali droge uživajo zaradi dvomov in strahov, povezanih s svojo spolno usmerjenostjo, pokaže, da se uporaba alkohola ali drog z omenjenim namenom zniža po 26. letu starosti, torej v času, ko je posameznikova spolna identiteta večinoma oblikovana in z njo niso več povezani dvomi. V tem času se, če sledimo modelom oblikovanja homoseksualne identitete (Troiden, 1988, Plummer, 1996) spremenijo tudi strategije upravljanja s stigmo.

Starost	Uživanje alkohola/drog za preseganje strahov in dvomov
od 15 do 18	15,0
od 19 do 22	12,3
od 23 do 26	14,0
od 27 do 30	7,7

Tabela 14 - Uživanje alkohola/drog za preseganje lastnih strahov in dvomov glede spolne usmerjenosti po starostnih skupinah, v odstotkih

Uporaba alkohola ali drog lahko prispeva tudi k »taljenju« strahu pred razkritjem. Eskapizem (prekomerno uživanje alkohola in drog) - kot oblika strategije upravljanja s stigmo, o kateri govori Troiden (1988) - tako lahko prispeva k temu, da se posameznik ali posameznica razkrijeta, čeprav tega v treznem stanju ne bi naredila. Kljub vsemu je večina, skoraj 77% anketiranih, zavrnila, da nikoli ali redko pod vplivom alkohola ali drog lažje in hitreje naredijo razkritje, medtem ko skoraj 24% vprašanih potrdilo, da alkohol in droge vedno ali pogosto prispevajo k temu, da lažje in hitreje naredijo razkritje.

Raziskava je zabeležila relativno visok delež uporabe drog med istospolno usmerjenimi mladimi. Medtem ko 36,4% vprašanih nikoli ne poseže po drogah, je skoraj 64% vprašanih že poseglo po drogah - v večini primerov je šlo zgolj za poskus, medtem ko 6,5% vprašanih poroča, da uporabljajo droge.

	Da	Da, občasno	Da, sem posegel/a v preteklosti	Droge sem le poskusil/a	Ne
Uporaba drog	6,5	14,5	11,7	30,8	36,4

Tabela 15 - Uporaba drog po pogostosti, v odstotkih

V večini primerov gre za uporabo marihuane. Skoraj 68% vprašanih je že poskusilo marihuano, 32% party droge (extacy, speed ipd.), skoraj 3% vprašanih pa je že poskusilo heroin.

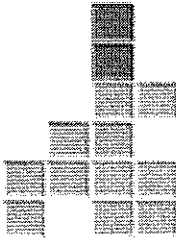
Duševno zdravje

Na področju duševnega zdravja so poseben problem zdravstveni sistem in znotraj njega nekateri psihiatri in psihologi, ki homoseksualnost še vedno obravnavajo kot bolezen.

»Poseben problem so različne terapevtske skupine, psihiatri in psihologi, ki menijo, da je homoseksualnost bolezen in jo tako tudi tretirajo. In iščejo neke vzroke v otroštvu in jo poskušajo zdraviti. Problem je v tem, da veliko staršev gejev in lezbijk napotijo na zdravljenje. Zdravstveni sistem še nima vzpostavljenega odnosa do gejev in lezbijk in specifične problematike te skupine.« (Simon Maljevac)

Sogovorniki so navajali cel spekter psiholoških težav, s katerimi se srečujejo geji in lezbijke, predvsem zaradi problema razkritja, ter vrsto drugih problemov, ki so s strahom pred razkritjem povezani (npr. samoizolacija, osamljenost, samomorilnost).

»Ogromen problem, sploh za istospolno usmerjene mlade, je razkritje, ker so pod velikim pritiskom. Velikokrat prihaja do izolacije, samoizolacije. Sami se izolirajo pred družbo, sploh v najstniških letih. Raziskave v tujini kažejo, da je stopnja samomorilnosti med mladimi geji in lezbijkami zelo visoka v primerjavi z drugimi. Ravno zaradi strahu pred razkritjem pred ostalimi, pred tem, kako bo odreagirala okolica, kako bodo odreagirali drugi. To je velik problem. Mi imamo vzpostavljen sistem svetovanja preko Legebitrine svetovalnice. Primeri so predvsem povezani z razkritjem. Kliče tudi veliko staršev, ko se njihovi otroci razkrijejo. Imeli smo tudi nekaj primerov, ko so prišli starši s svojim sinom na pogovor in smo se pogovorili. V starejših letih pa je problem osamljenost in izolacija. Za starejše geje in lezbijke ni vzpostavljenega sistema dogodkov, kjer bi se lahko družili. Velikokrat je ta potreba po družbi na splošno problem starejših ljudi v Sloveniji.« (Simon Maljevac)

Družbena in politična participacija

42. člen Ustave Republike Slovenije zagotavlja pravico do zbiranja in združevanja.²⁴ Od leta 1991 naprej nobena javna manifestacija LGBT oseb ni bila prepovedana, razen deseta obletnica praznovanja gejevskega in lezbičnega gibanja v Sloveniji, ki bi morala potekati na ljubljanskem gradu. Najemnik lokala je namreč tik pred začetkom prireditve preklical dogovor z organizatorji in jim onemogočil izvedbo dogodka. Stvar je bila preklicana potem, ko je najemnik ugotovil, da je prireditev povezana z geji in lezbijkami. Dejal je, da je »nekaj ur pred prireditvijo po radiu slišal, da imajo prireditev homoseksualci«, zaradi take prireditve pa naj bi po njegovem mnenju »prišel na slab glas. Če bi to dovolil, bi verjetno zgubil svojo klientelo.«²⁵

Vsako leto sta organizirana dva osrednja javna LGBT dogodka, ki sta izvedena na ulicah: od leta 2001 je v Ljubljani vsako leto organizirana *Parada ponosa*, od 2003 pa v Mariboru dan pred Parado ponosa organizirajo tudi *Akcijo za strpnost: Geji in lezbijke vam želijo lep dan*. Slednjo je leta 2006 napadlo deset neznancev, ki so akterjem akcije grozili z noži in jim podrli njihove stojnice. Proti Paradi ponosa v Ljubljani ni bila organizirana nobena javna protestna akcija, vendar v zadnjih treh letih po paradi prihaja do fizičnih napadov na udeležence parade. Dan pred Parado ponosa leta 2007 so se nasproti mestne hiše pojavili grafiti »smrt pedrom«, »dol iz pedri«, prečrtane slike dveh penisov in podobno. Hkrati je bila Ljubljana polepljena z nalepkami, na kateri sta bila prečrtana gejevski in lezbični par, pod sliko hetero para pa je pisalo »Ohranimo slovenski narod«. (Glej več o tem v poglavju *Nasilje*.)

Diskriminacija delovanja GLBT nevladnih organizacij

Sogovorniki v ekspertnih intervjujih so omenjali tudi diskriminacijo samega delovanja GLBT društev s strani aktualne politike, kar posredno prav tako vpliva na diskriminatorni položaj gejev in lezbijk. Pri tem so omenjali predvsem različne omejitve, na katere ta društva naletijo zaradi tematike, s katero se ukvarjajo.

»Ko sem deloval v društvu Informacijski center Legebitra kot predsednik, smo bili zaradi določene politične usmeritve Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve kot društvo diskriminirani pri poskusu delovanja. Ko smo namreč poskušali svojo

²⁴ Ustava Republike Slovenije, <http://www.dz-rs.si/index.php?id=150&docid=286&showdoc=1> (zadnji dostop 2.8.2008).

²⁵ Citirano v Velikonja, Nataša (ur.). 2004. 20 let gejevskega in lezbičnega gibanja. Ljubljana: Škuc.

dejavnost urediti kot humanitarna organizacija, ki temelji na skupinah za samopomoč, so se postopki, ki bi morali biti urejeni v dveh mesecih, zavlekli na šest do osem mesecev. Zaradi tega smo potem zgrešili določene razpise, ker brez tega statusa nismo mogli kandidirati za ta sredstva. Pri tem razlogi niso bili pojasnjeni. Bolj znan primer pa je bil razpis za sredstva, ki smo jih v prejšnjem obdobju, pred nastopom ministra Drobniča, že enkrat prejeli. Prijavili smo mladinske programe v okviru razpisa ministrstva, izpolnili smo vse zahtevane kriterije za prijavo in dobili odobreno. Naslednje leto pod drugim ministrom pa je bila naša vloga zavržena, mimo vseh možnih obstoječih kriterijev. In če je eden temeljev pravne države transparenten in demokratičen način razdeljevanja sredstev, je bistveno, da se ga držijo tudi najvišji predstavniki oblasti. In v pravilih tega ministrstva ni nikjer pisalo, da se ne smejo financirati programi, ki so namenjeni istospolno usmerjenim mladim.« (Miha Lobnik)

Delovanje GLBT nevladnih organizacij in praksa preprečevanja diskriminacije

GLBT nevladne organizacije si prizadevajo za odpravo diskriminacije gejev in lezbijk na zelo različnih nivojih.

»Na eni strani znotraj GLBT populacije, za katero pripravljamo aktivnosti, s katerimi ljudi spodbujamo k razkritju, pomagamo, svetujemo ter nudimo varen prostor in strokovnjake. Gre za opolnomočenje skupnosti. Po drugi strani pa vedno delujemo preko medijev in na zunaj opozarjamo nase: predstavljamo svojo kulturo in delo ... recimo na Paradi ponosa. Pa tudi drugače z različnimi drugimi kampanjami tudi skupaj z drugimi nevladnimi organizacijami. Kar se tiče naših izkušenj in mojega vedenja, počnejo to vse GLBT organizacije pri nas. Ene se bolj osredotočajo na politike, druge na skupnost, tretje bolj na javnost. Na različnih nivojih.« (Mitja Blažič)

Nevladne GLBT organizacije nudijo informacije o podpornih sistemih, bodisi za starše istospolno usmerjenih bodisi za istospolno usmerjene posameznice in posameznike. Te informacije so dostopne predvsem na internetu, naši sogovorniki pa omenjajo, da bi bilo potrebno poskrbeti za še boljšo distribucijo teh informacij, saj predvsem starši pogosto ne uporabljajo interneta ali pa ne znajo najti tovrstnih informacij. Hkrati je problem tudi v centralizaciji delovanja teh društev; čeprav poskušajo pokrivati celotno Slovenijo, so večinoma vseeno locirani v Ljubljani. Hkrati je problem tudi v finančnih sredstvih - teh ni dovolj, da bi zagotavljala kontinuirano delo in da vzdrževala ta podporni sistem.

»Teh sistemov je zelo veliko: od svetovalnih sistemov, da pokličejo in jih mi preusmerimo, do pravne pomoči. Podporni sistem torej obstaja, res pa je, da je osredotočen na Ljubljano. Žal so informacije bolj dostopne na internetu kot pa na kakšnih plakatih. Mogoče distribucija tiskanih informacij še manjka. To sicer pokrivamo z revijo Narobe. Tako da se je odprl nov medij. [...] Na splošno je še zmeraj premalo društev. Društvo bi moralo imeti vsako manjše mesto. Vsak

mladinski center bi moral imeti podporo za istospolno usmerjene. In tega ni. Ni informacij. Mi zdaj pošiljamo na vse možne adreme informacije. Da bodo pedagoški delavci vedeli, kam se lahko mladostniki obrnejo.» (Jasna Magič)

Dostop do medijskih vsebin

Študija o poročanju tiskanih medijev o homoseksualnosti v obdobju od 1970 do 2000 (Kuhar, 2003) kaže, da mediji sicer praviloma naklonjeno ali vsaj nevtrarno poročajo o njej, vendar je to še vedno bolj ali manj marginalna novinarska tema, zato v medijskih hišah praviloma nimajo novinarke ali novinarjev, ki bi bili specializirani za poročanje o vprašanih, povezanih z GLBT populacijo. Tako se te teme praviloma lotevajo tisti novinarke in novinarji, ki so za diskriminacijo na podlagi spolne usmerjenosti senzibilizirani, ali pa se jo lotevali z nekakšnega humanističnega stališča, to pa marsikdaj - čeprav z dobrimi nameni - rezultira tudi v pokroviteljskem poročanju ali v redukciji gejev in lezbijk na »žrtve«. Homoseksualnost je hkrati še vedno razumljena kot eksces ali eksotika, ki je zanimiva za medije. Tratnik (2000) zato ugotavlja, da se homoseksualnost in reprezentacije homoseksualnosti v poznih devetdesetih in pozneje premeščajo na področje zabavne industrije; tu prevladuje osebno in spektakularno. Velikonja (2001:397) dodaja, da so »uredniške politike do vprašanja homoseksualnosti skorajda enotne v tem, da konsistentne uredniške politike ni«. Meni, da zato ne moremo govoriti o homofobičnih medijih, pač pa prej o homofobičnih producentih medijskih tekstov.

Mediji so gejem in lezbijkam načelno naklonjeni, a tridesetletna analiza poročanja medijev o homoseksualnosti (Kuhar, 2003) ugotavlja, da so v medijske reprezentacije homoseksualnosti vedno znova uhajali diskurzi, ki so reproducirali stereotipne podobe o njih. Študija ugotavlja, da homoseksualnost še vedno povzroča negotovost in nelagodje, zato se v medijih pogosto kaže v stereotipiziranih podobah, ki se zlahka lahko umestijo v bralčevo podobo o njej in ga tako ne vznemirijo. Govorimo lahko o petih temeljnih načinih vstopanja homoseksualnosti v medijski prostor: že omenjena stereotipizacija izhaja predvsem iz rigidnega razumevanja spolnih shem in odnosov med spoloma, iz nespodbitne komplementarnosti dveh nasprotnih spolov. Z medikalizacijo homoseksualnosti stopa v medijski prostor psihiatrični diskurz o istospolni usmerjenosti. Pri tem je homoseksualnost problematizirana (Kaj je vzrok zanjo?), heteroseksualnost pa je v medijskih reprezentacijah nevprašljiva, naravna, torej zdravorazumska. Seksualizacija homoseksualnosti kot tretji tip medijskih reprezentacij reducira geje in lezbijke na vprašanje seksualnosti (to je še posebno izrazito v grafični opremi medijskih tekstov), skrivnostnost pa je tista medijska reprezentacija, ki homoseksualnost kaže kot skrivnost, ki jo je treba obžalovati in se jo sramovati. Ta stara medijska reprezentacija, značilna predvsem za sedemdeseta in pozna osemdeseta leta prejšnjega stoletja, se ponavlja tudi v devetdesetih. Kuhar nadalje ugotavlja, da so v devetdesetih letih prejšnjega stoletja v

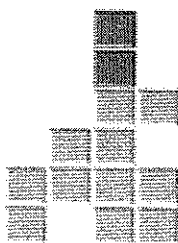
medijski prostor vse pogosteje stopale normalizirane podobe homoseksualnosti. Čeprav je to kvalitativni premik, normalizacija ni neproblematična; gre namreč za heteroseksualno normalizacijo, kar pomeni da so medijske podobe homoseksualnosti prirojene po meri heteroseksualca in tako niso percipirane kot ogrožajoče. Homoseksualnost je tako sprejemljiva le, če je depolitizirana in postavljena v kontekst spektakla, zabave in seveda osebnega. Vpletanje gejevskih in redkeje lezbičnih likov v številne humoristične serije je očitno znamenje tega procesa.

V zadnjem obdobju je bilo vprašanje gejev in lezbijk v medijih pogosto postavljeno v kontekst aktualnih političnih problemov, predvsem v povezavi z razpravo o zakonu o registraciji istospolnih partnerskih zvez. Te ostajajo v klasični shemi poročanja o homoseksualnosti; po nanizanih argumentih za in argumentom proti - pri tem mediji pogosto ponujajo oder za reprodukcijo nestrpnosti in citirajo »sočne« (homofobične) izjave parlamentarcev - pride glas »javnega mnenja«. Ta je predstavljen kot alfa in omega celotne razprave o istospolnih partnerskih zvezah. Pri tem mediji praviloma ne problematizirajo dejstva, da nestrpno javno mnenje glede homoseksualnih porok legitimira nestrpnost in homofobijo; z eno nestrpnostjo se upravičuje druga in zdi se, kakor da lahko javno mnenje tudi z reprezentacijo v medijih povsem arbitrarno določa definicije in meje človekovih pravic in navsezadnje demokracije.

Čeprav vidimo kvalitativni preskok v medijskih reprezentacijah homoseksualnosti - mediji, na primer, te teme praviloma ne medikalizirajo več - lahko vseeno govorimo o kontinuiteti v smislu dveh nasprotnih strani; včasih - v medikaliziranih podobah homoseksualnosti - so drugo stran predstavljali psihiatri in trdili, da je homoseksualnost duševna motnja, danes, v kontekstu politizacije homoseksualnosti, pa drugo stran predstavljajo nasprotniki sprejemanja zakonodaje, ki izenačuje heteroseksualne in homoseksualne partnerske zveze. Pri tem ne gre zanemariti dejstva, da je njihova argumentacija utemeljena na prav istih postavkah, kakor tista, ki jo je producirala psihiatrija: homoseksualne zveze da so »po naravi« drugačne in naj jim (tudi po naravi?) torej pripada manj pravic.

Sogovornice in sogovorniki so ob razpravi o diskriminaciji na osnovi spolne usmerjenosti opozorili na pomembno vlogo medijev. Razumevanje homoseksualnosti kot nenaravne je namreč še vedno v veliki meri pogojeno z medijskim diskurzom - ta vsekakor po mnenju sogovornikov prevladuje v konstruiranju družbene realnosti. Medijsko konstruirana realnost v širšem evropskem prostoru temelji na dveh idejah razumevanja istospolne usmerjenosti. V razvitih demokracijah je istospolna usmerjenost združljiva z družbenim uspehom, v družbah, ki demokracijo šele vzpostavljajo, pa je istospolno usmerjenost ob želji za javno uspešnost, potrebno prekriti. S tem se legitimira institucija »closeta« in s tem tudi diskriminacija.

Tovrstno medijsko prakso v Sloveniji prekinja GLBT tisk. Trenutno redno izhaja revija *Narobe* (www.narobe.si), ki jo izdaja Legebitra in pokriva GLBT vprašanja, izključena iz mainstream medijskih razprav.

Nasilje

Obstoječe raziskave o nasilju nad istospolno usmerjenimi (Velikonja in Greif, 2001; Švab in Kuhar, 2005) kažejo na visoko stopnjo verbalnega, fizičnega in tudi spolnega nasilja nad LGBT osebami in hkrati nizko javno prepoznavnost tega nasilja, čeprav se zdi, da se tovrstno nasilje redno pojavlja. Znaki homoseksualnosti (kot so na primer držanje za roko, poljubljanje in podobno na javnih mestih) ali zgolj domneva, da je nekdo istospolno usmerjen, potencialno lahko izzove nasilno reakcijo. Največkrat gre za verbalno nasilje, včasih pa tudi za fizično. Tako je bil na primer gejevskemu paru preprečen vstop v bar, lezbičnemu paru je bilo rečeno, naj zapustita lokal, ker sta se poljubljali, v gejevski par, ki se je držal za roke, so ljudje metali kamenje, nek moški je pljunil v obraz lezbijki, ki ni želela plesati z njim in podobno (našteti so javno izpostavljeni primeri homofobičnega nasilja).

Raziskave, kot predstavljamo v nadaljevanju, kažejo, da večina žrtev homofobičnega nasilja ne prijavi policiji. S tem je tesno povezano vprašanje izpostavitve spolne usmerjenosti in nezaupanja, da bodo javni uslužbenci nasilje prepoznali kot homofobično nasilje. Poleg tega v Sloveniji ne obstajajo uradne statistike glede nasilja iz sovraštva na osnovi spolne usmerjenosti. Policijska statistika namreč ne razločuje med različnimi oblikami nasilja iz sovraštva. Možno je, da bo do tovrstnega ločenega zbiranja podatkov prišlo z uvedbo novega *Kazenskega zakonika*, ki v 297. členu eksplicitno kriminalizira sovraštvo na osnovi spolne usmerjenosti (prejšnji kazenski zakonik te postavke ni poznal, temveč je le kriminaliziral diskriminacijo na osnovi spolne usmerjenosti).²⁶

»Anketa o diskriminaciji na osnovi spolne usmerjenosti«, ki so jo leta 2001 izvedli v nevladni organizaciji Škuc LL v sodelovanju z ILGA Europe (N=172), je pokazala, da je 49,4% vprašanih že bilo žrtev nasilja ali nadlegovanja zaradi istospolne usmerjenosti, 60% je nasilje izkusilo več kot enkrat. Študija ugotavlja, da geji pogosteje žrtve nasilnih napadov, medtem ko so lezbijke pogosteje žrtve nadlegovanja in žaljivk. Akterji nasilnih dejanj so bili neznanci (27%), znanci (25%), sodelavci (18%) in družinski člani (14%). Zaskrbljujoče je dejstvo, da 85,9% vprašanih, ki so doživeli nasilje, tega niso prijavili

²⁶ 297. člen Kazenskega zakonika, ki je stopil v veljavo v avgustu 2008, se glasi: »Kdor javno spodbuja ali razpihuje narodnostno, rasno, versko ali drugo sovraštvo, razdor ali nestrpnost, ali spodbuja k drugi neenakopravnosti zaradi telesnih ali duševnih pomanjkljivosti ali spolne usmerjenosti, se kaznuje z zaporom do dveh let.« Glej: Kazenski zakonik, <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200855&stevilka=2296> (zadnji dostop 2.8.2008).

policiji. Med tisti, ki so nasilje prijavili, je 30% vprašanih odnos policije ob prijavi nasilja označilo kot podporno in korektno.

Podobne rezultate je pokazala tudi študija o vsakdanjem življenju gejev in lezbijk v Sloveniji (Švab in Kuhar, 2005). 53% respondentk in respondentov (N=443) je bilo žrtev nasilja zaradi svoje spolne usmerjenosti. Med spoloma ne obstajajo statistično značilne razlike: homofobično nasilje je izkusilo 56% vprašanih lezbijk in 52% vprašanih gejev. V največ primerih je šlo za psihično nasilje (91%), sledi fizično nasilje (24%) in seksualno nasilje (6%). Podobno kot prej omenjena raziskave iz leta 2001, je tudi ta pokazala, da je več žensk kot moških izkusilo psihično nasilje, medtem ko so bili moški pogosteje žrtve fizičnega nasilja. Najbolj nevarni prostor za geje in lezbijke je javni prostor, saj se je večina omenjenih nasilnih dejanj zgodila prav na javnem prostoru. V večini primerov (63,2% za moške in 57,1% za ženske) so bili akterji nasilnih dejanj neznanci.

V zadnjih letih beležimo povečano število napadov na udeležence ljubljanske *Parade ponosa* in mariborske *Akcije strpnosti*. Leta 2005 so bili po paradi ponosa napadeni trije geji. Leta 2006 so akterje Akcije strpnosti napadli neznanci, jim grozili z noži in prevrnili stojnice, ki so jih člani mariborske nevladne organizacije Lingsium postavili na enem od trgov v Mariboru. Čeprav je bil napad prijavljen policiji, storilci nikoli niso bili odkriti. Do napadov je prišlo tudi dan pozneje - na Paradi ponosa v Ljubljani. Pet moških je fizično napadlo dva geja, ki sta morala poiskati pomoč zdravnika. Domnevno ista skupina je pozneje verbalno napadla skupino lezbijk (ena od njih je nosila majico »Lesbians wanted«). Leta 2008 sta bila takoj po Paradi napadena dva geja. Oba sta bila prepoznana zaradi uradne majice Parade ponosa, ki sta jo nosila. Napadalci so jima strgali majice s telesa in ob tem vpili: »Prekleti peder!«. Poiskati sta morala pomoč zdravnika. Ponoči so bili napadeni še trije geji. Na osnovi vsega tega lahko zaključimo, da se fizično nasilje nad geji in lezbijkami stopnjuje. Medijski odmevni primeri so predvsem tisti, ki se zgodijo ob organiziranih dogodkih, preostali pa ostajajo neprepoznani in skriti.

Zaradi že obstoječih podatkov o pojavnosti nasilja nad geji in lezbijkami v raziskavah iz leta 2001 in 2005 (Velikonja in Greif, 2001, Švab in Kuhar, 2005), v raziskavi »Življenje istospolno usmerjenih mladih«, ki smo jo izvedli skupaj z nevladno organizacijo Legebitra, nismo spraševali po splošni pojavnosti nasilja nad LGBT osebam, pač pa smo specifične starostne skupine mladih povprašali po njihovih izkušnjah z nasiljem v kontekstu šole, delovnega mesta in izvorne družine.

Kot smo že zapisali (glej poglavja *Izobraževanje* (podpoglavje *Nasilje v šoli*) in *Zaposlovanje* (podpoglavje *Nasilje na delovnem mestu*) ima vsaj eno izkušnjo homofobičnega nasilja (ne glede na obliko nasilja) v šoli oziroma na delovnem mestu 63% dijakov, skoraj 35% študentov in skoraj 34% zaposlenih in tistih, ki so trenutno brezposelni.

Izkušnje nasilja	Dijaki	Študenti	Zaposleni in brezposelni
Da	63,0	34,8	33,9
Ne	37,0	65,2	66,1

Tabela 16 - Izkušnje homofobičnega nasilja v šoli oziroma na delovnem mestu po statusnih skupinah, v odstotkih

Nasilje na javnem prostoru

Kot je pokazala raziskava o vsakdanjem življenju gejev in lezbijk v Sloveniji, je nasilja nad geji in lezbijkami v Sloveniji največ na javnem mestu (Švab, Kuhar 2005). Oblike nasilja so zelo različne.

*»Od najbolj banalnih do zelo strukturiranih. Najbolj banalno je zame zmerjanje na ulici ali pripombe, šepetanja in podobno. Ko opaziš te poglede: ne samo poglede začudenja, ampak velikokrat tudi poglede prezira. Ti pogledi so res najbolj banalna oblika. Velikokrat so bili tudi bolj aktivni. Kaj rečejo ali pa kaj zakričijo za tabo.«
(Mitja Blažič)*

Ena od sogovornic meni, da v primeru diskriminacije v javnem prostoru - tudi tu se najpogosteje izraža v obliki nasilja - obstaja razlika glede na spol. Medtem ko lezbijke v javnem prostoru doživljajo predvsem verbalno nasilje (zmerjanje, žalitve), so geji pogosteje izpostavljeni fizičnemu nasilju (a tudi verbalnemu).

*»Ko gre za nadlegovanje gejev, gre večinoma za fizično nasilje. Pri nadlegovanju lezbijk pa gre večinoma za zmerjanje in žaljivke. Večinoma je nasilje skoncentrirano na večje dogodke, npr. na Parado ponosa, ki je medijsko zelo oglaševana.«
(Jasna Magič)*

Kljub temu je verbalnega nasilja največ ne glede na spol. Simon Maljevac ocenjuje, da se z verbalnim nasiljem v javnem prostoru srečuje preko 50% gejev in lezbijk ali pa celo več, na sploh pa meni, da je javni prostor za geje in lezbijke pri nas vedno bolj nevarno mesto.

*»Javni prostor je na splošno zelo specifičen in problematičen. Istospolni pari so na primer šikanirani, če se sprehajajo po ulici in se držijo za roke. Ljudje se sprašujejo, zakaj morajo to javno razkazovati? Veliko ljudi si zato ne upa izkazovati svojih čustev na ulici. Ulica je zelo nevaren prostor. Zadnje čase so se zgodili tudi določeni napadi po Paradi ponosa in lansko leto decembra tudi pred klubom K4. Govorim o fizičnih napadih s strani neznancev, ki čakajo prav na geje ali pa lezbijke. Lansko leto se je zgodil tudi zaplet v Orto baru. Tako da postaja problematika javnih prostorov v Sloveniji vedno večja. Primerov nasilja, ki jih opazamo, je vedno več.«
(Simon Maljevac)*

Sogovorniki so v primeru nasilja na javnem prostoru omenjali, da beležijo več nasilnih napadov v času ali takoj po organizaciji kakšnih večjih GLBT dogodkov - kot je na primer Parada ponosa. Pri tem so omenjali več konkretnih primerov nasilja: (1) dogodek v Orto baru: dve lezbijki sta morali zapustiti prostor, ker sta se v baru poljubljali. Rečeno jima je bilo, da je ta bar »heteroseksualen«, (2) pretep skupine gejev po božični zabavi v K4, (3) nasilje po vsakoletnih Paradah ponosa, (4) podrtje stojnice v Mariboru v času akcije »Geji in lezbijke vam želijo lep dan«, (5) prepovedan vstop dveh gejev v Cafe Galerijo in podobno. Jasna Magič je omenila tudi grožnje, ki jih prejemaajo na društvo.

»Ravno danes smo prejeli grožnjo, ki smo jo posredovali policiji. Povezana je z napovedano Parado ponosa 2008. S takim nasiljem poskušajo preprečiti zbiranje, druženje na javnem mestu. Poznajo kraje, kjer se zbirajo homoseksualci (npr. Metelkova, K4). [...] Pogovarjala sem se s transseksualko Salome o njenih izkušnjah in je rekla, da se ji zdi, da je Slovenija vedno bolj homofobična. Rekla je, da ko je leta 1992 prišla v Slovenijo in ko se je začela pojavljati preoblečena v žensko, da se ni nihče obrnil za njo. Sedaj pa se obračajo za njo, ji govorijo, da je kurba, jo zmerjajo, žalijo.« (Jasna Magič)

Intervjuvanci so izpostavili tudi problem iskanja oz. sodnega preganjanja storilcev.

»Odziv policije je načeloma pozitiven. Je pa problematika v temu, da policija na žalost vse primere samo zabeleži, pri tem pa nujno ne zapiše, da je šlo za homofobičen napad. Problem je že pri sami definiciji homofobnega napada. Težko ga je opredeliti. Nekajkrat smo imeli občutek, da policija noče tega vedno zabeležiti kot homofobne napade, ker bi to pomenilo, da Slovenija ni tako strpna, kot bi jo vsi radi prikazali, ni tako super država.« (Simon Maljevac)

Podobno kot velja na splošno pri žrtvah nasilja, tudi geji in lezbijke pogosto primere nasilja ne prijavijo, veliko primerov ostane neprijavljenih in zamolčanih, saj jih je strah nadaljnje diskriminacije, predvsem pa javne izpostavljenosti, še posebej v primerih, ko sami niso razkriti.

»Med žrtvami je prisoten strah. Iz svojih izkušenj lahko povem, da velik odstotek žrtev primer sploh ne prijavi zaradi okolice. Problem je v tem, da če nekdo prijavi, da je šlo za homofobni napad, pomeni, da se mora pred starši in širšo družbo razkriti, če še ni razkrit. In to je potem dodatna problematika. Zaradi tega jih ogromno ne prijavi. Če pa napad prijavijo, ga ne prijavijo kot homofobnega.« (Simon Maljevac)

Kot rešitve so sogovorniki navajali predvsem tesnejše sodelovanje s policijo ter različne projekte ozaveščanja javnosti, ki pa prinašajo rezultate šele na dolgi rok.

Nasilje v družini orientacije

Posebna tema, pogosto skrita pred politikami države, je nasilje, ki ga LGBT osebe doživljajo v okviru izvornih družin oz. v družinah orientacije (t.j. v družini, v kateri odraščajo). Ker tovrstno nasilje spada v sfero intimnosti, pogosto prevladuje interpretacija, da družba in država ne moreta in smeta posegati v zasebnost posameznika. Vendar pa bi morala država promovirati in (finančno in drugače) podpirati programe, ki preprečujejo nasilje v družini zaradi spolne usmerjenosti in prispevati k družbenemu prepoznavanju nasilja v zasebnosti. Ti programi bi morali vsebovati tako programe, ki so namenjeni GLBT osebam in bi jim nudili podporo v procesu razkritja ter tudi programe za izobraževanja staršev, ki se ob razkritju otroka ravno tako znajdejo v klozetu in na razkritje pogosto reagirajo negativno in z nasiljem. Ob soočenju z razkritjem svojega otroka so namreč popolnoma prepuščeni samim sebi in v obupu poskušajo na različne načine - od psihičnega do fizičnega nasilja - spremeniti otrokovo spolno usmerjenost in vzpostaviti prejšnje stanje.

Nasilje kot posledica razkritja

Ekspertni intervjuji so pokazali, da se nasilje v družinah orientacije pojavlja predvsem ob razkritju posameznika - pri tem večinoma ne gre za fizično nasilje, pač pa psihično nasilje, ki se izraža na različne načine, na primer v molku, ignoriranju, v prepovedovanju in medikalizaciji tega vprašanja. Vse to v sebi skriva dva dodatna problema: (1) geji in lezbijke zaradi slabe reakcije doma začno izvajati nasilje nad samim seboj, (2) starši na razkritje odreagirajo s psihičnim nasiljem, ker o homoseksualnosti pogosto ničesar ne vedo in želijo na vse možne načine spremeniti otrokovo spolno usmerjenost. V Sloveniji obstaja pomanjkanje servisnih storitev za starše gejev in lezbijk.

Tako kot raziskava o vsakdanjem življenju gejev in lezbijk (Švab in Kuhar, 2005), tudi raziskava o življenju mladih LGBT oseb potrjuje, da obstaja razlika med razkritjem pred mamo in očetom; odstotek mam, ki vedo za otroko istospolno usmerjenost, je bistveno večji kot delež očetov. Skoraj 58% vprašanih gejev in lezbijk je potrdilo, da so se razkrili pred mamo, medtem ko jih je pred očetom razkritih skoraj 42%. Večina, ki je razkrita pred družinskimi člani, je poročala, da se je njihov odnos po razkritju izboljšal ali ostal isti, 20% vprašanih ima s svojimi starši zaradi razkritja slabši odnos, skoraj pri 3% vprašanih pa je razkritje botrovalo prekinitvi odnosa s starši. Pri tem gre za večje število gejev kot lezbijk, vendar razlike niso statistično značilne.

	Z družinskimi člani sem bolj povezan	Odnos je ostal enak	Z družinskimi člani se slabše razumem	Z družinskimi člani nimam več stikov zaradi razkritja
Gej	29,2	49,2	16,9	4,6
Lezbijka	29,2	34,8	25,0	2,1
Biseksualec	/	84,0	16,0	/
Queer	28,6	42,9	28,6	/
Skupaj (znotraj identitetnih skupin)	24,1	53,1	20,0	2,8

Tabela 17 - Sprememba odnosa po razkritju v družinskem krogu glede na identitetne skupine, v odstotkih

Sprememba odnosa, ki jo prikazujemo v zgornji tabeli, ni odraz stanja, ki nastane takoj po razkritju. Do pomiritve in konsolidacije odnosa s starši namreč pride po daljšem času - nekateri poročajo o večmesečnih, tudi večletnih stanjih bolj ali manj prisotnega nasilja (predvsem v obliki psihičnega nasilja) kot posledice razkritja.

Raziskava med mladimi je pokazala, da večina v družini ni izkusila fizičnega nasilja, pogosteje je prisotno verbalno nasilje, najpogosteje pa neverbalno nasilje. Tako je skoraj 35% vprašanih vsaj enkrat, lahko pa tudi večkrat ali pogosto doživelo psihično nasilje v družini. Skoraj 43% vprašanih je doma izkusilo neverbalno nasilje, povezano z njihovo spolno usmerjenostjo. 12% med njimi tovrstno nasilje doživlja pogosto. Skoraj 5% respondentk in respondentov je doživelo fizično nasilje. Pri tem ne obstajajo statistično značilne razlike glede na spol oziroma seksualno identiteto niti glede na starost.

	Verbalno nasilje	Neverbalno nasilje	Fizično nasilje
Da, pogosto	7,9	11,7	1,4
Da, enkrat ali nekajkrat	27,6	31,8	3,3
Nikoli	64,5	56,5	95,3

Tabela 18 - Izkušnje različnih oblik nasilja v družini po pogostosti, v odstotkih

Tudi ekspertni intervjuji so pokazali, da je fizičnega nasilja relativno malo. Sogovornica na Legebitri omenja en primer tovrstne reakcije staršev, s katerim so se na društvu ukvarjali.

»Poznam primer, ki smo ga v našem društvu obravnavali. Gre za primer mladoletnega fanta, ki se je šolski psihologinji zaupal, da je gej. Ta psihologinja je reagirala napačno in je to povedala staršem. In ko je fant prišel domov, ga je doma čakal oče z nožem in fanta na koncu vrgel iz stanovanja. Ta fant se je potem obrnil

na nas. Primer smo potem reševali s pomočjo kriznega centra, saj so za mladoletne pristojni oni.» (Jasna Magič)

Kot ugotavljata Švab in Kuhar (2005, 74) straši v začetnih fazah sprejemanja otrokove istospolne usmerjenosti še vedno poskušajo s psihičnim in drugačnim nasiljem spremeniti otrokovo spolno usmerjenost, razumejo jo zgolj kot »fazo«, ki jo skušajo na različne načine (s čustvenim izsiljevanjem, z grožnjami, fizičnim obračunavanjem, prekinitvijo komunikacije in podobno) čimprej zaključiti ali pa v zvezi s tem postavljajo različne zahteve. Čez čas se prvi odzivi praviloma preobrnejo v pomiritev, ki pa še ne pomeni sprejemanja. Starši informacijo o otrokovi istospolni usmerjenosti potisnejo na stran, vzamejo jo na znanje, a se o njej pogosto ne pogovarjajo.

Čeprav je omenjena raziskava pokazala, da je za mlajšo generacijo značilno, da se s svojimi starši več pogovarjajo o homoseksualnosti in da se tudi prej razkrijejo, naša raziskava o življenju istospolno usmerjenih mladih še vedno kaže na relativno visoke deleže ne-govora o homoseksualnosti v kontekstu družine. Skoraj 68% vprašanih se pred svojim razkritjem s starši ni nikoli ali pa zelo redko sproščeno pogovarjala o istospolni usmerjenosti. Ta dežel še po razkritju zmanjša - a še vedno je med respondenti in respondentkami skoraj 56% tistih, ki se s svojimi starši o istospolni usmerjenosti ne pogovarjajo oziroma se pogovarjajo redko. Tudi tu ne beležimo nobenih statistično značilnih razlik po spolu oziroma identiteti ali starosti.

	Vedno ali večinoma	Včasih	Redko ali nikoli
Pred razkritjem	19,9	12,6	67,5
Po razkritju	30,3	13,8	55,9

Tabela 19 - Sproščen pogovor o istospolni usmerjenosti glede na razkritje, v odstotkih

Raziskava je pokazala, da tisti, ki se pred razkritjem niso uspeli sproščeno pogovarjati o istospolni usmerjenosti s svojimi starši, tega v večini primerov ne uspejo tudi po razkritju. Med respondenti je bilo 72% tistih, ki se niti pred razkritjem niti po razkritju s svojim starši niso nikoli ali zelo redko pogovarjali o istospolni usmerjenosti. Hkrati je bilo med tistimi, ki se pred razkritjem s svojimi starši niso sproščeno pogovarjali o istospolni usmerjenosti, 15% takih, ki so poročali, da se po razkritju s starši vedno ali večinoma o istospolni usmerjenosti pogovarjajo povsem sproščeno.

Respondentke in respondente smo vprašali tudi, zakaj niso razkriti pred kakšnim od družinskih članov. Pri tem nismo ločevali med posameznimi družinskimi člani. Podatek, da skoraj 63% vprašanih meni, da je tovrstno razkritje nesmiselno, je potrebno interpretirati prav v tem kontekstu; respondenti so najverjetneje ocenili razkritje kot nesmiselno pred nekaterimi družinskimi člani, s katerimi nimajo tesnejših stikov. To nenazadnje potrjuje tudi izračun, pri katerem smo upoštevali zgolj tiste, ki so se že razkrili tako pred mamo kot pred očetom. 74% teh je namreč zatrdilo, da se pred drugimi družinskimi člani niso razkriti, ker se jim to zdi nesmiselno. Podobno pokaže tudi obraten izračun: če

upoštevamo zgolj tiste, ki se še niso razkrili pred mamo in očetom, potem 59% teh reče, da se niso razkrili zaradi strahu, medtem ko se skoraj 40% vprašanih tovrstno razkritje zdi nesmiselno. Navkljub vsem statističnim testom tega podatka, lahko rečemo, da je delež tistih, ki se jim razkritje pred družinskimi člani zdi nesmiselno, relativno visok (in posledično zaskrbljujoč).

	Strah	Razkritje je nesmiselno	Ne vem, kako se razkriti
od 15 do 18	68,8	31,3	37,3
od 19 do 22	46,7	64,4	20,0
od 23 do 26	44,1	61,9	20,6
od 27 do 30	44,0	48,0	20,0
Skupaj (povprečje)	50,4	52,6	24,8

Tabela 20 - Razlogi za nerazkritje pred družinskimi člani (možnih več odgovorov) po starostnih skupinah, v odstotkih

Na tem mestu je pomembno izpostaviti še položaj staršev, ko se soočijo z otrokovim razkritjem. Eve Sedgwick Kosofsky (1993) razkritje imenuje »okužba«, ki potisne starše v klozet prav tiste homofobične družbe, s katero se spopada otrok, in z istimi heteronormativnimi pričakovanji širše in daljne okolice se zdaj spopadajo tudi oni. Ob predpostavki, da starši pred razkritjem niso razmišljali o homoseksualnosti ter da so do njih prihajale predvsem stigmatizirane informacije, se zdi potrebno vzpostaviti infrastrukturo, ki bi v takšnih primerih staršem nudila strokovno pomoč, informacije in podobno. Nenazadnje je nekaj več kot 52% vprašanih izrazila nezadovoljstvo s poučenostjo njihovih staršev o homoseksualnosti. Le 16% LGBT oseb je bilo zadovoljnih z informacijami, ki so jih njihovi starši imeli o homoseksualnosti.

Psihično nasilje v družini orientacije

Psihično nasilje se pojavlja pogosteje, še posebej pa verbalno. Sogovorniki v ekspertnih intervjujih so omenjali, da v svojem delu v društvu pogosto naletijo na geje in lezbijke, katerih starši niso sprejeli njihovega razkritja in so naj odreagirali z različnimi oblikami psihičnega nasilja. To vključuje:

- a. Izsiljevanje, grožnje, prepovedi

Starši ob razkritju ali pa tudi kasneje izrabljajo svojo starševsko avtoriteto in s postavljanjem različnih pogojev, prepovedi želijo vplivati na življenje otroka.

»Starši recimo prepovedo otrokom izhode, prepovedo jim gledanje televizije, ne smejo se družiti s sebi podobnimi.« (Jasna Magič)

Prepovedi se pogosto nanašajo tudi na partnerja oz. partnerko, npr. starši ne dovolijo da bi otrok pripeljal domov svojega partnerja/partnerko, zavračajo stike s partnerjem/partnerko.

b. Ignoriranje

»Otrok torej pove, da je gej, reakcija staršev pa je 'to nas ne zadeva, o tem bomo molčali, ti si se tako odločil, to je tvoje breme in mi ga ne bomo nosili'. Moramo se zavedati, da mi te kože doma ne moremo sleči, ne moremo biti doma nekaj drugega.« (Jasna Magič)

c. Zasmehovanje, zmerjanje ipd.

d. Medikalizacija

»Starši otroke vodijo k psihologom, psihiatrom. Pogosto pokličejo celo nas in nas vprašajo, če poznamo kakšnega dobrega psihiatra. Mi jim seveda povemo, da otroka ni treba nikamor peljati, ker to pač ni bolezen. Priporočimo jim različna čtiva in prosimo, da nas še pokličejo in se posvetujejo z nami. (...) Starše želimo predvsem izobraževati, jim povedati, da niso edini, da s tem ni nič narobe, da so se njihova pričakovanja sicer sesula, ampak ta pričakovanja so bila nerealna. Pričakovanja staršev se lahko porušijo tudi, če imajo heteroseksualnega otroka.« (Jasna Magič)

Simon Maljevac je izpostavil, da so same izkušnje gejev in lezbijk na razkritje pred starši zelo raznolike. Kot kažejo tudi raziskave (Švab, Kuhar, 2005), so reakcije na razkritje večinoma negativne, vendar se odnosi čez čas umirijo. Kot je izpostavil Simon Maljevac, je ob razkritju dobro, da so na voljo podporni sistemi, da se lahko geji in lezbijke v teh situacijah pogovarjajo z vrstniki oz. dobijo podporo. Ravno delovanje nevladnih organizacij je tu ključno.

Posledice nasilja v družini orientacije

Negativne reakcije - fizično in psihično nasilje - v okviru družine ne ostaja brez posledic. Sogovorniki so omenjali, da geji in lezbijke zaradi pritiska, ki ga nad njimi izvaja ožja družina in nenazadnje tudi družba kot taka pogosto začno izvajati nasilje sami nad seboj v želji, da bi zahtevam družine in okolice ustregli oziroma da bi odpravili spolno usmerjenost, ki jim povzroča težave. To rezultira v različnih oblikah poškodovanja samega sebe.

»Potem posledično pride do nasilja druge vrste: gre za nasilje nad samim sabo. V to spada npr. rezanje rok, poskusi samomora itn. Gre za nasilje, ki je sicer posebno, vendar pogosto povzročeno s strani družine.« (Jasna Magič)

Preprečevanje nasilja v družinskem krogu – izobraževanje staršev

Starši so resda povzročitelji fizičnega in verbalnega nasilja nad svojimi istospolno usmerjenimi otroci, a so hkrati tudi žrtve družbene stereotipizacije, nevidnosti ter tabuizacije homoseksualnosti. Razkritje o homoseksualnih nagnjenjih je težko tudi za starše, saj je homoseksualnost še vedno stigmatizirana, sami pa ob razkritju padejo v t.i. družinski klozet, ko se o istospolni usmerjenosti ne govori v družinskem krogu, hkrati pa se ta informacija kot družinska skrivnost zadrži znotraj družine.

»Ravno tako se morajo starši razkriti pred vsemi svojimi prijatelji, da imajo sina, hčerko, ki je gej, lezbijka, biseksualec ali pa transeksualec«. (Simon Maljevac)

Problem je tudi slaba informiranost staršev, ki je posledica tabujev glede homoseksualnosti:

»Največji problem pri nas je zagotovo pomanjkanje informacij, na primer v šolah. Starši so na primer v šolah dobili zelo malo informacij o istospolni usmerjenosti. Pravih informacij – kaj je istospolna usmerjenost, kaj je biti gej, kaj lezbijka – je zelo malo tudi v medijih. Če se to na primer že pojavi, se velikokrat pojavi senzacionalistično ali se vidi samo parado ponosa, vidi se samo fante, okitene v perju. Starši imajo velikokrat napačne predstave o tem, kaj je homoseksualnost in kaj je istospolna usmerjenost. V tujini poznajo dobro prakso združenj staršev gejev in lezbijk, ki imajo med sabo ravno tako pogovorne skupine in se ravno tako pogovarjajo o težavah. Verjamem, da je to za starše velik šok, ker si o življenju otroka verjetno ustvarijo tako sliko, ki po navadi vključuje poroko, otroke, vse to. Zelo heteronormativni pogled, kako naj bi potekalo življenje. In potem se jim to v trenutku sesuje. Ne vedo, kako odreagirati«. (Simon Maljevac)

Pravzaprav za starše skorajda ne obstajajo servisi ali samopomočne iniciative. Čeprav gejevski in lezbični društva nudijo pomoč, informacije, svetovanje in podobno tudi staršem²⁷, le ti tovrstno pomoč redko koristijo, o njej niso informirani ali je celo ne želijo, saj je njihova edina želja odprava homoseksualnosti pri svojem otroku. Zaradi stigmatizacije pa lahko pride do blokade razpravljanja o tem na strani mladostnika, ki se spopada s stigmo lastne homoseksualnosti.

»Ugotovili smo, da si straši želijo še bolj pogovarjati z otrokom. A mladostniki se velikokrat izolirajo. Takrat odreagirajo predvsem mame, vejo da nekaj ni v redu. Imela sem primere, ko so mame klicale in rekle: 'Mislim, da je moj otrok gej.' Pa sem jih uprašala, zakaj tako mislijo. In so rekle: 'Ker se samo s puncami družijo, ker se tako oblačijo, ker se nič z mano ne pogovarja, pa ker nima nobene punce.' To je zanimiv obrat v razmišljanju staršev. Da sledijo nekim čudnim formam oz. trendom, ki se pojavljajo v medijih, ki pišejo o tem, kaj pomeni biti gej. Potem so pa te mame

²⁷ Programi Legebitre ter DIH-a (skupina za starše).

rekle: 'Kaj pa naj zdaj naredim? Ali naj se pogovorim z njim? Ali naj ga pustim na miru?' To že predstavlja en premik. Tega včasih ni bilo. Ko sem se jaz s tem začela ukvarjati leta 1998, mame niso klicale in rekle: 'Jaz mislim, da je moj otrok gej.' Takrat so klicale in rekle: 'Moj otrok je gej. Kaj naj zdaj naredim?' Najbolj pomembno je torej izobraževanje in spoznavanje staršev med sabo.« (Jasna Magič)

Diskriminacija istospolno usmerjenih bi se še lahko zmanjšala, če bi lahko sledili primerom reševanja psihosocialnih stisk istospolno usmerjenih iz tujine. V Sloveniji je zaenkrat praksa, da skupine za samopomoč za starše vodijo aktivisti, v tujini pa jih vodijo starši, ki imajo istospolno usmerjene otroke. Tovrstna samopomoč in izmenjava izkušenj ima boljše efekte, saj se pogovarjajo starši z istimi izkušnjami.

»Ti straši, ki v tujini ozaveščajo druge starše, želijo drugim dopovedati, da je z njihovim otrokom vse v redu. To ima res velik efekt. Mi smo recimo imeli tudi skupino za starše. Straši se na začetku želijo samo pogovarjati. Vendar pa tisti starši, ki odreagirajo zelo nasilno, sploh ne bodo zainteresirani za kakršnekoli preventivne ukrepe. Oče fanta, ki ga je doma čakal z nožem, sploh ni hotel priti na pogovor. Tukaj nimaš kaj. Vse kar lahko narediš, je, da se ukvarjaš z otrokom.« (Jasna Magič)

Nasilje v prijateljskem krogu

Raziskava je potrdila ugotovitve drugih raziskav (npr. Švab in Kuhar, 2005), da so prijateljske mreže tisti prostor, kjer se geji in lezbijke počutijo najvarnejše in zato tudi najprej naredijo razkritje. 83% vprašanih v naši raziskavi je tako prvo razkritje naredilo prav pred prijatelji, medtem ko je 84% vprašanih razkritih pred večino ali vsaj nekaterimi prijatelji. Skoraj 88% vprašanih je poročalo, da razkritje na njihovo prijateljstvo ni vplivalo negativno - ostalo je enako ali se celo izboljšalo. Le slaba 2% vprašanih je zatrnilo, da se po razkritju s prijatelji slabše razumejo ali so stike zaradi tega celo prekinili.

Navkljub vsem tem rezultatom pa je raziskava zabeležila določeno stopnjo nasilja, ki so ga LGBT osebe doživele v svojem prijateljskem krogu. Ta je - pričakovano - nižji od stopenj nasilja v družini, šoli ali na delovnem mestu. 21% vprašanih je doživelo verbalno nasilje, skoraj 27% neverbalno nasilje, fizično nasilje pa skoraj 2% vprašanih (4 osebe).

	Verbalno nasilje	Neverbalno nasilje	Fizično nasilje
Da, pogosto	1,4	3,8	/
Da, enkrat ali nekajkrat	19,9	23,0	1,9
Nikoli	78,7	73,2	98,1

Tabela 19 - Izkušnje različnih oblik nasilja v prijateljskem krogu po pogostosti, v odstotkih

Med posameznimi starostnimi skupinami in glede na spol oziroma identiteto ni statistično značilnih razlik. Edina razlika - ki je v statističnem smislu ne moremo označiti kot značilno - se kaže pri izkušnjah fizičnega nasilja: 4 geji (1,9%) so poročali, da so s strani prijateljev že izkusili fizično nasilje. Nobena druga identitetna skupina ni poročala o izkušnjah fizičnega nasilja v kontekstu prijateljskega kroga.

Pojavnost nasilja

Rezultati raziskave kažejo, da se mlade LGBT osebe do svojega tridesetega rojstnega dneva srečujejo z nasiljem tako v prijateljskem krogu, kot v družini, šoli in na delovnem mestu. Pri tem obstaja statistično značilna razlika: več dijakov kot študentov poroča o izkušnjah verbalnega nasilja v šoli. Razlike med tema dvema skupinama pri neverbalnem in fizičnem nasilju niso statistično značilne. V vseh omenjenih kontekstih ne obstajajo statistično značilne razlike glede na spol oziroma seksualno identiteto posameznika.

	Verbalno nasilje				Neverbalno nasilje				Fizično nasilje				Skupaj povprečje
	Prijatelji	Družina	Šola	Delo	Prijatelji	Družina	Šola	Delo	Prijatelji	Družina	Šola	Delo	
Da, pogosto	1,4	7,9	5,7	1,7	3,8	11,7	5,7	8,6	/	1,4	0,6	/	4,9
Da, enkrat ali nekajkrat	19,9	27,6	23,4	13,6	23,0	31,8	27,8	24,1	1,9	3,3	3,2	1,7	16,8
Nikoli	78,7	64,5	70,9	84,7	73,2	56,5	66,5	67,2	98,1	95,3	96,2	98,3	79,2

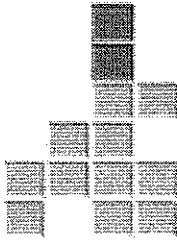
Tabela 20 - Pojavnost različnih oblik nasilja glede na pogostost v različnih kontekstih, v odstotkih

Na osnovi statistične analize pojavnosti različnih oblik nasilja lahko ugotovimo, da v povprečju skoraj 5% vprašanih pogosto doživlja nasilje, skoraj 17% je med prijatelji, v družini, šoli ali na delovnem mestu nasilje doživelo enkrat ali nekajkrat, večina, nekaj več kot 79% vprašanih, pa nima izkušnje nasilja v omenjenih kontekstih. Pri tem je potrebno opozoriti, da v anketi nismo spraševali po pojavnosti nasilja na javnem mestu s strani neznancev - to je namreč po podatkih drugih razpoložljivih raziskav (Velikonja in Greif, 2001 in Švab in Kuhar, 2005) najpogostejša oblika nasilja, ki jo doživljajo geji in lezbijke. V štirih analiziranih kontekstih v naši raziskavi družina pri vseh pojavnih oblikah nasilja izstopa kot družbeni kontekst, kjer geji in lezbijke najpogosteje in največkrat doživljajo nasilje. Če družino torej primerjamo s prijateljskimi mrežami, šolskim sistemom in trgov delovne sile, je ta družbena institucija najmanj prijazna gejem in lezbijka.

Sogovorniki iz nevladnih organizacij so omenjali, da pogosto nimajo dostopa do preprečevanja diskriminacije. Za opredelitev diskriminacije morata namreč biti izpolnjena dva pogoja. Najprej se mora posameznik v neki konkretni situaciji prepoznati kot žrtev diskriminacije. Drugi pogoj za opredelitev diskriminacije kot take pa je, da diskriminirani posameznik po prepoznanju diskriminacije to dejanje tudi izrazi kot diskriminacijo.

»Če nekdo samo doživlja diskriminacijo in o njej ne govori, jo drugi pravzaprav težko v njegovem imenu naslavljajo in problematizirajo. In to je na nek način problem celega gibanja ali pa celega razvoja skupnosti na tem področju. Tudi problem aktivizma, ki poskuša izobraževati posameznike v tem smislu, da je nujno, da razmere v katerih živijo, prepoznajo kot sistematično kršenje človekovih pravic. Če nekoga pretepajo v šoli, ker je gej ali pa doma, je pač zadeva jasna. To je krivica, to je problem. Kaj zdaj narediti? Kaj sploh lahko nekdo drug naredi v taki situaciji. In na nek način potem ugotoviš, da zares lahko zelo malo uplivaš na to, kako drugi rešujejo te svoje življenjske okoliščine. [...] Veliko ljudi se namreč sploh ne zaveda, da je tisto, kar se jim dogaja, diskriminacija. Ker se mogoče nahajajo v homofobičnem okolju, v katerem je logično, da si žrtev fizičnega in verbalnega nasilja, če odstopaš od ideje kako naj bi npr. izgledal ali pa kako bi se obnašal. V času delovanja v društvu sem dostikrat srečal ljudi, ki se jim zdi logično, da bodo na nek način žrtev fizičnega nasilja, če bodo v svojem okolju izpovedali svojo usmerjenost ali pa čustva do neke osebe. Zato niti ne pomislijo, da to, kar se jim dogaja, da je narobe.« (Miha Lobnik)

Na Društvu Legebitra so z novembrom 2007 začeli izvajati program *Povej naprej!*, s katerim želijo beležiti vse primere homofobičnega nasilja. Problem, na katerega so nas opozorili sogovorniki, je namreč v tem, da žrtve homofobičnega nasilja v javnem prostoru tega nasilja pogosto ne prijavijo, ker se bojijo nadaljnje stigmatizacije in se ne želijo izpostavljati.

Razlike med spoloma in po starosti

Razlik po spolu je v oblikah diskriminacije med geji in lezbijkami relativno malo. Raziskave, vključno s pričujočo, kažejo na to, da so geji in lezbijke v vseh sferah družbenega in političnega življenja diskriminirani zaradi spolne usmerjenosti. Razlike po spolu se kažejo predvsem po oblikah nasilja, ki so jim geji in lezbijke izpostavljeni: geji so pogosteje žrtve fizičnega nasilja kot lezbijke, medtem ko lezbijke pogosteje doživljajo (in prepoznajo) verbalno nasilje. Razlike po spolu se kažejo tudi na področju zdravja. Čeprav so diskriminaciji v zdravstvenih ustanovah izpostavljeni tako geji kot lezbijke, se razlike kažejo v tem, da so lezbijke lahko diskriminirane s strani ginekologov (v povezavi z njihovim reproduktivnim zdravjem), medtem ko so na primer geji eksplicitno diskriminirani pri darovanju krvi. V slednjem primeru namreč Rdeči križ moške, ki imajo spolne odnose z moškimi (SMS), šteje v rizično skupino za prenos bolezni in jim zato ne dovoli darovati krvi ne glede na to, da vso darovano kri pred uporabo testirajo.

Edina razlika glede na starost, ki jo je pokazala naša raziskava, je vezana na pojavnost nasilja v srednjih šolah v primerjavi s fakultetami. Mlajši - torej dijaki in dijakinje - zaradi svoje spolne usmerjenosti pogosteje doživljajo nasilje kot študentke in študenti. Razlika se kaže predvsem pri izkušnjah verbalnega nasilja, saj več dijakov kot študentov poroča o izkušnjah verbalnega nasilja v šoli - in ta razlika je statistično značilna.

Druga specifična področja

Istospolne družine

Diskriminacija istospolnih družin in s tem povezanih vprašanj se dogaja primarno zaradi odsotnosti zakonskega reguliranja in prepoznanja tovrstnih družin. Sogovorniki v ekspertnih intervjujih so omenjali naslednje težave: dodeljevanje starševskih pravic, možnost umetne oploditve in posvojitve otrok. Problemi so lahko tudi neformalne narave, npr. nesprejemanje istospolne družine znotraj sorodniške mreže:

*»...imamo ženski par, ki ima skupaj otroka, starši ene od teh dveh pa se do njiju vedejo zelo grdo in diskriminatorno: od žaljivk 'to ni tvoj otrok' do nepriznavanja te družinske celice, nepriznavanje, da gre za njunega otroka.... V bistvu ne obravnavajo te celice kot družino, ampak kot nekakšen hibrid. ... Posmehovanje, zmerjanje, nepriznavanje, odklanjanje socialnih stikov. Psihično nasilje, v bistvu.«
(Mitja Blažič)*

Tudi tuje raziskave ugotavljajo, da je prav širša sorodniška mreža lahko tista, kjer se otrok iz istospolne družine prvič sreča z različnimi oblikami diskriminacije, kot je na primer nesprejemanje ene/ga od partnerjev/partnerk (Golombok, 2000:58).

Kot bistven problem istospolnih družin se kaže tudi dejstvo, da so socialno in politično povsem nevidne. Enostarševske družine tudi za raziskovalce predstavljajo eno najbolj težko dostopnih populacij:

»Istospolne družine so v Sloveniji zelo nevidne. Možnosti je zelo malo, sploh za gejevske pare. [...] Zakonsko to področje sploh ni urejeno. Velikokrat se teh družin sploh ne prizna in se s to problematiko sploh ne ukvarja ne na ravni zakona ne na ravni različnih programov. Obstaja internetni forum, na kateremu so tourstne družine. Problem je pa res, da trenutna vlada nima ne posluha niti se noče posvetiti tej temi.« (Simon Maljevac)

Dodeljevanje starševskih pravic

V Sloveniji niso urejena razmerja do otrok v istospolnih družinah; legalno je oče ali mati otroka lahko le eden od obeh istospolnih partnerjev, medtem ko drugi ne more posvojiti tega otroka. Drugi sklop težav je vezan na tiste posameznike in posameznice, ki iz heteroseksualnega razmerja, v katerem imajo otroka s svojo partnerko ali partnerjem, izstopijo zaradi razkritja istospolne usmerjenosti. Bivši partner ali partnerka zaradi tega lahko oteži ali celo poskuša preprečiti stike drugega starša z otrokom. Na Legebitri so se že srečali s tovrstnim primerom, o njem sta nam govorila oba njena sogovornika:

»Lani septembra, torej pol leta nazaj, smo prejeli klic enega zelo razburjenega očeta, ki je bil poročen in imel dva otroka, nakar je čez nekaj let ugotovil, da je gej ali pa se je takrat pač opogumil in to priznal. Ko je ženi povedal, da se želi ločiti in živeti z moškim, ga je žena dobesedno postavila pred vrata, zamenjala ključavnico. Otroka je obrnila proti njemu in za vrat mu je poslala policijo. Šla je na Center za socialno delo in zahtevala, da se mu prepovejo stiki z otrokoma. On je poklical k nam in zahteval pravno pomoč, ker ni več vedel, kaj lahko naredi. Žena je policiji rekla, da je otroke nadlegoval, da je pedofil. [...] So pa seveda tudi drugi primeri. Poznam nekoga, ki je v zakonu spoznal, da je gej. Žena je sicer nekaj časa potrebovala, da je prišla k sebi, ampak sedaj je otrok pol leta pri enem in pol leta pri drugemu. On živi s partnerjem in sploh ni problema.« (Jasna Magič)

Postopki umetne reproduktivne tehnologije oz. umetna oploditev

Možnost umetne oploditve za lezbične pare in posameznice je gotovo še eno področje, kjer prihaja do diskriminacije na osnovi spolne usmerjenosti. V Sloveniji so postopki umetnih reproduktivnih tehnologij dostopni le za (heteroseksualne) pare, torej tudi posameznica (ne glede na spolno usmerjenosti do teh postopkov ni upravičena).

Sogovorniki in sogovornice so sicer omenjali, da tovrstna možnost obstaja v tujini - in da se posameznice tega poslužujejo, problem pa je v tem, da ta rešitev ne odpravlja diskriminacije v domačem pravnem sistemu.

»Mogoče je lezbičnim parom na tem področju še vedno lažje. Kar se tiče umetne oploditve, je večinoma opravljena v tujini. Potem je seveda vprašanje, kako to urediti zakonsko. Tukaj je odvisno od tega, kako se vsak sam znajde. Odvisno je od primera do primera. Na žalost ni tako, kot imajo zdaj v Veliki Britaniji, da se lahko zapiše oba starša ...V lezbične odnosu, recimo, če biološka mati rodi, lahko zapiše drugo mati kar kot biološkega starša. Na žalost to pri nas ne gre tako. Zakonsko to področje sploh ni urejeno.« (Simon Maljevac)

Posvojitev otrok

Podobno kot umetna oploditev, tudi posvojitev otrok s strani gejevskega ali lezbičnega para v Sloveniji ni možna. Hkrati otroci, ki že živijo v istospolnih družinah, niso pravno zaščiteni. S tega vidika je diskriminacija najbolj očitna za samega otroka. Vse to je povezano tudi z diskriminatornim *Zakonom o registraciji istospolne partnerske skupnosti*, ki razmerij do otrok ne opredeljuje, hkrati pa ne podeljuje tudi statusa svojca.

»Zakon je poznan. Dejstvo je, da z zakonom ni urejeno področje starševstva; kadar so osebe v istospolnih partnerskih skupnostih, ne morejo urediti že obstoječih starševskih razmerij, to pomeni do otrok, ki jih imajo iz prejšnjih heteroseksualnih zakonov. In nimajo nobene možnosti posvojitve. To je nekaj, kar je po mojem diskriminacija. Ne govorim samo načelno, ampak govorim o tistih istospolnih parih, ki živijo v skupnosti in z njimi živijo njihovi otroci iz prejšnjih zakonov.« (Miha Lobnik)

»Slišala sem recimo, da dve mami ne moreta iti po otroka v vrtcu, kajti le ena je biološka mama, je otrokov skrbnik, ki lahko dvigne otroka. Ali pa bolnice ... Kdo bo otroka nesel v bolnico? Ker kljub temu, da sem jaz s tabo registrirana, nimam statusa svojca. In to je problem tega zakona. Ker nimam statusa svojca, ne morem otroka peljati v bolnico, ker nisem njegov starš. Ta diskriminacija se dotika tako staršev kot otrok. Otrok je še najmanj zaščiten v tem zakonu, kar je še najslabše.« (Jasna Magič)

Otroci istospolno usmerjenih staršev

Primeri diskriminacije istospolnih družin vključujejo tudi primere diskriminacije otrok v določenih socialnih okoljih, npr. v šoli. Mitja Blažič je omenil naslednji primer:

»Imeli smo primer očeta, ki je imel otroka iz prejšnje zveze. Ker je bil tudi medijsko izpostavljen, je imel otrok v šoli probleme. Zaradi tega sta morala zamenjati šolo.«

Teh primerov predstavniki nevladnih organizacij ne poznajo veliko, vendar menijo:

»Jaz mislim, da se take stvari pač enostavno prikrije.« (Jasna Magič)

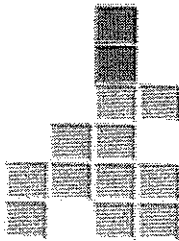
Pravna ureditev partnerskega razmerja

Različne oblike diskriminacije se pojavljajo tudi glede urejanja statusa istospolne partnerske zveze. Intervjuvanci so izpostavili več primerov, ki izhajajo iz pomanjkljivosti sedaj veljavnega *Zakona o registraciji istospolnih skupnosti* (ZRIPS), ki posledično rezultira v ustvarjanju različnih oblik diskriminacije istospolnih parov v primerjavi s heteroseksualnimi. Mitja Blažič (DIH) je izpostavil več primerov omejitev oz. težav, s katerimi se srečujejo na primer etnično mešana istospolna partnerstva.

»Kar zadeva družinski kontekst, so tudi problemi z registracijo istospolnih partnerskih zvez, če je drugi partner iz tujine. Poznam primer ruskega para – ena je Slovenka, druga Rusinja. Imeli sta težave s pridobivanjem vize, da bi se prišli registrirati. Vizo sta namreč lahko dobili le za 14 dni, na registracijo pa moraš od oddaje vloge čakati en mesec. Torej bi se morala vrniti v Moskvo in potem priti nazaj. Niso jima hoteli podaljšati vize za tri mesece ali šest mesecev, ker registraciji niso šteli za posebno okoliščino. Poroka heteroseksualnega para bi pa bila tak primer. Potem smo imeli primer kanadskih deklet oziroma ena od njiju je iz Kanade. Imeli sta težave s pridobivanjem dovoljenja za bivanje oziroma dovoljenja za delo. Na osnovi tega zakona o registraciji nista mogli uveljavljati dovoljenja za delo ali bivanje ... Registracija tega ne predvideva. Zdaj imamo primer enega nemškega para, spet mešanega, ki ima ravno tako težave. Tukaj je v igri tudi posvojitev. Kar nekaj teh parov se je pri nas obrnilo, ker imamo neformalni pravni team, ki deluje kot pomoč pri takih vprašanjih.« (Mitja Blažič)

Vprašanje statusa in pravic istospolnih partnerstev je, kot je povedal Simon Maljevac (Legebitra), vedno bolj pereč problem tudi na ravni EU. Navaja primer prenosa pravic iz države v državo:

»Poznam primer dveh Nizozemcev, ki sta se preselila v Slovenijo in sta tam poročena, tu pa nimata teh pravic, ampak jima pripadajo samo pravice, ki so zapisane v ZRIPSu. Isti oziroma še večji problem je glede otrok. V Belgiji, Angliji in na Nizozemskem, v Španiji je možno posvajati otroke, ampak pravice se zopet ne prenesejo, če se nekdo preseli sem ali pa v katerokoli državo. To je dokaj velik problem tudi znotraj EU, pri nas pa sploh še ni zakonsko urejeno. Na žalost se pri nas še vedno govori samo o dvostarševski ali enostarševski družini in to je vse, kar obstaja. To je dokaj neviden problem, neraziskan in temu se bo potrebno še zelo posvetiti.«

Priporočila za oblikovanje politik

Na podlagi lastnih in drugih dosegljivih empiričnih podatkov predlagamo naslednje ukrepe za antidiskriminacijsko politiko:

1. Priprava splošnega dokumenta, ki bi bil podlaga za sistemsko politiko (resolucija ali nacionalni program ter akcijski program). Dokument bi moral uskladiti dejavnosti vseh resornih ministrstev in drugih pristojnih institucij na področju pravnega varstva in promocije integracije homoseksualnosti v družbi;

2. Celostno sprejetje antidiskriminacijske zakonodaje;

3. Posamezni ukrepi:

3.1. Odprava homofobije in negativnega odnosa do homoseksualnosti v splošni populaciji

- promocija destigmatizacije homoseksualnosti (financiranje projektov, ki izobražujejo, informirajo in spodbujajo k strpnosti in zmanjšujejo homofobijo), promocija strpnosti, raznolikosti v množičnih medijih ipd.

3.2. Šola, izobraževalni proces

- homoseksualnost kot tema znotraj kurikulumu; homoseksualnost bi morala biti predmet obravnave pri različnih predmetih (na primer književnosti, umetnosti, sociologiji, filozofiji, tujih jezikih, psihologiji in podobnem); v kurikulumu bi bilo potrebno poskrbeti za to, da heteroseksualnost ne bi bila prikazana oziroma favorizirana kot edina seksualna identiteta, ampak poskrbeti za ozaveščenost, da na tem področju obstaja določena raznovrstnost;
- dostopnost relevantnih informacij o seksualnosti v šolskih knjižnicah;
- vzpostavitev šole kot varnega prostora (tudi) za geje in lezbijke (različne akcije, projekti s sporočilom, da homofobija in druge oblike nestrpnosti v tej šoli niso zaželeni);
- destigmatizacija homoseksualnosti v okviru vzgojno-izobraževalnega procesa (vzgoja za nenasilje in sprejemanje raznolikosti med ljudmi, med drugim

- tudi istospolne usmerjenosti);
- izobraževanje in informiranje učiteljev in drugih pedagoških ter svetovalnih delavcev.
- izobraževanje in informiranje staršev v šolah (na primer v okviru Šole za starše). Namen tega je: senzibiliziranje staršev, da obstajajo različne seksualne identitete in da heteroseksualna identiteta ni edina obstoječa. Starši s temi heteronormativnimi predpostavkami namreč mladostnikom, katerih seksualna identiteta ni heteroseksualna, onemogočajo diskusijo o lastni spolnosti in s tem povzročajo frustracije.

3.3. Delovno mesto, zaposlitev

- vzpostavitev delovnega prostora kot varnega (tudi) za geje in lezbijke (različne akcije, projekti, ki sporočajo, da homofobija in druge oblike nestrpnosti v tej delovni organizaciji niso zaželeni);
- na nacionalni ravni bi bilo potrebno spodbujati podjetja, organizacije, da v kodekse zapišejo, da je diskriminacija, drugačna obravnava in podobno na osnovi različnih osebnih okoliščin, tudi istospolne usmerjenosti, prepovedana;
- izobraževanje in senzibilizacija vodstvenih in vodilnih delavcev za to vprašanje;
- promocija delovne zakonodaje v tem kontekstu (prepoved diskriminacije na osnovi spolne usmerjenosti);
- informiranje lezbijk in gejev o delovni zakonodaji na tem področju ter pravna pomoč pri prijavljanju primerov diskriminacije na osnovi istospolne usmerjenosti.

3.4. Zdravje

- odprava diskriminatornega obravnavanja gejev v postopku darovanja krvi (odprava prepovedi darovanja krvi);
- ukrepi za preprečevanje diskriminacije gejev in lezbijk v zdravstvenih ustanovah (izobraževanje zdravnikov in drugih zdravstvenih delavcev);
- ukrepi za odpravo diskriminacije oseb, ki so okužene s HIV-AIDS;
- vpeljava preventivnih zdravstvenih programov namenjenih gejem in lezbijkam (vključno za pomoč v stiski).

3.5. Nasilje

- spodbujanje k prijavljanju primerov nasilja in pravna pomoč pri tem;
- ustrezno izobraževanje in informiranje policistov in drugih javnih delavcev, ki se srečujejo z žrtvami homofobičnega nasilja;
- spodbujanje k ustanavljanju in delovanju nevladnih in drugih organizacij za pomoč žrtvam nasilja;

- promocija strpnosti in vzpostavitev mehanizmov za zmanjševanje homofobije v širši družbi.
- vpeljava sistema za zbiranje podatkov o nasilju zaradi spolne usmerjenosti.

3.6. Partnerstvo in istospolne družine

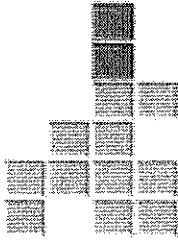
- vključitev istospolnih družin v definicijo subjekta družinske politike (sprememba Resolucije o temeljih oblikovanja družinske politike v RS);
- - pravno izenačenje homoseksualnih partnerskih zvez s heteroseksualnimi (poleg omogočanja sklenitve partnerske zveze bi bilo potrebno vzpostaviti tudi institut zunajzakonske partnerske zveze, kot to velja pri heteroseksualnih partnerskih zvezah);
- - nediskriminatorska politika na področju reprodukcije (posvojitvev otrok; dostop do oplojevanja z biomedicinsko pomočjo in podobno);
- - promocija različnih oblik partnerstev kot oblika politike destigmatizacije istospolnih partnerstev in družin.

3.7. Podpora delovanja nevladnih organizacij ter gejevske in lezbične subkulture

- zavezanost države, da omogoča nastanek in delovanje (nevladnih idr.) institucij (s koncesijam in drugimi oblikami financiranja), namenjenih pomoči lezbijkam in gejem, da bi presegali socialno izolacijo in izključenost zaradi spolne usmerjenosti (skupine za samopomoč, prostori za srečevanje in podobno);
- finančna in druge oblike podpore nevladnih organizacij na področju spolne usmerjenosti (razvoj različnih preventivnih programov, programov za pomoč gejem in lezbijkam, njihovim staršem, programov za promocijo zdravja ipd.);
- podpora razvoju gejevske in lezbične subkulture kot sekundarnemu agentu socializacije (specializirani mediji za lezbijke in geje, filmski festivali, umetniško ustvarjanje in podobno);
- podpora in uvedba internetnih strani kot pomembne in čedalje bolj aktualne oblike pomoči, podpore in diseminacije relevantnih informacij o homoseksualnosti. Internet namreč omogoča visoko stopnjo anonimnosti, ki je v procesu razkritja za večino gejev in lezbijk pomembna.

3.8. Raziskovanje in razvoj gejevskih in lezbičnih študij

- finančna podpora raziskovalnim projektom, ki se ukvarjajo z raziskovanjem vsakdanjega življenja gejev in lezbijk, diskriminacije na podlagi spolne usmerjenosti in podobno.
- pripraviti analizo »dobrih praks« na področju politike za istospolno usmerjene v drugih državah in nenehno spodbujati k nadaljnjemu raziskovanju na področju lezbičnih in gejevskih študij.

Povzetek

Javno mnenje

- Stopnja socialne distance do homoseksualcev je svoj vrhunec doživela sredi devetdesetih let, ko okrog 60% vprašanih državljanov in državljanek Slovenije ni želelo imeti homoseksualca za soseda. Po zadnjih podatkih (2005) je delež teh padel na 35%.
- Na lestvici homonegativnosti je Slovenija uvrščena med zmerno homonegativne in najbolj homonegativne države v Evropi. Za Slovenijo je v primerjavi z drugimi evropskimi državami značilno relativno nizko nestrinjanje s homoseksualnostjo in relativno visoka stopnja socialne distance.

Zakonska ureditev in relevantna zakonodaja

- Slovenska zakonodaja v nekaterih zakonih eksplicitno prepoveduje diskriminacijo na osnovi spolne usmerjenosti (npr. Kazenski zakonik, Zakon o delovnih razmerjih, Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja).
- Glavne pomanjkljivosti slovenske zakonodaje so povezane z *Zakon o registraciji istospolne partnerske zveze*, ki istospolnima partnerjema ne priznava statusa svojca, s tem pa tudi vrsto pomembnih pravic in dolžnosti. Nevladne organizacije ta zakon ocenjujejo kot diskriminatoren.
- S tem povezan problem so tudi istospolne družine, ki zakonsko niso opredeljene in zaščitene. Problemi se kažejo v dodeljevanju starševskih pravic (legalno je oče ali mati otroka lahko le eden od obeh istospolnih partnerjev, medtem ko drugi ne more posvojiti tega otroka), možnosti umetne oploditve (ta ni dovoljena samskim ženskam in tistim, ki niso v heteroseksualni vezi) in možnosti posvojitve otrok (gejevski in lezbični pari ne morejo posvojiti otroka).
- Otroci, ki že živijo v istospolnih družinah, niso pravno zaščiteni. S tega vidika je diskriminacija najbolj očitna za samega otroka.

Izobraževanje

- Uradni kurikulum devetletne osnovne šole v Sloveniji omenja spolno usmerjenost kot učno temo le enkrat (pri predmetu *Družba* v petem razredu), vendar učbeniki za to predmetno področje spolne usmerjenosti ne tematizirajo.
- Nobeden od učbenikov za osnovno šolo v vsebinskih sklopih, kjer je govora o družini in različnih oblikah družinskih skupnosti, ne omenja istospolnih družin.
- Dobrih 52% vprašanih dijakov je zatrdilo, da se o homoseksualnosti v šoli niso nikoli pogovarjali. Podobno skoraj 49% študentov poroča, da na fakulteti o homoseksualnosti niso razpravljali. Homoseksualnost kot tema razprave pri pouku se pojavlja sporadično in nesistemske.
- V povprečju je 81% vprašanih dijakov in 75% vprašanih študentov nezadovoljnih z dostopom do informacij o homoseksualnosti v kontekstu šole, ki jo obiskujejo. Večina dijakov in študentov tudi ni zadovoljna s šolskim sistemom podpore za istopolno usmerjene posameznike. Dobrih 26% dijaške in študentske populacije je zatrdilo, da šolski sistem ne nudi sploh nikakršne podpore istopolno usmerjenim mladim.
- Dostop nevladnim organizacijam do šol je tako rekoč zaprt. Govor o homoseksualnosti je še vedno interpretiran kot promocija, ne izobraževanje.
- Šole nimajo sprejetih anti-diskriminacijskih kodeksov delovanja, šolski svetovalni delavci pa pogosto nimajo dovolj znanja, da bi se pravilno odzvali na razkritje posameznika v šoli.
- Vsak drugi študent ali dijak ni razkril svoje spolne usmerjenosti pred svojimi sošolkami in sošolci. Večina ni razkritih pred učitelji in profesorji. Glavni razlog za to je strah pred nasiljem in diskriminacijo.
- Predvsem srednje šole so nevaren prostor za istopolno usmerjene posameznike in posameznice. Več kot ena desetina istopolno usmerjenih dijakov in dijakinj se pogosto srečuje z nasiljem zaradi svoje spolne usmerjenosti, več kot 35% vprašanih dijakov pa ima vsaj eno izkušnjo nasilja zaradi svoje spolne usmerjenosti v šoli. Na fakultetah ima tako izkušnjo skoraj 11% GLBT študentk in študentov.

Zaposlovanje

- 34% mladih zaposlenih je na delovnem mestu zaradi svoje spolne usmerjenosti že doživelo nasilje ali so bili zaradi tega diskriminirani.

- Velik delež zaposlenih LGBT oseb na delovnem mestu ni razkritih. Med respondenti je bilo skoraj 31% razkritih pred vsemi ali večino svojih sodelavk in sodelavcev, preostali pa niso razkriti ali pa so razkriti le pred nekaterimi sodelavci in sodelavkami.

Prosti čas

- Forumi, internetna komunikacija in posebni internetni portali, namenjeni LGBT osebam, so postali pomembna in zelo živahna točka družabnega življenja v LGBT skupnosti. Tovrstne virtualne prostore redno ali občasno obiskuje 66,7% vprašanih LGBT oseb.
- Internet je poglavitni vir informacij o homoseksualnosti za naše respondente. Več kot 96% vprašanih najraje dostopa do informacij o spolni usmerjenosti preko interneta.

Zdravstvo

- GLBT osebe zaradi strahu pred diskriminacijo ne želijo razkriti svoje spolne usmerjenosti pred zdravnikom, čeprav je ta informacija lahko pomemben podatek pri diagnosticiranju.
- Moški, ki imajo spolne odnose z moškimi, so diskriminirani pri krvodajalstvu, ker ne smejo darovati krvi.
- HIV pozitivne osebe v Sloveniji so takorekoč nevidne in zelo stigmatizirane.
- Nekateri zdravniki in psihiatri homoseksualnost še vedno obravnavajo kot bolezen in GLBT osebe pošiljajo na zdravljenje.
- Ne obstajajo preventivni zdravstveni programi za geje in lezbijke.
- Družbena stigmatizacija istospolnih oseb lahko vpliva na višjo stopnjo duševnih težav in posledično tudi na višjo stopnjo zlorabe drog. 12% vprašanih GLBT vedno ali pogosto uživa alkohol ali droge prav zaradi preseganja lastnih strahov in dvomov glede svoje spolne usmerjenosti.

Družbena in politična participacija

- Po javnih manifestacijah GLBT oseb (npr. Parada ponosa) v zadnjih letih prihaja do fizičnih napadov na udeležence teh aktivnosti.
- GLBT nevladne organizacije so zaradi tematike, s katero se ukvarjajo, pogosto diskriminirane s strani aktualne politike.

Nasilje

- V Sloveniji ne obstaja uradna statistika glede nasilja iz sovraštva na osnovi spolne usmerjenosti. Hkrati je problem v tem, da žrtve homofobičnih napadov tega ne prijavijo.
- Vsaj eno izkušnjo homofobičnega nasilja (ne glede na obliko nasilja) v šoli oziroma na delovnem mestu ima 63% dijakov, skoraj 35% študentov in skoraj 34% zaposlenih in tistih, ki so trenutno brezposelni.
- V povprečju skoraj 5% vprašanih GLBT oseb pogosto doživlja nasilje v družini, šoli ali na delovnem mestu.
- Med analiziranimi konteksti - šola, družina, prijatelji in delovno mesto - družina izstopa kot kontekst, kjer geji in lezbijke najpogosteje in največkrat doživljajo nasilje.
- Skoraj 35% vprašanih je vsaj enkrat, lahko pa tudi večkrat ali pogosto doživelo psihično nasilje v družini. Skoraj 43% vprašanih je doma izkusilo neverbalno nasilje, povezano z njihovo spolno usmerjenostjo. 12% med njimi tovrstno nasilje doživlja pogosto. Skoraj 5% respondentk in respondentov je doživelo fizično nasilje.
- Razkritje je pri 3% vprašanih GLBT oseb botrovalo prekinitvi odnosa s starši.
- Zaradi nasilja v družini GLBT osebe pogosto začno izvajati nasilje sami nad seboj v želji, da bi zahtevam družine in okolice ustregli oziroma da bi odpravili spolno usmerjenost, ki jim povzroča težave. To rezultira v različnih oblikah poškodovanja samega sebe. Starši so resda povzročitelji nasilja, a so hkrati tudi žrtve družbene stereotipizacije, nevidnosti ter tabuizacije homoseksualnosti.
- V Sloveniji ne obstaja uradna statistika glede nasilja iz sovraštva na osnovi spolne usmerjenosti. Hkrati je problem v tem, da žrtve homofobičnih napadov tega ne prijavijo.

Literatura

Komidar, Ksenija. 2008. Pogled na istospolno usmerjenost skozi analizo učnih načrtov in šolskih učbenikov (diplomsko delo). Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Kuhar, Roman. 2003. Medijske podobe homoseksualnosti. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Kuhar, Roman. 2006. *Homosexuality as a Litmus Test of Democracy and Post-Modern Value Orientations*. V: Sabrina P. Ramet and Danica Fink-Hafner, eds.: *Democratic Transition in Slovenia: Value Transformation, Education, Media, 2006*, Texas A&M University Press, str. 233-258.

Lehtonen, Jukka in Kati Mustola. 2004. »'Straight People Don't Tell, Do They ...?' - Negotiating the Boundaries of Sexual and Gender at Work«. Helsinki: The Finnish Ministry of Labour.

Lehtonen, Jukka (ur.). 2002. Sexual and Gender Minorities at Work, www.valt.helsinki.fi/sosio/tutkimus/equal (zadnji dostop 31.7.2008)

Meyer, Ilan. 2008. Social stress and mental health outcomes in lesbians, gay men and bisexuals: Divergences and commonalities in cross-cultural perspectives. Referat predstavljen na XXIX. Mednarodnem psihološkem kongresu (Berlin, 20.-25.junij 2008)

Plummer, Ken. 1996. »Symbolic Interactionism and the Forms of Homosexuality«. V: Steven Seidman (ur.). *Queer Theory / Sociology*. Oxford: Blackwell.

Sedgwick, Eve Kosofsky. 1993. »Epistemology of the Closet«. V: Henry Abelove, Michele Aina Barale in David M. Halperin, ur., *The Lesbian and Gay Studies Reader*. New York: Routledge.

Štulhofer, Aleksandar and Ivan Rimac. 2007. *Determinants of Homonegativity in Europe*, Journal of Sex Research, http://stuwwww.uvt.nl/versot/content/images/stories/homonegativity%20in%20europe2007_fourth%20version.pdf

Švab, Alenka in Roman Kuhar. 2005. Neznosno udobje zasebnosti: vsakdanje življenje gejev in lezbijk. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Švab, Alenka, Kuhar, Roman. 2008. Researching hard-to-reach social groups: example of gay and lesbian population in Slovenia. *Društvena istraživanja*: časopis za opća društvena pitanja = journal for general social issues, vol. 17 (3): 529-552. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

Tratnik, Suzana .2000. Kot da prvič slišijo za pravice homoseksualcev. *Medijska preža*, št. 9, str. 14-15.

Troiden, Richard. 1988. »A Model of Homosexual Identity Formation«. V: Peter Nardi in Beth E. Schneider (ur.). *Social Perspectives in Lesbian and Gay Studies*. London: Routledge, str. 261-278.

Velikonja, Nataša in Tatjana Greif. 2001. Anketa o diskriminaciji na osnovi spolne usmerjenosti. *Lesbo* 11/12, http://www.ljudmila.org/lesbo/raziskave_porocilo1.htm (zadnji dostop 29. marec 2008).

Velikonja, Nataša. 2001. Glej jih, odhajajoče: Reprezentacije homoseksualnosti v javnem prostoru v Sloveniji. *Časopis za kritiko znanosti*, letnik 29, št. 202-203, str. 395-409.

Velikonja, Nataša. 2004. Spopad stališč kot medijski konstrukt. *Medijska preža*, št. 19, str. 12-13.

4 Narodnost in etnična pripadnost

Uvod

Za Slovenijo je značilno večnarodnostno družbeno okolje, v katerem pa izrazito prevladuje en, slovenski narod²⁸. Število etničnih manjšin, njihov obseg in njihova realna gospodarska in politična moč so se v različnih zgodovinskih obdobjih spreminjali skladno s spreminjanjem političnih meja in suverenosti nad tem ozemljem (Komac, 2005). Po osamosvojitvi leta 1991 na območju Slovenije prebivajo pripadnice in pripadnike različnih neslovenskih etničnih skupin, ki jih lahko v grobem lahko razdelimo na dve skupini:

- na zgodovinske narodne manjšine (oz. avtohtone²⁹ narodne skupnosti, kot jih opredeljuje slovenska ustava), v katere so vštete italijanska, madžarska in romska skupnost;
- na t.i. nove narodne skupnosti, med katere uvrščamo pripadnice in pripadnike narodov iz prostorov bivše skupne jugoslovanske države, ki so se na področje Slovenije priseljevali predvsem zaradi iskanja zaposlitve oz. opravljanja dela, predvsem v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja.

Zagotavljanje in varovanje pravic (narodnih oz. etničnih) manjšin v Sloveniji lahko razdelimo na tri dimenzije:

1. relativno celovita pravna zaščita zgodovinskih oz. avtohtonih manjšin (italijanske in madžarske), ki poleg ustavnih določb (11. člen in 64. člen ustave) obsega še okoli 80 zakonov in predpisov, ki zadevajo različna področja vsakdanjega življenja manjšin³⁰;
2. po 65. členu ustave je določeno, da položaj in posebne pravice romske skupnosti v Sloveniji ureja poseben zakon;

²⁸ Sodeč po podatkih statističnega popisa prebivalstva leta 2002 je delež tistih, ki so se opredelili za Slovence oz. Slovenke, znašal 83,1 %.

²⁹ Slovenska ustava posebej ne opredeljuje pojma »avtohton«; pojem avtohtonosti se v kontekstu obravnave etničnih skupnosti sicer uporablja v pomenu, da se neka etnična skupnost na določenem geografskem območju nahaja »od nekdaj« (Eriksen, 1993), vendar se zaradi številnih vsebinskih zadreg in nedorečenosti (npr. definiranje »avtohtonosti« je povsem arbitrarno) v sodobnih strokovni terminologiji opušta, namesto njega pa se uporablja pojem »tradicionalno«.

³⁰ Preglednica zakonov in predpisov, ki urejajo položaj in pravice narodnih manjšin v Sloveniji, je bila v obliki tabel priložena v prvem vmesnem poročilu projekta.

3. pripadniki in pripadnice v Sloveniji živečih narodov in narodnosti bivše Jugoslavije nimajo priznanega legalnega skupinskega družbenega statusa oz. ustava ne vsebuje posebnih določb za varovanje pravic teh manjšinskih skupnosti. »Nove« narodne skupnosti se pri ohranjanju narodne identitete lahko oprejo zgolj na 61. in 62. člen ustave, ki določata pravico do izražanja narodnostne pripadnosti in pravico do uporabe svojega jezika in pisave.

Posamezniki oziroma družbene skupine se med seboj razlikujejo glede na položaj, ki ga zasedajo v družbeni strukturi, glede na (redke) dobrine in znanja, ki jih posedujejo in glede na možnosti, da spremenijo svoj družbeni položaj. Dejavniki, ki običajno (pomembno) vplivajo na umeščenost v družbeni strukturi so vrednote in stališča širše/večinske družbe, socioekonomski položaj, stopnja izobrazbe, zaposlitveni status, stanovanjske razmere in dostop do kulturnih, socialnih in političnih resursov. Pripadnice in pripadniki narodnih oziroma etničnih manjšin, ki so na posameznih področjih družbenega življenja depriviligirani oziroma dosegajo slabše položaje v družbeni strukturi, so tudi bolj socialno ranljivi in lažje postanejo tarče socialne izključenosti.

Sodeč po rezultatih raziskav, ki obravnavajo odnos večinskega prebivalstva do priseljevanja tujcev v Slovenijo, je ta odklonilen, še posebno pa je to očitno v primerih, ko gre za priseljevanje oseb iz bivših jugoslovanskih republik, ki obenem predstavljajo večinski delež priseljenke populacije v Sloveniji.

	Zelo omejevati	Omejevati	Spodbujati	Zelo spodbujati
Iz Hrvaške	16,8 %	69,0 %	13,2 %	1,0 %
Iz nekdanjih jugoslovanskih držav	21,8 %	67,0 %	10,6 %	0,6 %
Iz Italije	15,4 %	70,8 %	13,2 %	0,6 %
Iz Madžarske	13,0 %	68,9 %	17,0 %	1,0 %

Tabela 1 - Ali bi bilo treba v prihodnosti na splošno omejevati ali spodbujati priseljevanje drugih ljudi v Slovenijo? (Vir: Hočevar, M. et al: Vrednote prostora in okolja. CRP »Konkurenčnost Slovenije 2001 - 2006«. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za prostorsko sociologijo.)

Podobno sliko nam nudijo tudi rezultati raziskav Slovenskega javnega mnenja, ki od leta 1992 med drugim merijo tudi socialno distanco. Pri vprašanju »Katere od navedenih skupin ljudi ne bi želeli imeti za sosede?«, so med navedenimi skupinami tudi priseljenci oz. tuji delavci in Romi. Delež odgovorov, po katerih priseljenci oziroma tuji delavci niso zaželeni sosedje, je z leti sicer precej nihal (najvišji je bil v obdobju po osamosvojitvi in v času, ko so v Slovenijo prihajali iskati zatočišče begunci iz Bosne in Hercegovine), vendar sodeč po zadnjih razpoložljivih podatkih skoraj petina sodelujočih v raziskavi priseljencev ne želi imeti za sosede. Delež odgovorov, po katerih Romi niso zaželeni sosedje, je prav tako

nihal, in se v zadnjih letih zmanjšuje: po zadnjih razpoložljivih podatkih skoraj 40 % vprašanih Romov ne želi imeti za sosede.

	SJM 92/1	SJM 93/1	SJM 94/2	SJM 95/2	SJM 98/2	SJM 99/1	SJM 00/1	SJM 01/1	SJM 02/1	SJM 05/3+4
Ne bi želel/a imeti za sosede priseljencev, v %	39,6	55,6	40,5	18,1	28,3	16,0	28,5	20,6	22,6	17,6
Ne bi želel/a imeti za sosede Romov, v %	41,9	59,7	54,8	48,7	53,5	36,6	48,2	45,9	43,0	38,8

Tabela 2 - Ne bi želel/a imeti priseljencev/Romov za sosede (Vir: Toš, Niko et al. Slovensko javno mnenje. Sumarnik raziskav. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede. Arhiv družboslovnih podatkov, 2002.)

O socialni distanci do ljudi drugačnega narodnostnega izvora pričajo tudi ugotovitve raziskave Slovensko javno mnenje iz leta 2002 (SJM 2002/02), kjer več kot tretjina (34,2 %) anketiranih izjavlja, da bi želeli živeti na območju, kjer skoraj nihče ni drugačnega narodnostnega izvora, kot večina prebivalcev Slovenije.

Odklonilen odnos do priseljevanja in priseljencev kaže na možnost predsodkov in diskriminacije na etnični osnovi. Rezultati raziskave Slovensko javno mnenje iz leta 2002 kažejo, da je na vprašanje »Ali bi zase lahko rekli, da pripadate kakšni skupini, ki v naši državi trpi zaradi diskriminacije, neenakopravnosti?« pritrnilno odgovorilo 5,4 % anketiranih. Med tistimi, ki so odgovorili pritrnilno, je 13,3 % anketiranih izjavilo, da je podlaga za neenakopravno obravnavanje njihova narodnostna pripadnost.

Podatki raziskave Eurobarometer o diskriminaciji v državah Evropske unije, izvedeni leta 2006 (European Commission 2007, Discrimination in the European Union, Special Eurobarometer, 263.), pričajo, da 55 % anketiranih v Sloveniji meni, da je diskriminacija na etnični osnovi splošen oz. pogost pojav (evropsko povprečje znaša 64 %). Po drugi strani je manj kot polovica (48 %) anketiranih v Sloveniji mnenja, da ljudje drugačne etnične pripadnosti lahko pripomorejo k obogatitvi večinske nacionalne kulture, medtem ko evropsko povprečje znaša 65 %. Rezultati raziskave odražajo tudi segregacijo romske skupnosti, saj je le 11 % vprašanih v slovenski raziskavi pritrnilo, da je v prijateljskih stikih ali poznanstvih z Romi (skladno z EU povprečjem, ki je 12 %). Prav tako je kar 80 % slovenskih respondentov prepričanih, da biti Rom pomeni prikrajšanost v Sloveniji (EU povprečje je 77 %). Kar 79 % pa jih podpira posebne ukrepe v zaposlovanju (npr. aktivna politika zaposlovanja) za pripadnike etničnih manjšin (EU povprečja je 70 %).

Pripadniki in pripadnice narodnostnih in etničnih manjšin (tako ustavno priznanih kot nepriznanih) v Sloveniji se v vsakdanjem življenju soočajo z različnimi oblikami

diskriminatornega ravnanja in socialne izključenosti, za katere bi lahko predpostavljali, da so posledica etnične distance, etnične odbojnosti oziroma etnične nestrpnosti. Vendar lahko predvidevamo, da se za posamezne etnične skupine (tudi zaradi ustavnopravnega statusa) to kaže na različnih področjih in v različnem obsegu ter intenzivnosti. Nosilno poglavje o pojavnosti diskriminacije je zato vsebinsko členjeno na tri ločene dele: prvi obravnava položaj italijanske in madžarske narodne skupnosti, drugi se osredotoča na položaj romske skupnosti v Sloveniji, tretji del pa obravnava specifike položaja pripadnic in pripadnikov »novih« narodnih skupnosti.

Struktura pričujočega poglavja je sledeča: po uvodnem pregledu obstoječih statističnih in javnomnenjskih podatkov o položaju narodnih/etničnih skupnosti v Sloveniji je najprej predstavljen metodološki okvir poteka raziskave in povzetek zakonskih ureditev, še posebej tistih vidikov relevantne zakonodaje, ki urejajo položaj narodnih/etničnih skupnosti v Republiki Sloveniji in prepovedujejo diskriminacijo le-teh. Sledi vsebinska analiza položaja narodnih/etničnih skupnosti po področjih izobraževanja, zaposlovanja, ekonomskega in socialnega položaja, prostega časa, zdravja, družbene in politične participacije, dostopa do medijskih vsebin, nasilja, razlikami med spoloma in po starosti, ter drugih specifičnih področij. Poglavje se zaključi s kratkim povzetkom in priporočili za oblikovanje politik.

Metodologija

V pričujočem delu raziskave na področju diskriminacije na etnični osnovi smo želeli identificirati probleme, s katerimi se v vsakdanjem življenju soočajo pripadnice in pripadniki narodnih/etničnih manjšin, živečih v Sloveniji. Da bi pridobili kar se da poglobljen vpogled v vrsto, obseg, dejavnike in posledice socialne, družbene in politične diskriminacije na podlagi narodne/etnične pripadnosti, smo se odločili za uporabo kombiniranega metodološkega pristopa, ki omogoča tako nabor in analizo podatkov, ki so posplošljivi (kvantitativni pristop), kot tudi nabor bolj poglobljenih in informacijsko bogatejših informacij, pridobljenih s pomočjo intervjujev (kvalitativni pristop).

Delo je potekalo v dveh fazah: 1.) seznanjanje z obstoječo literaturo in viri (podatki Statističnega urada Republike Slovenije, raziskave Slovenskega javnega mnenja ter podatki iz drugih raziskovalnih poročil in študij), pregled relevantne zakonodaje in oblikovanje hipotez o področjih diskriminacije ter 2.) identifikacija potencialnih intervjuvancev in izvedba intervjujev v drugi fazi projekta.

Da bi ugotovili, katere probleme izpostavljajo tako eksperti kot predvsem sami predstavniki narodnih/etničnih skupnosti, so bili izvedeni polstrukturirani narativni intervjuji. Ta metoda omogoča najbolj širok nabor tem, saj sogovornikom ne zameji tematike, ampak jih vzpodbuja h kar se da široki refleksiji obravnavanega vprašanja. Z izvedbo intervjujev je bil omogočen vpogled v prakso, kako se implicitno razumljena »etnična drugačnost« uporablja kot opravičilo za mnoge posredne in neposredne diskriminatorne prakse. Intervju predstavlja torej poskus neposrednega vpogleda v

problematiko, saj »da glas« predstavnikom obravnavane skupine. Vprašanja so bila prilagojena sogovornikom, vsa pa so vključevala sklop o specifikah glede na spol in starost.

Položaj italijanske in madžarske narodne skupnosti v Sloveniji sta predstavila Flavio Forlani, predsednik Obalne samoupravne skupnosti italijanske narodnosti in Jožef Kocon, predsednik Pomurske samoupravne madžarske narodne skupnosti. Da bi zajeli tudi dimenzijo udejstvovanja obeh manjšin na zakonodajni ravni, smo za pogovor prosili tudi poslanca italijanske narodne skupnosti v Državnem zboru, Roberta Battellija in poslanko madžarske narodne skupnosti, Marijo Pozsonec. Za pogovor smo prosili tudi mag. Stanka Baluha, direktorja Urada za narodnosti, ki spremlja uresničevanje ustavnih in zakonskih določil, ki zadevajo posebne pravice pripadnikov italijanske in madžarske narodne skupnosti ter spremlja in skrbi za zaščito posebnih pravic v Sloveniji živeče romske skupnosti.

Pri iskanju sogovornic in sogovornikov, ki bi lahko osvetlili položaj romske skupnosti v Sloveniji, smo vzpostavili stik z naslednjimi: Bojan Tudja, podpredsednik Zveze Romov in romski svetnik, Darko Rudaš, predsednik Foruma romskih svetnikov, Zoran Grm, nekdanji romski svetnik občine Novo mesto, Janja Rošer, članica društva Romani Union Murska Sobota, sekretarka Zveze Romov Slovenije in sekretarka Sveta romskih skupnosti, Rinaldo DiRicchardi, novinar Radia Sora, Brankica Petković, raziskovalka na Mirovnem inštitutu in dr. Tatjana Vonta, raziskovalka na Pedagoškem inštitutu, Razvojno-raziskovalni center pedagoških iniciativ Korak za korakom.

Na povabilo so se odzvali vsi predstavniki, vendar treh intervjujev nismo mogli izvesti zaradi prezasedenosti potencialnih sogovornikov oziroma se nam po dogovoru za intervju niso več oglasili. Decembra 2007 je bil navezan osebni stik z Bojanom Tudjo, podpredsednikom Zveze Romov Slovenije in romskim svetnikom v Novem mestu. V januarju 2008 smo ga večkrat klicali na službeni telefon, vendar neuspešno, osebne številke ali naslova elektronske pošte pa nismo uspeli dobiti. Prav tako smo navezali stik z Zoranom Grmom. Kljub nekaj telefonskim pogovorom z gospodom Grmom, smo se odločili, da intervjuja ne opravimo, saj je bil zelo zaposlen, hkrati pa je nakazal, da ga trenutno »romske zadeve« obremenjujejo, saj je bilo to ravno v času, ko je odstopil s položaja romskega svetnika. Ker je gospod Rudaš privolil v intervju, je bila ta dimenzija (tj. uradni predstavnik Romov) vseeno pokrita. Janja Rošer, aktivna članica več organizacij, med drugim sekretarka Zveze Romov in Sveta romskih skupnosti, je privolila v intervju, nato pa je postala nedosegljiva kljub vztrajnim klicem in elektronskim sporočilom. Zaradi njenih dragocenih stikov z vsemi predstavniki romske skupnosti, je bila njena vloga ključnega pomena tudi za izvedbo empiričnega dela raziskave, saj bi nam zaradi narave svojega dela lahko omogočila dostop do vseh predstavnikov romske skupnosti. Brez nje ankete v empiričnem delu raziskave ni bilo mogoče izpeljati. Izvedba kakršnekoli delne empirične raziskave v drugačni obliki ni bila mogoča zaradi specifičnosti romske skupnosti. Predvsem zaradi geografske ločenosti in specifičnih značilnosti bi raziskava ne imela smisla, v kolikor ne bi omogočala participacije vseh predstavnikov Romov, tako iz Murske Sobote kot iz Novega mesta ali Jesenic, Ljubljane, itn. Še posebej pomembno je, da se v raziskave ne vključuje le Zveze Romov Slovenije, saj ji nekateri Romi odrekajo legitimnost

predstavništva svojih interesov. Ker iz praktičnih razlogov tako obsežne raziskave ni bilo mogoče izvesti, je bila izbrana možnost razdelitve vprašalnika na enem od sestankov romskih svetnikov oziroma Sveta romskih skupnosti. Brez posrednika, ki bi omogočil zaupanje in zagotovil sodelovanje, tega nismo uspeli izvesti. Prav tako empiričnega dela raziskave na romski skupnosti tudi ni bilo mogoče izvesti s pomočjo spletne elektronske ankete, saj bi s tem ne mogli zaobjeti Romov, ki v večini nimajo dostopa do interneta.

V izhodišču se je posameznikom ponavadi zastavilo bolj splošna vprašanja, da so tako lahko imeli povsem prosto izbiro umestitve svojih odgovorov. Tako je predstavnik romske skupnosti odgovarjal predvsem na vprašanja o položaju pripadnikov in pripadnic skupnosti, strokovnjakinji pa sta govorili bolj splošno o položaju Romov v Sloveniji in o svojih raziskovalnih izkušnjah s to tematiko. Termin »diskriminacija« se je izkazal za »močno« besedo s precej simbolnim pomenom predvsem pri predstavnikih romskih skupnosti, zato so bolj splošno zastavljena vprašanja o položaju Romov v Sloveniji ponavadi sprostita intervjuvance, ki so nato sami prišli do teme diskriminatorskih praks, ne da bi jih vprašanja vneprej »silila« v samo-definiranje diskriminiranosti.

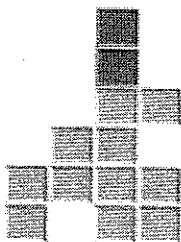
V izbiro vzorca je bilo vloženege dosti truda. Z zavedanjem o heterogenosti romske populacije v Sloveniji smo se odločili, da poskušamo pridobiti mnenja predvsem od strokovnjakov, hkrati pa tudi od samih Romov. Predstavnik romske skupnosti je bil izbran kot najbolj relevanten sogovornik prav zaradi dolgoletnih izkušenj delovanja na svojem področju, zaradi aktivne funkcije znotraj skupnosti in zaradi poznavanja širšega konteksta, ki vključuje sodelovanje romske skupnosti z državnimi institucijami. Seveda bi bil nabor intervjuvancev lahko veliko širši, vendar bi se v tem primeru morala raziskava osredotočiti izključno na romsko populacijo. Vsaj minimalni reprezentativnosti bi se lahko približali zgolj z vključitvijo predstavnikov vseh večjih romskih naselij, uradnih predstavnikov Zveze Romov Slovenije, hkrati pa bi morali vključiti tudi Rome iz Maribora, Velenja, Ljubljane, in tako naprej. Le tako bi bila zagotovljena celostna slika o položaju Romov v Sloveniji. V pričujoči raziskavi pa glede na razpoložljiva sredstva in časovne okvire lahko v empiričnem delu ponudimo vsebinsko analizo izbranih intervjujev.

Izbor sogovornic in sogovornikov s strani »novih« narodnih skupnosti je bil zaradi velikega števila registriranih društev nujno nekoliko arbitraren, zato smo se odločili za pogovor s tistimi (večinoma je šlo za predsednike oziroma predsednico društev in zvez društev), ki so v zastopanju interesov svojih manjšinskih skupnosti bolj dejavni in vidni tudi v medijskem prostoru. Vabili so se odzvali Tahir Maliqaj, predsednik Zveze kulturnih društev Albancev v RS, Ivo Garić, predsednik Zveze hrvaških društev v Sloveniji, Hasan Bačić, predstavnik Bošnjaške kulturne zveze Slovenije, Vesna Miletić, predsednica Društva Srbska skupnost, Živko Banjac, član Društva Srbska skupnost in Naum Taštanoski, član Makedonskega kulturnega društva Makedonija. Za pogovor smo prosili tudi predsednika Koordinacije zvez in kulturnih društev konstitutivnih narodov in narodnosti razpadle SFRJ v Sloveniji (Ex-Yumko), da bi zajeli tudi dimenzijo skupnega političnega delovanja »novih« narodnih skupnosti v prizadevanjih za spremembo slovenske ustave, v kateri bi bile kot narodne manjšine nominalno navedene tudi narodne skupnosti Albancev, Bošnjakov, Hrvatov, Makedoncev in Srbov. Za izvedbo empirične raziskave o izkušnjah z diskriminacijo s

pomočjo spletne ankete se nismo odločili, saj bi bila metodološko vprašljiva. Pridobivanje informacij o raziskovanih populacijah mora biti metodološko primerljivo, kar pa v našem primeru ni bilo zagotovljeno iz več razlogov nekatere skupnosti imajo svoje spletne portale (npr. bošnjak.si), druge pa ne. Drugi razlog je v tem, da nimajo vsi pripadniki etničnih skupnosti enakih možnosti dostopa do računalniško podprte komunikacije. Tretji razlog je v tem, da so pri opisanih možnostih neenakega dostopa informacije lahko neuravnotežene. Obenem je bilo v Sloveniji opravljenih nekaj celovitih študij o položaju pripadnic in pripadnikov »novih« narodnih skupnosti, zato smo podatke črpali iz teh raziskav³¹.

Terenski del raziskave je potekal med oktobrom 2007 in junijem 2008. Metoda navezovanja stika je večinoma temeljila na pošiljanju elektronskih sporočil naslovnikom z natančnim opisom projekta, in priloženo uradno, individualnim osebam prilagojeno, prošnjo za intervju. Sledil je telefonski ali elektronski stik, v katerem smo se neposredno dogovorili za najbolj primeren časovni termin in kraj srečanja. Intervjuji so bili opravljeni v Ljubljani in so potekali v Državnem zboru, prostorih društev, na delovnih mestih intervjuvancev in intervjuvank, v gostinskih lokalih in na domu. En intervju je bil izveden elektronsko, saj je bilo osebno srečanje nemogoče organizirati zaradi oddaljenosti in prezaposlenosti intervjuvanca. Glede na sogovornike se je spreminjal poudarek na določenih vprašanjih, vendar so vsi intervjuvanci dobili prerez podobnih vprašanj, hkrati pa je bil vsem na enak način predstavljen projekt in njegovi poudarki glede na obravnavano tematiko. Intervjuji so povprečno trajali eno do dve uri. Pogovori so bili posneti in kasneje transkribirani. Vsem intervjuvancem je bila ponujena možnost anonimnosti oziroma se njihove izjave niso beležile, v kolikor so izrazili željo, da se česa ne uporabi v raziskavi. Načeloma pa z vprašanjem anonimnosti ni bilo težav; vsi sogovorniki so dovolili navajanje svojih imen.

³¹ Na tem mestu velja izpostaviti predvsem raziskave, ki jih je opravil Inštitut za narodnostna vprašanja: Kržišnik-Bukić, V. (ur.) (2003): *Položaj in status pripadnikov narodov nekdanje Jugoslavije v Republiki Sloveniji*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana. Komac, M., Medvešek, M. (ur.) (2005): *Percepcije slovenske integracijske politike*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana. Medvešek, M. (2007): *Kdo so potomci priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije? Razprave in gradivo*, št. 53-54, str. 28-67. Komac, M. (ur.) (2007): *Priseljenci. Študije o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.

Zakonska ureditev in relevantna zakonodaja

Pravica do enakosti pred zakonom in zaščita pred diskriminacijo za vse ljudi sta univerzalni človekovi pravici, ki sta v Sloveniji zagotovljeni z Ustavo Republike Slovenije³². Temeljno določilo načela enakosti pred zakonom opredeljuje 14. člen, ki se glasi:

»V Sloveniji so vsakomur zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj ali katerokoli drugo osebno okoliščino. Vsi so pred zakonom enaki.«

Načelo enakosti določajo tudi druge določbe Ustave Republike Slovenije; v nadaljevanju so izpostavljene zgolj tiste določbe, ki se nanašajo na pravico do izražanja narodne pripadnosti, pravico do uporabe svojega jezika in pisave ter na prepoved spodbujanja k neenakopravnosti in nestrpnosti ter prepoved spodbujanja k nasilju in vojni:

- 61. člen Ustave RS: »Vsakdo ima pravico, da svobodno izraža pripadnost k svojemu narodu ali narodni skupnosti, da goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo«.
- 62. člen Ustave RS: »Vsakdo ima pravico, da pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti ter v postopkih pred državnimi in drugimi organi, ki opravljajo javno službo, uporablja svoj jezik in pisavo na način, ki ga določi zakon«.
- 63. člen Ustave RS: »Protiustavno je vsakršno spodbujanje k narodni, rasni, verski ali drugi neenakopravnosti ter razpihovanje narodnega, rasnega, verskega ali drugega sovraštva in nestrpnosti. Protiustavno je vsakršno spodbujanje k nasilju in vojni«.

Prepoved diskriminacije ureja tudi Kazenski zakonik (KZ) Republike Slovenije³³. V poglavju, ki obravnava kazniva dejanja zoper človekove pravice in svoboščine, prvi odstavek 141. člena (kršitev enakopravnosti) izrecno določa:

»Kdor zaradi razlike v narodnosti, rasi, barvi, veroizpovedi, etnični pripadnosti, spolu, jeziku, političnem ali drugačnem prepričanju, spolni usmerjenosti, gmotnem stanju, rojstvu, izobrazbi, družbenem položaju ali kakšni drugi okoliščini prikrajša

³² Besedilo Ustave Republike Slovenije je v elektronski obliki dostopno na internetni strani: <http://www.dz-rs.si/?id=150&docid=28&showdoc=1> (10. 6. 2008).

³³ Uradni list RS, št. 95/2004; v elektronski obliki je dokument dostopen na internetni strani: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=51064> (10. 6. 2008)

koga za katero izmed človekovih pravic ali temeljnih svoboščin, ki so priznane od mednarodne skupnosti ali določene z ustavo ali zakonom, ali mu takšno pravico ali svoboščino omeji, ali kdor na podlagi takšnega razlikovanja komu da kakšno posebno pravico ali ugodnost, se kaznuje z denarno kaznijo ali z zapornom do enega leta.«

Prav tako je kot kaznivo dejanje opredeljeno zbujanje narodnostnega, rasnega ali verskega sovraštva, razdora ali nestrpnosti. 300. člen KZ tako določa:

»Kdor izziva ali razpihuje narodnostno, rasno ali versko sovraštvo, razdor ali nestrpnost, ali širi ideje o večvrednosti ene rase nad drugo, se kaznuje z zapornom do dveh let.

Če je dejanje iz prejšnjega odstavka storjeno s prisilo, grdim ravnanjem, ogrožanjem varnosti, s sramotitvijo narodnostnih, etničnih ali verskih simbolov, s poškodovanjem tujih stvari, z oskrunitvijo spomenikov, spominskih znamenj ali grobov, se storilec kaznuje z zapornom do petih let.«

Na področju preprečevanja diskriminacije je pomemben tudi Zakon o uresničevanju enakih možnosti (ZUNEO)³⁴, ki določa skupne temelje in izhodišča za zagotavljanje enakega obravnavanja vsakogar pri uveljavljanju njegovih pravic in obveznosti ter pri uresničevanju temeljnih svoboščin, na kateremkoli področju družbenega življenja. Zakon v 4. členu opredeljuje enako obravnavanje kot odsotnost neposredne ali posredne diskriminacije zaradi katerekoli osebne okoliščine³⁵. Neposredna diskriminacija zaradi osebne okoliščine nastopi v primeru, če je oseba zaradi te osebne okoliščine bila, je ali bi lahko bila v enakih ali podobnih situacijah obravnavana manj ugodno kot druga oseba. Posredna diskriminacija zaradi osebne okoliščine obstaja, če na videz nevtralne določbe, merila ali ravnanje v enakih ali podobnih situacijah in pogojih postavljajo osebo z določeno osebno okoliščino v manj ugoden položaj kot druge osebe, razen če te določbe, merila ali ravnanja objektivno upravičujejo legitimni namen in če so sredstva za doseganje tega cilja primerna in potrebna.

Določila o prepovedi diskriminacije zaradi osebnih okoliščin ali o prepovedi dejanj, ki spodbujajo neenakopravnost, vsebujejo tudi druge področne zakonodaje, denimo Zakon o delovnih razmerjih (ZDR)³⁶, Zakon o tujcih (ZTuj)³⁷, Zakon o društvih (ZDru)³⁸, Zakon o varstvu javnega reda in miru (ZRJM)³⁹ ter Zakon o medijih (ZMed)⁴⁰.

³⁴ Uradni list RS št.50/2004; v elektronski obliki je dokument dostopen na internetni strani: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200450&stevilka=2295> (10. 6. 2008).

³⁵ Kot osebne okoliščine so v 1. členu Zakona opredeljene narodnost, rasa ali etnično poreklo, spol, zdravstveno stanje, invalidnost, jezik, versko ali drugo prepričanje, starost, spolna usmerjenost, izobrazba, gmotno stanje, družbeni položaj ali druge osebne okoliščine.

³⁶ Uradni list RS, št. 42/2002; v elektronski obliki je dokument dostopen na internetni strani: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=36364>

³⁷ Uradni list RS, št. 112/2005; v elektronski obliki je dokument dostopen na internetni strani: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=59365>

³⁸ Uradni list RS, št. 61/2006; v elektronski obliki je dokument dostopen na internetni strani: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=73792>

³⁹ Uradni list RS, št. 70/2006; v elektronski obliki je dokument dostopen na internetni strani: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=74232>

⁴⁰ Uradni list RS, št. 110/2006; v elektronski obliki je dokument dostopen na internetni strani: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=76040>

Posebne pravice narodnih manjšin v Republiki Sloveniji določajo 5., 64. in 80. člen Ustave Republike Slovenije. 64. člen Ustave Republike Slovenije, ki najbolj izčrpno in natančno določa posebne pravice narodnih manjšin v RS, se glasi:

»Avtohtoni italijanski in madžarski narodni skupnosti ter njunim pripadnikom je zagotovljena pravica, da svobodno uporabljajo svoje simbole in da za ohranjanje svoje narodne identitete ustanavljajo organizacije, razvijajo gospodarske, kulturne in znanstveno raziskovalne dejavnosti ter dejavnosti na področju javnega obveščanja in založništva. V skladu z zakonom imata ti narodni skupnosti in njuni pripadniki pravico do vzgoje in izobraževanja v svojem jeziku ter do oblikovanja in razvijanja te vzgoje in izobraževanja. Zakon določa območja, na katerih je dvojezično šolstvo obvezno. Narodnima skupnostma in njunim pripadnikom je zagotovljena pravica, da gojijo odnose s svojima matičnima narodoma in njunima državama. Država gmotno in moralno podpira uveljavljanje teh pravic. Na območjih, kjer ti skupnosti živita, ustanovijo njuni pripadniki za uresničevanje svojih pravic svoje samoupravne skupnosti. Na njihov predlog lahko država pooblasti samoupravne narodne skupnosti za opravljanje določenih nalog iz državne pristojnosti ter zagotavlja sredstva za njihovo uresničevanje. Narodni skupnosti sta neposredno zastopani v predstavniških organih lokalne samouprave in v državnem zboru. Zakon ureja položaj in način uresničevanja pravic italijanske oziroma madžarske narodnostne skupnosti na območju, kjer živita, obveznosti samoupravnih lokalnih skupnosti za uresničevanje teh pravic ter tiste pravice, ki jih pripadniki teh narodnih skupnosti uresničujejo tudi zunaj teh območij. Pravice obeh narodnih skupnosti ter njunih pripadnikov so zagotovljene ne glede na število pripadnikov teh skupnosti. Zakoni, drugi predpisi in splošni akti, ki zadevajo uresničevanje v ustavi določenih pravic in položaja zgolj narodnih skupnosti, ne morejo biti sprejeti brez soglasja predstavnikov narodnih skupnosti« .

Rabo jezika narodnostnih manjšin v Republiki Sloveniji pa določa 11. člen Ustave Republike Slovenije:

»Uradni jezik v Sloveniji je slovenščina. Na območjih občin, v katerih živita italijanska in madžarska narodna skupnost, je uradni jezik tudi italijanščina ali madžarščina«.

Status samoupravnih narodnih skupnosti v skladu s 64. členom Ustave Republike Slovenije ureja Zakon o samoupravnih narodnih skupnostih - ZSNS⁴¹. ZSNS določa pravni status samoupravnih narodnih skupnosti (kot oseb javnega prava), naloge samoupravnih narodnih skupnosti, organiziranost, razmerje do državnih organov, stike z matičnim narodom in narodnimi skupnostmi v drugih državah ter financiranje samoupravnih narodnih skupnosti.

⁴¹ Uradni list RS, št. 65/1994; v elektronski obliki je dokument dostopen na internetni strani: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=70304>

Ustava zagotavlja tudi zastopnost narodnih skupnosti v državnem zboru. Pravica do svojega predstavnika je pripadnikom italijanski in madžarski narodni skupnosti zagotovljena z zakonskimi predpisi o volitvah poslancev v Državni zbor Republike Slovenije. Pripadniki narodnih skupnosti volijo svojega predstavnika na podlagi posebne volilne pravice. Predstavnik narodnih skupnosti imata ustavno zajamčeno pravico veta na zakone, predpise in splošne akte, ki zadevajo uresničevanje ustavno določenih pravic in položaja narodnih skupnosti.

Tudi Zakon o lokalni samoupravi - ZLS⁴² zagotavlja pripadnikom avtohtone italijanske in madžarske skupnosti posebne pravice. Tako 5. člen omenjenega zakona določa, da se občine na območjih, kjer živijo pripadniki madžarske in italijanske narodne skupnosti, oblikujejo tako, da je v njih zagotovljeno uresničevanje posebnih pravic narodnih skupnosti. Nadalje, 39. člen ZLS določa, da na narodnostno mešanih območjih, določenih z zakonom, kjer živita italijanska in madžarska narodna skupnost, imata narodni skupnosti v občinskem svetu najmanj po enega predstavnika. Statuti posameznih občin pa določajo tudi neposredna zastopnost pripadnikov narodnih skupnosti v drugih organih občine. Občine urejajo s posebnimi akti vsa vprašanja, ki zadevajo uresničevanje pravic ter financiranje narodnih skupnosti v okviru svojih pristojnosti vedno v soglasju s Svetom narodne skupnosti. Kar zadeva druga vprašanja, ki se nanašajo na uresničevanje posebnih pravic narodnih skupnosti, morajo predhodno pridobiti mnenje samoupravne narodne skupnosti. Občine, ki se nahajajo na narodnostno mešanih območjih, ustanovijo tudi komisijo za narodnostna vprašanja, v sestavi katere imajo pripadniki narodne skupnosti polovico članov. Navedene zakonske določbe se smiselno uporabljajo tudi za pripadnike slovenskega naroda, če so le-ti v posamezni narodnostno mešani občini v manjšini (40. člen ZLS).

Na narodnostno mešanih območjih so, ne glede na število pripadnikov avtohtone narodne skupnosti, potemtakem zagotovljene naslednje pravice:

- pravica do uporabe maternega jezika (na narodnostno mešanih območjih sta slovenski jezik in jezik narodne skupnosti (italijanski ali madžarski jezik) enakopravna, javne službe poslujejo dvojezično, prav tako obstajajo dvojezični napisi in dvojezični osebni dokumenti);
- pravica do razvoja narodne kulture;
- pravica do vzgoje in izobraževanja v svojem jeziku;
- pravica do informiranja in obveščanja v lastnem jeziku;
- pravica do ustanavljanja svojih organizacij;
- pravica do uporabe narodnostnih simbolov in
- pravica do sodelovanja z matičnim narodom.

Romska skupnost v Republiki Sloveniji nima položaja narodne manjšine. Prepoved diskriminacije pripadnikov romske skupnosti izhaja iz ustavnih določb, ki urejajo področje človekovih pravic in temeljnih svoboščin in splošnega načela prepovedi diskriminacije na

⁴² Uradni list RS, št. 94/2007 (uradno prečiščeno besedilo); v elektronski obliki je dokument dostopen na internetni strani: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=82670>

podlagi katerekoli osebne okoliščine, ki je opredeljeno z Zakonom o uresničevanju načela enakega obravnavanja (ZUNEO). Začetki urejanja pravnega položaja Romov pa segajo v leto 1989, ko je bila z ustavnimi amandmaji sprejeta določba, naj se pravni položaj Romov uredi z zakonom. Državni zbor Republike Slovenije je na 115. seji 2. decembra 1993 ob obravnavi Predloga zakona o samoupravnih narodnih skupnostih sprejel sklep, naj vlada pripravi tudi zakon o zaščiti romske skupnosti v RS. Odbor Državnega zbora RS za notranjo politiko in zakonodajo je 12. oktobra 1995 sprejel sklep, da za ureditev vprašanj, ki so ključnega pomena za ureditev položaja Romov v Republiki Sloveniji, zaenkrat ni potreben temeljni zakon, temveč naj se zadeve ob upoštevanju enakopravnosti uredijo v področni zakonodaji. Leta 1995 je tudi Vlada RS zavzela stališče, da bi bilo zaščito romske skupnosti smotrno urejati v področnih zakonih. Preden je Vlada RS 6. januarja 2005 sklenila, da se romska tematika uredi v posebnem temeljnem zakonu, se je 65. člen ustave uresničeval torej le v področni zakonodaji, in sicer je romsko tematiko obravnavalo 12 področnih zakonov.⁴³

Pravna osnova za zakonsko ureditev položaja Romov v Sloveniji je 65. člen Ustave RS: »položaj in posebne pravice romske skupnosti, ki živi v Sloveniji, ureja zakon«. Preden je Vlada RS 6. januarja 2005 sklenila, da se romska tematika uredi v posebnem temeljnem zakonu, se je 65. člen ustave uresničeval le v področni zakonodaji, in sicer najprej v 9 in kasneje v skupno 12 področnih zakonih. Kljub deljenemu mnenju stroke, ali 65. ustavni člen predvideva en krovni zakon ali pa so za zaščito posebnih pravic romske skupnosti primerni področni zakoni, je Vlada Republike Slovenije na 98. redni seji dne 23. novembra 2006 sprejela predlog temeljnega romskega zakona. 30. marca 2007 je bil tako sprejet Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji (ZromS-1). Zakon vsebuje 17 členov in opredeljuje »pristojnost državnih organov in organov samoupravnih lokalnih skupnosti pri uresničevanju posebnih pravic romske skupnosti« (členi 4 - 6), »organiziranost« (členi 7 - 12) in »financiranje« (členi 13 - 15). Zakon o romski skupnosti ureja položaj in opredeljuje področja posebnih pravic romske skupnosti v Republiki Sloveniji, pristojnost državnih organov in organov samoupravnih lokalnih skupnosti za njihovo izvajanje ter sodelovanje predstavnikov oziroma predstavnic romske skupnosti pri uresničevanju njihovih pravic in obveznosti, kot so določene z zakonom.

Zakon izpostavlja vprašanje vključenosti pripadnikov romske skupnosti s sistem vzgoje in izobraževanja, vprašanje dostopa do trga dela, vprašanje ohranjanja kulture in razvoj romskega jezika. Država in lokalne skupnosti so z novim zakonom tudi zavezane k zagotavljanju pogojev za »urejanje prostorske problematike romskih naselij in izboljšanje bivalnih razmer pripadnikov romske skupnosti«. Na deklarativni ravni je tako v 3. členu novega zakona zapisano: »Republika Slovenija zagotavlja uresničevanje posebnih pravic na področju izobraževanja, kulture, zaposlovanja, urejanja prostora in varstva okolja, zdravstvenega in socialnega varstva, obveščanja in soodločanja v javnih zadevah, ki se nanašajo na pripadnike romske skupnosti«. To naj bi se udeleževalo, poleg zakona, tudi z drugimi zakoni, podzakonskimi akti in akti samoupravnih lokalnih skupnosti ter s posebnimi programi in ukrepi državnih organov ter organov samoupravnih lokalnih skupnosti.

⁴³ Področna zakonodaja je natančneje opredeljena v Vmesnem poročilu projekta.

Zakon udejanja stališče vlade, da »Romov zaradi njihove posebnosti ni mogoče enačiti s položajem italijanske in madžarske narodne skupnosti v RS,«⁴⁴ saj že v 2. členu omenja »poseben položaj romske skupnosti v Republiki Sloveniji«. Zakon je prinesel tudi novost: ustanovitev Sveta romske skupnosti Republike Slovenije, ki predstavlja interese romske skupnosti v Sloveniji v razmerju do državnih organov.

O posebnih pravicah »tradicionalno, zgodovinsko živeče romske skupnosti v RS« govorijo tudi temeljni akti oziroma statuti 19 občin (Murska Sobota, Rogašovci, Puconci, Tišina, Cankova, Lendava, Črenšovci, Beltinci, Kuzma, Dobrovnik, Turnišče, Novo mesto, Črnomelj, Kočevje, Trebnje, Krško, Metlika, Semič, Šentjernej). Občina Grosuplje je edina, ki svojih temeljnih aktov še vedno ni prilagodila Zakonu o lokalni samoupravi in odločbam Ustavnega sodišča RS. 101. a člen Zakona o lokalni samoupravi namreč določa 20 občin, ki so »dolžne zagotoviti pravico v občini naseljene romske skupnosti do enega predstavnika v občinskem svetu do rednih lokalnih volitev v letu 2002«.

⁴⁴ Vlada RS, Urad za narodnosti: *Predlog Zakona o romski skupnosti v RS*. 9.11.2006, str. 9.

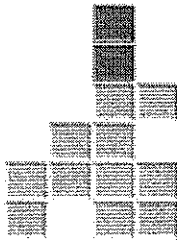
Italijanska in madžarska narodna skupnost

Posebne pravice narodnih manjšin v Republiki Sloveniji določajo 5., 64. in 80. člen Ustave Republike Slovenije, 11. člen Ustave RS pa določa rabo jezika narodnostnih manjšin na narodnostno mešanih območjih, kjer sta italijanščina in madžarščina - poleg slovenščine - uradna jezika Republike Slovenije. Namen dodelitve posebnih pravic, ki jih Ustava Republike Slovenije zagotavlja pripadnikom in pripadnicam narodnostnih manjšin (te so običajno opredeljene kot skupinske pravice), je predvsem v tem, da bi pripadnice in pripadniki manjšin lahko bolj učinkovito ohranjali in razvijali svoje etnične in druge značilnosti (npr. jezik, kulturo, zgodovinsko identiteto); obenem iz tako opredeljenih posebnih pravic običajno izhaja tudi poseben politični položaj, kot na primer pravica do samouprave in pravica do zastopstva v organih oblasti (npr. v državnem zboru). Poleg ustavnih določb slovenska zakonodaja obsega še okoli 80 zakonov in predpisov, ki zadevajo različna področja vsakdanjega življenja manjšin.

Iz pregleda omenjene zakonodaje je razvidno, da Slovenija pripadnikom in pripadnicam t.im. avtohtonih manjšin zagotavlja relativno celovito pravno zaščito. V javnem (političnem) govoru je pogosto izpostavljeno, da je slovenska zakonodaja na področju varovanja pravic narodnih skupnosti ustrezna in primerljiva z evropskimi standardi ter da v evropskem kontekstu lahko nastopa celo kot primer dobre prakse. Takega mnenja je denimo Urad vlade Republike Slovenije za narodnosti, ki na svoji internetni strani navaja, da »v Svetu Evrope ugotavljajo, da Slovenija za pripadnike teh skupnosti skrbi vzorno, da ji v primerjavi z EU nudi celo **nadstandard manjšinskih pravic** (okrepljeno v izvirniku, op. a.), kot enega najpomembnejših segmentov človekovih pravic«.⁴⁵

Položaj pripadnikov in pripadnic italijanske in madžarske narodne skupnosti in težave, s katerimi se le-ti soočajo v vsakdanjem življenju, so v ločenih intervjujih predstavili poslanec italijanske narodne skupnosti v Državnem zboru Republike Slovenije, Roberto Battelli, predsednik Obalne samoupravne skupnosti italijanske narodnosti, Flavio Forlani in poslanka madžarske narodne skupnosti v Državnem zboru Republike Slovenije, Marija Pozsonec

⁴⁵Vir: http://www.uvn.gov.si/si/manjsine_oziroma_narodne_skupnosti/italijanska_narodna_skupnost/ in http://www.uvn.gov.si/si/manjsine_oziroma_narodne_skupnosti/madzarska_narodna_skupnost/ (dostopno dne 17. 12. 2007).

Izobraževanje

Na narodnostno mešanem območju obalnih občin delujejo trije vrtci z italijanskim učnim jezikom, ki jih v letu 2006/2007 obiskuje 305 otrok. Prav tako obstajajo tri osnovne šole s podružnicami z italijanskim učnim jezikom, ki jih v šolskem letu 2006/2007 obiskuje 372 učencev. Tri srednje šole z italijanskim učnim jezikom je v šolskem letu 2006/2007 skupaj obiskuje 235 dijakov. Italijanski jezik in književnost se lahko študira na Univerzi v Ljubljani (Filozofska fakulteta), leta 2003 pa je bila ustanovljena tudi Univerza na Primorskem s sedežem v Kopru. Pripadniki italijanske narodnosti lahko študirajo tudi na univerzah v Italiji (predvsem, ko se želijo izobraževati v italijanskem jeziku na ostalih nelingvističnih področjih) in na Hrvaškem (Reka, Pulj).

Za razliko od italijanske narodne skupnosti, ki ima šole v italijanskem učnem jeziku, je na narodnostno mešanih območjih, kjer živi madžarska narodna skupnost, z zakonom določeno dvojezično šolstvo (izobraževanje poteka za vse prebivalce na tem območju v obeh jezikih, slovenskem in madžarskem). Po podatkih za šolsko leto 2006/2007 dvojezične vrtce na narodnostno mešanem območju v Pomurju obiskuje 263 otrok. Dvojezične osnovne šole s podružnicami v šolskem letu 2006/2007 obiskuje 844 učencev. Dvojezično srednjo šolo Lendava v šolskem letu 2006/2007 obiskuje 340 dijakov. Možnost nadaljevanja študija madžarskega jezika za pripadnike madžarske narodnosti je na Univerzi v Mariboru (katedra za madžarski jezik) in na Univerzi v Ljubljani (lektorat madžarskega jezika) ter na podlagi bilateralnega sporazuma iz leta 1993 med Slovenijo in Madžarsko tudi na univerzah na Madžarskem (letno na Madžarskem študira okoli 50 pripadnikov madžarske narodne skupnosti).

Stopnja izobrazbe	Italijani	
	število	%
Brez izobrazbe	15	0,7
Nepopolna osnovna	303	14,5
Osnovna	385	18,5
Nižja in srednja poklicna	393	18,8
Srednja, strokovna in splošna	648	31,1
Višja	124	5,9
Visoka dodiplomska	194	9,3
Visoka podiplomska	24	1,2
SKUPAJ	2.086	100

Tabela 3 - Izobrazbena struktura prebivalstva, starega 15 in več let, opredeljenega za Italijane, popis 2002

Stopnja izobrazbe	Madžari	
	število	%
Brez izobrazbe	30	0,5
Nepopolna osnovna	284	4,9
Osnovna	2.428	42,3
Nižja in srednja poklicna	1.287	22,4
Srednja, strokovna in splošna	1.132	19,7
Višja	235	4,1
Visoka dodiplomska	299	5,2
Visoka podiplomska	46	0,8
SKUPAJ	5.741	100

Tabela 4 - Izobrazbena struktura prebivalstva, starega 15 in več let, opredeljenega za Madžare, popis 2002

Izobrazbena struktura madžarske narodne skupnosti je nekoliko nižja od italijanske narodne skupnosti. Med pripadnicami in pripadniki italijanske narodne skupnosti je prevladujoča stopnja izobrazbe srednja šola (31,8 %), med madžarsko skupnostjo pa osnovna šola (42,3 %).

V intervjujih s predstavniki obeh narodnostnih manjšin izkušnje z diskriminacijo na etnični osnovi na področju izobraževanja niso bile izpostavljene.

Zaposlovanje

Po podatkih popisa prebivalstva leta 2002 je delež brezposelnih med aktivnim prebivalstvom, ki so se po narodnosti opredelili za Slovence, znašal 12,9 %. Delež brezposelnih med Italijani je bil nekoliko nižji (11,2 %), med Madžari pa je bil precej višji (19 %). Višje deleže nezaposlenih med Madžari lahko pojasnujemo s slabim ekonomskim položajem v Prekmurju, kjer živi madžarska narodna skupnost, saj ta regija spada med ekonomsko najbolj ogrožene v Sloveniji.

Ekonomska aktivnost	Narodna pripadnost - Italijani
Aktivno prebivalstvo	948
delovno aktivno prebivalstvo	842
- zaposlene osebe	760
- samozaposleni in kmetje	82
brezposelne osebe	106
Neaktivno prebivalstvo	1.310
- otroci, učenci, dijaki, študenti	343
- upokojeni	843
- drugi	124
SKUPAJ	2.258

Tabela 5 - Prebivalstvo, opredeljeno za Italijane, po ekonomski aktivnosti, popis 2002

Ekonomska aktivnost	Narodna pripadnost - Madžari
Aktivno prebivalstvo	3.013
delovno aktivno prebivalstvo	2.440
- zaposlene osebe	2.179
- samozaposleni in kmetje	261
brezposelne osebe	573
Neaktivno prebivalstvo	3.230
- otroci, učenci, dijaki, študenti	820
- upokojeni	2.140
- drugi	270
SKUPAJ	6.243

Tabela 6 - Prebivalstvo, opredeljeno za Madžare, po ekonomski aktivnosti, popis 2002

Naši sogovorniki v intervjujih niso izpostavljali izkušenj z diskriminacijo na področju zaposlovanja.

Ekonomski in socialni položaj

Pri obravnavi socioekonomskega položaja običajno uporabljamo različne (objektivne) indikatorje, kot so npr. zaposlenost oz. stopnja brezposelnosti, izobrazbena struktura, poklicna struktura in položaj na delovnem mestu, ki so podrobneje predstavljeni v ostalih podpoglavjih pričujočega poročila. Na tem mestu izpostavljam podatek o organiziranosti italijanske narodne skupnosti na ekonomskem področju iz raziskave Manjšine in obmejne družbene stvarnosti, ki jo je leta 2005 izvedlo Znanstveno-raziskovalno središče Koper. Na vprašanje »Ali menite, da je italijanska manjšina dobro organizirana na ekonomski ravni?« je 1,7 % anketiranih odgovorilo, da zelo dobro, 40,3 % da dovolj dobro, 40,3 % anketiranih je menilo, da je slabo organizirana, 17,6 % pa, da sploh ni organizirana.

Podatek bolj podrobno pojasnjuje mnenje poslanca italijanske narodne skupnosti, ki meni, da sta obe manjšini prikrajšani za avtonomijo na ekonomskem področju:

Mi smo, posebej še italijanska manjšina, mi smo v zelo posebnem položaju, Madžari tudi. ...Mi nimamo neke opore v dejstvu, da upravljamo dejansko v zasebnem smislu z zadevami, mi nimamo zveze zadrug, mi nimamo hranilnic...vse se zvaža na kulturno udejstvovanje. Saj je možno, nihče ne prepoveduje, ampak nimamo človeških in ostalih resursov, da bi se to vzpostavilo. Zaradi tega nam je uspelo spraviti v ustavo tudi ekonomsko dimenzijo, tam pa so nas peljali več kot žejne čez vodo, zaradi tega, ker je bilo tisto treba narediti v času denacionalizacije, privatizacije, nam pa ni ostalo nič od tega. ...Mi visimo na javnih sredstvih, ne da se reč, da se ne plačuje radijskih programov, zmeraj manj, ampak se jih plačuje, se plačujejo kulturne dejavnosti. Nemogoče je obtožiti državo, da ne naredi ničesar, to bi bil absurd, mi ne dajemo vsega v nič, ampak je ta specifična. Za svoje stvari moraš vedno zaprositi drugega, da ti da denar, neko javno instanco, da ti omogoči določene stvari. A lungo andare postane tudi ponižujoče, če moraš vedno prositi. (Battelli, poslanec italijanske narodne skupnosti)

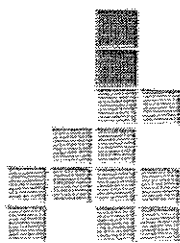
Prosti čas

Ni relevantno.

Zdravje

Ni relevantno.

Družbena in politična participacija

V skladu s pravnim redom Republike Slovenije je italijanska narodna skupnost v Sloveniji organizirana v Obalno samoupravno skupnost italijanske narodnosti. To je krovna organizacija, in kot taka sogovornik državnih organov za področje občin Koper, Izola in Piran, kjer Italijani živijo avtohtono. Obalna samoupravna skupnost italijanske narodnosti ima status osebe javnega prava. V občinah (Koper, Izola, Piran) je italijanska narodna skupnost organizirana v občinske samoupravne narodne skupnosti pripadnikov italijanske narodnosti. Te občinske organizacije se preko svojih delegatov oz. izvoljenih članov povezujejo v krovno organizacijo. Občinske organizacije so politično predstavništvo v razmerju do lokalnih skupnosti (t.j. do občin). Svet krovne organizacije Obalne samoupravne skupnosti italijanske narodnosti šteje devet članov, vsaka od treh občinskih samoupravnih skupnosti v svetu sodeluje s po tremi člani. V vsaki od treh obalnih občin, kjer Italijani živijo avtohtono, je po veljavnih statutih obvezno eden od podžupanov pripadnik italijanske narodne skupnosti; pripadniki italijanske narodne skupnosti imajo v občinskih svetih tudi svetnike, ki jih izvolijo sami. Pripadniki te skupnosti imajo tako dvojno volilno pravico (splošno in posebno) - na lokalnem in na državnem nivoju. Pripadniki italijanske narodne skupnosti po večinskem sistemu izvolijo svojega predstavnika - poslanca v Državni zbor Republike Slovenije (3. odstavek 80. člena Ustave RS). Poleg tega ima italijanska narodna skupnost v Sloveniji ustanovljeno tudi Unijo Italijanov - Skupnost Italijanov, ki ima status društva. Ta Unija se povezuje z Unijo Italijanov na Hrvaškem, hkrati pa služi kot most (materialni, kulturni) za povezavo z matičnim narodom in državo Italijo. Italijanska narodna skupnost ima številna društva ter druge kulturne, izobraževalne in vzgojne ustanove, ki delujejo v italijanskem jeziku.

Pripadniki avtohtone madžarske narodne skupnosti uresničujejo svoje posebne pravice preko dveh osrednjih tipov organizacij: Pomurske samoupravne madžarske narodne skupnosti, ki predstavlja krovno organizacijo in Samoupravnih narodnih skupnosti občin Lendava, Dobrovnik, Hodoš, Šalovci in Moravske Toplice. Najvišji organ samoupravne narodne skupnosti je svet samoupravne narodne skupnosti, ki ga izvolijo pripadniki narodne skupnosti na neposrednih volitvah, ki se ponavadi izvajajo hkrati z volitvami v organe samoupravnih lokalnih skupnosti. Samoupravne narodne skupnosti dajejo državnemu zboru, vladi in drugim državnim organom ter organom lokalnih skupnosti predloge, pobude in mnenja iz svoje pristojnosti. Pri odločanju o zadevah, ki se nanašajo na položaj pripadnikov madžarske narodne skupnosti, morajo državni organi pridobiti mnenja Pomurske madžarske samoupravne narodne skupnosti. Madžarska narodna skupnost ima svoje predstavnike tako na politični lokalni/občinski kot državni ravni. V skladu z Zakonom

o volitvah poslancev v Državni zbor Republike Slovenije ima madžarska manjšina svojega predstavnika v državnem zboru; predstavnik manjšine ima ustavno pravico veta na zakone in druge predpise in akte, ki zadevajo uresničevanje ustavnih pravic narodnih skupnosti. Prav tako madžarska skupnost enega predstavnika v parlamentu, ki pa se ga obravnava kot parlamentarno skupino. Iz tega statusa mu tudi pripadajo vse pravice, ki sicer pripadajo parlamentarnim skupinam. Prav tako pa Zakon o lokalni samoupravi zagotavlja predstavnika madžarske manjšine v občinskem svetu in drugih občinskih organih na narodnostno mešanem območju. Na območju bivanja madžarske manjšine pa je ustanovljena tudi komisija za narodnostna vprašanja, katere polovica članov je pripadnikov manjšine. Madžarska narodna skupnost ima ustanovljenih več amaterskih društev in skupin (folklor, glasbene skupine, pevski zbori, recitatorske skupine in dramske sekcije), katerih delovanje ter organizacijske naloge vodi Zavod za kulturo madžarske narodnosti.

Vsi sogovorniki se strinjajo, da je slovenska zakonodaja na področju zaščite manjšin na deklarativni ravni dejansko dobro urejena, vendar pa je pogosto povsem drugače, ko gre za udejanjanje teh pravic v praksi.

Diskriminacija je vedno prisotna. Namesto, da bi delali za pospešitev, za razvoj naše kulture, se moramo vedno znova boriti za tiste pravice, ki so nam sicer zagotovljene, zapisane. (Battelli, poslanec italijanske narodne skupnosti)

Jaz se strinjam s tem, da je nadstandard (pravne zaščite manjšin, op. a.), v evropskih državah ni tega, posebno ni govora o kolektivnih pravicah, ampak niti z enim zakonom ne piše, kakšne sankcije so predvidene, kadar te pravice niso uveljavljene. Tako da pravzaprav lahko kdorkoli kakorkoli krši te zakonodaje in ni sankcij. (Pozsonec, poslanka madžarske narodne skupnosti)

Mi v stikih, ki jih imamo z vlado, z Uradom za narodnosti, vedno pošiljamo gor naše pripombe in vedno smo negativnega mnenja, kar se tiče odnosa do manjšin. Na papirju, to smo tudi povedali, na papirju je zelo lepo urejeno, ni pa določeno, kdo mora to aplicirati v praksi. Leta nazaj smo se morali trikrat obrnit na Ustavno sodišče za zaščito naših interesov, ki izhajajo iz ustave, iz raznih zakonov. Slovenija vedno v tujini govori, da ima najboljše zakone, ki bi bili tudi vzorčni primer za druge evropske države, to se strinjamo, ampak če ti zakoni niso v praksi izvedeni, nimamo nič od tega. Papir se da napisat... (Forlani, Obalna samoupravna skupnost italijanske narodnosti)

Razloge za zgledno urejenost manjšinske problematike v temeljnih pravnih dokumentih, kot je denimo Ustava Republike Slovenije, poslanec italijanske narodne skupnosti vidi tudi v politično zgodovinskem kontekstu nastajanja slovenske ustave:

Vrhunec ugodnega ozračja za manjšine je bil ob prelomu osemdesetih let, do osamosvojitve in mednarodnega priznanja. Zaradi tega imamo tako ustavo, ker takrat se je morala Slovenija izkazati, dobiti razloge, zakaj beži ven iz tiranske zgodbe in zakaj sama ne bo ravnala tako do svojih manjšin. Potem pa se je začelo to

izgubljat, razgrajevat in na nekaterih področjih je dejansko prišlo do suspenza izvajanja predusem jezikovnih pravic. (Battelli, poslanec italijanske narodne skupnosti)

Na področju sodelovanja z vlado, različnimi komisijami državnega zbora in z Uradom za narodnosti, katerega naloga med drugim je spremljanje uresničevanja ustavnih in zakonskih določil, ki zadevajo posebne pravice pripadnikov italijanske in madžarske narodne skupnosti, občasno prihaja do težav v komunikaciji. Sogovorniki opozarjajo, da imajo državne ustanove premalo posluha za težave manjšine in ne kažejo večjega interesa za upoštevanje različnih pobud ali predlogov zakonskih dopolnil, ki jih nanje naslavlja organizacije manjšinskih skupnosti.

V zadnjem popisu je bilo 24 odstotkov manj Italijanov in 23 odstotkov manj Madžarov, zato smo skupaj naslovili na vlado vprašanje, kaj bo vlada naredila, da se ta negativen trend ustavi. Mi smo imeli en podatek, ki je zelo pomemben in ga politiki niso obravnavali: imeli smo 24 odstotkov manj ljudi, ki so se deklarirali kot Italijani, imeli pa smo skoraj 30 odstotkov več tistih, ki so izjavili, da je italijanščina njihov materni jezik. To pomeni, da imajo nekateri strah se deklarirati kot Italijani. V vladi so pripravili eno resolucijo, dolgo 120 strani in so dali noter vse zakone, ki se nanašajo na manjšine ali na teritorij, kjer živita obe manjšini, kot rešitve za odprta vprašanja pa so dali noter pol A4 strani, da si bodo prizadevali za to in za ono, ampak konkretno, nič. (Forlani, Obalna samoupravna skupnost italijanske narodnosti)

Čeprav je na spletnih straneh vladnega Urada za narodnosti napisano, da je predlog resolucije o položaju italijanske in madžarske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji usklajen z obema krovnicima organizacijama italijanske in madžarske narodne skupnosti, so predstavniki manjšinskih organizacij do predloga resolucije zelo kritični in napovedujejo, da je politični predstavniki obeh manjšin v državnem zboru ne bodo podprli:

Ta dokument bo verjetno letos prišel v parlament in mi smo predlagali, da bi naši predstavniki, Battelli in Pozsonceva, dali veto na ta dokument, ker to ni rešitev, ker notri ni nič konkretnega, samo leporečnje. (Forlani, Obalna samoupravna skupnost italijanske narodnosti)

Po besedah naših sogovornikov, so predstavniki manjšinskih skupnosti poskušali s konstruktivnimi predlogi izboljšati obstoječi predlog resolucije, vendar njihove pripombe in predlogi večinoma niso bili upoštevani:

Ta resolucija, če bi bila napisana tako, kot je treba...ker mi smo dali predloge, dali smo konkretne rešitve, pa so rekli, da je težko. ...Mi smo dali pobudo, da se sprejme poseben manjšinski zakon tudi v Sloveniji in odgovor Urada za narodnosti je bil, da je težko narediti en tak krovni zakon, ki bi vseboval recimo 60 zakonov. To je bil uradni odgovor. To pomeni, da ni politične volje, samo to, nič drugega. (Forlani, Obalna samoupravna skupnost italijanske narodnosti)

Dostop do medijskih vsebin

Na spletni strani Urada za narodnosti so navedeni naslednji podatki o medijski produkciji za italijansko in madžarsko narodno skupnost⁴⁶.

Redni dnevni radijski in televizijski programi se pripravljajo v okviru javne RTV Slovenija pri Regionalnem RTV centru Koper-Capodistria. Radijski program obsega 18 ur dnevno, 126 ur tedensko, televizijski program pa 9 ur ob torkih, sredah, petkih, sobotah in nedeljah ter 7,5 ur ob ponedeljkih in četrtdkih. Za potrebe radijskih in televizijskih programov za italijansko narodno skupnost v RS je v Regionalnem RTV centru Koper-Capodistria redno zaposlenih 152 delavcev (za radijski program 57, za televizijski program 95). V stalnem pogodbenem razmerju je zaposlenih 34 delavcev (15 za radijski program, 19 za televizijski program), preko študentskih servisov pa 11 delavcev (3 za radijski program, 8 za televizijski program). Radijske in televizijske programe za italijansko narodno skupnost v RS tako ustvarja skupaj 197 oseb. Programe narodnih skupnosti dodatno sofinancira tudi država (Urad Vlade RS za narodnosti), in sicer glede na določbo 30. člena Zakona o Radioteleviziji Slovenije (Uradni list RS, št. 96/05).

Za madžarsko narodno skupnost se radijski in televizijski programi pripravljajo v okviru javne RTV Slovenija, in sicer pri Regionalnem RTV centru Maribor - Studio madžarskih programov Lendava. Radijski program obsega 13 ur in 15 minut dnevno, tudi ob sobotah in nedeljah, televizijski program pa zajema TV oddaje MOSTOVI-HIDAK, ki se predvajajo tako na nacionalni televiziji, kot tudi na regionalnem TV programu Maribor. Na nacionalni televiziji poteka predvajanje večji del leta 4-krat tedensko po 30 minut z enkratnimi ponovitvami, v poletnem času pa 3-krat tedensko po 30 minut z enkratnimi ponovitvami. Na regionalnem TV programu Maribor pa se oddaje MOSTOVI-HIDAK predvajajo večji del leta 4-krat tedensko po 30 minut in v poletnem času 3-krat tedensko po 30 minut. Za delovanje te ustanove, ki sodi v sistem RTV Slovenija (v ta namen nacionalna televizija tudi pobira poseben prispevek), je določeno število redno zaposlenih delavcev ter določeno število stalnih honorarnih delavcev. Število redno zaposlenih pri Studiu madžarskih programov Lendava je za radijski in televizijski program skupaj 29. Poleg redno zaposlenih delajo v sklopu tega centra tudi stalni pogodbeni delavci, ki jih je na področju za radijski in televizijski program skupaj 9, ter občasni pogodbeni delavci, ki jih je skupaj 69. Radijski in televizijski program za madžarsko narodno skupnost v RS ustvarja tako 107 oseb. Programe narodnih skupnosti dodatno sofinancira tudi država (Urad Vlade RS za

⁴⁶http://www.uvn.gov.si/si/manjsine_ozioroma_narodne_skupnosti/italijanska_narodna_skupnost/
in http://www.uvn.gov.si/si/manjsine_ozioroma_narodne_skupnosti/madzarska_narodna_skupnost/ (17. 5. 2008)

narodnosti), in sicer glede na določbo 30. člena Zakona o Radioteleviziji Slovenije (Ur. l. RS, št. 96/05).

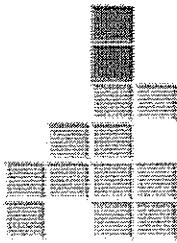
Sogovorniki so do razmer, ki vladajo na področju manjšinske medijske produkcije zelo kritični. Kot posebej problematično izpostavljajo dejstvo, da Javni zavod RTV Slovenija namenja vse manj denarja za izvajanje manjšinskih radijskih in televizijskih programov oziroma produkcije. Finančna sredstva, ki jih v ta namen Javnemu zavodu RTV Slovenija nakazuje država, se ne prelivajo v sredstva za izvedbo programa. Kritično je tudi pomanjkanje novinarjev, ki sodelujejo pri pripravi in izvajanju programa manjšinskih medijev, zato prihaja do krčenja programskih vsebin, kar povzroča neposredno škodo kvaliteti manjšinske medijske produkcije in dolgoročno ogroža obstoj manjšinskih medijskih vsebin.

Recimo italijanski program televizije in radia, zdaj je že nekaj let velik problem, ker nam ne dovolijo zamenjave kadra, tistih, ki so šli v penzijo ali umrli, ne dovolijo, da jih nadomestimo, da pokrijemo to prazno delovno mesto. Zadnjih osem let na televiziji, na italijanskem programu smo tako izgubili 13 sodelavcev, samo novinarjev. Govorijo, da ni denarja za plače, da je javni zavod vedno bil v deficitu. Prejšnji mesec je vlada dala 400.000 evrov za manjšinske programe, italijanske in madžarske, da bi lahko dobili nekaj novih, mladih novinarjev. Ta denar se ustavi v Ljubljani in do nas ne pride. Niti vlada nima vpogleda v to, kako se ta denar porabi. Če imamo mi manj novinarjev, to pomeni, da smo primorani zmanjševati vsebine in če našega programa, ki ima 24 ur, ne moremo sami narediti, damo ponovitve. Naš program počasi vsebinsko odmira. Če bo šlo tako naprej, čez 20 let ne bo programa, ker ni ljudi, ki bi ga delali. Mi nočemo misliti, da je to neka politična akcija proti nam in naši hiši, nočemo to misliti, čeprav vsake toliko imamo tudi take indice, ki gredo v to smer. (Forlani, Obalna samoupravna skupnost italijanske narodnosti)

Pri nas je izrazito pomanjkanje kadrov med tistimi, ki delajo televizijske programe, več bi jih morali zaposliti. Poleg tega je večina osebja, predvsem tehničnega, ni redno zaposlena, to je gotovo nezakonito in neetično. Ves čas so v negotovosti zaradi zaposlitve in zato odidejo. Dobre kadre smo izgubili zaradi tega. (Pozsonec, poslanka madžarske narodne skupnosti)

Obenem je na področju medijskega pokrivanja manjšinske problematike moč opaziti, da je le-to večinoma prepuščeno samim manjšinskim medijem, medtem ko je širši medijski prostor razmeroma zaprt za tovrstne tematike.

Mi imamo dva programa, radijski in televizijski in tudi časopis 'La voce del popolo' in pokrivamo vse stvari, kar se tiče italijanske manjšine tukaj. Po drugi strani pa časopisi večinskega naroda, tudi program Radia in televizije Koper, kjer smo prijatelji in delamo skupaj, zelo slabo pokrivajo manjšinsko tematiko. Recimo tisto, kar se je zgodilo v Piranu, pasji drek, ki so ga dali na šolo, sploh niso omenili. (Forlani, Obalna samoupravna skupnost italijanske narodnosti)

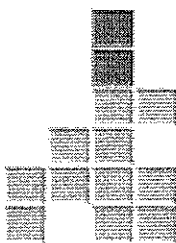
Nasilje

O konkretnih oblikah fizičnega nasilja ni razpoložljivih podatkov. Verbalno nasilje, izražanje stereotipnih mnenj in predsodkov na podlagi etnične pripadnosti in percepcijo nestrpnosti do etničnih/manjšinskih skupnosti obravnava poglavje 3. 4. 10 (spodaj).

Razlike med spoloma in po starosti

V Sloveniji statistične podatke in raziskave o pogostosti diskriminacije oseb, ki pripadajo madžarski ali italijanski narodni skupnosti redko zasledimo, prav tako raziskovalna pozornost ni osredotočena na analizo dimenzije spola in starosti. Predvsem pa ni na voljo podatkov iz raziskav, ki bi bile narejene na tako velikem vzorcu, da bi bili rezultati statistično veljavni za celotno populacijo. Sogovorniki v intervjujih razlik v percepciji diskriminacije glede na spol in starost niso omenjali.

Druga specifična področja

Kot največji problem italijanske in madžarske narodne skupnosti v Sloveniji vsi sogovorniki izpostavljajo uresničevanje z ustavo zagotovljenih pravic na področju jezika. Kot posebej problematična se izkazuje nedoslednost pri zagotavljanju možnosti uporabe italijanskega in madžarskega jezika v komuniciranju z državnimi organi oziroma javnimi službami. Zakon določa, da so državni organi, organi lokalnih skupnosti in nosilci javnih pooblastil, torej vsi, ki opravljajo javno službo, na območju občin, kjer živi italijanska in madžarska narodna skupnost, dolžni s pripadniki teh skupnosti uradovati v njihovem jeziku. Vsi sogovorniki poudarjajo, da je ravno v primeru izvajanja jezikovnih pravic nadvse očiten razkorak med pravicami, ki so zagotovljene na papirju in dejanskim izvajanjem teh pravic v vsakdanjem življenju.

Še sedaj dobivamo recimo od sodišča sklepe samo v slovenskem jeziku, sodni red se ne izvaja. Šele sedaj bodo začeli usposablјati sodniške kadre, vsaj določene, da bodo lahko izvajali postopek v madžarščini in italijanščini. V tem mandatu z Virantom smo naredili zelo dobro spremembo zakona o državni upravi, ki jasno pove, kako se je treba v zvezi s tem obnašati. Ko javna uprava komunicira z državljani, mora biti to dvojezično. Ko se začne en postopek, morajo stranko obvestiti o njenih pravicah in od tam naprej se postopek vodi dvojezično. Podobno pravi sodni red, ampak v praksi se to ne izvaja, ne izvaja se niti na nivoju državne uprave niti na nivoju sodstva. Določeni premiki so, izvaja se pa ne. Gre za klasično diskrepanco, kaj je na papirju in kaj se dejansko dogaja. To človek ugotovi šele, ko ima opravka s temi stvarmi, z osebno izkušnjo, sicer gre vse to mimo njega. V kolikor se osebno ne zavzameš za izvajanje teh pravic, v kolikor jih sam ne zahtevaš, se to ne izvaja. Potem se ti zgodi, da izpadeš kot nekdo, ki teži, in potem ti rečejo, 'ne moremo danes, ker nismo organizirani, torej pridite enkrat drugič'. Ta diskrepanca je pomembna in izvajanje teh predpisov je izjemnega pomena, se pa ne dogaja, zato ima to posledice na vsakdanje življenje. (Battelli, poslanec italijanske narodne skupnosti)

Prav v državni upravi mnogokrat ne dobimo vsega prevedenega v madžarski jezik, to je najbolj pogosto, dogaja se tudi, da uslužbenci ne znajo madžarskega jezika, še vedno rabimo prevajalce. Potem se je občinskih svetov niso dvojezične, celo ko večina Madžarov sedi noter in bi lahko govorili madžarsko, ampak se to ne dogaja. Torej, jezik nima družbene veljave. Madžarski jezik se izrinja v zasebnost, samo še v družinah se uporablja, pa še madžarski starši z otroci govorijo slovensko. Menim, da je nekaj hudo narobe, ker bi družina morala biti prva na braniku jezika, ampak ni.

Tako otroci dobijo občutek, da je treba govoriti slovensko. (Pozsonec, poslanka madžarske narodne skupnosti)

Pri nas je zelo resen problem dvojezičnosti. To je praktično diskriminacija italijanske manjšine tukaj, čeprav obstajajo zakoni. ...Tudi, če mi imamo pravico govoriti v italijanščini, če gremo v urad ali banko, pošto, trgovino, uradniki, ki delajo s strankami, ne znajo vsi italijanščine. Ko je objavljen razpis za prosto delovno mesto, bi moral biti pogoj znanje italijanskega jezika. Po drugi strani pa je situacija taka, da če se mi, kot italijanska skupnost ne držimo tega in napišemo eno vabilo samo v italijanščini, je takoj urnebes. Družba v Sloveniji kulturno še ni na tako visokem nivoju, da bi bila diskriminacija vedno obsojena. (Forlani, Obalna samoupravna skupnost italijanske narodnosti)

Poslanec italijanske narodne skupnosti obenem opozarja, da se zaradi spreminjanja zakonodaje, kot denimo v primeru Zakona o javni rabi slovenščine ali Zakona o imenovanju ulic, dogaja, da se raba manjšinskih jezikov izrinja iz javne sfere v zasebnost.

Manjšinski jeziki so itak stalno pod pritiskom, da pridejo iz javnosti v zasebnost, ampak to se pa sedaj dogaja sistemsko. ...Podobna stvar je sedaj v zakonu o imenovanju ulic. Ta zadeva je še bolj perfidna, ker točno pove, da mora biti ulica ali naselje imenovano v slovenskem jeziku, na narodnostno mešanih območjih pa mora biti dvojezično. Izgleda v redu, ampak, pazi, Semedela, kateri jezik je sedaj to, ali trg Brolo. ...Olmo so spremenili v Prisoje. V kolikor bomo mi imeli stalno to problematiziranje, to je že pritisk. Kar zadeva Semedelo sedaj...vsakdo lahko na podlagi takega zakona, vsakdo, ki je količkaj nestrpen, bo utrjen v tem. ...Sistem opogumlja te stvari. Lahko sem ta trenutek ozmerjan, da imam preganjavico...ampak kar se sedaj dogaja v zvezi s temi zakoni, to je vsakič znova vrženo v areno. Zakon o javni rabi slovenščine, sam po sebi, je v redu in pravi, da enako velja za te jezike na dvojezičnih območjih v skladu s področno zakonodajo. Ampak kar se sedaj dogaja, je, da vsak področni zakon izrecno zapoveduje, da mora biti zadeva v slovenskem jeziku. Se pravi, to, kar je že v Zakonu o javni rabi slovenščine, je ponovljeno v vsakem zakonu in tako se ustvarja potreba po stalnih izjemah za situacijo obeh manjšin in to popolnoma relativizira Zakon o javni rabi slovenščine...to pomeni, da se na podlagi te zakonodaje spreminja področna zakonodaja na način, ki pomeni pritisk na manjšine. (Battelli, poslanec italijanske narodne skupnosti)

Kljub temu, da gre za narodnostno mešano okolje, v katerem je italijanski jezik poleg slovenščine uradni jezik na tistem območju, se predvsem pripadnice in pripadniki italijanske manjšine zaradi javne uporabe materinščine pogosto soočajo z odklonilnim odnosom večinske družbe.

Epizode nestrpnosti so v porastu. Neke mazaške akcije...in tudi med otroci, se spet pojavljajo etnična trenja, so jih doživljali moji otroci, meni se pritožujejo ljudje...to je v zraku. Da grem jaz okoli in govorim samo italijansko, ma lepo te prosim... Te zgodbe so dogajajo recimo v avtobusih, v javnih prostorih, kjer v skupinico, ki

govori ta jezik, začne nekdo drezat. Prvi očitek ponavadi je: 'Poglej, kako tretirajo Slovence v Italiji', kot da ti to počenjaš. Poglej tudi ta paradoks...če v trgovinah vidijo, da imajo opravka z Italijanom iz Italije, bodo tudi italijansko govorili, če bodo videli, da stranka ne razume slovenščine, ma z nami ne bodo, ker si mislijo, da moramo uporabljati slovenščino, ker jo znamo. Zaradi tega so manjšine v manj ugodnem položaju, zaradi tega se rabijo sistemski prijemi, da se to na nek način omeji. (Battelli, poslanec italijanske narodne skupnosti)

Tudi jaz sem enkrat doživel to...otroci na ulici so slišali, da govorim s svojimi otroki italijansko in so kričali 'tukaj je Slovenija, pejte v Italijo'. Kaj vejo otroci, ki imajo šest, sedem let, da to rečejo? To pomeni, da so poslušali od staršev, od odraslih ljudi, to pomeni, da je okolje vplivalo nanje, ker nimajo svojega mnenja, svojih izkušenj. To bi se dalo izboljšati, če bi uradne službe, vlada, ministrstva vplivali na to. Če se oni ne ukvarjajo s tem, se to ne bo rešilo. Če te stvari niso urejene na najvišji instanci, se ne da preseč tega na vsakdanji ravni. Mi smo v zelo slabem položaju. Mi se zavedamo, da nas je malo, ker nekdo lahko reče: 'Kaj vi govorite, vas je samo 3000', ma ni pomembna številka. Mi smo avtohtona manjšina, mi smo tukaj stoletja. (Forlani, Obalna samoupravna skupnost italijanske narodnosti)

Poleg odklonilnega odnosa večinske družbe do javne rabe italijanskega jezika pripadniki italijanske manjšine opažajo, da so v porastu tudi druge oblike nestrpnega vedenja in vandalizma, kot je denimo zakrivanje in uničevanje napisov v italijanskem jeziku na dvojezičnih tablah, uničevanje spomenikov in javnih ustanov italijanske manjšinske skupnosti.

Jaz bi rekel, da je dokazov nestrpnosti dosti, recimo pisanje po dvojezičnih tablah, metanje dreka pred našo šolo in razen v naših (manjšinskih, op. a.) medijih tega niso ravno kritizirali, niso šli raziskovat vsebine problema. Nismo pa dobili nobene reči od vlade, od Urada za narodnosti, od ministra za kulturo, nobenega odziva, ki bi obsodil taka dejanja. (Forlani, Obalna samoupravna skupnost italijanske narodnosti)

Nenazadnje velja kot poseben problem izpostaviti dejstvo, da je v moč opaziti drastično zmanjševanje števila pripadnic in pripadnikov italijanske in madžarske narodne skupnosti v Sloveniji. Podatki popisa prebivalstva leta 2002 kažejo, da se je v primerjavi s podatki popisa leta 1991 število oseb, ki so se po narodnosti opredelile za Italijanke oz. Italijane, zmanjšalo za 23,7 %, medtem ko v primeru madžarske skupnosti ta delež znaša 22 %. Proces tihe asimilacije je še posebej opazen v madžarski narodni skupnosti; v tem kontekstu so sogovorniki opozorili na vlogo slabega ekonomskega položaja v Prekmurju, zaradi katerega se predvsem mladi odseljujejo v ekonomsko močnejše regije. Izseljevanje prebivalstva iz lokalnega narodnostno mešanega območja za madžarsko narodno skupnost pomeni večkratno izgubo: po eni strani se zmanjšuje število pripadnic in pripadnikov manjšine v Prekmurju, po drugi strani pa pripadnice in pripadniki madžarske manjšine v drugih okoljih nimajo posebnih (manjšinskih) pravic, kar še pospešuje njihovo asimilacijo.

Romska skupnost

Pri obravnavanju tematike romske skupnosti se izpostavlja širše vprašanje odnosa med »večino« in »manjšino«, še posebej v povezavi z diskriminacijo: »Slovenija ne občuti romskega vprašanja kot nacionalni problem, ampak je to bolj ali manj prepuščeno reševanju lokalnim skupnostim, kjer Romi živijo« (Rudaš, 2007: 84). Večina uradnih dokumentov, ki omenjajo romsko skupnost v Republiki Sloveniji, ugotavlja, da so ena izmed najbolj ranljivih skupin v slovenski družbi praktično na vseh področjih, od izobraževanja in zaposlovanja, do stanovanjskega področja (npr. Nacionalni akcijski načrt o socialnem vključevanju NAP 2004 - 2006, določeni programi Aktivne politike zaposlovanja, Strategija o socialni zaščiti in socialnem vključevanju 2006-2008, Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji, Poročilo o položaju Romov v Republiki Sloveniji). Raziskave, ki so se v Sloveniji že ukvarjale s položajem romske skupnosti, so prišle do podobnih zaključkov.⁴⁷ Nekatere novejšje raziskave ugotavljajo, da se je stanje v preteklih letih še poslabšalo kljub temu, da je Slovenija sprejela dva programa za izboljšanje položaja romske skupnosti. Prvi, splošnejši, »Program ukrepov za pomoč Romom v Republiki Sloveniji, se je začel v letu 1995, leta 2000 pa je vlada sprejela tudi »Posebni program za enake možnosti zaposlovanja Romov«. V pripravi je tudi nacionalni program za romsko skupnost, ki sledi določilom Zakona o romski skupnosti.

Obstajajo različne ocene o številu Romov v Sloveniji. Državni svet Republike Slovenije je leta 2004 s posvetom na temo »Problematika ekonomsko-socialne integracije Romov v Sloveniji« takole povzel stanje:

»Ocenjujemo, da v Republiki Sloveniji živi od 7.000 - 10.000 pripadnikov romske etnične skupnosti, največ v Prekmurju, na Dolenjskem, v Beli Krajini in Posavju, po podatkih centrov za socialno delo iz leta 2003 pa je Romov v Sloveniji 6.264 (ob tem

⁴⁷ Kar nekaj raziskav se je izvajalo oz. še potekajo v okviru Inštituta za narodnostna vprašanja; na primer »Politika integracije romske skupnosti v Sloveniji - preprečevanje socialne izključenosti Romov« (2002); »Razvoj modelov za izobraževanje in usposabljanje Romov z namenom zagotoviti povečanje rednega zaposlovanja« (2001-2002); »Conflict prevention through integration: The participation of ethnic minorities in political decision-making processes - the case of the Roma in South Eastern Europe« (2005-2007); »Položaj romskih žensk v Sloveniji in Makedoniji« (2005-2006); ali Mirovnega inštituta; na primer poročila pripravljena za Evropski center za spremljanje rasizma in ksenofobije (EUMC), še posebno »Special study - Roma in public education«, ter sprotne analize objavljene v Poročilih skupine za spremljanje nestrpnosti ali v MediaWatch reviji. Od leta 2007 poteka na Mirovnem inštitutu in na Fakulteti za socialno delo raziskovalni projekt z naslovom »Romi v Ljubljani: različnost perspektiv«, ki ga financira Mestna občina Ljubljana. Februarja 2007 so bili predstavljeni rezultati mednarodnega projekta »Vzgoja in izobraževanje za borbo proti diskriminaciji«, ki ga je v okviru Akcijskega programa Evropske skupnosti za borbo proti diskriminaciji (2001-2006) izvajal mariborski Inštitut za etnične in regionalne študije ISCOMET. V predstavitvi pogledov in izkušenj z diskriminacijo, ki so jih imeli udeleženci v projektnih dejavnostih, se je za romsko skupnost izpostavilo predvsem bivanjske razmere, izobraževanje in zaposlovanje (Mlinar, 2007: 23-25).

se je ob popisu prebivalstva leta 2002 za Rome opredelilo le 3.246 državljanov, kar je za 30,41 % več kot leta 1991. Po kriteriju materinega jezika se je leta 2002 3.834 pripadnikov romske etnične skupnosti izreklo, da jim je materinščina romščina, leta 1991 pa 2.752.). Ti so poseljeni na tem prostoru zgodovinsko oziroma tradicionalno (avtohtoni Romi). Drugod po Sloveniji živijo še manjše skupine oziroma posamezne družine, v nekaterih večjih mestih pa skupine Romov migrantov iz nekdanjih jugoslovanskih republik«. (Štembal in Lončar, 2004: 4)

V Sloveniji je v 25 občinah 105 romskih naselij, v katerih živi skupaj 6.448 Romov. Večina Romov živi na severovzhodnem (v Prekmurju) in na južnem (na Dolenjskem in v Beli Krajini) delu države, drugod po Sloveniji živijo Romi v manjših skupinah, seveda tudi v urbanih centrih, vključno z glavnim mestom. Oцени, da v Sloveniji živi med 7.000 in 10.000 Romov pritrjujejo tudi romski svetniki, čeprav uradne statistike kažejo precej manjše število (glej Tabela 1). Razloge za tako majhen delež ljudi, ki se v popisih prebivalstva opredeljujejo za Rome, je poleg individualnih poskusov, da bi ubežali stigmati, ki je še vedno povezana s pripadnostjo romski skupnosti, iskati tudi v visokih deležih narodno neopredeljenih; tistih, ki na vprašanje o narodni pripadnosti ne želijo odgovoriti; tistih, ki se raje kot narodno opredelijo regionalno; oziroma gre to pripisati dejstvu, da je v času Jugoslavije obstajala kategorija jugoslovanske pripadnosti, ki so jo pogosto izbirali prav ljudje iz mešanih zakonov ter pripadniki manjšin (cf. Hodson *et al.*, 1994). Amnesty International ocenjuje, da v Sloveniji živi celo do 12.000 Romov. Uradne statistike, kot že rečeno, pa ne odražajo teh ocen o dejanskem številu Romov.

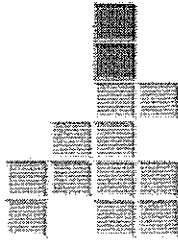
	1953	1961	1971	1981	1991	2002
SKUPAJ	1466425	1591523	1679051	1838381	1913355	1964036
Narodno opredeljeni						
Romi	1663	158	951	1393	2259	3246
Strukturni delež (%)	0,12	0,01	0,06	0,08	0,12	0,17
Narodno neopredeljeni						
Opredelili so se kot Jugoslovani	-	2784	6616	25615	12075	527
Regionalno opredeljeni	-	-	2652	3932	5187	1467
Drugi (narodno neopredeljeni)	-	-	3012	2853	8716	12085
Niso želeli odgovoriti	-	-	-	-	-	48588
Neznano	211	1154	2678	5301	42355	126325

Tabela 1 - Prebivalstvo po narodni pripadnosti, popisi 1953, 1961, 1971, 1981, 1991 in 2002 (Vir: Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002)

Materni jezik	Število		Strukturni deleži (%)	
	1991	2002	1991	2002
SKUPAJ	1913355	1964036	100	100
Slovenski	1690388	1723434	88,3	87,7
Italijanski	3882	3762	0,2	0,2
Madžarski	8720	7713	0,5	0,4
Romski	2752	3834	0,1	0,2

Tabela 2 - Prebivalstvo po maternem jeziku v Sloveniji, popisa 1991 in 2002 (Vir: Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002)

Kar se tiče organiziranosti, je v Sloveniji trenutno 19 romskih svetnikov in 30 romskih društev. Pri Zvezi Romov Slovenije deluje tudi Ženski Forum (Romkinj) v Sloveniji. Obstajata tudi Združenje Sintov in Zveza društev Sintov; Sinti živijo na Gorenjskem, na njih pa se ponavadi pozablja oziroma se jih redko omenja kot posebno skupnost.

Izobraževanje

Vsi intervjuvanci so potrdili, da je diskriminacija Romov najbolj kritična na področju zaposlovanja, izobraževanja in bivanjskih razmer, prav tako pa so opozorili tudi na problematično zakoreninjenost predsodkov. Intervjuvanci so govorili o problematiki na splošno, vendar se je vsak od njih vsaj dotaknil oziroma vsaj naštel ključne dimenzije deprivilegiranosti romske skupnosti v Sloveniji:

Neenak položaj je povezan z vzgojo, izobrazbo in socializacijo. (DiRicchardi-Muzga, Radio Sora)

[Š]e zdaj mi ni jasno, kako v takšni državi kot je Slovenija, tako razviti, s tolikšnimi javnimi sredstvi in napredkom v raznih sektorjih, da se tako majhno število Romov drži ves čas na takšni ravni: izobraževalni, nastanitveni, zaposlitveni in tako naprej. [...] Očitno je, da je dobro vzdrževati to stanje, ga zelo malo dvigovati [in ohranjati] stanje trajne tujskosti, trajne šibkosti te skupnosti. (Petković, Mirovni inštitut)

Kljub leta 2004 sprejeti Strategiji vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji, ki naj bi ustvarila podlago za vključevanje Romov v slovenski izobraževalni sistem na načelih večkulturnosti in enakega obravnavanja, so obstoječi podatki na tem področju zaskrbnjujoči. Poleg ločenega poučevanja romskih otrok na osnovnošolski ravni, so romski otroci tudi nadpovprečno zastopani v šolah za otroke s posebnimi potrebami. Po podatkih Ministrstva za šolstvo in šport število otrok, vpisanih v šole s posebnim programom, v zadnjih letih ni presegalo 1.42 % vseh šoloobveznih otrok. Vendar pa je v omenjenem obdobju najmanj 8.9 % romskih otrok hodilo v šole za otroke s posebnimi potrebami, kar kaže na visoko zastopanost Romov v teh programih.

Vsi sogovorniki poudarjajo, da je najpomembnejše prav kvalitetno izobraževanje, saj uspešno šolanje omogoča tudi lažji dostop do trga dela. Izpostavljajo tudi pomen predšolske vzgoje za romske otroke.

Mi smo namreč v okviru našega projekta zanesljivo dokazali, da je treba okrepiti predšolsko vzgojo in druga stvar, ki smo jo zanesljivo dokazali je, da je treba v teh okoljih ponuditi zelo visoko kvaliteto vzgojno–izobraževalnega procesa. [...] Ni romske pedagogike, ampak je samo kvalitetna ali pa nekvalitetna. V naši raziskavi smo potrdili, da romski otroci ob kvalitetnem učitelju bolj napredujejo. Verjetno bi bilo ob celostnem reševanju vprašanj, ki zadevajo življenje Romov potrebno

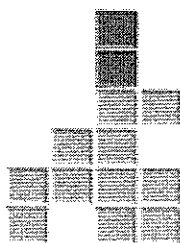
poskrbeti, da bi bili romski otroci deležni vzgojno–izobraževalnega procesa, ki je visoko kakovosten. (Vonta, Pedagoški inštitut)

Ministrstvo za šolstvo mora pripraviti nacionalni program predšolske in osnovnošolske vzgoje, pred tem bi morali upeljati neke programe tudi za starše... (Rudaš, Forum romskih svetnikov)

Hkrati pa je potrebno razmišljati o učinkovitih metodah izobraževalnega sistema, ki bo vključeval tako romske kot neromske otroke kot enakopravne partnerje. Ekspertni intervju potrjuje pomen izobraževanja za različnost:

Učitelji se bodo morali sprijazniti s tem, da se bodo morali odpreti za razlike in jih izkoristiti v vzgojno–izobraževalnem procesu. Te razlike jim ne bi smele biti problem, ampak izziv, ki daje nove možnosti in popestri življenje v vrtcu in šoli, tukaj je en tak preobrat v razmišljanju, da to ne jemlješ kot moteče, ampak kot nekaj, kar popestri in daje novo kvaliteto delu. Jaz seveda ne krivim vzgojiteljev in učiteljev, da tega ne delajo, to je treba poudariti; ker jih nihče ni za to usposobil. Oni v teku svojega usposabljanja niso bili deležni dovolj pozornosti na tem področju, tu bi bilo treba narediti premike. [...] Zdaj je to bolj prepuščeno avtonomnosti učitelja ali vzgojitelja v šolah pa v vrtcih, ampak na fakulteti bi bilo nujno te stvari okrepiti. [...] [V]erjamem, da nekateri visokošolski učitelji so senzibilni za tovrstne probleme in pripravljajo študente na to, ampak to bi bilo potrebno rešiti sistemsko; tega ne moremo prepustiti slučaju ali pritisku nevladnih organizacij, ampak moramo delovati v smeri, da se s tem pride v sistem. (Vonta, Pedagoški inštitut)

Ponekod drastično slabe bivanjske razmere brez urejene osnovne infrastrukture, elektrike, kanalizacije in tekoče vode, onemogočajo romskim otrokom uspešno učenje in napredovanje v šolskem sistemu.

Zaposlovanje

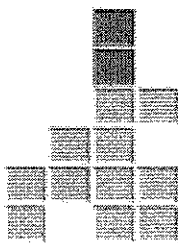
Popis prebivalstva iz leta 2002 beleži 72 % stopnjo brezposelnosti Romov, poročilo Evropskega Komisarja za človekove pravice in poročilo State Departmenta o človekovih pravicah omenjata, da stopnja brezposelnosti v mnogih romskih naseljih presega 90 %, medtem ko Amnesty International navaja poročila Urada RS za narodnosti, da sta zaposlena le 2 % Romov, medtem ko je kar 98 % nezaposlenih in prejema državno socialno pomoč.

Vprašanje velike nezaposlenosti Romov v Sloveniji je povezano tudi s predsodki. Splošni negativni stereotipi o nomadskem življenjskem stilu in nenavajenosti na delo (kar se pogosto poimenuje kar lenoba) že v izhodišču onemogočajo Romom enakopraven dostop do trga dela. V preteklosti so si mnogi spreminjali priimke v poskusu, da bi zakrili svoje etnično poreklo in se asimilirali v večinsko družbo, ta pa jih nikdar ni zares sprejela za »svoje«. Romi ostajajo paradigmatični »Drugi«, ki ne bodo nikoli del »nas«. S tako močno negativno simboliko so seveda pogosto obremenjeni tudi delodajalci, ki ne želijo zaposlovati Romov:

Jaz sem imel kar nekaj izkušenj iz tega področja, tri leta nazaj sem bil zaposlen na Zavodu za zaposlovanje kot koordinator možnosti zaposlovanja Romov in takrat sem ugotovil dve zadevi, dobro in slabo. Dobro je, da si Romi srčno želijo, da bi vendarle začeli delati, po drugi strani pa delodajalec noče zaposliti Roma. Če sem bolj konkreten, bil sem povabljen pri izboru, ko je delodajalec izbral kandidate za 10 prostih delovnih mest in povabljenih je bilo 30 kandidatov, med njimi je bilo 6 Romov in ko je delodajalec začel izbirati po kratki predstavitvi kandidatov in prišel do številke 9, sem rekel »mogoče bi bilo pametno, da vključite Roma«. In ni šans, po nekem zaničevanju je rekel »ok ga bomo vzeli, ampak če ti daš garancijo«. In res, med romskimi kandidati je bil človek, ki je k meni enkrat na teden prihajal in prav iz tega razloga sem predlagal njega. Na koncu se je izkazalo, ko je enoletno obdobje minilo, da je ta romski kandidat edini, ki ni izkoristil niti dneva bolniškega [...] in je delodajalec dal prošnjo, da bi ga še za tri mesece zaposlil. To je to, kar Rome odvrata, čeprav si želijo in so lahko dobri delavci, ampak delodajalec je že v samem startu opredeljen tako. (Rudaš, Forum romskih svetnikov)

Zbornik projekta "Poklicno informiranje in svetovanje za Rome - PISR", ki je izšel poleti 2006, prinaša podatke obsežne raziskave med Romi na področju Dolenjske, Bele krajine, Kočevja, Posavja in Grosuplja: po raziskavi je na omenjenih področjih trenutno zaposlenih samo 7 % Romov, od tega jih je 26 % že bilo nekoč zaposlenih, vendar so potem zapostavitve

izgubili. 31 % romskih respondentov meni, da je razlog za brezposelnost v njihovi slabi izobrazbi, vendar pa jih hkrati 28 % meni, da je prav njihovo romsko poreklo vzrok za brezposelnost. Aktivna politika zaposlovanja ne daje pričakovanih rezultatov.

Ekonomski in socialni položaj

Na stanovanjskem področju je položaj Romov zelo slab. Večina jih živi ob pomanjkanju infrastrukture (marsikdo je brez električne napeljave, kanalizacije in tekoče vode, ni asfaltiranih cest, itn.). Stanovanjski zakon romske skupnosti ne izpostavlja, so pa omenjeni v Resoluciji o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2006 - 2010, ki vključuje Rome med »ranljive skupine prebivalstva«. ⁴⁸ Nacionalni stanovanjski program vključuje Rome med »druge skupine prebivalstva s posebnimi potrebami v neprofitnem stanovanjskem sektorju«:

»Med skupine prebivalstva s posebnimi potrebami, ki pri uresničevanju nacionalnega stanovanjskega programa ne smejo ostati prezrte, pa sodijo tudi Romi. Specifični načini bivanja dela te skupnosti, ki uživa v Sloveniji poseben ustavni položaj, so predmet posebne skrbi nekaterih lokalnih skupnosti in nekatera izmed njihovih prizadevanj so v preteklosti pokazala opazne uspehe. S sredstvi Stanovanjskega sklada Republike Slovenije in drugimi javnimi sredstvi bo zato v skladu z omenjenimi posebnimi merili treba podpirati na pozitivnih izkušnjah utemeljena prizadevanja tistih občin, ki:

1. omogočajo trajne oblike stanovanja romskim družinam, ki imajo na njihovem območju stalno prebivališče in
2. istočasno izboljšujejo bivalne pogoje (pogoje uporabe lastnih in drugih stanovanj, stanovanjskih hiš in bivalnih naselij) drugih občanov na območjih, kjer so takšni pogoji poslabšani zaradi neurejenih romskih naselij.« (člen 2.9.)⁴⁹

Tudi empirični del naše raziskave je izpostavil slabe bivanjske razmere romske skupnosti:

Vsekakor, največji problem predstavljajo slabi bivalni pogoji, kar je posledica nepravilnega pristopa reševanja romske problematike. Zelo zanimivo vprašanje je, ko Rom hoče kupiti zemljo, na kateri bi gradil svoj dom in nihče mu je noče prodati in je prisiljen, da si nekje postavi svoj dom in s tem je šel v prekršek in do sedaj je bilo to nekako dopuščeno in je zdaj 95 romskih naselij, tričetr romskih naselij nelegalnih in stojijo na tuji lastnini. Že ta nelegalna postavitvev naselja sproži konflikt z okoljem in od tod se začne to krepiti naprej. Zato je pomembno, da se pri Romu uredi status,

⁴⁸ Resolucija je dostopna na <http://www.uradni-list.si/1/ulonline.jsp?urlid=200639&dhid=81978&L=> (dostop 20.6.2008).

⁴⁹ Nacionalni stanovanjski program, Uradni list RS, 43/2000, <http://www.uradni-list.si/1/ulonline.jsp?urlid=200043&dhid=8988> (dostop 4.9.2007)

državljanstvo, legalno bivanje in legalna zaposlitev. (Rudaš, Forum romskih svetnikov)

Drugi problem pa so pogoji, v katerih živijo. Enostavno je v teh pogojih [...] nemogoče organizirati kakršnokoli ali pomagati organizirati kakršnokoli stvar [...] enostavno ni fizičnih pogojev. (Vonta, Pedagoški inštitut)

[K]ako nam je vsem postalo samoumevno, da Romi imajo naselja, romska naselja [...] ta fizična izoliranost in življenje v posebnih naseljih, ki so poleg tega materialno, večina njih, slabo preskrbljena, poleg tega pa nelegalna. Kombinacija tega, da si ločen od drugih in še [...] živeti v pogojih negotovosti [...] Eden ključnih problemov je, da ta tujkost, da so za nas tujci in da ne vedo, do kdaj so lahko tukaj, kdaj se bodo morali premakniti, jaz bi to najprej reševala, to je vir diskriminacije, kje živiš, kako živiš. (Petković, Mirovni inštitut)

Splošen komentar o ekonomskem in socialnem položaju Romov je podal tudi njihov predstavnik:

Največje ovire vidim prav na ključnih področjih, zaposlovanje, izobraževanje, enakopravno vključevanje pri izpolnjevanju tistih norm, ki jih družbeni sistem ponuja. Vedno sem bil skeptičen do socialne politike, ki naj bi vključevala tudi Rome. Sam ugotavljam, da se Romi vključujejo samo v en sistem socialne politike, to so predvsem socialni transferji, ki niso dobri ne za Rome ne za večinsko prebivalstvo. Kajti Romom minimalni socialni transfer pomeni samo nujno preživetje, večinsko prebivalstvo pa povečuje antiromsko razpoloženje. Torej socialni sistem bi moral vključevati Rome v celotnem sistemu, se pravi na področju izobraževanja, zaposlovanja, na področju zdravstva in varstva družin. Zaradi tega razloga so Romi postavljeni v prazen prostor, v katerem se nič ne dogaja; nekako so Romi izven dogajanja in je končna številka 95 procentov nezaposlenih Romov, na izobraževalni lestvici prikazujemo največji primanjkljaj in to sta dva ključna momenta. (Rudaš, Forum romskih svetnikov)

Osnovni problem, iz katerega izvirata neenaka izobrazbena raven in stopnja zaposlenosti, so prav slabe bivanjske razmere. Hkrati visok delež brezposelnosti in posledična odvisnost od državne finančne pomoči ustvarjata negativne stereotipe o pripadnikih romske populacije, ki še dodatno poglobijo prepad med Romi in večinskim prebivalstvom. Vse skupaj negativno vpliva na njihov slab ekonomski in socialni položaj.

Prosti čas

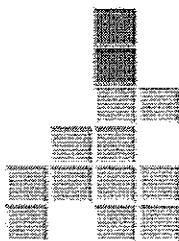
Ni podatkov posebej za to področje.

Zdravje

Slabe bivanjske razmere brez urejene osnovne infrastrukture, elektrike, kanalizacije in tekoče vode, ne le onemogočajo romskim otrokom uspešno učenje in napredovanje v šolskem sistemu, usodno lahko vplivajo tudi na poslabšanje zdravja in večjo obolevnost za nekaterimi boleznimi med romskim prebivalstvom. Slabe, neprimerne bivanjske razmere botrujejo zdravstvenim težavam, ki se odražajo tudi v večji umrljivosti Romov:

Najbolj pereča vprašanja so slabe bivalne razmere, neizobraženost, brezposelnost in pozabljamo tudi zdravstvo. Pri Romih se ugotavlja, da je umrljivost večja kot pri neromskem prebivalstvu, ampak posledica so slabi bivalni pogoji, Romi v rani mladosti zbolijo za nekimi boleznimi zaradi neprimerne življenja, kar vpliva tudi na brezposelnost, kajti normalno da delodajalec hoče imeti zdravega in za to usposobljenega. (Rudaš, Forum romskih svetnikov)

Družbena in politična participacija

V odnosu do italijanske in madžarske manjšine, so Romi v določenih pogledih deprivilegirani. Nimajo namreč svojega političnega predstavnika v državnem zboru. Hkrati pa so doseženi koraki naprej v smeri politične participacije na lokalni ravni:

Ne biti politično vključen, pomeni biti izključen iz političnega sistema in ta zavest Romov počasi nekako dobiva svoj pomen in vse bolj se zavedamo, da je politika instrument, preko katerega lahko izboljšaš svoje življenje in na nek način smo začeli se vključevati v družbene procese, priznati moramo, da nam je država leta 2002 omogočila, da participiramo na lokalni ravni in leta 2007 smo dobili krovni romski zakon, torej država dopušča, da na nek način politično participiramo [...] Zadeve so dobro nastavljene, vendar je spet odvisno, kako daleč nas bo politika pustila in se bojim, da ko bomo prišli do neke meje, da bo »stop, bolj daleč pa ne«. To je mogoče odgovor, zakaj nimamo romskega poslanca v državnem zboru, državnega svetnika, zakaj se ni v pokrajinske svete dala možnost, da bi tudi Romi imeli svoje predstavnike. (Rudaš, Forum romskih svetnikov)

Intervjuvanci izpostavljajo heterogenost romske populacije, ki botruje notranjim konfliktom in medsebojnemu nerazumevanju, kot tudi pomembno vpliva na problematičnost komuniciranja z državnimi institucijami. Le-te želijo za sogovornika enega partnerja, ki naj bi predstavljal vse Rome v Sloveniji in se pogajal v njihovem imenu. Konkretna situacija pa onemogoča preprosto odstikavanje in reduciranje obravnavanih tematik na zgolj eno samo tako imenovano »romsko problematiko«, saj veliko vlogo igrajo geografske in lokalne specifike.

Eden od velikih problemov je, da mi romsko skupnost pojmujejo kot zelo homogeno skupnost, ampak daleč od tega, tukaj je zanesljivo en velik problem, romska skupnost nekako nima moči. Na nivoju izgradnje romske skupnosti je en velik primanjkljaj, ki je spet povezan s tem, da nimajo ljudi, ki bi bili sposobni se organizirati, se boriti za svoje pravice, biti zmožni dialoga itn. Prvič je to, da so nehomogeni znotraj majhnih skupnosti in med različnimi skupnostmi pa regijami itn. Že tukaj je po mojem mnenju en ogromen problem, ki ga bo treba pomagati razrešiti, ker drugače ne vem kako se bodo stvari reševale. [...] [Zato tudi romski zakon] nekaterim ustreza, nekaterim pa absolutno ne bo. In se mi zdi, da se bo zgodba kar nadaljevala. Prav zaradi nehomogene situacije. [...] Vprašanje je, če je to lahko zakon; nekatere ignoriraš, druge favoriziraš, v tem kontekstu je res zelo težko potem delovati. (Vonta, Pedagoški inštitut)

Mene osebno moti, da ko govorimo o Romih, da jih delimo na avtohtone in neavtohtone. [...] Če se pogovarjamo o skupnosti, potem avtohtonost ne pride v poštev in iz tega razloga so izključeni Romi, ki živijo v Ljubljani, Mariboru, Velenju [...] ti Romi so dvakrat izključeni. Izključeni so iz državnega sistema, drugič pa iz notranjega sistema, ki ga vodi romska skupnost. [...] Ne vidim razloga, zakaj občina Ljubljana ne bi imela romskega predstavnika in [...] ne vidim zakaj ne bi imeli romskega predstavnika v občinskem svetu tudi v Mariboru in Velenju. (Rudaš, Forum romskih svetnikov)

[T]udi ljudje, ki globoko in leta z najboljšimi nameni sodelujemo z romsko skupnostjo, jih včasih še vedno jemljemo kot objekt. [...] Država in vsi mi – nevladne organizacije, rabiš za distribucijo sredstev in drugih instrumentov pomoči in vpliva, rabiš partnerja in potem je enostavneje imeti enega partnerja, s katerim se pogovarjaš. In to je ena od sistemskih napak. Ker je sistem zgrajen tako, da se pričakuje, da bo Rome prezentiral eden – da bi nam olajšal razne mehanizme, zlasti administrativne pa tudi simbolne – se lažje izgovarjaš javnosti, da si se pomenil z Romi. (Petković, Mirovni inštitut)

Brankica Petković izpostavi pomembno dimenzijo vprašanja reprezentativnosti, h kateri se vrača na več mestih v intervjuju. Gre za nujnost, da se Rome prepozna kot subjekt, kateremu je potrebno zaupati vzvode upravljanja, saj se vse prepogosto pišejo in izvajajo projekti za Rome, pozablja pa se na to, da nobena iniciativa ne bo uspešna dokler se ljudje sami ne bodo imeli možnosti organizirati in delovati v interesu svojih potreb:

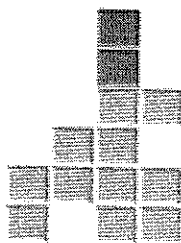
Po enem obdobju romskih voditeljev kot sta Muc in Rudaš, je zdaj treba pripravljati, razmišljati o 2015 in je treba se potruditi, da se ustvari nova generacija romskih voditeljev [...] In bi rada videla tourstne strategije, ker nobena stvar ne bo zalegla, ne nastanitvene, ne šolanje, če ne bodo sami imeli svojih govorcev, ki bodo rekli »to hočemo«. To, kar ostali govorijo, je čisto drugo, drugače zveni in sami to vemo - kjer se je kaj premaknilo, so si sami izborili...

Da bi poskusili preseči implicitno predpostavko, da lahko razumemo in analiziramo romsko skupnost kot homogeno celoto, smo v vzorec vključili predstavnika Sintov, ki jih vse prepogosto večinska populacija ne loči od Romov. Rinaldo DiRiccardi-Muzga, novinar, ki aktivno spremlja manjšinska vprašanja, je jasno opredelil razlike:

Sinti so vseskozi zaprta etnična skupnost. [...] V Republiki Sloveniji nas je približno 120 Sintov, večinoma živečih na Gorenjskem [...] Na Gorenjskem so Sinte ves čas mešali z Romi ali Cigani, šele po letu 1990 se je stanje izboljšalo, saj so gorenjski Sinti veliko časa in energije usmerili v predstavitve, predavanja in podobno, da bi Gorenjce in Slovence ozavestili o drugačni sociološki etnični skupnosti, ki je med njimi prisotna več kot 200 let.

Ekspertna intervjuvanka izpostavlja nujnost sistemskih rešitev na državni ravni, ki pa se morajo izvajati v lokalnih okoljih, saj bodo le tako lahko naslovljene vse specifike, ki se pri romski populaciji pogosto izražajo glede na geografsko lokacijo skupnosti:

Menim, da je univerzalne rešitve težko najti, stvari je treba reševati lokalno, da boš uspešen, je treba ustvariti sisteme podpore tako na nivoju romske skupnosti kot na nivoju lokalne skupnosti in vrtca in šole, to mora biti prepleteno. Tu je prvi problem v kadrih, človeških virih in drugi v financiranju teh ljudi. [...] V tem smislu spreminjanja, oziroma doseganja nekih sprememb je treba delovati na lokalnem nivoju in na osnovi konkretnih potreb in pogojev iskati najboljše rešitve. [...] [U]niverzalnih rešitev skoraj da ni, če res želiš spremembe, moraš delovati v kontekstu določenega okolja. (Vonta, Pedagoški inštitut)

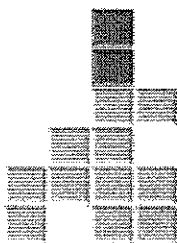

Dostop do medijskih vsebin

Romi so prikrajšani pri dostopu do medijev, o čemer govori Brankica Petković, ki se dolga leta ukvarja z vprašanji medijskega položaja romske skupnosti v Sloveniji. Izpostavlja predvsem neodzivnost države na prošnje za radijsko frekvenco, ki bi omogočala predvajanje tedenskih oddaj, ki jih pripravljajo Romi sami. Zaenkrat imajo možnost predvajanja samo preko interneta in z uporabo frekvenc oziroma preko radijskih postaj, ki so jim to omogočile (npr. Radio Marš in Radio Študent predvajata oddaje, ki jih ustvarjajo voditelji romskih društev iz Maribora in Ljubljane). Problem je, da ostaja zaenkrat dostop romske skupnosti do medijev precej obroben. Brankica Petković je bila dejavna zagovornica načela, da se pri spremembi Zakona o RTV zapiše, da mora RTV Slovenija producirati in predvajati oddaje o Romih in za Rome, ki naj jih ustvarjajo Romi sami. Radijska oddaja na Radiu Slovenija je začela delovati novembra 2007. Na sporedu je tedensko. Televizijska oddaja, ki jo pripravljajo v murskosoboškem dopisništvu TV Slovenija, je začela delovati marca 2008. Na sporedu je na prvem programu TV Slovenija vsakih 14 dni.

Ekspertni intervju je tudi izpostavil razlike med tremi skupnostmi v odnosu do manjšinskih medijev:

Denarja na medijskem področju sploh ni veliko in jaz leta opozarjam na strašansko nesorazmerje med denarjem, ki se ga ponuja za madžarsko in italijansko skupnost in romsko. [...] Ko sem jaz v parlamentu odprla vprašanje [...] da bi bilo dobro, da bi bil ves denar za manjšinske medije v Sloveniji nekje skupaj in da se ga pridobiva po istih kriterijih [...] se manjšinci s tem niso strinjali, da če bo kakšna komisija vmes, oni tega ne želijo, ker so oni manjšina, predsednik manjšinske skupnosti se pogovarja z direktorjem, ni vmesnikov in imajo radi to moč, da ni to javni razpis. Mi moramo zdaj delati tako, da ne bi škodovali manjšini in hkrati razbijati samoumevnosti centrov moči, ker tudi predsednik narodnostne skupnosti v nekem obdobju je center moči, ki v imenu tiste skupnosti razsoja. (Petković, Mirovni inštitut)

Nasilje

V do sedaj edinem primeru diskriminacije na etnični osnovi, ki ga je obravnavala Zagovornica načela enakosti, je bila pritožnica romskega porekla, vendar je bil primer kasneje zaključen zaradi pomanjkanja interesa s strani pritožnice. Romi so bili tudi žrtve kaznivih dejanj v dveh doslej edinih primerih obsodilnih sodb zaradi kršitve 300. člena Kazenskega zakonika Republike Slovenije, ki prepoveduje narodnostno, rasno ali versko nestrpnost. Pojavljajo se tudi primeri rasizma do Romov; ali v bojeviti netolerantni obliki ali pa kot prikriti novi oz. kulturni rasizem, kjer gre za navidezno sprejemanje njihove »drugačnosti«, hkrati pa kliče po njihovem »civiliziranju« in asimilaciji.

Januarja 2007 je bila poslana pobuda Zagovornici načela enakosti s strani Pravno-informacijskega centra nevladnih organizacij PIC in Mirovnega inštituta glede 12. člena Zakona o uresničevanju načela enakega obravnavanja s prošnjo za prednostno obravnavo v zvezi s preselitvijo članov romske družine Strojjan. Odločitev Zagovornice še ni bila sprejeta.

O konkretnih oblikah nasilja naši sogovorniki niso govorili. Se pa predvsem verbalno nasilje navezuje na problem predsodkov do romske populacije (glej spodaj poglavje *Druga specifična področja*).

Razlike med spoloma in po starosti

Razlik med spoloma intervjuvanci niso posebej izpostavljali, razen ko smo jih po njih specifično vprašali. Darko Rudaš je na kratko govoril o družbeni konstrukciji razlik med moškimi in ženskami, ki so predvsem v preteklosti onemogočale Romkinjam izobraževanje in dostop do trga dela. Poudarja, da so družbene spremembe vplivale tudi na notranjo strukturo romskih družin, saj danes ženske nimajo nič manjših možnosti za samouveljavitev v družbi. Celo nasprotno, pravi, da so v romski skupnosti ženske bolj izobražene od moških:

Včasih je bilo zabetonirano, da je glava v družini bila moška oseba, kar je on rekel, je moralo biti, [...] In danes [...] ženska nima manj možnosti se uveljavljati. Prav nasprotno, pred leti sem se ukvarjal s statistiko izobraževalne konstrukcije Romov in tukaj ženske, [...] njihova izobrazba je boljša in ko sem se ukvarjal z zaposlenimi, ženske, ki so zaposlene ohranijo daljšo delovno dobo.

Nasprotno pa dr. Tamara Vonta na podlagi svojega raziskovalnega dela ugotavlja, da romske deklince hitreje zapuščajo izobraževalni proces:

Mi smo se soočali z vprašanjem izobraževanja deklic, romskih deklic, ker te veliko prej zapustijo šolanje. Na nek način jih je težje zadržat v vzgojno–izobraževalnem procesu, tako da tukaj zanesljivo prihaja do problemov. Ne morem reči, da pri mlajših delajo, prihaja do razlik, smo imeli deklince in dečke enako vključene, ampak, ko pridejo enkrat do 11., 12. leta starosti, se stvari začnejo komplicirati. V enem intervjuju za starše smo povprašali, zakaj ne pustijo deklic v šolo. In so rekli, ja tukaj obstajajo že simpatije, mi se bojimo, da se bo z njimi kaj zgodilo na poti v šolo in domov [...] Tu zanesljivo prihaja do razlik, veliko več je bilo moških vključenih v večerno osnovno šolo in ne verjamem, da je to zaradi tega, ker bi več deklic končalo osnovno šolo. [...] Tako da prihaja do razlik.

Glede razlik po starosti intervjuvanci prav tako niso ničesar izpostavili, je pa empirični del pokazal na pomen razlik med generacijami znotraj romske skupnosti:

»[P]ri Romih opazamo, da se pojavlja neka nova generacija, to so predvsem mladi in oni imajo drugačna pričakovanja. In predsodek pelje takšno skupnost v diskriminacijo. To pomeni nek podrejen položaj in ker se je mlada generacija začela upirati temu položaju, potem pa nastanejo konflikti, ki smo jim priča in nestrpnost in tukaj bi morali pripraviti ukrepe in programe sprejemanja drugačnih. To bi moralo biti na državni ravni, lokalna skupnost bi pa to izvajala«. (Rudaš, Forum romskih svetnikov)

Druga specifična področja

Intervjuji so pokazali na nujnost preseganja obravnavanja romske skupnosti kot problema, kar izraža tudi termin »romska problematika«:

Že termin ima v sebi negativno konotacijo, malo je pa tudi navada, ki bi se jo morali odvaditi in uporabljati kakšno drugo stavčno zvezo. (Vonta, Pedagoški inštitut)

Sogovorniki potrjujejo, kar izkazujejo tudi javnomnenjske raziskave in mnoga raziskovalna poročila: Romi in Sinti so tarča predsodkov večinskega prebivalstva. Negativni stereotipi vplivajo na pripadnike manjšinskih skupin še posebej obremenilno in izključevalno, saj jim onemogočajo enakopraven razvoj in napredek.

Romi smo vendarle prišli do svoje samopodobe v slovenskem prostoru. Vendar pa kaj hitro, ko se zgodi kakšna malenkost, vidimo, da nas čaka še dolga pot do naše končne samopodobe. Kot aktivni politik, romski aktivist, ugotavljam, da imamo na tej dolgi poti kar nekaj ovir. Sprijazniti se pa moramo, da se bomo na tej poti srečevali s predsodki, asimilacijo in integracijo. Ko sem pri predsodku, moram povedati, da vedno, ko se omenja beseda Rom, je pred njo predsodek, ki je negativen in ta Romom onemogoča, da bi se enakopravno vključevali v družbeni sistem. (Rudaš, Forum romskih svetnikov)

Dejstvo, da negativni stereotipi in predsodki obstajajo, je vedno bolj splošno sprejeto, hkrati pa velja, da ljudje negativne lastnosti vedno raje prepoznamo zgolj izven sebe. Dr. Vonta je omenila izredno slab odziv na ponujene seminarje oziroma posebne programe za senzibilizacijo predsodkov, kar kaže na to, da v Sloveniji kljub deklaracijam na formalni ravni še ni splošno sprejeto, da je integracija vedno dvosmerni proces, ki zahteva ne le prilagajanje »tistega, ki naj se integrira«, temveč predvsem sprejemanje in odprtost večinskega prebivalstva.

Ljudje ne pridejo, ne vidijo te potrebe. Na primer, mi smo tourstne seminarje ponudili vzgojiteljem in učiteljem po Sloveniji, neverjetno kako malo je zanimanja [...] Bojim se, da smo vsi polni prepričanja, da predsodkov nimamo in da tega ne potrebujemo. To te najbolj straši, da si prepričan v svoj prav in niti ne pustiš odprtih vrat, da bi ti nekdo pokazal kaj drugega. To je malo zastrašujoče. (Vonta, Pedagoški inštitut)

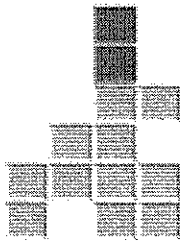
Sinti doživljajo v Sloveniji zelo podobno usodo kot Romi:

Predsodki večinske populacije pa so bili enaki kot so bili na Dolenjskem ali Prekmurju, za Slovence si bil vedno Cigan [...] Najlažje je bilo strpati Sinte med Cigane, samo da ne bi bilo potrebno razlikovati, kdo je kdo. [...] Prihaja do prekrivanja – z diskriminacijo Romov. Prav tako smo potomci indijskih nomadov kot oni, morda je pri Sintih to še bolj prezentno, ker nas je premalo, nihče nas ne sliši, država je gluha in slepa za naše pozive. Nimamo kulturnega središča, o tem odločajo lokalni veljaki, ki pa prav tako nimajo posluha za nas, saj samo zamahnejo z rokami, češ, kaj pa spet ti Cigani hočejo, samo prosjačijo. (DiRicchardi-Muzga, Radio Sora)

»Nove« narodne skupnosti

Ko govorimo o »novih« narodnih skupnostih se nanašamo na opredelitev Mirana Komaca, ki pravi: »Med 'nove' narodne skupnosti uvrščamo pripadnike narodov nekdanje skupne jugoslovanske države, ki so se v Slovenijo priseljevali v celotnem obdobju njenega obstoja, posebej intenzivno od sredine šestdesetih let prejšnjega stoletja; predvsem zaradi ekonomskih razlogov« (Komac, 2007: 1).

Izobraževanje

Povsem natančnih podatkov o izobrazbeni strukturi posameznih narodnih skupin v Republiki Sloveniji ni mogoče pripraviti, saj v popisu prebivalstva leta 2002 delež oseb, ki zajema kategoriji »niso želeli odgovoriti« in »neznano« zajema približno 10 % populacije. Analiza podatkov o izobrazbeni strukturi posameznih etničnih skupin kaže, da med njimi obstajajo pomembne razlike. Med pripadnicami in pripadniki večinske (slovenske) populacije je prevladujoča stopnja izobrazbe srednja šola (54,3 %). Podoben ugotovitev velja še za tiste, ki so se po narodnosti opredelili za Hrvate (50,8 %), Črnogorce (52,6 %), Makedonce (47,7 %) in Srbe (51,5 %). Med tistimi, ki so se opredelili za Albance, Bosance, Bošnjake ali Muslimane, prevladujejo kategorije »brez izobrazbe«, »nepopolna osnovna šola« in »osnovna šola«. Visokošolsko izobrazbo ima 7,1 % tistih, ki so se opredelili kot Slovenci; podobne deleže beležimo še med tistimi, ki so se opredelili za Črnogorce (10 %), ter med Hrvati (5,9 %), Makedonci (6,6 %) in Srbi (4,8 %). Deleži oseb z visokošolsko izobrazbo so bistveno nižji med tistimi, ki so se opredelili za Albance (1,7 %), Bosance (1,3 %), Bošnjake (1,3 %) ali Muslimane (0,5 %). Ta populacija je v Sloveniji, ki se vsaj na deklarativni ravni zavzema za uveljavljanje »družbe znanja«, najbolj socialno ranljiva. Podobno meni Vera Kržišnik Bukič: »V tem primeru bi se lahko tudi tem populacijam pripetil 'romski sindrom'. Skupino bomo prepoznavali kot socialni problem in ne kot kulturni fenomen« (2003: 103).

Podatke o izobrazbeni strukturi lahko interpretiramo kot posledico razvojnega načrta Slovenije v 60-ih in 70-ih letih, ki je temeljil na delovno intenzivnih panogah (železarstvo, rudarstvo, gradbeništvo, težka industrija), v katerih je zaposlitev našel pretežni delež oseb, ki so se s področja nekdanjih jugoslovanskih republik priselile v tistem obdobju.

Stopnja izobrazbe	Albanci	Bošnjaki	Hrvati	CG	Mak.	Mustl.	Srbi	Jug.	Bosanci
Brez izobrazbe	79	290	411	9	12	217	343	3	180
Nepopolna osnovna	202	1.261	2.727	62	138	811	1.752	29	557
Osnovna	2.023	7.150	9.280	599	1.338	3.739	11.645	111	2.873
Nižja in srednja poklicna	1.291	6.015	9.602	581	900	2.749	10.163	118	2.113
Srednja, strokovna in splošna	976	2.676	7.158	661	833	1.003	7.615	151	922
Višja	91	195	1.472	162	132	64	1.126	27	61
Visoka dodiplomska	79	225	1.956	248	240	z	1.643	46	89
Visoka podiplomska	11	27	380	41	43	z	224	18	13
SKUPAJ	4.752	17.839	32.986	2.363	9.363	8.627	34.511	503	6.808

Tabela 1 - Prebivalstvo, staro 15 let in več, po izobrazbi, popis 2002

Na področju izobraževanja se kot posebej aktualno vprašanje izpostavlja možnost (dodatnega) pouka maternega jezika in kulture.

V raziskavi Percepcije slovenske integracijske politike (PSIP 2003), ki jo je izvedel Inštitut za narodnostna vprašanja (N = 1163), je večina anketiranih (55 %) menila, da bi bilo dobro, če bi se otroci učili tudi jezik enega od staršev, če ta ni slovenščina. Tako je menilo 75 % Srbov, 71 % drugih⁵⁰, 62 % Bošnjakov in Muslimanov, 57 % Hrvatov, 47 % etnično neopredeljenih in tudi 43 % Slovencev. Na vprašanje »Kako bi moralo biti po vašem mnenju urejeno učenje jezika otrok, katerih slovenščina ni materni jezik enega od staršev?«, je večina anketiranih (33 %) odgovorila, da se otroci jezika lahko naučijo doma. 27 % anketiranih meni, da bi moralo biti otrokom omogočeno učenje tega jezika v okviru dodatnih šolskih dejavnosti (tako meni 34 % Srbov, 33 % drugih, 30 % Hrvatov in 26 % Bošnjakov oz. Muslimanov ter Slovencev). Nadaljnjih 22 % vseh vprašanih meni, da bi moralo biti otrokom omogočeno učenje tega jezika v okviru rednega pouka, in sicer kot izbirni predmet. Za to možnost se zavzema 36 % Bošnjakov in Muslimanov, 30 % Srbov ter 26 % neopredeljenih, 22 % Hrvatov in le 17 % Slovencev. Sodeč po odgovorih na našeta vprašanja se torej jasno izkazuje želja, da bi se otroci učili neslovenskega jezika svojih staršev v šolah. Rezultati raziskave so obenem pokazali, da se anketiranci zavzemajo, da bi

⁵⁰ V kategorijo »drugi« so bili v raziskavi zajeti tisti, ki so se opredelili kot Albanci, Makedonci in Jugoslovani.

se otroci v šolah seznanjali s kulturo, z zgodovino in jezikom neslovenskih etničnih/narodnih skupnosti, ki živijo v Sloveniji (Roter, 2007:322-324).

Ker slovenska zakonodaja na področju zaščite narodnih manjšin zagotavlja pravico do vzgoje in izobraževanja v svojem jeziku zgolj pripadnikom in pripadnicam italijanske in madžarske narodne skupnosti, se pripadniki ostalih skupnosti na tem področju lahko zanašajo na morebitne dvostranske pogodbe in mednarodne sporazume⁵¹, predvsem pa na samoorganizacijo in samofinanciranje izvajanja dopolnilnega pouka. Predstavniki albanske skupnosti izpostavljajo naslednje probleme:

Recimo dodatni pouk v albanščini. Saj vlada nam je to odobrila, ni problema v Ljubljani ali v kateremkoli mestu v Sloveniji, če se zbere dovolj otrok... Ampak mi ne moremo učitelja plačati! Saj imamo učiteljico, ampak pogledajte, tudi ona mora družino prehraniti. Ministrstvo za šolstvo, 150 evrov so ji plačali, naši učiteljici....To ni dovolj niti za potne stroške. Tako učitelji nimajo inspiracije, motivacije, da bi šli z veseljem učiti v šole. (Maliqaj, Zveza kulturnih društev Albancev v RS)

Podobne probleme izpostavlja tudi predstavnik hrvaške skupnosti:

Slovenska država je določila samo šole oziroma je na naš predlog poslala Ministrstvu za šolstvo seznam nekaj šol, na primer v Ljubljani eno, in oni so dali nalog tej šoli, da na določen dan v tednu pride naš učitelj. Slovenska država da samo prostor na neki osnovni šoli...in naša učiteljica gre od Maribora, Ljubljane pa do Pirana. Učitelja, knjige, gradivo za pouk in za potne stroške financira Hrvaška, Slovenija da samo prostor in si umije roke. ...Mi pa pravimo: dajte to v zakon, da je hrvaški jezik eden od izbirnih predmetov... in mi bomo poskrbeli, da se bodo vpisali hrvaški otroci, ampak vpisali se bodo lahko tudi slovenski otroci in to je čisto nekaj drugega. (Garić, Zveza hrvaških društev v Sloveniji)

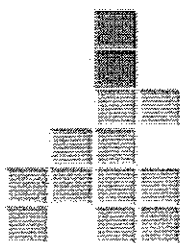
Vendar zaradi organizacije dodatnega pouka na izbranih osnovnih šolah med hrvaško skupnostjo obstajajo tudi nekateri pomisleki:

Določene so šole, v katerih lahko organiziramo dopolnilni pouk. ... Nam se zdi, da je to na nek način getoizacija. Če vi določite šolo in potem nam, narodni skupnosti dopustite, da mi sami organiziramo dopolnilni pouk, potem k temu dopolnilnemu pouku pridejo samo naši otroci, mi pa bi želeli, da k temu dopolnilnemu pouku pridejo tudi slovenski otroci oziroma kdor hoče. In kaj se potem zgodi, potem se tudi naši starši bojijo, da ne bodo njihovih otrok v šoli nekje zaznamovali, zapisali, posledica tega pa je, da namesto, da jih pride sto, jih pride dvajset in seveda je uspeh slab.

⁵¹ Na podlagi mednarodnih pogodb in dvostranskih sporazumov je za otroke albanske, hrvaške in makedonske skupnosti, ki obiskujejo osnovno šolo v slovenskem jeziku, na njihovo željo organiziran tudi dopolnilni pouk maternega jezika in kulture, v skladu z 8. členom Zakona o osnovni šoli (Uradni list, št. 12/96, 33/97 in 59/01).

Druge skupnosti, ki nimajo sklenjenih bilateralnih dogovorov, v prizadevanjih za uvedbo dopolnilnega pouka v maternem jeziku praviloma trčijo ob argumente, da ni zakonske podlage za izvajanje dodatnega pouka v tujem jeziku.

Mi smo pet, šest let nazaj zahtevali uvedbo dopolnilnega maternega jezika v višjih razredih osnovne šole in ko smo šli na direktorat za osnovno šolo...tam je pogovor tekel in zaključek je bil sledeč: ni zakonske podlage... Mi bi recimo pristali na to, da bi recimo v Kopru ali Jesenicah bil en učitelj za srbski oziroma hrvaški jezik. In da bi bilo odprto za vse, konec koncev, zakaj pa ne bi tudi drugi otroci šli na dopolnilni pouk, če bi to želeli. (Bačić, Bošnjaška kulturna zveza Slovenije)

Zaposlovanje

Zaposlitev je temelj ekonomske varnosti in neodvisnosti ter velja za enega najpomembnejših dejavnikov integracije. Številni priseljenci se v začetku zaposlujejo v manj atraktivnih sektorjih trga dela oziroma v deficitarnih poklicih. Razloge lahko najdemo v dejstvu, da pogosto nimajo zadostnih kvalifikacij ali pa jim le-te v novem okolju niso priznane. Med pomembnejšimi ovirami za zaposlovanje na boljših delovnih mestih je tudi nezadostno poznavanje jezika, čeprav to ni vedno nujno za učinkovito opravljanje nekega poklica. Skoraj polovica pripadnikov in pripadnic posameznih etničnih skupnosti je zaposlena v poklicih za neindustrijski način dela, so upravljavci strojev in naprav, industrijski izdelovalci ali zaposleni v poklicih za preprosta dela. Na teh poklicnih področjih so deleži prebivalstva Slovenije, starega 15 in več let, glede na narodnostno opredelitev naslednji: Slovenci 34 %, Albanci 55 %, Bosanci 67 %, Bošnjaki 67 %, Hrvati 48 %, Črnogorci 43 %, Makedonci 52 %, Muslimani 71 % ter Srbi 57 %. Deleži so nekoliko višji med tistimi, ki so se opredelili za Albance, Bosance, Bošnjake ali Muslimane, kar je - glede na zgoraj navedeno izobrazbeno strukturo - tudi moč pričakovati.

Poklic	Albanci	Bošnjaki	Hrvati	CG	Mak.	Musl.	Srbi	Jug.	Bosanci
Zakonodajalci, visoki uradniki, menedžerji	61	131	508	61	79	55	429	12	37
Strokovnjaki	21	111	1.433	93	120	21	690	37	37
Tehniki in drugi strokovni delavci	83	516	2.106	171	180	181	1.938	36	158
Uradniki	47	386	1.119	106	115	165	1.361	18	87
Poklici za storitve, prodajalci	317	829	1.890	147	137	388	2.298	20	297
Kmetovalci, gozdarji, ribiči, lovci	22	67	231	3	5	32	110	z	z
Poklici za neindustrijski način dela	694	2.305	2.720	121	288	1.178	3.132	28	818
Upravljavci strojev in naprav, industrijski izdelovalci	212	2.498	3.441	223	347	1.196	4.461	40	801
Poklici za preprosta dela	688	2.733	2.376	182	606	1.432	4.052	53	1.122
Vojaški poklici	11	39	108	6	10	19	86	z	z
Neznano	701	1.530	1.589	99	485	683	1.565	38	697
Skupaj	2.857	11.145	17.521	1.212	2.372	5.350	20.122	286	4.089

Tabela 2 - Prebivalstvo, staro 15 let in več, po poklicu, popis 2002

Zaradi različnih strukturnih ovir in odkritih ali prikritih oblik diskriminacije priseljenci (pa tudi njihovi potomci) pogosto predstavljajo nadpovprečen delež med brezposelnimi ali pa se ostanejo ujeti v položaju, ko njihova zaposlitev ni primerna njihovi izobrazbi oziroma sposobnostim, za napredovanje pa nimajo možnosti. Po podatkih popisa prebivalstva 2002 je razvidno, da je delež brezposelnih med pripadniki drugih narodnosti s področja nekdanje Jugoslavije nekoliko večji kot med pripadniki slovenske narodnosti. Delež brezposelnih je največji med Albanci (20,2 %), Bošnjaki (16,3 %), Bosanci (17,3 %) in Muslimani (18,3 %). Vera Kržišnik Bukić ugotavlja: »Visok odstotek nezaposlene populacije znotraj kategorij Bošnjaki, Muslimani in Bosanci, ki ima izvore tudi v pomanjkljivi izobrazbeni strukturi teh populacij, je mogoče prikazati kot narodni problem - problem diskriminiranja točno določene populacije (povečini iz Bosne), s točno določenimi značilnostmi - po verski pripadnosti so povečini islamske veroizpovedi« (2003:104).

Ekonomska aktivnost	Albanci	Bošnj.	Hrvati	CG	Maked.	Must.	Srbi	Jug.	Bosan.
Aktivno prebivalstvo	3.583	13.330	20.561	1.491	2.750	6.548	23.977	349	4.944
delovno aktivno prebivalstvo	2.857	11.145	17.521	1.212	2.372	5.350	20.122	286	4.089
zaposlene osebe	2.393	10.815	16.546	1.140	2.262	5.201	19.244	257	3.986
samozaposleni, kmetje	464	330	975	72	110	149	878	29	103
brezposelne osebe	726	2.185	3.040	279	370	1.198	3.855	63	855
Neaktivno prebivalstvo	2.603	8.212	15.081	1.176	1.222	3.919	14.987	178	3.118
otroci, učenci, dijaki, študenti	1.850	5.947	5.215	568	627	2.897	8.705	65	1.990
upokojeni	219	1.321	8.593	573	490	677	5.706	99	531
drugi	534	944	1.273	71	105	345	576	14	597
SKUPAJ	6.186	21.542	35.642	2.667	3.972	10.467	38.964	527	8.062

Tabela 3 - Prebivalstvo po ekonomski aktivnosti, popis 2002

Iz popisnih podatkov je obenem razvidno, da je delež brezposelnih občutno večji med drugo generacijo priseljencev. To velja za vse etnične skupine. Razloge, zakaj je delež brezposelnih med priseljenci manjši kot med njihovimi potomci, gre verjetno iskati v tem, da so priseljenci v času svoje priselitve lažje našli delo, saj so se priseljevali v obdobju 60-ih in 70-ih let prejšnjega stoletja, ko je bila zaradi pospešene industrializacije Slovenije potreba po delovni sili velika. »Njihovi potomci se danes srečujejo s spremenjeno situacijo, ko mladi, predvsem prvi iskalci zaposlitve, na splošno težko najdejo zaposlitev. Poleg tega se v tekmi z 'avtohtonimi' slovenskimi vrstniki lahko srečujejo tudi z etnično diskriminacijo« (Bešter, v Komac (ur.), 2007: 224).

Podatki statističnega urada Republike Slovenije iz konca leta 2006 kažejo, da je brezposelnost prebivalcev Slovenije, rojenih v kateri izmed nekdanjih jugoslovanskih republik, trajala dlje kot brezposelnost prebivalstva Slovenije, rojenega v Sloveniji. Delež registriranih brezposelnih prebivalcev Slovenije, rojenih v kateri izmed nekdanjih jugoslovanskih republik, katerih brezposelnost je trajala manj kot eno leto, je bil sicer

nižji kot delež registriranih brezposelnih prebivalcev Slovenije, rojenih v Sloveniji, vendar praviloma prebivalstvo Slovenije, rojeno v kateri izmed nekdanjih jugoslovanskih republik, čaka na zaposlitev dlje kot prebivalstvo Slovenije, rojeno v Sloveniji (Povhe, 2006).

Večina naših sogovornikov je bila mnenja, da diskriminacija na etnični osnovi na področju iskanja zaposlitve ter na delovnem mestu obstaja, vendar se o tej problematiki v javnosti ne govori. Zaradi zakonske prepovedi diskriminacije na osnovi etnične pripadnosti gre v večini primerov za prikrito diskriminacijo:

»Vse skupaj je zelo prikrito. Omejuje se dostop do posla, pri čemer se tiho izbira kandidate iz domicilnega naroda, ne glede na kvalifikacije. Normalno je, da bo službo dobil pripadnik večinskega naroda. Povejte mi ime enega samega poslanca iz teh narodov«. (Taštanoski, MKD Makedonija, Ljubljana)

»Poglejte, usaj 70, 80 odstotkov našega življenja nam pomeni služba, če je to tako pomembno, če ne moremo napredovati na podlagi naših kvalitet, znanj in izkušenj, je to seveda velika ovira. Če sta dva kandidata za isto službeno mesto enakovredna, potem pa izberejo tistega drugega zaradi tega, ker je Slovenec...« (Matijević, Zveza zvez kulturnih društev konstitutivnih narodov in narodnosti razpadle SFRJ v Sloveniji)

»Danes je Slovenija veliko bolj nenaklonjena pripadnikom drugih etničnih skupnosti, kot za časa skupne države. Takrat je bilo veliko lažje in se to ni potenciralo. Danes ni v Sloveniji kriterij, koliko ti znaš. ...Slovenija ni obljubljena dežela«. (Bačić, Bošnjaška kulturna zveza Slovenije)

Podobnega mnenja je tudi predstavnik hrvaške skupnosti:

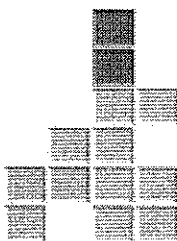
»Na področju zaposlovanja konkretno, gotovo obstaja ta problem. Kar se tiče uporabe jezika, je hrvaška skupnost zelo fino integrirana, zelo hitro se naučimo slovenskega jezika... nismo prihajali sem samo zaradi dela, ni zgolj delovna migracija, večinoma smo prihajali sem zaradi šolanja in tudi ostali po šolanju, tudi s te strani je izobrazbena struktura zelo visoka...višja od srednje izobrazbe, tako da s te strani smo v bolj ugodnem položaju, kot druge skupnosti. ...Vendar včasih tudi visoka izobrazba ni dovolj, recimo pri iskanju dela oziroma zaposlitve, diskriminacija zagotovo obstaja«. (Garić, Zveza hrvaških društev v Sloveniji)

Na področju diskriminacije pri zaposlovanju ali na delovnem mestu se kot posebej problematičen izpostavljata fenomena tako imenovanih »lepljivih tal« ali »steklenih stropov«, ki ponazarjata zmožnost napredovanja zgolj do določenih položajev na karierni hierarhični lestvici. Pripadniki večinskega naroda tako zasedajo pretežni del delovnih mest v zakonodajni, sodni in izvršni oblasti, tvorijo sloj visokih uradnikov in so povečini menedžerji v večini podjetij (Kržišnik Bukić, 2003). Sogovornik iz črnogorske skupnosti kot problematično izpostavlja predvsem možnost dostopa do vodstvenih in političnih funkcij:

Mislím, da za tiste, ki se deklarirajo na –ić, obstajajo neke sorte stekleni stropovi, do kje lahko prideš... če kandidiraš za določeno mesto, včasih tudi malo pogledajo, vendar to mislim predvsem za politiko, če gre za strokovno delovno mesto, danes imamo globalizacijo, tako da mislim, da tu ni problema. (Bijelić, Društvo slovensko-črnogorskega prijateljstva)

Še bolj konkretni so podatki, ki jih je predstavila sogovornica iz srbske skupnosti:

Poglejte ta organigram, ki je javno dostopen na internetu. To je poimenski seznam zaposlenih v organih in službah vlade Republike Slovenije. Navedenih je 417 imen, med njimi je 7 takih, kjer priimki kažejo na ne-slovensko etnično ozadje. Sedem! (Miletić, društvo Srbska skupnost)

Ekonomski in socialni položaj

Pri obravnavi socioekonomskega položaja običajno uporabljamo različne (objektivne) indikatorje, kot so npr. zaposlenost oz. stopnja brezposelnosti, izobrazbena struktura, poklicna struktura, položaj na delovnem mestu in ureditev stanovanjskega vprašanja. Ker smo večino zgoraj naštetih indikatorjev obravnavali ločeno v drugih podpoglavjih, se bomo na tem mestu posvetili zgolj vprašanju stanovanjske problematike.

Na osnovi podatkov o stanovanjskih razmerah prebivalcev Slovenije, ki so bili pridobljeni s popisom prebivalstva leta 2002, je razvidno, da večinski del prebivalstva živi v lastniških stanovanjih ali hišah, oziroma so lastniki ali solastniki stanovanj in hiš, v katerih prebivajo. Delež lastnikov oz. solastnikov stanovanj pri Slovencih, Srbih, Hrvatih in Črnogorcih je približno enak in se giblje okoli 50 %. Pri Makedoncih, Bošnjakih in Muslimanih je ta delež nekoliko nižji (Makedonci 35,4 %, Bošnjaki in Muslimani 26,1 %), izrazit upad deleža (so)lastnikov stanovanj pa je opaziti med Albanci, kjer znaša le 13,7 %. Če tem deležem prištejemo še deleže družinskih članov lastnikov ali solastnikov, lahko ugotovimo, da znašajo pri Slovencih okoli 90 %, pri Hrvatih, Črnogorcih in Srbih okoli 80 %, pri Bošnjakih, Muslimanih in Makedoncih okoli 60 %, le pri Albancih delež pade pod 50 %. Večja odstopanja glede na narodno opredeljenost je mogoče ugotoviti pri najemnikih in podnajemnikih stanovanj. Med Slovenci se ta delež giblje okoli 5 %, med ostalimi etničnimi skupinami okoli 15 %, le med Albanci je delež višji in znaša približno 20 %. Obenem je med Albanci, Bošnjaki, Makedonci in Muslimani moč opaziti sorazmerno večji delež (okoli 12 %) oseb, ki živijo v drugih tipih stanovanjske nastanitve (skupinska stanovanja, samski domovi); med Srbi, Črnogorci in Hrvati se ta delež giblje okoli 3 %.

Stanovanjsko razmerje	Albanci	Bošnjaki	Hrvati	CG	Mak.	Musl.	Srbi	Jug.	Bosanci
Lastnik, solastnik	851	6.043	17.432	1.149	1.406	2.723	15.627	201	1.969
Najemnik	927	2.242	2.962	224	405	1.199	3.417	62	1.120
Podnajemnik	322	788	533	41	201	311	743	14	452
Družinski član lastnika	1.955	7.113	10.835	977	1.123	3.458	13.988	162	2.120
Dr. član najemnika	1.357	2.824	2.479	208	320	1.553	3.543	51	1.298
Drugo (uporabnik, skupinsko stanovanje)	774	2.532	1.401	68	517	1.223	1.646	37	1.103
SKUPAJ	6.186	21.542	35.642	2.667	3.972	10.467	38.964	527	8.062

Tabela 4 - Prebivalstvo po narodnosti in glede na stanovanjsko razmerje osebe, popis 2002

Iz navedenih podatkov o tipih stanovanjske nastanitve je razvidno, da so pripadniki drugih etničnih skupin v primerjavi s prebivalci slovenske narodnosti v slabšem položaju. Znotraj te populacije je posebej ranljiva skupina, ki jo sestavljajo Albanci, Bošnjaki, Bosanci, Muslimani in Makedonci, ki bolj sloni na podpornih mehanizmih stanovanjske oskrbe. Tako razporeditev stanovanjske oskrbe teh populacij je mogoče povezovati z njihovim socialno ekonomskim statusom, katerega indikator je tudi izobrazba in poklic, ki ga opravljajo. Medtem ko imajo sodeč po popisu prebivalstva iz leta 2002 tako Slovenci kot tudi Srbi, Črnogorci, Hrvati in Makedonci v povprečju srednješolsko izobrazbo, so pri Albancih, Bošnjakih, Muslimanih in tistih, ki so se opredelili za Bosance, prevladujoče kategorije »brez izobrazbe, nepopolna osnovna šola in osnovna šola«. Pripadniki priseljenjskih populacij v veliki meri opravljajo poklice, ki jih pripadniki večinskega naroda ne želijo opravljati; večinoma opravljajo poklice za preprosta dela oziroma so upravljavci strojev in naprav; najvišji deleže zopet beležimo med Albanci, Bošnjaki, Muslimani in Bosanci, kar sovпада s prevladujočo izobrazbeno strukturo te populacije. Nenazadnje je med pripadniki teh narodov potrebno omeniti tudi visok delež nezaposlenosti, ki ima izvore tako v pomanjkljivi izobrazbi kot v različnih diskriminatornih praksah, ki so jim podvrženi.

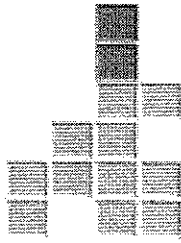
Ekonomske zmožnosti in pravni položaj (državljanstvo ali status tujca, oz. osebe brez državljanstva s stalnim/začasnim dovoljenjem za prebivanje) so bistvenega pomena pri vstopanju na stanovanjski trg oziroma pri iskanju primerne stanovanjske oskrbe. Večje prostorske koncentracije prebivalstva, ki se ob popisu po narodnosti ni opredelilo za Slovenke ali Slovence, je v Ljubljani mogoče locirati v delavskih predmestjih vzhodno od mestnega središča ter v večjem delu južnega obrobja mesta (Fužine, Štepanjsko naselje, Nove Jarše, Rakova Jelša...), kjer so cene oziroma najemnine zaradi lokacije in nižjega kakovostnega razreda stanovanj dostopnejše. Kljub opazni prostorski socialno-ekonomski diferenciaciji te populacije zaenkrat še ne moremo govoriti o izraziti prostorski segregaciji, z izjemo področja Rakove Jelše, za katero je mestoma značilna komunalna in infrastrukturna neurejenost (črne gradnje, neurejen kanalizacijski sistem, slaba povezanost z javnim potniškim prometom itd.).

»Poglejte getoizacijo etničnih konglomeratov. Danes imamo naselje Rakova Jelša v Ljubljani, kjer se problem kanalizacije ne rešuje že 30 let. Ne rešuje se z izgovori, da niso hiše legalizirane in tako naprej, čeprav je bilo v preteklih letih 80-90 % hiš legaliziranih. Pa Sausko naselje in Fužine, kjer je tudi tak etnični konglomerat. Stanovanja v Fužinah imajo 20-30 % nižjo tržno ceno, kot je to v drugih delih Ljubljane«. (Taštanoski, MKD Makedonija, Ljubljana)

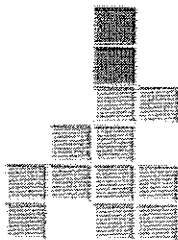
Prosti čas

Ni relevantno za to področje.

Zdravje

Podatki za to področje niso dostopni. Vendarle pa na tem mestu velja opozoriti na izrazito ranljivost položaja izbrisanih prebivalk in prebivalcev Republike Slovenije. Z administrativnim ukrepom izbrisa so poleg drugih pravic izgubili tudi pravico do zdravstvenega zavarovanja oziroma brezplačnih zdravstvenih storitev. Mnogi med njimi so (bili) prisiljeni iskati zdravstveno pomoč v Pro Bono ambulanti s posvetovalnico za osebe brez zdravstvenega zavarovanja. Obenem velja opozoriti tudi na dejstvo, da so brezplačne storitve omenjene ambulante omejene zgolj na prebivalce Mestne občine Ljubljana.

Družbena in politična participacija

Pripadnice in pripadniki »novih« narodnih skupnosti v Sloveniji imajo za ohranjanje in promocijo lastnega jezika in kulture na voljo zgolj omejena sredstva. Najpomembnejši medij predstavlja družinski oz. sorodstveni krog ter v manjši meri samoorganizacija v številna (kulturna) društva. Ta se večinoma financirajo z lastnimi prispevki (prostovoljne donacije), v manjši meri pa so v nekaterih primerih sofinancerji tudi Ministrstvo za kulturo, Javni sklad RS za ljubiteljske dejavnosti ter posamezne lokalne skupnosti.

Ker status ni urejen, mi nimamo na voljo tistih sredstev, ki so določena za narodno skupnost, ki je priznana kot narodna manjšina, ker tega ni, moramo sodelovati na javnih natečajih in projektih, da dobimo sredstva od Ministrstva za kulturo... in vse skupaj dobimo približno 15.000 do 20.000 evrov na leto, kar je 10 % našega budžeta, se pravi, da 90 % zberemo znotraj svoje skupnosti, s sponzorji, našimi podjetniki. Hrvaška skupnost je na tem področju zelo povezana in integrirana. (Garić, Zveza hrvaških društev v Sloveniji)

Nekateri sogovorniki so obenem opozorili, da organizacija v društva oziroma sodelovanje v krovnih zvezah društev ni vedno posledica spontane želje po organiziranju, temveč je včasih tudi edini način, da pridobijo sredstva za lastno kulturno udejstvovanje in produkcijo. Predstavnica srbske skupnosti je posebej kritična do tega, da se morajo organizirati v društva na nacionalni osnovi, kar vodi v nacionalistično etiketiranje:

Število društev se menja, ena so na papirju, ena se ukinjajo, druga nastajajo, imamo ljudi, ki se družijo po interesih in drugih povezavah, recimo mladi študentje. Bolj ali manj organizirane oblike so fleksibilne, ustvarjajo se v soseščinah, kjer je večja koncentracija ljudi. Število samih društev pa je nepomembno...nas prisiljujejo, da se organiziramo v zvezo, da bi sploh lahko dobili sredstva za izvajanja programov in projektov...oni nas silijo, da se politično opredeljujemo v neka nacionalna združenja, za kar sploh nimamo potrebe. Mi bi raje bili v združenju kakih kulturnih amaterskih društev in tam bi delali svoje delo, zdaj nas pa država sili v politične organizacije in bomo šli, ampak zato, ker je to edini način, da se pride do sredstev. Zakaj bi morali dobiti sredstva na nacionalni bazi? Če bi radi imeli gledališče v srbskem jeziku, ga lahko dobimo samo kot Srbi in samo preko naših Zvez, ki bodo potem imele nacionalistično etiketo. (Miletić, društvo Srbska skupnost)

Poglavitna težava pripadnikov in pripadnic narodov in narodnosti nekdanje Jugoslavije, ki živijo v Sloveniji, je - kot smo že omenili - da jim slovenska ustava ne priznava legalnega skupinskega (manjšinskega) statusa, zato nimajo zagotovljenih polnopravnih možnosti kulturnega in jezikovnega udejanjanja svojih narodnih posebnosti. Zaradi tega so predstavniki v Sloveniji živečih Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev in Srbov, organiziranih v Koordinacijo zvez in kulturnih društev konstitutivnih narodov in narodnosti razpadle SFRJ, leta 2003 na Okrogli mizi Evropske komisije proti rasizmu in nestrpnosti pri Svetu Evrope (ECRI) predstavili javno pobudo Državnemu zboru Republike Slovenije, da: »sproži in izpelje postopek za spremembo Ustave Republike Slovenije, tako da bomo tudi mi, Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, Makedonci, Srbi v Republiki Sloveniji, nominalno uvrščeni v besedilo Ustave Republike Slovenije in ustavno opredeljeni kot narodne skupnosti/narodne manjšine v Republiki Sloveniji«. ⁵²

V nadaljevanju javne pobude je bilo posebej izpostavljeno, da pripadnice in pripadniki v Sloveniji živečih skupnosti narodov in narodnosti nekdanje Jugoslavije predstavljajo znatno število prebivalstva Slovenije, da tradicionalno živijo v Sloveniji že dlje časa, da živijo zgoščeno v večjih slovenskih mestih ter industrijskih in rudarskih središčih, da so lojalni državljani, da želijo ohraniti svojo narodnostno identiteto in da se ne želijo asimilirati ⁵³. Javna pobuda v Državnem zboru ni dosegla odmevnosti, predlogi, predstavljeni v njej, pa niso bili upoštevani in uresničeni.

Glede manjšinskega priznanja teh narodov bivše Jugoslavije moram povedati, da na tem področju delamo tri ali štiri leta, ko je bilo zasedanje ECRI v Ljubljani in smo dali tisto pobudo, vendar se ni premaknilo čisto nič. Mislim, da v slovenski politiki niti ni razčiščeno, kdo ima pravico biti priznan kot narodna manjšina, v razgovorih se vedno reče 'Niste avtohtoni'. Najlažje je reči 'Niste avtohtoni' in zadeva je urejena. V evropskih dokumentih in resolucijah je avtohtonost opuščena. V bistvu so glavne tri stvari: ali si organiziran, ali želiš imeti status posebne skupnosti in pa neka številčnost, ki pa ni trdno definirana. In če to pogledamo, Srbi, Bošnjaki, Hrvati, delno tudi Makedonci, govorim seveda o številčnosti sedaj, sicer pa tudi ostali, imajo vse pogoje. Smo organizirani, številčno nezanemarljivi in seveda želja obstaja. So pa tudi drugi elementi: kulturna raznolikost, jezikovna raznolikost, želja, da se obdrži izvorna identiteta in tako dalje. In če te stvari pogledate, gotovo so pogoji, da se priznajo te narodne manjšine in zato je tudi ustanovljena ta koordinacija Zveze zvez. Edina stvar, ki je zapisana v našem statutu, edini projekt, s katerim se mi ukvarjamo, je priznanje manjšin, vse ostale stvari se delajo v okviru posameznih zvez – ohranjanje narodne identitete, jezik, kultura in tako dalje. (Garić, Zveza hrvaških društev v Sloveniji)

V letošnjem letu predseduje Koordinaciji zvez in kulturnih društev konstitutivnih narodov in narodnosti razpadle SFRJ v Sloveniji predstavnik srbske skupnosti.

⁵² Prebrano na okrogli mizi Evropske komisije proti rasizmu in nestrpnosti pri Svetu Evrope, Dvorana Union, Ljubljana, 14. oktober 2003, stran 1.

⁵³ Javna pobuda Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev, Srbov, ki živimo v Sloveniji, stran 2, točke 4. - 8.

Mi bomo poskušali z našimi temami prodreti na najvišje politične nivoje. Bilo bi lepo, če bi uspeli, ampak ta moj odgovor nakazuje, da nisem optimist. Zakaj? Prvo, predsednik (države, op. a.) nekaj obljublja v svoji predvolilni kampanji, vendar je upet v politiko celotne Slovenije, on mora biti neke vrste katalizator vseh dogodkov v Sloveniji, poskuša uravnovesiti dogodke, tukaj sta Evropska unija in svet in prihajajo parlamentarne volitve. ...Vse ostaja v najboljšem primeru na ravni izrečenih simpatij ali pogojne naklonjenosti. Mislim, da je žoga na naši strani, mi moramo bolj pritiskati, mi moramo opozarjati, da smo enakopravni, mi moramo uršiti medijsko produkcijo, izogibati se ekscesom, kajti tudi skozi to nas gledajo. Ko nas gledajo, cel diapazon vseh prisotnih 10 procentov populacije, koga vidijo? Ekstreme. Tisti, ki niso ekstremi, so neopazni. (Matijević, Koordinacija zvez in kulturnih društev konstitutivnih narodov in narodnosti razpadle SFRJ)

Poglaviti problem, s katerim se organizacije »novih« narodnih skupnosti soočajo ob svojih prizadevanjih za ureditev manjšinskega statusa, je iskanje legitimnih sogovornikov v državnih organih.

Naši sogovorniki so sledeči. Mi smo obiskali skoraj vse stranke, nekajkrat. Vsi so se potrudili, da bi nas poslušali, da bi nas razumeli. Nihče ni rekel, to, kar vi želite, je nelegitimno, ampak nihče ni rekel, da obstaja možnost, da se to naredi. Torej, povsem enostavno. Na deklarativni ravni je vse v redu, ampak vse tudi ostane na deklarativni ravni. (Bačić, Bošnjaška kulturna zveza Slovenije)

Urad Vlade Republike Slovenije za narodnosti se zdi najprimernejši sogovornik, saj gre za ustanovo, ki že leta deluje kot posrednik med državo in pripadniki sicer ustavno priznanih narodnih manjšin. Rezultati raziskovalnega projekta PSIP 2003 kažejo, da je po mnenju večine anketiranih (71 %) ravno Urad za narodnosti tisti, ki bi moral zastopati tudi interese omenjenih etničnih skupnosti⁵⁴.

Z Uradom za narodnosti smo imeli nekaj pogovorov. ...To ni razgovor v smislu, ja, mi smo strokovnjaki na tem področju, mi razumemo, kar govorite in se bomo za vaše zadeve zavzeli, to ni ta odnos. To je odnos, 'Kaj pa hočete?', ali 'Mi ne moremo nič' ali 'Nimate zakona'. Pa ravno za to gre! Mi nimamo zakonske podlage, a jo želimo dobiti, da bi se zadeve potem lažje urejale. (Garić, Zveza hrvaških društev v Sloveniji)

Sodeč po raziskavah in opravljenih intervjujih pripadnice in pripadniki »novih« narodnih skupnosti izražajo močno željo po ohranjanju drugačnosti oziroma etnične identitete, kar se še posebej izkazuje na področju jezika in kulture. Ker nimajo priznanega manjšinskega statusa, ki bi jim zagotavljal posebne manjšinske pravice, v večji meri čutijo, da niso

⁵⁴ V raziskavi je bilo postavljeno vprašanje »Na kakšen način bi po vašem mnenju morali imeti slovenski državljani, pripadniki drugih etničnih/narodnih skupnosti v Sloveniji, zagotovljeno pravico političnega predstavnitva?« Vprašanje je bilo zaprtega tipa in je dovoljevalo odgovor »da« ali »ne«. Rezultati so bili sledeči: 34 % anketiranih se strinja, da bi vse skupnosti morale imeti skupnega poslanca v državnem zboru; 35,9 % se strinja, da bi vsaka skupnost morala imeti svojega predstavnika; 16,4 % se strinja, da bi morale imeti vse skupnosti skupno politično stranko; 16 % se strinja, da bi vsaka skupnost morala imeti svojo politično stranko; 50,4 % se strinja, da bi obstoječe politične stranke morale v svojih programih v večji meri zastopati njihove interese; 54,3 odstotka vprašanih pa se strinja, da bi skupnosti morale imeti svoje organizacije, ki bi bile sogovornice vladi (Medved, v Komac (ur.), 2007).

»polni« državljeni, ter da se soočajo z dejavniki, ki ovirajo njihovo polno participacijo v procesih odločanja in v drugih oblikah participacije v javnem življenju, zlasti na področjih kulturne politike in šolstva. Zato je mogoče sklepati, da te skupnosti svoj položaj doživljajo kot politično marginaliziran, kar vodi k organiziranemu delovanju, ki stremi k politiki priznanja.

Dostop do medijskih vsebin

Številni strokovnjaki (Komac, 2007, Kuzmanić in Petković, 1999, Makarovič in Rončević, 2006) opozarjajo, da je problematika »novih« narodnih skupnosti močno na obrobju medijskega zanimanja. Tovrstna problematika je »tiho spregledana« ali obravnavana z negativnega vidika. Slovenski mediji pišejo o narodnih manjšinah najpogosteje takrat, ko so le-te vključene v določen konflikt. Če se določena skupina v medijih najpogosteje omenja v kontekstu napetosti in konfliktov, se lahko o njej vzpostavi »javna podoba problematičnosti«, tudi če v medijih ni eksplicitno predstavljena kot vzrok problemov (Makarovič in Rončević, 2006: 49). Na podlagi analiz člankov, objavljenih v slovenskih tiskanih medijih, sta avtorja prišla do ugotovitve, da so pripadniki manjšin v medijih večinoma obravnavani na dva diametralno nasprotna načina: bodisi kot žrtve (opisane v terminih diskriminacije, marginalizacije, segregacije, kot prikrajšani za manjšinske pravice, tako zaradi namernih ukrepov (ali pomanjkanja ukrepov) slovenskih institucij in/ali preostale slovenske populacije ali pa zaradi drugih (brezosebnih) strukturnih razlogov) bodisi kot povzročitelji problemov za preostalo slovensko populacijo, kar implicira obratno situacijo, v kateri so pripadniki večine predstavljeni kot žrtve manjšine (Makarovič in Rončević, 2006: 51).

Komac (2007: 378) navaja, da je informacij o hrvaški, albanski, srbski, bošnjaški, muslimanski, črnogorski in makedonski etnični skupnosti v medijih komaj za vzorec in ugotavlja, da »se zaradi izključenosti iz medijskega prostora poraja pri teh populacijah občutek izključenosti iz družbe in prepričanje o njihovi družbeni marginalizaciji, morda celo getoizaciji«.

O problematičnosti neprisotnosti v medijskih vsebinah so prepričani tudi naši sogovorniki:

Najslabša stvar pri položaju teh narodnostnih skupnosti je v prisotnosti oziroma neprisotnosti v medijih. To je totalno blokirano, praktično ne morete priti v medije. (Garić, Zveza hrvaških društev v Sloveniji)

Na tem mestu velja izpostaviti, da po mnenju našega sogovornika ne gre toliko za nezainteresiranost novinarjev za pokrivanje tovrstne tematike, temveč predvsem za širšo nenaklonjenost k objavam v tiskanih in elektronskih medijih:

Ni nezainteresiranost, mislim, da je blokada. Novinarji pridejo, imamo tiskovne konference in se nekaj napiše, recimo pred nekaj meseci smo imeli tiskovno

konferenco tukaj v naših prostorih, mislim da je Delo nekaj objavilo zelo na kratko, na STA smo sami poslali... zelo slab odziv je.

Do medijskih objav, pokrivanja dogodkov v medijskih vsebinah, je skoraj nemogoče priti. Kulturni dogodki, gledališke predstave, gostovanja, vse mine brez ene besede v medijih. ...Nihče nič ne objavi. (Miletić, Društvo Srbska skupnost)

Zaradi slabega novinarskega odziva oziroma neprisotnosti teh tematik so poskušali tudi z lastnimi prispevki prodreti v medije, vendar tudi tu ni bilo večjega uspeha:

Mi smo skušali na razno razne načine, pisati članke in tako dalje, ampak če smo jih napisali recimo 20, sta bila morda 2 objavljena... To so zelo strokovni članki, vendar v glavnem niso bili objavljeni. Mislim, da se slovenska skupnost ni pripravljena o teh temah pogovarjat... Večinski narod ni še izšolan za to, to mora priti v zavest, da je to potrebno, da so pravice in da to ni tabu tema, da je to legitimna in legalna zahteva in dokler tega ne bo v večinskem narodu, mislim, da bo ta blokada še naprej. (Garić, Zveza hrvaških društev v Sloveniji)

Po drugi strani sogovorniki opozarjajo, da je manjšinska problematika v medijih pogosto instrumentalizirana za doseganje različnih političnih interesov ali pa gre za pritisk politike na uredništva medijev, ki selekcionirajo, katere teme oziroma vsebine so lahko objavljene in katere ne.

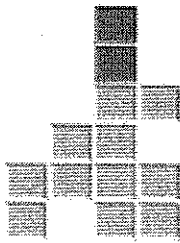
Prisotnost v medijih je zelo globok problem. Če gremo v bližnjo preteklost, to izhaja iz tistih političnih dogodkov okoli leta 90, ker je bilo in je moralo biti sproducirano zaradi osamosvojitve tako sovraštvo. Sovraštvo je bilo sproducirano, to sem prepričan. Takrat je bilo potencirano, ampak se še vedno deloma vleče naprej. To je bilo zajeto tudi v tistem vročem političnem kostanju, ki so ga imeli politiki in to so bili izbrisani. Izbrisani so bili prisotni na politični agendi vedno takrat, ko so hoteli nekaj drugega v politiki doseči. Zdaj se zopet pripravlja neka razprava v parlamentu o izbrisanih. Zakaj? Zdaj bodo kmalu volitve in bodo te teme zopet instrumentalizirane. Ta problem izbrisanih bo torej spet uporabljen. (Banjac, Društvo Srbska skupnost)

Če vlada nastavlja glavne urednike, je potem logično, da je tudi vlada zadaj, tu ni kaj... Mi smo recimo imeli zdajle en tak primer: jaz sem za naš časopis angažiral eno novinarko, da naredi intervju z našim ambasadorjem Mariom Nobilom, istočasno pa sem predlagal, da naredi intervju za eno agencijo, je raje ne imenujem. Novinarka je naredila intervju z ambasadorjem in en del intervjuja je bil mišljen za agencijo, drugi del – širši del – pa za časopis Korijeni, to je časopis naše zveze. Intervju je imel približno 5000 znakov, to so njihovi standardi, od tega je bilo objavljeno 2000 znakov, torej manj kot pol, okleščeno, s tem, da je glavni urednik določil, kaj bo objavljeno in kaj ne. Ker je pa to bilo v času, ko je bila ta afera okoli ekološko ribolovne cone, je bilo veliko pripomb s strani Ministrstva za zunanje zadeve na to agencijo, zakaj je sploh šla na razgovor. Jaz sem se pogovarjal z

novinarko, ki je to doživela. To je ena taka stvar, ki točno dokazuje, da je v medijih cenzura, tu ni debate, cenzura je. (Garić, Zveza hrvaških društev v Sloveniji)

Posebna manjšinska pravica do sodelovanja v javnih medijih je po slovenski zakonodaji zagotovljena le pripadnikom italijanske, madžarske ter v omejenem obsegu tudi romske skupnosti. Vse »posebne manjšinske pravice«, kamor spada tudi pravica do obveščanja, so tako povezane s »tradicionalnimi« manjšinami. »Toda to še ne pomeni, da je mogoče 'novim' narodnim skupnostim kratiti nekatere pravice iz nabora obćih ćlovekovih pravic: 1) pravico do svobode izražanja; 2) pravico do ohranjanja kulturne in jezikovne različnosti; 3) pravico do zaščite identitete in 4) pravico do enakosti in nediskriminacije« (Komac, 2007: 382).

Nas je tukaj 12 % in nimamo ene minute našega programa v medijih. (Baćić, Bošnjaska kulturna zveza Slovenije)

Nasilje

O konkretnih oblikah fizičnega nasilja ni razpoložljivih podatkov. Verbalno nasilje, izražanje stereotipnih mnenj in predsodkov na podlagi etnične pripadnosti in percepcijo nestrpnosti do etničnih/manjšinskih skupnosti obravnava poglavje 3. 5. 10 (spodaj).

Razlike med spoloma in po starosti

Na osnovi podatkov iz popisa prebivalstva 2002, rezultatov raziskave PSIP 2003 in intervjujev s predstavniki etničnih/narodnih skupnosti je mogoče izpostaviti naslednje ugotovitve:

- v vseh etničnih/narodnih skupnostih, ki izvirajo iz prostora nekdanje Jugoslavije, imajo ženske slabšo izobrazbeno strukturo kot moški. Posebej izrazite so razlike pri Albancih, Bošnjakih in Muslimanih, kjer ima skoraj 60 % žensk (ne)dokončano osnovno šolo, medtem ko med moškimi ta delež znaša okoli 35 %;
- v vseh etničnih/narodnih skupnostih, ki izvirajo iz prostora nekdanje Jugoslavije, je delež brezposelnih večji med ženskami, kot med moškimi. Največje razlike so med Albanci, kjer je delež brezposelnih žensk 57,8 % kar za 46 % večji od deleža brezposelnih moških (11,8 %). Sledijo Makedonci, (razlika med spoloma znaša 15,7 %), ter Bošnjaki in Muslimani (razlika 13,4 %). Precej manjše so razlike med spoloma pri Črnogorcih (4,5 %), Hrvatih (4,3 %) in Srbih (4 %). Vzroke za večjo nezaposlenost žensk lahko deloma pojasnujemo z njihovo slabšo izobrazbeno strukturo, deloma pa zato, ker nekatere ženske namenoma ostajajo doma kot gospodinje. Obenem velja opozoriti, da večji delež nezaposlenih žensk med Albankami in Bošnjakinjami oz. Muslimankami lahko pojasnujemo tudi z dejstvom, da je med njimi več takih, ki so v Slovenijo prišle v 90-ih letih kot begunke in do spremembe zakonodaje leta 2002 niso imele pravice do redne zaposlitve;
- mlajša generacija težje najde zaposlitev, kot starejša generacija. Pri iskanju zaposlitve mlajša generacija občuti neenakopravno obravnavo v večjem deležu, kot srednja in starejša generacija, prav tako na delovnem mestu zaznavajo več neenakopravne obravnave, kot starejši.
- moški in pripadnice oz. pripadniki mlajših generacij se pogosteje znajdejo v situaciji, ko se jim zdi bolj prikriti svojo etnično pripadnost;

Izkušnje z različnimi oblikami diskriminacije v vsakdanjem življenju so po besedah naših sogovornikov odvisne tudi od različnih generacij pripadnikov in pripadnic etničnih/narodnih, živečih v Sloveniji. Izpostavlja se razlika v doživljanju diskriminatornih praks med pripadniki prve, druge in tretje generacije. Prva generacija se je soočala s specifičnimi problemi, predvsem z nepoznavanjem slovenskega jezika in z vključevanjem v kulturno okolje, ki se lahko razlikuje od izvirnega. Naslednje generacije mladih, ki so se rodili in šolali v Sloveniji teh problemov večinoma nimajo, vendar se soočajo z drugačnimi

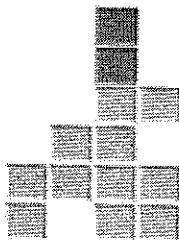
stiskami. Vsi sogovorniki izpostavljajo, da sta druga in tretja generacija v izjemno stresnem položaju, ker imajo težave z identitetnimi politikami, ki jih najboljše ponazarja vprašanje »Kdo sploh sem?«.

Mlajša generacija je absolutno v veliki stiski. Pri njih je ta konflikt prisoten. Recimo doma govorijo slovensko in potem se postavi vprašanje 'Kdo sem jaz, kakšna je moja opredelitev?' in najlažje je reči, sem pač Slovenec. Po drugi strani pa zunanje okolje teh otrok ne obravnava kot Slovence, ampak jih obravnava kot neko tuje telo, kot tujek v narodovem telesu. Vedno bodo priseljenci. Priimek je tisti, ki definira odnos okolja do posameznika, na žalost. (Taštanoski, MKD Makedonija, Ljubljana)

Potem pa imamo drugo generacijo, ki je zelo prizadeta, s katero se premalo ukvarjamo in je razpeta, razpeta med svetovi, brez možnosti, da dobi znanja in moč v kulturni identiteti prednikov, po drugi strani pa tudi stigmatizirana in se ne more vključiti v širšo mlado generacijo. Mladi se morajo boriti, da so sprejeti taki, kot so, ampak brez negativnega prizvoka. (Miletić, društvo Srbska skupnost)

Emocionalne stiske, v katerih se nahaja druga in tretja generacija, ki teži k temu, da bi bila enakopravno sprejeta v širšo družbo, se kažejo tudi v procesih tihe asimilacije oziroma samoasimilacije, kar dobro ponazarja spreminjanje osebnih imen in/ali priimkov.

Spreminjanje priimkov, mislim, da je precej prisotno v drugi in tretji generaciji, po mojem občutku in izkušnjah. Takrat se vrši ta prostovoljna asimilacija, ker si človek želi, da čim lažje živi in si reče: 'zakaj so mi moji starši dali tak priimek ali tako ime', večinoma gre za priimke. In seveda, če je le možnost, ti otroci napišejo č namesto ć in na ta način tudi oni vršijo neko mehko asimilacijo. Pri tretji generaciji mislim, pa da obstaja tudi neke vrste odbojnost, odbojnost do pripadnikov narodov, iz katerih izhajajo. Očiten primer je na primer priimek Milovanović, kjer ni teoretske možnosti, da bi izhajal iz teh krajev, ampak poznam primere ljudi, ki se tako pišejo in se sploh nočejo pogovarjat z ljudmi iz tistih krajev, od koder ta priimek izhaja. ...Mislim, da to izhaja iz te mehke asimilacije, nekako si želijo biti bližje večinskemu narodu in potem je to breme. Otrok že s priimkom dobi občutek, da je manjvreden, dobi oznako, ki ga spremlja celo življenje. V prvi generaciji se tega zavedamo že od prvega trenutka, vemo, od kod smo, ampak tretja generacija...oni so v zelo težkem položaju, težko se identificirajo, tukaj živijo od rojstva, lahko bi bili Slovenci, pa niso in se sprašujejo: 'Zakaj nisem Slovenec?'. To je zelo velik emocionalen pritisk na te mlade generacije. (Matijević, Koordinacija zvez in kulturnih društev konstitutivnih narodov in narodnosti razpadle SFRJ v Sloveniji)

Druga specifična področja

V zadnjem delu se posvečamo mnenjem o obstoju etnične distance in izkušnjam s pojavi nestrpnosti in diskriminacije v vsakdanjem življenju. V raziskavi PSIP 2003, ki jo je opravil Inštitut za narodnostna vprašanja, je bilo zastavljeno vprašanje o tem, na katerih področjih svojega življenja se pripadnice in pripadniki etničnih/narodnih manjšin soočajo z diskriminatorno obravnavo.

Odkar živite v Sloveniji, ali ste se zaradi svoje etnične/narodne pripadnosti soočili s/z:	Pogosto ali redko
Neenako obravnavo s strani sodelavcev ali nadrejenih na delovnem mestu	40,9 %
Problemi pri navezovanju stikov s pripadniki večinskega naroda	34,4 %
Neenako obravnavo pri iskanju zaposlitve	30,6 %
Strahom, da izgubite delovno mesto	27,1 %
Neenako obravnavo otroka v vrtcu ali šoli	26,9 %
Težave pri urejanju zadev v javni upravi	25,2 %
Težavami pri reševanju stanovanjskega problema (nakup ali najem stanovanja)	23,7 %
Neenakopravnim obravnavanjem s strani policije	19,9 %
Neenakimi možnostmi pri politični participaciji	15,8 %

Tabela 5 - Vir: Medvešek, M. v: Komac, M. (ur.) (2007): Priseljenci. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, str. 209.

Kot najbolj problematično področje, na katerem se anketirani soočajo z neenakopravno obravnavo, je moč izpostaviti področje zaposlovanja in odnosov na delovnem mestu. Z diskriminacijo na delovnem mestu se najbolj soočajo Bošnjaki, Muslimani in Srbi, znotraj teh skupin pa moški srednje generacije z nižjimi ali srednjimi stopnjami izobrazbe, ki so se v Slovenijo priselili v zadnjih tridesetih letih. Pri iskanju zaposlitve se počuti diskriminatorno obravnavanih kar tretjina (31 %) Bošnjakov in Muslimanov, prav tako je med temi anketiranci največji delež tistih, ki so (bili) v strahu za svoje delovno mesto (PSIP, 2003, str. 309-311).

Na področju diskriminacije oziroma neenake obravnave, s katero se pripadnice in pripadniki narodnih/etničnih skupnosti srečujejo v vsakdanjem življenju, naši sogovorniki

izpostavljajo razlike v prikriti in odkriti diskriminaciji. Diskriminacija, s katero se srečujejo v vsakdanjem življenju, pogosto korenini v diskriminaciji na institucionalni ravni.

Pravijo, da obstajata dve vrsti diskriminacije, trda in mehka diskriminacija. Trda diskriminacija je bila prisotna v pravni podlagi, se pravi v zakonih in ostalih pravnih aktih, mehka pa je ta, ki jo srečujemo v vsakdanjem življenju. Literatura tako pravi in jaz bi se tudi s tem strinjal, da je bolj prisotna ta mehka diskriminacija, kot trda..., čeprav tudi trda obstaja. Trda diskriminacija obstaja v tem smislu, da naše narodnostne manjšine, prisotne tukaj, niso zajete v ustavi. To je prvi nivo diskriminacije, s katerim se srečamo. Mi nismo zajeti v ustavi, čeprav bi po nekem principu morali biti, saj smo bili med konstitutivnimi narodi tako takratne Jugoslavije, kot po tem Slovenije. Torej, kot prvo neprisotnost v ustavi. Zaradi neprisotnosti v ustavi se potem to vleče tudi v zakonih. En primer, ki je usesplošno znan, je, da je zato onemogočeno zaposlovanje v javnih službah, kot sta denimo policija in vojska, tistim, ki imajo dvojno državljanstvo. (Matijević, Koordinacija zvez in kulturnih društev konstitutivnih narodov in narodnosti razpadle SFRJ v Sloveniji)

Naslednji problem, ki je izpostavljen, je javna raba maternega jezika, zaradi katere so pripadniki in pripadnice etničnih/narodnih skupnosti pogosto izpostavljeni neodobravajočemu ali odkrito odklonilnemu odnosu okolice, čeprav Ustava Republike Slovenije v 61. členu zagotavlja pravico do svobodnega izražanja pripadnost k svojemu narodu ali narodni skupnosti, do gojenja in izražanja svoje kulture in uporabljanja svojega jezika in pisave.

Gotovo se na to gleda in včasih ni prijetno, ampak mislim, da se tako obnašajo le tisti, ki se počutijo ogrožene, ogrožene pa se počutijo zato, ker so sami v slabem socialnem položaju. ...Recimo, če bi se pa v angleščini pogovarjali, bi bilo pa drugače, če pa se pogovarjaš bosansko ali albansko, te pa gledajo, češ, to so 'oni'. (Bijelić, Društvo slovensko-črnogorskega prijateljstva)

V letih takoj po osamosvojitvi je bil to normalen pojav, od grdih pogledov, do glasnega vzklikanja 'Tu je Slovenija!', 'Tu govorimo slovensko!'. Zdaj pa čedalje manj. Vendar tega ne pripisujem večji strpnosti, ampak temu, da se v Sloveniji v tem trenutku nahaja približno 7000-8000 predvsem gradbenih delavcev iz Makedonije, ki so na začasem ali pogodbenem delu in te skupine se običajno med seboj družijo in jih okolje identificira kot take in če so prepoznani kot delavci, se jih normalno sprejema. (Taštanoski, MKD Makedonija, Ljubljana)

So pripombe v smislu, kako si vi to upate (govoriti v maternem jeziku, op. a), tukaj je Slovenija. Velika večina nas govori materni jezik, tudi v telefonskih pogovorih. ...To nelagodje se čuti. Če govoriš v angleščini, je pa v redu. To je problem vseh malih nacij, ki so zelo homogene. (Bačić, Bošnjaška kulturna zveza Slovenije)

Ljudje zaradi uporabe maternega jezika v javnosti lahko doživljajo negativen odnos okolice, absolutno, to se dogaja. Že iz časa študija tukaj se spomnim nekih

nenapisanih pravil, če smo bili sami, smo govorili naš jezik, čim se je pojavil en Slovenec, smo govorili slovenščino, to je prva stvar. Drugo, na ulici je tudi nenapisano pravilo slovenščina, če ne...zmerljivke, to se ne dogaja, so pa pogledi v smislu 'aha, poglej jih, aha, to so oni' in da se temu izognemo pač govorimo slovensko. Je tudi rangiranje tujih jezikov – če bi se v Ljubljani recimo govorila italijanščina, nemščina, angleščina je to drugače, kot če se govori srbohrvaščina ali srbščina. Potem se lahko nekako prizanesljivo gleda na italijanščino, medtem ko za nas...Kako to preseč, kako priti do boljšega stanja na tem področju, to je težko. Morda skozi medijske kampanje, da smo vsi enaki. Ampak tukaj je prisoten verjetno en strah iz preteklosti, do te tuje asimilacije, zaradi nacionalnega ponosa. Kot nam je že prvo leto študija povedal naš profesor: 'Vsak proletariat potrebuje subproletariat'. Takoj, ko so ljudje višje na družbeni lestvici, so bolj prizanesljivi, bolj sočutni in se lažje pogovarjamo. Če pa greš nižje po družbeni lestvici, je drugače; tisti na dnu vedno poskušajo najti nekoga, ki je še nižje in ga poskušajo postaviti v podrejen položaj. (Matijević, Koordinacija zvez in kulturnih društev konstitutivnih narodov in narodnosti razpadle SFRJ v Sloveniji)

Sogovorniki so opozorili na subtilne pritiske, ki so jih pripadniki in pripadnice narodnih/etničnih skupnosti lahko deležni zaradi uporabe maternega jezika na delovnem mestu, kar posledično lahko vodi v oblike »samocenzure«:

»Kar se tiče javne rabe maternega jezika, seveda to lahko je problem. Recimo, ko sem v službi in mi zvoni telefon in vem, da me kliče nekdo od Srbov, bom vedno zelo pozoren in bom pogledal, kdo je okoli mene. Ni sproščenosti, ni spontanega odziva na telefon. Enkrat se mi je v službi zgodilo, da sem šel iz pisarne ven na hodnik in se po telefonu pogovarjal v srbščini, pa je prišla do mene sodelavka in me opozorila, naj pazim, ko se pogovarjam, ker bi me lahko kdo slišal«. (Banjac, Društvo Srbska skupnost)

»Ko kličemo koga po telefonu, najprej uprašamo 'Možeš da pričaš?, Ali lahko govoriš?' in to ne pomeni, ali imaš čas za pogovor, ampak ali se lahko pogovarjaš v srbščini«. (Miletić, Društvo Srbska skupnost)

Po podatkih raziskave PSIP 2003 se je dobra tretjina anketiranih že znašla v situaciji, ko se jim je zdelo bolje, da prikrijejo svojo etnično pripadnost. Kot posebno problematičen se izkazuje podatek, da se (sicer manjši) delež pripadnic in pripadnikov etničnih/narodnih skupnosti odloča za spremembo imena in/ali priimeka, da bi se izognili stigmatizaciji in diskriminaciji. Po podatkih raziskave PSIP 2003 je nekaj več kot 5 % anketiranih odgovorilo, da so spremenili ime in/ali priimek v kaj bolj slovensko zvonečega in se s tem izognili diskriminatornemu vedenju večinske populacije; dobrih 15 % anketiranih povedalo, da pogosto ali včasih razmišljajo o tem, da bi to storili. Razlogi, ki so jih navajali za spremembo, so bili predvsem trije: poroka, prilagoditev slovenski družbi in zagotovitev boljše perspektive otrok (Medvešek v Komac (ur.), 2007: 203). Informacije, ki smo jih pridobili v intervjujih, to potrjujejo: med tistimi, ki se odločajo za spremembo imena

in/ali priimka, so predvsem Srbi in Albanci, večinoma pripadniki in pripadnice t.im. druge generacije.

»Recimo problemi priimkov. Mnogi zaradi tega, da izvršijo prostovoljno asimilacijo, spremenijo svoje priimke. Predvsem je to prisotno v tistem mehkem in trdem č-ju. ...To je prostovoljna asimilacija, se pravi, lažje bom živel, če bom imel drugačno ime ali priimek«. (Matijević, Koordinacija zvez in kulturnih društev konstitutivnih narodov in narodnosti razpadle SFRJ v Sloveniji)

»Po osamosvojitvi Slovenije, na začetku tistih prvih pet, šest let je bilo to še malce problematično, sedaj pa opažam, da tisti ljudje, ki hočejo imeti na koncu mehki é, poskrbijo, da se to tako tudi zapiše, recimo v časopisih. Zdaj so se ljudje malo spostili in so nekako tiste svoje stare želje uresničili, ker se prej niso hoteli izpostavljati, takrat se jim je zdelo problematično... Nekaterne spremembe priimkov so bile, vendar ne dosti. Črnogorcev je malo v Sloveniji, Ljubljana denimo je majhna sredina in bi se hitro razvedelo, če je kdo spreminjal priimek. Spremeniti ime ali priimek, to je velika odločitev, to pomeni stisko in kaže, da nekaj je narobe. V ozadju je gotovo ali krivica ali negotovost, oziroma prepričanje, da bo bolje, če zakriješ svojo narodnost, to je tista tiha asimilacija«. (Bijelić, Društvo slovensko-črnogorskega prijateljstva)

»Je pa ogromen pritisk. Sin mojega prijatelja, 25 let je star, nikjer ni mogel službe dobit in je opustil očetov priimek in vzel maminega. Nekaj primerov je...recimo Rasim postane Rastko«. (Bačić, Bošnjaška kulturna zveza Slovenije)

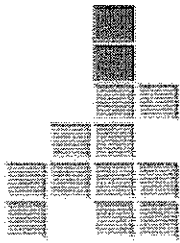
Na tem mestu velja omeniti, da je prisotnost etnične distance večinskega naroda do priseljenskih populacij odvisen predvsem od trenutnega družbenega konteksta in političnih razmer. Raziskave javnega mnenja kažejo, da je naraščanje občutkov nestrpnosti do priseljencev mogoče locirati na obdobje tik pred osamosvojitvijo Slovenije in neposredno po njej. Rezultati raziskave PSIP 2003 so pokazali, da je 70 % anketiranih odgovorilo, da nestrpnost med ljudmi obstaja. 40 % anketiranih je menilo, da je danes med prebivalstvom več nestrpnosti, kot pred osamosvojitvijo, približno 30 %, da je nestrpnosti enako kot prej, 13 % pa, da je nestrpnosti manj kot pred osamosvojitvijo. Srbi in anketiranci, ki so se opredelili za Bošnjake ali Muslimane, so v največjem deležu menili, da je nestrpnosti več (Medvešek v Komac (ur.) 2007: 199). Rezultati ankete, ki je bila izvedena leta 2007 v okviru raziskovalnega projekta Integracijske politike - vzpostavitev evalvacijskega modela in instrumentov longitudinalnega monitoringa, kažejo nekoliko drugačno sliko: 58,6 % anketiranih meni, da je nestrpnosti več, kot v obdobju pred osamosvojitvijo, 27,5 % da je nestrpnosti enako, kot takrat, 13,9 % pa, da je nestrpnosti manj, kot pred osamosvojitvijo Slovenije.

»Odnos pred osamosvojitvijo do delavcev, recimo takrat priseljencev, je bil odbojen, vendar do neke mere strpen. Vendar v konfliktnih situacijah je bil za vse kriv priseljenec. Kazni in šikaniranj je bil prej deležen priseljenec, kot pa domicilni delavci. To je neka reakcija narodovega telesa. Za časa in takoj po osamosvojitvi

Slovenije se je ta nestrpnost do ljudi zelo povečala. Nestrpnost je bila tudi rezultat sovražnega govora, ki so ga takrat politiki uporabljali do narodov bivše Jugoslavije, predvsem do Srbov, in to se je odražalo v ljudeh. Pri čemer diferenciacija Srb, Hrvat, Makedonec ni bila nepomembna. To je trajalo pet, šest let in počasi se to umirja. Ni pa se povečala strpnost, povečala se je pripravljenost, da se to sprejme».
(Taštanoski, MKD Makedonija, Ljubljana)

Nenazadnje izpostavljam tudi problem uporabe generičnega pojma »Neslovenci«, ki se uporablja kot skupni označevalec zgolj za pripadnice in pripadnike narodov in narodnosti nekdanje Jugoslavije in je kot tak očitno diskriminatoren.

Mene je tudi vedno motilo to razlikovanje med Slovenci in Neslovenci. Neslovenci niso Angleži ali Madžari, to so vedno 'tisti z Juga'. (Bijelić; Društvo slovensko-črnogorskega prijateljstva)

Priporočila za oblikovanje politik

Na podlagi temeljnih ugotovitev raziskave podajamo naslednje predloge in priporočila za oblikovanje in izvajanje politik:

1. Dosledno uresničevanje ustavnih in zakonskih določil, ki se nanašajo na posebne pravice pripadnikov italijanske in madžarske narodne skupnosti (predvsem uresničevanje pravice do enakopravne uporabe manjšinskih jezikov na narodnostno mešanih območjih) in dosledno sankcioniranje neizvajanja ali kršitev teh pravic.
2. Zagotavljanje stabilnih virov financiranja manjšinske medijske produkcije, ki omogočajo nemoteno delovanje in razvoj manjšinskih medijskih vsebin.
3. Presegati je potrebno negativno stigmatizirano razumevanje »romske problematike,« saj gre za širši družbeni problem neenakopravnosti, socialne in politične izključenosti in diskriminacije.
4. Urediti je potrebno bivanjske razmere, legalizirati bivališča in omogočiti vzpostavitev vse potrebne infrastrukture. Hkrati se Romov nikakor ne sme siliti v preselitev v npr. blokovska naselja ipd., kjer bi se njihova segregacija in marginalnost le reproducirali.
5. Izjemnega pomena sta predšolska vzgoja in izobraževanje. Tu ne sme biti vprašanje le »urejanja romske problematike,« saj je potreben razmislek o najbolj učinkovitih metodah medsebojnega spoznavanja in komuniciranja, ki povezuje romske in »neromske« otroke že od zgodnjih let. Za vzpodbujanje izobraževanja in lažji prehod v zaposlitev so potrebne štipendije.
6. Vzpodbujati je potrebno delodajalce, ki zaposlujejo Rome. Država lahko stimulira večjo zaposljivost romske populacije z različnimi olajšavami in subvencijami za delodajalce.
7. Preseganje stereotipov in senzibilizacija za predsodke ter njihovo izkoreninjanje. Tu gre za povezovanje s problematiko sovražnega govora, reprodukcijo stereotipov v medijih. Položaj na področju medijev je potrebno

urediti tudi z vidika omogočanja enakopravne prisotnosti v medijih, omogočanja radijskih frekvenc, romskih oddaj, ki jih ustvarjajo sami Romi, itd.

8. Dosledno je potrebno izvajanje vseh že obstoječih ustavnih in zakonskih določil. Še posebej je pereče vprašanje občine Grosuplje, ki ne priznava in ne omogoča dela romskemu svetniku. Hkrati je potrebno delovati tudi v prid širši in bolj aktivni politični participaciji Romov.
9. Nepriznavanje manjšinskega statusa pripadnicam in pripadnikom »novih« narodnih skupnosti, živečih v Sloveniji, je eden od razlogov za diskriminatorne obravnave v vsakdanjem življenju. Kljub temu, da Ustava Republike Slovenije in področna zakonodaja priznavata kolektivne manjšinske pravice zgolj italijanski in madžarski narodni skupnosti ter romski skupnosti, bi lahko Državni zbor sprejel resolucijo o urejanju položaja in pravic pripadnic in pripadnikov »novih« narodnih skupnosti. Ta bi omogočala podlago za nadaljnje postopke dopolnitve Ustave Republike Slovenije z nominalno uvrstitvijo in podelitvijo narodno-manjšinskega statusa in iz tega izhajajočih pravic.
10. Med pristojnosti Urada za narodnosti bi morali uvrstiti tudi obravnavanje položaja »novih« narodnih skupnosti.
11. Javni zavod RTV Slovenija bi v svoje programske vsebine moral vključiti medijsko produkcijo za »nove« narodne skupnosti, ki bi se izvajala v jeziku novodobnih manjšin in bi pokrivala dejavnosti te populacije.
12. Ministrstvo za kulturo bi moralo povečati obseg sredstev, namenjen za financiranje dejavnosti kulturnih društev in zvez »novih« narodnih skupnosti. Ta bi morala imeti zagotovljen stabilen vir financiranja, ki bi jim na dolgi rok omogočil oblikovanje ustrezne infrastrukture za njihovo delovanje.
13. Ministrstvo za šolstvo in šport bi se moralo igrati aktivnejšo vlogo pri omogočanju izvajanja dodatnega/dopolnilnega pouka maternega jezika v osnovnih šolah (zagotavljanje infrastrukture za poučevanje, zagotavljanje finančnih virov za učitelje in za učne pripomočke).
14. Pripadnice in pripadniki etničnih/narodnih manjšin bi morali biti vključeni v opredelitev skupin prebivalstva z večjim tveganjem revščine in socialne izključenosti (npr. v nacionalnem programu socialnega varstva, v nacionalnem akcijskem načrtu o socialnem vključevanju, v nacionalnem stanovanjskem programu itd.)
15. Takojšnje in dosledno upoštevanje odločbe Ustavnega sodišča o nezakonnosti izbrisa leta 1992 in povrnitev statusa izbrisanim prebivalkam in prebivalcem Republike Slovenije.

Povzetek

Italijanska in madžarska narodna skupnost

Slovenska zakonodaja zagotavlja relativno celovito pravno zaščito italijanske in madžarske narodne skupnosti, ki poleg ustavnih določb obsega še okoli 80 zakonov in predpisov, ki zadevajo različna področja vsakdanjega življenja manjšin. Kljub temu na posameznih področjih prihaja do razhajanj med normativnimi določbami zakonodaje in dejanskim uresničevanjem posebnih manjšinskih pravic.

Na podlagi izsledkov raziskave kot najbolj problematična izpostavljam naslednja področja iz družbenega življenja pripadnic in pripadnikov italijanske in madžarske narodne skupnosti v Sloveniji:

- izrazito zmanjševanje števila pripadnikov obeh narodnih skupnosti in proces asimilacije v večinsko prebivalstvo;
- problem rabe manjšinskega jezika v lokalnem narodnostno mešanem območju;
- nedosledno uresničevanje ustavnih in zakonskih določil, ki zadevajo posebne pravice pripadnikov obeh manjšin;
- pomanjkanje ali neizvajanje ukrepov, ki bi sankcionirali neupoštevanje ustavnih in zakonskih določil na področju zaščite narodnih manjšin;
- pomanjkanje interesa pristojnih državnih organov za upoštevanje različnih pobud ali predlogov zakonskih dopolnil, ki jih nanje naslavljajo organizacije manjšinskih skupnosti

Ekonomski in socialni položaj

- Pomanjkanje avtonomije na ekonomskem področju (odvisnost od javnih sredstev).
- Visoka stopnja brezposelnosti zlasti med pripadnicami in pripadniki madžarske narodne skupnosti.

Družbena in politična participacija

- Občasne težave v komunikaciji na področju sodelovanja z vlado, različnimi komisijami državnega zbora in z Uradom za narodnosti, katerega naloga med drugim je spremljanje uresničevanja ustavnih in zakonskih določil, ki zadevajo posebne pravice pripadnikov italijanske in madžarske narodne skupnosti.
- Pomanjkanje interesa za upoštevanje različnih pobud ali predlogov zakonskih dopolnil, ki jih na pristojne institucije naslavljajo organizacije manjšinskih skupnosti (npr. predlog Resolucije o položaju italijanske in madžarske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji ne uživa podpore obeh narodnih manjšin).
- Težave pri pridobivanju javnih finančnih sredstev za delo manjšinskih kulturnih ustanov, radijskih in televizijskih programov in podobno.

Dostop do medijskih vsebin

- Medijsko pokrivanje manjšinske problematike je večinoma prepuščeno samih manjšinskim medijem, medtem ko je širši medijski prostor razmeroma zaprt za to tematiko.
- Za izvedbo manjšinske medijske produkcije je na voljo vse manj finančnih sredstev, kar se odraža v pomanjkanju kadrov in krčenju programskih vsebin.

Druga specifična področja

- Nedoslednosti pri zagotavljanju možnosti uporabe italijanskega in madžarskega jezika v komuniciranju z državnimi organi oziroma javnimi službami (npr. dvojezično vodenje postopkov in izdajanje sklepov).
- Izrinjanje rabe manjšinskih jezikov v zasebno sfero.
- Odklonilen odnos večinske družbe zaradi javne rabe manjšinskega jezika.
- Porast oblik nestrpnega vedenja in vandalizma (uničevanje in zakrivanje dvojezičnih napisov, uničevanje spomenikov in javnih ustanov italijanske manjšinske skupnosti).

Romska skupnost

Večina uradnih dokumentov, ki omenjajo romsko skupnost v Republiki Sloveniji, ugotavlja, da so ena izmed najbolj ranljivih skupin v slovenski družbi praktično na vseh področjih, od izobraževanja in zaposlovanja, do stanovanjskega področja. 65. člen Ustave sicer omenja »posebne pravice romske skupnosti v Sloveniji«, vendar njihove vsestranske marginalizacije ni mogoče prezreti. Kot zaskrbljujoč problem se izpostavlja splošna socialna izključenost, povezana s socialno-ekonomsko politiko, torej socialno politiko, zdravstvom itn. Kljub že sprejeti Strategiji o izobraževanju Romov v Republiki Sloveniji, ki naj bi ustvarila podlago za vključevanje Romov v slovenski izobraževalni sistem na načelih večkulturnosti in enakega obravnavanja, so obstoječi podatki tudi na tem področju zaskrbljujoči. Poleg ločenega poučevanja romskih otrok na osnovnošolski ravni, so romski otroci tudi nadpovprečno zastopani v šolah za otroke s posebnimi potrebami. Tudi na stanovanjskem področju je položaj Romov slab. Večina jih živi ob pomanjkanju infrastrukture (marsikdo je brez električne napeljave, kanalizacije in tekoče vode, ni asfaltiranih cest, itn.).

Izpostavljanje »posebnosti« Romov in navezavo diskurzov o »romski problematiki« na vprašanja kulturne/etnične/narodne pripadnosti in s tem povezane predpostavljene neizbežne romske »različnosti« je potrebno ovrednotiti v širšem teoretskem kontekstu preseganja novodobnih rasizmov in nacionalističnih predsodkov. Romska »drugačnost« se namreč uporablja kot opravičilo za mnoge posredne in neposredne diskriminatorne prakse, ki kontinuirano ohranjajo razlikovanje med večinskim »mi« dominantnega (slovenskega) naroda in dojemajo romsko skupnost kot ultimativnega »drugega«, ki ga je potrebno »socializirati«, »integrirati« in »asimilirati«.

Na podlagi empiričnega dela raziskave so področja največje neenakosti Romov:

- možnosti izobraževanja;
- področje dela in zaposlovanja;
- ekonomski in socialni položaj – predvsem bivanjske razmere;
- predsodki večinske populacije.

Izobraževanje

- Slabši rezultati romskih otrok v šolskem sistemu so odraz slabih bivanjskih razmer in splošne socialno-ekonomske izključenosti romske populacije.
- Vsi sogovorniki poudarjajo, da je najpomembnejše prav kvalitetno izobraževanje, saj uspešno šolanje omogoča tudi lažji dostop do trga dela.
- Izpostavljajo tudi pomen predšolske vzgoje za romske otroke.
- V izobraževanje je potrebno poleg otrok vključevati tudi odrasle.

Zaposlovanje

- Med romsko populacijo vlada visoka stopnja brezposelnosti.
- Nezaposlenost je povezana s slabo izobrazbo in slabimi bivalnimi razmerami.
- Predsodki delodajalcev v izhodišču onemogočajo Romom enakopraven dostop do trga dela.
- Nezaposlenost je tudi posledica dejstva, da so se Romi usmerjali v poklice, za katere v času, ko se želijo zaposliti, ni več povpraševanja delodajalcev (npr. šivilje).

Ekonomski in socialni položaj

- Veliko Romov živi ob pomanjkanju infrastrukture; brez električne napeljave, kanalizacije in tekoče vode, ni asfaltiranih cest, itn.
- Njihova izoliranost in družbena izključenost je še poudarjena zaradi življenja v posebnih naseljih, ki so poleg tega v večini tudi materialno slabo preskrbljena in nelegalna.
- Romi živijo v socialnem vakuumu, saj niso dovolj vključeni v celoten družbeni sistem.

Zdravje

- Neprimerne bivanjske razmere botrujejo tudi zdravstvenim težavam, ki se odražajo v večji umrljivosti Romov.

Družbena in politična participacija

- Konkretna situacija onemogoča preprosto odslikavanje in reduciranje obravnavanih tematik na zgolj eno samo tako imenovano »romsko problematiko«, saj veliko vlogo igrajo geografske in lokalne specifikke.
- Obstaja problem vprašanja reprezentativnosti, saj se Rome redko prepozna kot subjekt, kateremu je potrebno zaupati vzvode upravljanja.
- Kljub izboljšavam, ki so bile dosežene glede participacije na lokalni ravni, Romi nimajo svojega predstavnika v državnem zboru.

Dostop do medijskih vsebin

- Romi so kljub zakonskim določilom in nekaterim pozitivnim spremembam še vedno prikrajšani pri dostopu do medijev.

Druga, specifična področja

- Romi so tarča predsodkov večinskega prebivalstva.
- Negativni stereotipi vplivajo na pripadnike romske skupnosti še posebej obremenilno in izključevalno, saj jim onemogočajo enakopraven razvoj in napredek.
- Negativni stereotipi in predsodki lahko vplivajo tudi na slabši učni uspeh romskih otrok in na večjo nezaposlenost Romov.

»Nove« narodne skupnosti

Slovenska ustava pripadnicam in pripadnikom »novih« narodnih skupnosti ne priznava legalnega skupinskega (manjšinskega) statusa, zato nimajo zagotovljenih polnopravnih možnosti kulturnega in jezikovnega udejanjanja svojih narodnih posebnosti.

Na podlagi izsledkov raziskave kot najbolj problematično izpostavljam naslednja področja iz družbenega življenja pripadnic in pripadnikov »novih« narodnih skupnosti v Sloveniji:

Izobraževanje

- Izobrazbena struktura nekaterih etničnih/manjšinskih skupnosti je precej nižja, kot izobrazbena struktura večinskega naroda (ta problem je še posebej izrazit med Albanci, Bošnjaki, Bosanci in Muslimani, kjer je prevladujoča stopnja izobrazbe osnovnošolska).
- Možnost dopolnilnega pouka maternega jezika v osnovnih šolah imajo zgolj pripadniki tistih etničnih/narodnih skupnosti (Albanci, Hrvati, Makedonci), katerih izvorne države imajo s Slovenijo sklenjene bilateralne sporazume. Izvedba dopolnilnega pouka je kljub temu otežena, saj temelji predvsem na samoorganizaciji in samofinanciranju posameznih skupnosti.
- Rezultati raziskav izpostavljajo izkušnje z neenako obravnavo otrok v vrtcih in šolah.

Zaposlovanje

- Skoraj polovica pripadnic in pripadnikov posameznih etničnih/narodnih skupnosti je zaposlena v poklicih za neindustrijski način dela, so upravljavci strojev in naprav, industrijski izdelovalci ali zaposleni v poklicih za preprosta dela.
- Delež brezposelnih med pripadnicami in pripadniki etničnih/narodnih skupnosti je nekoliko večji, kot med slovenskim prebivalstvom. Delež brezposelnosti je najvišji med Albanci, Bošnjaki, Bosanci in Muslimani. Prebivalci Slovenije, rojeni v kateri izmed nekdanjih jugoslovanskih republik na zaposlitev praviloma čakajo dlje, kot Slovenci.
- Sogovorniki opozarjajo na problem prikrite diskriminacije pri iskanju zaposlitve ali na delovnem mestu.
- Opaziti je mogoče fenomena »lepljivih tal« ali »steklenih stropov«, ki ponazarjata zmožnost napredovanja zgolj do določenih položajev na karierni hierarhični lestvici.

Ekonomski in socialni položaj

- Na področju stanovanjske oskrbe so pripadnice in pripadniki drugih etničnih/narodnih skupnosti v slabšem položaju, kot Slovenci. Znotraj te populacije je posebej ranljiva skupina, ki jo sestavljajo Albanci, Bošnjaki, Bosanci, Muslimani in Makedonci, ki bolj sloni na podpornih mehanizmih stanovanjske oskrbe.

Družbena in politična participacija

- Pripadnice in pripadniki »novih« narodnih skupnosti v Sloveniji imajo za ohranjanje in promocijo lastnega jezika in kulture na voljo zgolj omejena sredstva. Najpomembnejši medij predstavlja družinski oz. sorodstveni krog ter v manjši meri samoorganizacija v številna (kulturna) društva, ki se v večinskem deležu sama financirajo.
- Težave pri iskanju (legitimnih) sogovornikov ob prizadevanjih za doseg priznanja manjšinskega statusa.

Dostop do medijskih vsebin

- Tematika »novih« narodnih skupnosti je v medijskem prostoru močno zastopljena (bodisi »tiho spregledana« ali obravnavana z negativnega vidika).
- Manjšinska problematika je v medijih pogosto instrumentalizirana za doseganje različnih političnih interesov (primer izbrisanih).

Razlike med spoloma in po starosti

- V vseh etničnih/narodnih skupnostih, ki izvirajo iz prostora nekdanje Jugoslavije, imajo ženske slabšo izobrazbeno strukturo kot moški. Posebej izrazite so razlike pri Albancih, Bošnjakih in Muslimanih, kjer ima skoraj 60 % žensk (ne)dokončano osnovno šolo, medtem ko med moškimi ta delež znaša okoli 35 %.
- V vseh etničnih/narodnih skupnostih, ki izvirajo iz prostora nekdanje Jugoslavije, je delež brezposelnih večji med ženskami, kot med moškimi.
- mlajša generacija težje najde zaposlitev, kot starejša generacija. Pri iskanju zaposlitve mlajša generacija občuti neenakopravno obravnavo v večjem deležu, kot srednja in starejša generacija, prav tako na delovnem mestu zaznavajo več neenakopravne obravnave, kot starejši.
- moški in pripadnice oz. pripadniki mlajših generacij se pogosteje znajdejo v situaciji, ko se jim zdi boljše prikriti svojo etnično pripadnost.
- Pripadnice in pripadniki mlajših generacij se pogosto soočajo z emocionalnimi stiskami zaradi težav pri opredeljevanju .

Druga specifična področja

- zaradi javne rabe maternega jezika so pripadniki in pripadnice etničnih/narodnih skupnosti pogosto izpostavljeni neodobravajočemu ali odkrito odklonilnemu odnosu okolice.
- delež pripadnic in pripadnikov etničnih/narodnih skupnosti se odloča za prikrivanje svojega nacionalnega izvora in celo za spremembo imena in/ali priimka, da bi se izognili stigmatizaciji in diskriminaciji.

Literatura

- Amnesty International (2006) *False Starts: The exclusion of Romani children from primary education in Bosnia and Herzegovina, Croatia and Slovenia*. http://www.amnesty.ca/amnestynews/upload/False_Starts_education_for_romani_children.pdf (18.3.2007).
- Bureau of Democracy, Human Rights and Labor (2007) *Country Report on Human Rights Practices in Slovenia*. <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2006/78839.htm> (6.3.2007).
- Devetak, Silvo (2006): *Diskriminacija na etnični in verski osnovi*. ISCOMET - Inštitut za etnične in regionalne študije, Maribor.
- Devetak, Silvo (2007): *Zgodba o uspehu s priokusom grenkobe - diskriminacija v Sloveniji*. ISCOMET - Inštitut za etnične in regionalne študije, Maribor.
- Eurobarometer (2007) *Discrimination in the European Union*. Special Eurobarometer 263 / Wave 65.4 - TNS Opinion & Social, European Commission.
- Hočvar, Marjan et al: *Vrednote prostora in okolja*. CRP »Konkurenčnost Slovenije 2001 - 2006«. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za prostorsko sociologijo.
- Hodson, Randy, Garth Massey, Dusko Sekulic (1994) "Who Were the Yugoslavs? Failed Sources of a Common Identity in the Former Yugoslavia." *American Sociological Review*, Št. 59, str. 83-97.
- Komac, Miran, Medvešek, M. (ur.) (2005): *Percepcije slovenske integracijske politike*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Komac, Miran (ur.) (2007): *Priseljenci. Študije o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Kržišnik-Bukić, Vera (ur.) (2003): *Položaj in status pripadnikov narodov nekdanje Jugoslavije v Republiki Sloveniji*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Kuzmanić, Tonči (1999): *Bitja s pol strešice: slovenski rasizem, šovinizem in seksizem*. Open Society Institute Slovenia, Ljubljana.
- Makarovič, Matej, Rončević, Borut (2006): *Etnične manjšine v slovenskih množičnih medijih*. V: *Družboslovne razprave*, letn. 22, št. 52 (sep. 2006), str. 45-65.
- Medvešek, Mojca (2007): *Kdo so potomci priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije? Razprave in gradivo*, št. 53-54, str. 28-67.
- Mlinar, Franc (2007) »Pogledi in izkušnje z diskriminacijo - odgovori in mišljenja udeležencev v projektnih dejavnostih.« Sklepna konferenca - Zbornik prispevkov. Mednarodni projekt Vzgoja in izobraževanje za borbo proti diskriminaciji, ISCOMET, str. 22-27.
- National Focal Point for Slovenia (2005) *Raxen6: National Annual Report 2005*. Mirovni inštitut, Ljubljana.
- Office of the Commissioner for Human Rights (2003) *Report by Mr Alvaro Gil-Robles, Commissioner for Human Rights, on his visit to Slovenia 11-14 May 2003*. Strasbourg, Council of Europe. <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=76015&BackColorInternet=FEC65B&BackColorIntranet=FEC65B&BackColorLogged=FFC679> (8.3.2007)
- Office of the Commissioner for Human Rights (2006) *Follow-up Report on Slovenia (2003-2005): Assessment of the progress made in implementing the recommendations of the Council of Europe Commissioner for Human Rights*. Strasbourg, Council of Europe.

<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=984025&BackColorInternet=FEC65B&BackColorIntranet=FEC65B&BackColorLogged=FFC679> (8.3.2007).

Povhe, Janja (2006): *Socioekonomske značilnosti prebivalstva in meddržavnih selivcev, Slovenija*. Dostopno na: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=652 (16. 4. 2008).

Prepeluh, Urška in Lovro Šturm (2004) *Pregled in pravna analiza veljavne zakonodaje Republike Slovenije s področja pravne ureditve verskih skupnosti*. Inštitut za pravo človekovih pravic, Ljubljana, dostopno na http://www.uvs.gov.si/fileadmin/uvs.gov.si/pageuploads/Zakonodaja/verska_svoboda1.doc (29.1.2007).

Rudaš, Darko (2007) »Položaj romske etnične skupnosti v Republiki Sloveniji: mnenje Foruma romskih svetnikov o predlaganem romskem zakonu.« Sklepna konferenca - Zbornik prispevkov. Mednarodni projekt Vzgoja in izobraževanje za borbo proti diskriminaciji, ISCOMET, str. 84-91.

Sedmak, Mateja. (2005): *Manjšine in obmejne družbene stvarnosti*. Raziskovalno poročilo. Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Koper.

Šircelj, Milivoja (2003) *Verska, jezikovna in narodna sestava prebivalstva Slovenije, popisi 1921 - 2002*. Posebne publikacije, Št. 2, Ljubljana: Statistični urad RS.

Štembal, Meta in Marija Lončar (2004) »Problematika ekonomsko-socialne integracije Romov v Sloveniji.« Zapis posveta, 20.10.2004, dostopno na http://www.sigov.si/dsvet/dejavnost/posveti/posvet_01072004/ZapisPosveta.pdf (11.3.2007).

Toš, Niko et al. (2002): *Slovensko javno mnenje*. Sumarnik raziskav. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede. Arhiv družboslovnih podatkov.

Vernik, Boštjan (2006) »Pojavi suma rasne, etnične in verske diskriminacije pri delu Varuha človekovih pravic.« V: Silvo Devetak (ur.) *Diskriminacija na etnični in verski osnovi v Sloveniji*. ISCOMET - Inštitut za etnične in regionalne študije, Maribor, str. 34-45.

Vlada RS, Urad za narodnosti (2006) *Predlog Zakona o romski skupnosti v RS*. 9.11.2006.

5

Verska pripadnost

Uvod

Kaj je diskriminacija, je še posebno težko določiti prav na področju verske pripadnosti, saj analizo dodatno zapletajo razprave o pomenu konceptov religije, vere in verske svobode, hkrati pa je posameznikova verska pripadnost intimna odločitev, ki jo v času diskurza o »nevarnosti terorizma« nekateri zamenjujejo s kulturo, ki naj bi bila posameznicam in posameznikom »dana«. Še posebno se tako diskriminira pripadnice in pripadnike islamske veroizpovedi, ki so v času po napadu na WTC dvojčka v ZDA septembra 2001 postali pogosti grešni kozel za kakršnekoli družbene težave in socio-ekonomske krize (gl. npr. EUMC 2006). Problemi pri raziskovanju položaja verskih skupnosti torej nastanejo že pri sami definiciji pojma »religija«, hkrati pa se koncept religije križa tudi s konceptom etničnosti. Primera islamske in pravoslavne cerkve v Sloveniji se namreč povezujeta s položajem bošnjaške in srbske etnične skupnosti in jezika (glej 4. poglavje).

Pričujoče poglavje analizira vpliv oziroma posledice diskriminacije in prisotnost pojavov netolerance in predsodkov glede na versko pripadnost v Sloveniji. Na področju položaja verskih skupnosti v Republiki Sloveniji je raziskav narejenih zelo malo, sploh pa vlada pomanjkanje empiričnih raziskav. Rezultati Mednarodnega projekta »Vzgoja in izobraževanje za borbo proti diskriminaciji v Sloveniji« kažejo, da je problematična predvsem nestrpnost do muslimanov, ki se v marsičem počutijo kot drugorazredni državljani, saj še vedno nimajo svojega verskega centra, opozarjajo pa tudi na problematično sliko islama in muslimanov, ki se reproducira v medijih (Mlinar, 2007).

Po podatkih Urada Vlade RS za verske skupnosti je v Sloveniji registriranih 43 različnih verskih skupnosti, čeprav ocene govorijo o dejansko obstoječih približno 80 verskih skupnostih (Dragoš, 2006). Tabela 1 prikazuje uradni seznam:

	VERSKA SKUPNOST	LETO PRIJAVE	SEDEŽ
1.	RIMSKOKATOLIŠKA CERKEV	1976	Nadškofijski ordinariat, Ciril Metodov trg 4, Ljubljana
2.	EVANGELIČANSKA CERKEV V RS	1976	Seniorski urad, Slovenska 15, Murska Sobota
3.	JUDOVSKA SKUPNOST SLOVENIJE - JUDOVSKA OBČINA LJUBLJANA	1976	Tržaška 2, Ljubljana
4.	ZVEZA BAPTISTIČNIH CERKVA V REPUBLIKI SLOVENIJI	1976	Janševa 1, Celje
5.	SRBSKA PRAVOSLAVNA CERKEV METROPOLIJA ZAGREBSKO - LJUBLJANSKA	1976	Gruberjevo nabrežje 20, Ljubljana
6.	ISLAMSKA SKUPNOST V REPUBLIKI SLOVENIJI	1976	Proletarska 4, Ljubljana
7.	BINKOŠTNA CERKEV V REPUBLIKI SLOVENIJI	1976	Trdinova 27, Novo Mesto
8.	KRŠČANSKA ADVENTISTIČNA CERKEV	1976	Njegoševa 15, Ljubljana
9.	JEHOVOVE PRIČE - KRŠČANSKA VERSKA SKUPNOST	1976	Groharjeva ulica 22, Kamnik
10.	KRISTUSOVA CERKEV BRATOV V REPUBLIKI SLOVENIJI	1981	Mali vrh 1a, Šmartno ob Paki
11.	NOVOAPOSTOLSKA CERKEV V SLOVENIJI	1982	Glavni trg 3, Maribor
12.	SVOBODNA CERKEV V REPUBLIKI SLOVENIJI	1983	Zasip, Stagne 18, Bled
13.	SKUPNOST ZA ZAVEST KRIŠNE	1983	Žibertova 27, Ljubljana
14.	SVOBODNA KATOLIŠKA CERKEV	1984	Jamnikarjeva 1, Ljubljana
15.	MEDNARODNA ŠOLA ZLATEGA ROŽNEGA KRIŽA LECTORIUM ROSICRUCIANUM	1987	Celovška 280, Ljubljana
16.	CERKEV JEZUSA KRISTUSA SVETIH IZ POSLEDNIJH DNI	1991	Celovška 43, Ljubljana
17.	UNIVERZALNO ŽIVLJENJE	1991	Glinškova ploščad 16, Ljubljana
18.	ZDRUŽITVENA CERKEV	1991	Dolenjska cesta 419, Škofljica
19.	NACIONALNA BAHajsKA SKUPNOST V REPUBLIKI SLOVENIJI	1992	Bohinjčeva 8, Ljubljana
20.	ORDO TEMPLI ORIENTIS	1992	Kotnikova 21, Ljubljana
21.	REFORMATORSKA KRŠČANSKA SKUPNOST V SLOVENIJI	1993	Motvarjevci 34, Prosenjakovci
22.	ŠRI RADHAKUNDA - SKUPNOST ZA ZAVEST ŠRI GOURANGE	1994	Labor 46, Marezige
23.	MAKEDONSKA PRAVOSLAVNA SKUPNOST V REPUBLIKI SLOVENIJI "SVETI KLIMENT OHRIDSKI"	1994	Hruševska 43d, Ljubljana
24.	BUDDHA DHARMA - ZVEZA BUDISTOV V REPUBLIKI SLOVENIJI	1995	Hajdoše 68, Ptuj
25.	SCIENTOLOŠKA CERKEV	1995	Za gradom 21, Koper

26.	CERKEV JEZUSA KRISTUSA "ŽIVA VODA"	1995	Pot k izviri 23, Portorož
27.	KRŠČANSKI CENTER NOVA GENERACIJA	1995	Ulica Franca Mlakarja 3, Ljubljana
28.	EVANGELIJSKA BAPTISTIČNA SKUPNOST	1997	Glavni trg 18, Celje
29.	MEDNARODNA KRŠČANSKA SKUPNOST	1997	Log, Cesta v Lipovce 20, Brezovica
30.	BELA GNOSTIČNA CERKEV	1999	Poljšica 8, Podnart
31.	SAKRAMENT PREHODA	1999	Ulica bratov Greifov 14, Maribor
32.	KRŠČANSKA CERKEV KALVARIJA	2003	Hribarjeva 8, Celje
33.	BUDISTIČNA KONGREGACIJA DHARMALING	2003	Melikova 1, Ljubljana
34.	HINDUISTIČNA VERSKA SKUPNOST V SLOVENIJI	2003	Derčeva ulica 41, Ljubljana
35.	KRŠČANSKI CENTER LJUBLJANA	2003	Ob železnici 18, Ljubljana
36.	UNIVERZALNA VERSKA SKUPNOST VZHAJAJOČEGA SONCA	2003	Hočko Pohorje 64, Hoče
37.	RAELJANSKA RELIGIJA V SLOVENIJI	2004	Dunajska 106, Ljubljana
38.	"CERKEV NOVE ZAVEZE" - SLOVENIJA	2004	Cesta na Barju 7, Verd
39.	"SVETA CERKEV ANNASANN"	2004	Novi trg 16, Celje
40.	REFORMIRANA EVANGELIJSKA CERKEV	2004	Polje cesta VI/10, Ljubljana-Polje
41.	SLOVENSKA MUSLIMANSKA SKUPNOST	2006	Pražakova ulica 14, Ljubljana
42.	CERKEV NOVO ŽIVLJENJE	2006	Industrijska ulica 2, Murska Sobota
43.	DUHOVNA SKUPNOST ORIŠ - ENERGIJ NARAVE	2007	Trška cesta 91, Podčetrtek

Tabela 1 - Seznam prijavljenih verskih skupnosti v Sloveniji, junij 2008 (Vir: Vlada RS, Urad za verske skupnosti)

S statističnimi podatki o veroizpovedi so še posebno kritično povezana metodološka vprašanja pridobivanja podatkov. Zadnji popis prebivalstva je izrecno navajal, da posredovanje podatkov o »narodni/etnični pripadnosti« in o »veroizpovedi« ni obvezno. Pri vprašanju o veroizpovedi je bilo konkretno besedilo: »Na to vprašanje vam ni treba odgovoriti, če ne želite,« nato pa so bile ponujene možnosti opredelitve glede veroizpovedi in trije odgovori, ki so se glasili:

- »ne pripadam nobeni veroizpovedi, čeprav verujem«;
- »ne pripadam nobeni veroizpovedi, kajti ne verujem, sem ateist/ateistka«;
- »na to vprašanje ne želim odgovoriti«.

Ker ni bilo ponujenega odgovora, ki bi izražal dvom, ne pa zanikanja - recimo »sem agnostik«, so ljudje lahko le izbrali eno od ponujenih možnosti ali pa na vprašanje niso

odgovorili. Leta 1991 je možnost »ne želim odgovoriti« izkoristilo 81.000 oseb (4,2 %), v popisu 2002 pa 308.000 oseb, kar je že skoraj štirikrat več. »Število oseb, za katere ne vemo, kako so se opredelile glede veroizpovedi, se je v 11 letih povečalo za četrtno in je v letu 2002 obsegalo kar 23 % vsega prebivalstva« (Šircelj, 2003: 74). V obdobju med obema popisoma se je najbolj zmanjšalo število pripadnikov katoliške veroizpovedi (za 17 %), število pripadnikov pravoslavne veroizpovedi je ostalo skorajda nespremenjeno, medtem ko se je za kar 62 % povečalo število pripadnikov islamske verske skupnosti (glej Tabela 2).

	Skupaj		Mestna naselja		Nemestna naselja	
	1991*	2002	1991*	2002	1991*	2002
Veroizpoved						
Katoliška	71,6	57,8	59,6	46,9	84,0	69,1
Evangeliciška	0,7	0,8	0,3	0,4	1,2	1,1
Druge protestantske	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Pravoslavna	2,4	2,3	4,2	4,0	0,6	0,6
Druge krščanske	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1
Islamska	1,5	2,4	2,7	4,1	0,4	0,6
Judovska	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Orientalске	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0
Druge veroizpovedi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Agnostiki	...	0,0	...	0,0	...	0,0
Je vernik, vendar ne pripada nobeni veroizpovedi	0,2	3,5	0,3	4,5	0,2	2,5
Ni vernik, ateist	4,4	10,1	7,1	14,8	1,6	5,3
Ni želel odgovoriti	4,2	15,7	5,3	17,2	3,2	14,1
Neznano	14,6	7,1	20,3	7,8	8,6	6,3

* Podatki preračunani po metodologiji Popisa 2002.

Tabela 2 - Prebivalstvo po veroizpovedi in tipu naselja, popisa 1991 in 2002, strukturni deleži (%) (Vir: Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002)

Zadnji popis prebivalstva (2002) je pokazal, da 1.135.626 (od 1.964.036 zajetih v popisu) oziroma 57,8 % prebivalstva izraža pripadnost katoliški veroizpovedi. Sledijo islamska z 2,4 % (47.488), pravoslavna z 2,3 % (45.908) in evangeliciška veroizpoved z 0,8 % (14.736). Druge krščanske (1.877 ljudi v popisu), druge protestantske (1.399), in orientalske (1.026) veroizpovedi vsaka zase štejejo le 0,1 % populacije, medtem ko se je za judovsko veroizpoved v Popisu 2002 deklariralo le 99 ljudi. Precej več je ateistov (10,1 %), kar nekaj vernikov, ki ne pripadajo nobeni veroizpovedi (3,5 %), 15,7 % vprašanih pa na vprašanje o veroizpovedi ni želelo odgovoriti.

Obraznava verske sestave prebivalstva po popisih kaže dolgoročne spremembe v verski sestavi prebivalstva Slovenije. Značilnosti teh sprememb so predvsem zniževanje deleža ljudi, ki se opredeljujejo za katoličane, s tem povezana rast deležev ljudi drugih veroizpovedi in vernikov, ki ne pripadajo nobeni veroizpovedi, ter povečevanje števila nevernih in tistih, ki se o veroizpovedi ne želijo izreči. »Opisane spremembe veljajo tako za moške kot za ženske« (Šircelj, 2003: 69). Razlike med zadnjima popisoma prebivalstva torej kažejo, da se je slika precej spremenila. Pripadnost katoliški veroizpovedi je padla za skoraj 14 odstotkov, medtem ko je očiten porast pripadnosti islamski veri, prav tako pa je viden porast ateistov in vernikov, ki se ne opredeljujejo po nobeni veroizpovedi.

V raziskavi se osredotočamo le na največje oziroma najštevilčnejše verske skupnosti v Sloveniji, saj zaradi obsega dela ne bi bila mogoča obravnava vseh verskih skupnosti. Medtem ko ima prevladujoča Rimskokatoliška cerkev (RKC) v Sloveniji »v primerjavi z drugimi verskimi skupnostmi poseben stvarni položaj. O tem pričata tako zgodovinski razvoj na naših tleh kot tudi podatki o številu njenih pripadnikov« (Prepeluh in Šturm, 2004: 26), je osrednja pozornost namenjena pripadnicam in pripadnikom muslimanske in pravoslavne vere, katerih raziskave do sedaj v Sloveniji še niso postavljale v ospredje. Odločitev, da se raziskava ne posveča RKC, je posledica dejstva, da se le-tej posveča večina obravnave v medijih, javnosti in tudi v znanstveni literaturi, raziskava pa se osredotoča na pripadnice in pripadnike, ki niso večinske veroizpovedi.

Upoštevajoč dostopne statistične podatke, smo se v naši raziskavi usmerili primarno na islamsko in pravoslavno versko skupnost, predvsem tudi zaradi domneve o prisotnosti križanja diskriminacije na osnovi etnične in verske pripadnosti, pogojene tudi s statusom. Izkušnje namreč kažejo na prepletanje problemov, ki jih imajo pripadniki ustavno nepriznanih manjšin z nepriznavanjem njihovih kolektivnih pravic, tudi v smislu veroizpovedi. Diskriminacija na osnovi etnične in verske pripadnosti sta pogosto soodvisni.

Empiričnih podatkov, ki bi govorili o diskriminaciji na podlagi verske pripadnosti v Sloveniji, skorajda ni. V raziskavah Slovensko javno mnenje so v letih 2002 (SJM 2002/02) in 2004 (SJM 2004/02) vprašali anketirance in anketiranke, ali bi zase lahko rekli, da pripadajo kakšni skupini, ki trpi zaradi diskriminacije, neenakopravnosti. V letu 2002 je pritrtilno odgovorilo 5.4 % anketiranih (Toš, 2004), v letu 2004 pa 3.3 % anketiranih (Malnar, 2004). Med anketiranimi, ki so odgovorili pritrtilno, jih je leta 2002 odgovorilo, da so obravnavani neenakopravno na podlagi vere 20 %, leta 2004 pa že kar 26.7 %. Pomembno je dodati, da je šlo v obeh raziskavah za enega najvišjih deležev odgovorov, če ne upoštevamo izbire »drugo«, kjer so anketiranci opredelili razloge za diskriminacijo, ki niso bili naštetih v anketi (takih je bilo 28 % odgovorov leta 2002 in 29 % leta 2004). Torej, leta 2002 je bil večji le delež tistih, ki so odgovorili, da so neenako obravnavani ljudje na podlagi invalidnosti (22.7 %), za vero pa so sledile še barva kože ali rase (14.7 %) in narodnostna pripadnost (13.3. %). Leta 2004 je bil delež odgovorov, ki menijo, da so ljudje neenakopravno obravnavani na podlagi vere, najvišji (26.7 %). Na drugem mestu je bila starost (17.8 %), sledila sta spol in invalidnost (oba 13.3 %) ter narodnostna pripadnost (11.1 %).

Za pričujočo raziskavo je pomenljiva primerjava med javnim mnenjem v Evropski uniji (povprečje držav članic) in v Sloveniji. Posebna raziskava Eurobarometra o diskriminaciji v EU, ki je bila izvedena poleti 2006, kaže da 44 % Slovencev meni, da pripadnost religiji, ki se razlikuje od večinske religiozne pripadnosti v državi, pomeni prikrajšanost (EU povprečje je 39 %). Da je diskriminacija na podlagi religije oziroma prepričanja precej razširjena, meni polovica slovenskih respondentov (49 %, EU povprečje je 44 %). Takega mnenja so tako ženske kot moški in tudi porazdeljenost odgovorov med starostnimi skupinami je precej uravnotežena. Razveseljiv pa je podatek, da kar 82 % slovenskih respondentov podpira specifične ukrepe, ki bi zagotavljali enake pogoje na področju zaposlovanja glede veroizpovedi (kar 12 točk nad EU povprečjem, ki je 70 %).

Poglavje po uvodnem pregledu obstoječih statističnih in javnomnenjskih podatkov o verski pripadnosti najprej predstavi metodološki okvir poteka raziskave in povzame zakonsko ureditev, še posebej tiste vidike relevantne zakonodaje, ki urejajo položaj verskih skupnosti v Republiki Sloveniji in prepovedujejo diskriminacijo le-teh. Teoretičnemu delu sledijo rezultati empiričnega dela. Ta je sestavljen iz dveh analiz - kvalitativne analize poglobljenih individualnih intervjujev z eksperti in ekspertinjami iz različnih področij na področju religije oziroma verske pripadnosti, in analize podatkov, pridobljenih s pomočjo spletne ankete, namenjene muslimanom v Sloveniji. Namen empiričnega dela je bil zajeti dva vidika problematike diskriminacije pripadnikov in pripadnic verskih skupnosti, in sicer vidik ekspertinj in ekspertov, ki delujejo ali raziskujejo na področju religije, in vidik vernikov, s poudarkom na njihovih lastnih percepcijah obravnavane tematike in njihovimi izkušnjami z diskriminacijo. V drugem delu poglavja torej sledi vsebinska analiza položaja verskih skupnosti po področjih izobraževanja, zaposlovanja, ekonomskega in socialnega položaja, prostega časa, zdravja, družbene in politične participacije, dostopa do medijskih vsebin, nasilja, razlikami med spoloma in po starosti, ter specifičnega vprašanja prakticiranja veroizpovedi in področja predsodkov do muslimanov, ki so prisotni ne le v Sloveniji, temveč tudi globalno. Poglavje se zaključi s kratkim povzetkom in priporočili za preoblikovanje politik.

Metodologija

Naše delo je potekalo v treh fazah; teoretična prva in empirični druga in tretja faza: 1) seznanjanje z že obstoječo literaturo in viri, pregled obstoječe zakonodaje in oblikovanje hipotez o področjih diskriminacije pripadnikov in pripadnic verskih skupnosti; 2) identifikacija potencialnih intervjuvancev in izvedba intervjujev v drugi fazi projekta ter kvalitativna analiza intervjujev; in 3) kvantitativna analiza v obliki spletne ankete, namenjena pripadnicam in pripadnikom muslimanske vere in njihovim pogledom na problematiko diskriminacije ter njihove izkušnje morebitnih ovir v vsakdanjem življenju.

Da bi ugotovili, katere probleme izpostavljajo tako eksperti, aktivisti, kot predvsem predstavnice in predstavniki verskih skupnosti sami, so bili izvedeni polstrukturirani narativni intervjuji. Ta metoda omogoča najbolj širok zaobjem tem, saj sogovornikom ne zameji tematike, ampak jih vzpodbuja h karseda široki refleksiji obravnavanega vprašanja. Vprašanja so bila prilagojena sogovornikom, vsa pa so vključevala sklop o specifikih glede na

spol in starost. Na ta način smo lahko identificirali tudi križanje diskriminacije na osnovi verske pripadnosti s spolom, starostjo, etnično identiteto in jezikom. Sogovornike smo izbrali po ključu intersekcionalnosti, saj nas poleg doživljanja diskriminacije na osnovi verske pripadnosti zanima tudi potencialno križanje izključenosti zaradi etnične pripadnosti; predvsem manjšinski status pripadnikov islamske in pravoslavne verske skupnosti v slovenski družbi.

Terenski del raziskave je potekal med oktobrom 2007 in junijem 2008. Metoda navezovanja stika je temeljila na pošiljanju pisem ali elektronskih sporočil naslovnikom z natančnim opisom projekta in priloženo uradno, individualnim osebam prilagojeno, prošnjo za intervju. Sledil je telefonski ali elektronski stik, ko sta se intervjuvarka in intervjuvanec ali intervjuvanka neposredno dogovorila za najbolj primeren časovni termin in kraj srečanja. Opravljenih je bilo 10 intervjujev s skupno 11 intervjujanci; en intervju z dvema sogovornikoma je bil namreč izveden skupno kot presek tematike etnične in verske pripadnosti.⁵⁵

Od vseh vzpostavljenih stikov je intervju odklonila le ena oseba. Ahmed Pašić je sicer pomagal pri vzpostavitvi stikov z dvema sogovornicama, sam pa zaradi zemljepisne oddaljenosti (trenutno ne živi v Sloveniji, temveč v Aziji) in slabih elektronskih povezav na koncu ni uspel sodelovati v raziskavi. Povabilu so se torej odzvali vsi nagovorjeni, kar kaže na dobro izbiro vzorca in pomembnost tematike, ki je bila do sedaj v Sloveniji zapostavljena. Intervjuji so bili opravljeni v Ljubljani. Glede časa in kraja za izvedbo intervjuja je bila izbira prepuščena intervjuvancem. Pet intervjujev je bilo opravljenih v delovnih prostorih intervjuvancev (v cerkvi, v pisarni oziroma na sedežu verske skupnosti, v pisarni direktorja Urada za verske skupnosti), en intervju pa je bil izveden elektronsko, saj je bilo osebno srečanje nemogoče organizirati zaradi oddaljenosti in prezaposlenosti intervjuvanke. Štirje intervjuji so se izvedli v javnih lokalih, kjer je pogovor potekal nemoteno in v dovoljšnjem razmaku od ostalih gostov lokala. Vsi intervjuji razen dveh so trajali več kot eno uro. Pogovori so bili posneti in kasneje transkribirani. Štirje intervjuvanci so želeli in tudi izkoristili vpogled v transkripcije, kar je bilo vsem omogočeno. Vsem intervjuvancem je bila ponujena možnost anonimnosti oziroma se njihove izjave niso beležile v kolikor so izrazili željo, da se česa ne uporabi v raziskavi. Vsi sogovorniki so dovolili navajanje svojih imen.

Vprašanja so bila zastavljena v obliki pol-strukturiranega intervjuja. Glede na sogovornike se je spreminjal poudarek na določenih vprašanjih, vendar so vsi intervjuvanci dobili prerez zelo podobnih vprašanj, hkrati pa je bil vsem na enak način predstavljen projekt in njegovi specifični poudarki glede na temo verske pripadnosti. Tako so predstavniki islamske verske skupnosti odgovarjali predvsem na vprašanja o položaju pripadnikov njihove verske skupnosti, paroh in predstavnik srbske skupnosti so govorili o položaju srbske pravoslavne cerkve v Sloveniji, predstavnik RKC je odgovarjal o položaju vernic in vernikov Rimskokatoliške cerkve, eksperta pa sta bila vprašana po njih raziskovalnih fokusih in po splošnem komentarju o položaju verskih skupnosti v Sloveniji. Načeloma se je v izhodišču pustilo posameznikom karseda široko možnost umestitve njihovih odgovorov, ne da bi se jih

⁵⁵ Glej poglavje o etnični pripadnosti - srbska skupnost.

vnaprej predisponiralo v določeno smer. Predvsem termin »diskriminacija« se je izkazal za »močno« besedo s precej simbolnim pomenom, zato so bolj splošno zastavljena vprašanja o položaju skupnosti in njenih pripadnikov ponavadi sprostita intervjuvance, ki so nato sami odpirali temo diskriminatornih praks.

Vzorec je zajel predstavnike RKC, islamske in pravoslavne verske skupnosti v Sloveniji. Predhodna analiza je pokazala, da so predstavniki islamske in pravoslavne veroizpovedi glede na uradne statistične podatke številčno takoj za pripadniki katoliške vere (glej Tabela 2). Eden izmed intervjuvanih ekspertov, Aleš Črnič iz Fakultete za družbene vede, je še posebej opozoril na trend naraščanja pripadnikov islamske verske skupnosti, ki je od prejšnjega popisa prebivalstva iz leta 1991, ko je bila še tretja najštevilčnejša verska skupnost v Sloveniji, prehitela pravoslavno versko skupnost, ki je po popisu iz leta 2002 sedaj na tretjem mestu. Pomemben razlog za porast števila prebivalcev, ki se opredeljujejo za pripadnike islamske verske skupnosti, so bile vojne na območjih nekdanje Jugoslavije, saj je bil velik del beguncev, ki so se zatekli v Slovenijo, prav muslimanov. Hkrati pa je islam tudi globalno zelo hitro rastoča religija.

Številčnost muslimanov v Sloveniji odraža tudi vzorec, saj so bili opravljeni štirje intervjuji; dva z uradnima predstavnikoma verske skupnosti, dva pa s pripadnicama nevladnih organizacij. Upoštevajoč uradno registrirane verske skupnosti v Republiki Sloveniji (glej Tabela 1), sta bila intervjuvana tako mufti Nedžad Grabus, predsednik Mešihata islamske skupnosti v RS, kot tudi imam Osman Đogić, ki vodi leta 2006 registrirano Slovensko muslimansko skupnost. Dimenzija žensk in mladih je v vzorcu vsebovana predvsem preko intervjuja s študentko in članico Muslimanskega dobrodelnega društva Merhamet in Centra za medcivilizacijsko razumevanje Laylo Malus, ki je islam sprejela pred tremi leti, postopoma pa se je odločila tudi za nošenje naglavne rute. Faila Pašić Bišić iz Človekoljubnega dobrodelnega društva UP, dobrotnica leta 2007, se predvsem v zadnjem času pogosto pojavlja v medijih, in se močno aktivira »pri ozaveščanju potencialnih diskriminiranih posameznikov«. ⁵⁶

Opravljen je bil intervju z direktorjem Urada za verske skupnosti Dragom Čeparjem. Sogovornik je bil izbran kot uradni državni predstavnik, katerega funkcija omogoča najširši pregled nad položajem verskih skupnosti v Sloveniji, hkrati pa ima kot direktor Urada tudi uvid v morebitna odprta vprašanja oziroma pobude s strani verskih skupnosti. Uradni predstavnik Srbske pravoslavne cerkve v Sloveniji je paroh Peran Bošković, s katerim smo govorili, da bi osvetlil položaj svoje verske skupnosti in komentiral stike z državnimi institucijami in s predstavniki drugih religij oziroma cerkva. Za protitež sta bila izbrana tudi dva predstavnika srbske skupnosti, Vesna Miletić in Živko Banjac iz Društva Srbska zajednica, ki sta položaj pravoslavcev v Sloveniji reflektirala širše, hkrati pa njuni odgovori kažejo tudi na križanje verske in etnične pripadnosti. Opravljen je bil tudi intervju z dr. Vinkom Potočnikom iz RKC, profesorjem na Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani, ki ga je kot sogovornika na našo prošnjo za intervju predlagal Tiskovni urad Slovenske škofovske konference.

⁵⁶ Peternel, Urša (2008): »Naglavna ruta - ovira pri sprejemu v službo?« *Gorenjski glas*, 14.1.2008

Intervjuja z dr. Anjo Zalta iz Znanstveno-raziskovalnega središča Koper Univerze na Primorskem in z dr. Alešem Črničem iz Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani sta omogočila vključitev znanstveno-raziskovalnega pogleda na položaj verskih skupnosti v Sloveniji. Oba sogovornika se ukvarjata z vprašanji religije; Aleš Črnič na področju sociologije religije, njegovo delo se osredotoča predvsem na znanstveno preučevanje sodobnih religijskih dogajanj in religijske svobode in tolerance, področja raziskovanja Anje Zalta pa med drugim vključujejo primerjalno religiologijo, odnos med monoteističnimi religijami ter judovsko in islamsko kulturno tradicijo.

V tretji fazi raziskave se je izvajala anketa. Zaradi nedelovanja spletne strani Srbske pravoslavne cerkve smo ta empirični del lahko izvedli le na muslimanski populaciji. Sklopi vprašanj so se poleg osnovnih demografskih podatkov nanašali na področja kot so delovna aktivnost, izobraževanje, dostop do trga dela, pa tudi splošno o odzivih okolice v vsakdanjem življenju. Zanimale so nas tudi izkušnje z diskriminacijo na podlagi verske pripadnosti v intersekciji z etnično pripadnostjo, zato smo spraševali tudi o tem, kateri jezik uporabljajo. Anketa je bila objavljena na spletu, k sodelovanju pa smo povabili obe v Sloveniji registrirani skupnosti, s predstavniki katerih smo že v drugi fazi opravili intervjuje in se dogovorili o sodelovanju pri širjenju informacij o spletni anketi. Obrnili smo se torej na Islamsko skupnost v Republiki Sloveniji in na Slovensko muslimansko skupnost in zaprosili administratorja spletnih strani, da svoje člane in članice povabijo k udeležbi v anketi in omogočijo spletno povezavo do ankete. Anketa je bila torej postavljena na spletu. Kot vedno v takšnih primerih, je tudi tokrat veljala omejitev sodelovanja tistih oseb, ki nimajo računalnika ali internetne povezave. Anketa je bila na spletu aktivna od 20.5.2008 do 23.6.2008. Skupaj je nanjo odgovorilo 129 oseb; 54 odstotkov je bilo moških in 46 odstotkov žensk. Starost respondentov se giblje v razponu od 70 do 16 let, torej je anketa zajela kar nekaj mladih (6 oseb ima 18 let ali manj) in tudi nekaj starejših oseb, večina (51 %) je mladih med 20 in 30 let. Prav tako večina (68 %) živi v večjem mestu.

Zakonska ureditev

Pregled zakonodajnega področja je bil opravljen v prvi fazi raziskave in v pričujočem poglavju ga povzemamo v skrajšani obliki. Ustava RS iz leta 1991 postavlja pravne temelje ureditvi odnosa med državo in verskimi skupnostmi predvsem v naslednjih členih (Prepeluh in Šturm, 2004: 8):

- 7. člen vzpostavlja načelo laičnosti države: ločitev države in verskih skupnosti, enakopravnost verskih skupnosti in njihovo svobodno delovanje;
- 14. člen (enakost pred zakonom): zagotavlja vsakomur enake človekove pravice in temeljne svoboščine ne glede - med drugim - na vero ter politično ali drugo prepričanje (prepoved diskriminacije);
- člen (začasna razveljavitev in omejitev pravic): izrecno izvzema ustavne pravice iz 41. člena iz kataloga ustavnih pravic, ki jih je mogoče suspendirati v vojnem ali izrednem stanju;
- 41. člen (svoboda vesti): zagotavlja individualno pravico vsakega posameznika do svobodnega izpovedovanja vere in drugih opredelitev v zasebnem in javnem življenju ter pravico staršev do verske in moralne vzgoje svojih otrok;
- 46. člen (pravica do ugovora vesti): dopušča ugovor vesti v primerih, ki jih določi zakon, če se s tem ne omejujejo pravice in svoboščine drugih oseb;
- 63. člen (prepoved spodbujanja k neenakopravnosti in nestrpnosti ter prepoved spodbujanja k nasilju in vojni): protiustavno je vsakršno spodbujanje k verski neenakopravnosti ter razpihovanje verskega sovraštva in nestrpnosti;
- 123. člen (dolžnost sodelovanja pri obrambi države): dovoljuje t. i. ugovor vesti državljanom, ki zaradi svojih religioznih nazorov niso pripravljeni sodelovati pri opravljanju vojaških dolžnosti in jim omogoča, da sodelujejo pri obrambi države na drug način.

7. člen Ustave torej govori o ločitvi med državo in verskimi skupnostmi. Določa tudi, da so v Sloveniji vse verske skupnosti enakopravne in da je njihovo delovanje svobodno.⁵⁷ 41. člen določa svobodno izpovedovanje vere: *»Izpovedovanje vere in drugih opredelitev v zasebnem in javnem življenju je svobodno. Nihče se ni dolžan opredeliti glede svojega verskega ali drugega prepričanja. Starši imajo pravico, da v skladu s svojim prepričanjem zagotavljajo svojim otrokom versko in moralno vzgojo. Usmerjanje otrok glede verske in moralne vzgoje mora biti v skladu z otrokovo starostjo in zrelostjo ter z njegovo svobodo*

⁵⁷ Besedilo 7. člena Ustave RS se glasi: *Država in verske skupnosti so ločene. Verske skupnosti so enakopravne; njihovo delovanje je svobodno.*

vesti, verske in druge opredelitve ali prepričanja.« Prav tako je za našo raziskavo pomemben 14. člen Ustave, ki govori o enakosti pred zakonom: »V Sloveniji so vsakomur zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine, ne glede na narodnost, raso spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj ali katerokoli drugo osebno okoliščino. Vsi so pred zakonom enaki.«

Bistveno ločnico je začrtala nova ustavna ureditev Slovenije leta 1991, saj izhaja iz načela, da je dovoljeno vse, kar ni izrecno prepovedano.⁵⁸ V prejšnji ureditvi, ki je izhajala iz načela, da je prepovedano vse, kar ni izrecno dovoljeno, je namreč ureditev dejavnosti verskih skupnosti v le 23 členih zakona pomenila, da je vse ostalo zanje prepovedano. Pregled in pravna analiza veljavne zakonodaje Republike Slovenije s področja pravne ureditve verskih skupnosti kaže, da se je v Sloveniji šele z letom 1991 in z novo ustavno ureditvijo pričelo postopno normaliziranje odnosov med državo in verskimi skupnostmi, kot ti izhajajo iz načela ločitve države in cerkve oziroma verskih skupnosti. Pomemben mejnik je predstavljal Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o pravnem položaju verskih skupnosti (ZPPVS) v Republiki Sloveniji iz leta 1991. Odpravil je prepoved organiziranja oziroma opravljanja t.i. dejavnosti splošnega oziroma posebnega družbenega pomena ter ustanavljanja organizmov za takšne dejavnosti.

Slovenija je s sprejemom novega zakona dolgo odlašala. Februarja 2007 je Državni zbor Republike Slovenije sprejel Zakon o verski svobodi (ZVS), ki ureja »individualno in kolektivno uresničevanje verske svobode, pravni položaj cerkva in drugih verskih skupnosti, postopek njihove registracije, pravice cerkva in drugih verskih skupnosti ter njihovih pripadnikov, pravice registriranih cerkva in drugih verskih skupnosti ter njihovih pripadnikov in pooblastila ter pristojnosti organa, pristojnega za verske skupnosti«.⁵⁹ Zakon o pravnem položaju verskih skupnosti (ZPPVS) iz leta 1976, katerega pomanjkljivosti so dolgo klicale po spremembi, ne velja več.

Vlada RS ima trenutno sklenjene sporazume s petimi cerkvami in verskimi skupnostmi. Sporazume so doslej sklenile Katoliška Cerkev, Evangeličanska Cerkev v Republiki Sloveniji, Binkoštna cerkev v Republiki Sloveniji, Srbska pravoslavna cerkev Metropolija Zagrebško - Ljubljanska in Islamska skupnost v RS.

Sporazum o pravnem položaju Srbske pravoslavne cerkve ima naslednje člene:

- Pravna osebnost Srbske pravoslavne cerkve,
- Svoboda pri organizaciji in izvajanju pastoralne in vzgojne dejavnosti ter jurisdikcije,
- Svoboda pri oblikovanju cerkvenih struktur in imenovanju njenih nosilcev
- Svoboda pri navezovanju in ohranjanju stikov,
- Svoboda pri dostopu do javnih glasil in pri ustanavljanju lastnih,
- Svoboda pri ustanavljanju cerkvenih združenj,
- Svoboda ustanavljanja izobraževalnih in vzgojnih ustanov,

⁵⁸ 5. odstavek 15. člena Ustave RS se glasi: *Nobene človekove pravice ali temeljne svoboščine, urejene v pravnih aktih, ki veljajo v Sloveniji, ni dopustno omejevati z izgovorom, da je ta ustava ne priznava ali da jo priznava v manjši meri.*

⁵⁹ Zakon o verski svobodi, 1. člen.

- Ohranjanje zgodovinske in kulturne dediščine,
- Pastoralne dejavnosti v bolnišnicah, domovih za ostarele in v posebnih ustanovah in
- Izenačitev cerkvenih dobredelnih organizacij z drugimi dobrodelnimi organizacijami.

4. julija 2007 je Vlada Republike Slovenije sprejela besedilo Sporazuma o pravnem položaju Islamske skupnosti v Republiki Sloveniji. Sporazum je v imenu Vlade RS podpisal dr. Lovro Šturm, predsednik Komisije Vlade RS za reševanje odprtih vprašanj verskih skupnosti, v imenu Islamske skupnosti v Republiki Sloveniji pa Nedžad Grabus, mufti in predsednik Mešihata Islamske skupnosti v Republiki Sloveniji. Sporazum vsebuje točke z naslednjo vsebino:

- svoboda delovanja Islamske skupnosti,
- pravna osebnost Islamske skupnosti,
- svoboda pri organizaciji in izvajanju verske in vzgojne dejavnosti ter jurisdikcije,
- svoboda pri oblikovanju struktur Islamske skupnosti in imenovanju njihovih nosilcev,
- svoboda pri navezovanju in ohranjanju stikov,
- svoboda pri dostopu do medijev in pri ustanavljanju lastnih medijev,
- svoboda pri ustanavljanju združenj,
- svoboda ustanavljanja izobraževalnih in vzgojnih ustanov,
- ohranjanje zgodovinske in kulturne dediščine,
- splošne pravice in verska dejavnost v bolnišnicah, domovih za ostarele, oboroženih silah, policiji ter v posebnih ustanovah in
- izenačitev islamskih dobrodelnih organizacij z drugimi dobrodelnimi organizacijami.

Izobraževanje

Največ anketirancev, 53 %, ima dokončano 4-letno srednjo šolo. Dobra četrtina, več kot 25 % ima končano visoko šolo ali fakulteto; 10 % višjo 2- ali 3-letno šolo-, 6 % 2- ali 3-letno strokovno šolo; 4 % končano osnovno šolo in 2.5 % magisterij ali doktorat znanosti, kar kaže na to, da so anketo izpolnjevali v precejšnji meri dobro izobraženi ljudje, ki jih je pritegnila tematika diskriminacije, hkrati pa gre seveda za vpliv spremenljivk, ki določajo, kdo sploh ima dostop do spletne ankete in kdo lahko uporablja računalnik in internet. Kar 37 % anketirancev se še šola, kar odraža, da je anketa zaobjela mlado generacijo, kar je bil eden od ciljev raziskave.

Tako paroh kot imam in mufti so omenili, da se financirajo iz prostovoljnih prispevkov svojih članov, kar jim otežkoča, če že ne onemogoča, da bi lahko imeli svoje šole, ali vlagali v prostočasne aktivnosti mladih članov.

»Islamska skupnost v Republiki Sloveniji je seveda bila popolnoma, pa še vedno je, za izobraževalne projekte odvisna od drugih centrov. To pomeni, da mi nimamo možnosti, da bi imeli svojo srednjo šolo, ki bi izobraževala ljudi, ki bi lahko delali resne projekte v slovenskem jeziku ali v slovenski družbi...« (mufti Nedžad Grabus)

»Verske skupnosti se predusem financirajo, naša posebej, s prostovoljnimi prispevki in ti nikakor ne zadoščajo, da bi se tekoča dela, tekoče življenje skupnosti, da bi razširili na bolj premišljene programe, tu zmanjka finančnih sredstev. [...] Danes so verske skupnosti neprofitne in, razen nekaj izjem, živijo izključno od prostovoljnih prispevkov. In če greste s takšnimi možnostmi na ekonomske cene zemljišč, vi ne zberete v desetih letih niti za zemljišče in komunalne prispevke. V tem primeru, če so to neprofitne organizacije in splošno koristne za družbo, bi se jim moralo omogočiti, da hitro postavijo svojo infrastrukturo in da se ta družbena koristnost izkaže še v večji meri.« (paroh Peran Bošković)

Paroh omenja tudi druge oblike izražanja pripadnikov pravoslavne skupnosti, v katerih se hočejo uveljaviti:

»so še druga področja, v katerih ljudje čutijo, da bi morali več imeti, več pridobiti. To je sigurno izobraževanje, na področju kulturnega življenja...« (paroh Peran Bošković)

Čeprav zaenkrat v Sloveniji načelo ločitve cerkve od države očitno ugodno vpliva tudi na razmere v izobraževanju, je raziskava v empiričnem delu odkrila primere diskriminacije, ki

ostajajo premalo vidni. Podatki o izobrazbi glede na versko pripadnost so skopi. Relevantna poročila nimajo podatkov o problemih, tudi vprašanje religioznih simbolov v šolah se v Sloveniji ne pojavlja, v anketi pa odgovori kažejo na konkretne izkušnje muslimank in muslimanov z diskriminacijo v izobraževalnem procesu. Dva od odgovorov na vprašanje o vzrokih za zanikanje verske pripadnosti se glasita:

»To se je dogajalo predvsem v šoli, ko sem zaradi zasmehovanja in žalitev sošolk in sošolcev upala, da ne pride do pogovorov o tem, od kod so starši in o veri.«

»Sama nosim naglavno ruto in moti me to, da me vsi čudno pogledajo, ko se pojavim na javnem mestu. Ko sam na fakulteti jo ne nosim, ker se bojim da bi me drugače obravnavali kot druge študente.«

Anketiranci so odgovarjali tudi na vprašanje o izkušnjah diskriminacije povezane s šolanjem:

»OTROK JE ENO LETO V OSNOVNI ŠOLI TRPEL IZOLACIJO.«

»Omogočanje izvedbe verouka za otroke na manjših o.š. na vasi-za nas praktično tega ni! Obisk cerkve oz. Āamije v Sloveniji je ni, medtem jo imajo vsi ostali pripadniki drugih večjih religij.«

»HĀerka je bila diskriminirana v šoli. Mogla bi biti nadarjen otrok. Trije uĀitelji so jo predlagali za nadarjenega otroka, vendar ni dobila naziva nadarjen otrok.«

»Jaz [sem bila diskriminirana], v prvem razredu osnovne šole! Šlo je bolj za otroške šale ipd. vseeno se pa tega spomnim in se mi zdi, da spada pod diskriminacijo, saj mi je tedanja sošolka rekla, da naj se vrnem nazaj med svoje cigane.«

»En tak primer sem imela že v srednji šoli v Āasu Ramdana, me je sošolec vprašal kako lahko zdržim cel dan brez vode, hrane,... odgovorila sem mu, da moraš imeti samo trdno voljo... nato drug sošolec doda, ja trdno voljo kot Bin Laden, ki s trdno voljo pobija ljudi po svetu.«

»Otroci v šolah so po identiteti diskriminirani s strani svojih profesorjev, pa direktorji šol o tem ne želijo slišati in na pritožbe ne reagirajo.«

»kot otroku pa ti ostanejo v spominu besede sovrstnikov, kot so npr. Bosanka ipd. Āeprav Bosanka in muslimanka ni enako, otroci v mali šoli tega ne vedo, mi pa smo to morali poslušati. Źal.«

Zadnji izmed navajanih odgovorov najbolje izraža križanje med versko in etniĀno pripadnostjo, ki je pogosto znaĀilno za muslimane v Sloveniji. Anketa, ki smo jo izvedli med pripadnicami in pripadniki muslimanske vere je pokazala, da jih skoraj 80 % doma uporablja bosanski jezik, iz Āesar bi lahko sklepali, da verska pripadnost pogosto sovпада tudi z etniĀno identiteto, Āeprav ne želimo generalizirati in esencializirati etniĀne

identitete kot neke vnaprej dane pripadnosti. Mladi v stikih s prijatelji uporabljajo slovenski jezik pogosteje kot muslimani v drugih starostnih kategorijah, saj kar 75 % respondentov v starosti do 19 let in 62 % v starosti od 20 do 30 let s prijatelji govori slovensko.

O diskriminaciji in s tem povezanih predsodkih, ki kažejo na intersekcionalnost verske in etnične dimenzije, govorijo tudi mnogi odgovori iz ankete med muslimani:

»Večinoma v šoli s strani profesorjev, ponavadi indirektno včasih pa kar direktno (pejte dol od koder ste prišli, itak ne boste končal šole, pejte rajš bureke prodajat na jug, zakaj smo sploh prišli v Slovenijo ipd). Pri ocenah nam je profesorica povedala v obraz, da dobrih ocen nam ne bo dala...vse to na eni izmed najelitnejših šol v Sloveniji.«

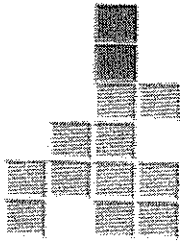
»drugi, ki niso muslimanske veroizpovedi, te gledajo drugače, te imajo za manj vrednega človeka...muslimani (najbolj pogosto najstniki oz. mladi) so pogosto tarča žalitev in drugih dejanj... "sej čefur pa ne more uspeti (v šoli ali kje drugje) ker si na IC" itd... vedno se moram nekako "dvojno" dokazovati, da pa jaz kot musliman/ka imam ENAKE pravice in sem samo človek kot vsi ostali...«

»Kar se tega tiče, je bilo predusem na nacionalnem nivoju, ne toliko na verskem. Učiteljica v osnovni šoli je dokaj jasno pokazala nam učencem svoje stališče do neslovencev. Če navedem konkreten primer: Na ekskurziji v Solkanu smo bili v muzeju, kjer nam je vodič rekel, da moramo biti ponosni, da smo Slovenci, saj imamo tako bujno zgodovino... pa je prav ta učiteljica rekla, da to nam ne rabi govorit, ker sta v celem razredu samo dva Slovenca (čeprav smo bili vsi državljani Slovenije)... Prav tako se je pa tudi pri ocenah potem poznalo njeno mnenje o "drugih".«

»med ljudmi ko povem ime in priimek... se ponavadi nadaljuje drugačen pogovor... z drugačenga zornega kota... diskriminiranega«

Predstavniki islamske veroizpovedi omenja tudi vprašanje pomanjkanja primerne kadra, ki je povezano s problemom izobraževanja:

»Da bi mi lahko govorili o problemih ali o položaju islamske skupnosti, moramo tudi razumeti, kakšni so kadri islamske skupnosti; kdo so ljudje, ki delajo v islamski skupnosti, kako oni lahko izražajo ali artikulirajo svoje interese, kako oni definirajo svojo religioznost itn. [...] mi v Sloveniji imamo res velik problem s kadrom. [...] po našem statutu, oseba ki bi rada delala v Sloveniji mora imeti fakultetno izobrazbo. Zdaj imamo 5 ali 6 študentov iz Slovenije, oni so še mladi, potem ko bodo končali, potrebujejo nekakšne izkušnje itn., tako da v tem delu mi nekatere projekte, kar se tiče bolnišnice, vojske, policije, moramo preložiti, ne samo zaradi tega, ker država itn. to recimo v narekovajih ne bi dovolila, mi recimo nimamo možnosti zdaj za to. [...] Je odvisno tudi od nas, kako mi to...« (mufti Nedžad Grabus)

Zaposlovanje

60 % anketirancev je zaposlenih, le 2 % sta brez zaposlitve, visok pa je odstotek tistih, ki se še šolajo (37 %). Natančnejših podatkov o zaposlovanju glede na versko pripadnost na podlagi ankete ni mogoče podati. Raziskave kažejo, da je položaj pripadnikov muslimanske skupnosti tako v primerjavi z večinsko skupino, kot tudi z drugimi manjšinskimi skupinami (z izjemo Romov) slabši. Na področju zaposlovanja je stopnja njihove brezposelnosti višja (med Bošnjaki 14 % in Albanci 16,7 %, v primerjavi s povprečno stopnjo brezposelnosti na nacionalni ravni 8,9 %). Pripadnice in pripadniki muslimanske vere so v večji meri zaposleni v slabše plačanih poklicih. Omenjeno dejstvo je v določeni meri povezano z relativno nižjo stopnjo izobrazbe pripadnikov muslimanske skupnosti v primerjavi z ostalimi etničnimi skupinami. Gre za ilustracijo sicer pogoste intersekcionalnosti med versko pripadnostjo in etničnostjo, socialnim statusom, pa tudi spolom. Čeprav nekateri neformalni podatki ugotavljajo slabše možnosti za zaposlovanje muslimanskih žensk (v nekaterih primerih se omenjajo tudi dokaj visoke stopnje diskriminacije), ne fokusiranih raziskav ne uradnih podatkov na tem področju ni. O diskriminaciji pri zaposlovanju in na delovnem mestu, ki se kaže tudi kot intersekcionalnost verske in etnične dimenzije, govorijo naslednji odgovori iz ankete:

»Diskriminirani smo bili kot neslovenci ne glede na veroizpoved, torej v možnostih zaposlovanja, moja mama je celo leta 1991 dobila odpoved v službi in skoraj vsi neslovenci iz tega podjetja.«

»Dvaindvajset let delam pri Merkurju; s srednjo šolo dobivam delavna mesta za osnovno šolo, Slovenec z osnovno šolo pa opravlja posle, kateri bi po vsej logiki meni pripadali. On ima npr. peti tarifni in devetnajsti plačilni, jaz pa 3. tarifni in 13. plačilni razred. Lahko bi našli še veliko primerov.«

»Še vedno so vzroki takšnih situacij predsodki do v Slo. živečih muslimanov, katere uvrščajo na najnižji nivo ter nas primerjajo z Romi?!? primeri: Npr. diskriminacija pri zaposlitvi (ime in priimek), že to je velik minus na samem začetku.«

Na vprašanje o občutkih kakršnekoli prikrajšanosti uradni predstavniki verskih skupnosti v intervjujih odgovarjajo zanikalno, racionalizirajoč, da država v vseh zahtevah vsem verskim skupnostim realno pač ne more ustreči. Anketa pa je pokazala na precej »nevidne« pojave diskriminacije zaradi verske pripadnosti, saj pripadniki poročajo o doživljanju pritiskov na delovnem mestu. Zanimiva sta naslednja odgovora, ki izpostavljata enak problem:

»Področje zaposlovanja npr; jaz sem skoraj dobil odpoved iz službe zato ker sem odklonil da bi za novoletno darilo našim poslovnim partnerjem nesel steklenico vina. Nikakor jih nisem mogel prepričati, da tudi če ga ne pijem, mi je prepovedano ga tudi prenašati. Torej v službi smo precej omejeni glede pravil službe in glede pravil islama, če ju primerjamo.«

»Nič posebnega, toda tisti, ki delamo s poslovnimi partnerji, smo pogosto zaradi narave svojega dela "prisiljeni" iti čez svoje moralne vrednote.«

Slovenska delovna zakonodaja ne obravnava potreb verujočih na delovnem mestu, edina izjema je dostop do pastoralne oskrbe za vojaško osebje. Urad za verske skupnosti, katerega naloga je pomoč verskim skupnostim in spremljanje njihovega položaja v družbi, se do sedaj ni aktivno vključeval v promocijo principov enakega obravnavanja verskih skupnosti na področju zaposlovanja.

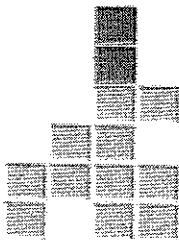
Na podlagi empiričnega dela raziskave lahko sklepamo o tem, kakšno je stanje za pripadnike verskih manjšin na delovnem mestu. Problem za pripadnike določenih verskih skupnosti je sobotno delo, delo ob določenih praznikih, odsotnost možnosti za molitev, itn. Kot ponazarja eden od odgovorov iz ankete:

»na delovnem mestu ne smem opravljati molitev«

Intervjuji sicer ne izpostavljajo konkretnih primerov diskriminacije, ki bi jih ljudje doživljali zaradi svoje veroizpovedi na delovnem mestu ali na razgovorih, kadar dostopajo na trg dela. Omenjajo pa neenak položaj pri zaposlovanju in določene težave, ki jih doživljajo muslimani, v kolikor želijo aktivno prakticirati svojo religijo:

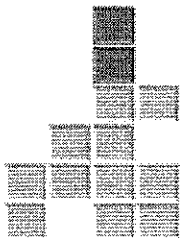
»Nasploh bi rekel, da je to ena trda praksa [glede možnosti opravljanja molitve med delovnim časom]. V islamu je ta tedenska molitev zelo pomembna in ljudje tega ne dobijo zlahka. Jaz jim skušam [dopovedati], da skušajo to narediti: da če dve uri ne delajo danes, lahko v nekem [drugem] času itn. Ampak to ni, to je zelo trdo, zelo fiksno. Ni možno, svet bi propadel, če bi ti dve uri itn.« (imam Osman Đogić)

»Najbolj neenak položaj se vsekakor občuti pri zaposlovanju (negativen odnos delodajalcev, nizko plačani gospodarski sektorji), iskanju bivalnih prostorov, izobraževanju... [...] Veliko muslimanov se pri napredovanju v družbi srečuje z zaprekami. To lahko povzroči občutke brezupa in socialne izključenosti.« (Faila Pašić Bišić)

Ekonomski in socialni položaj

Ni relevantnih podatkov za to področje.

Prosti čas

Verski prazniki

Raziskav o preživljanju prostega časa glede na veroizpoved ni, prav tako ni podatkov o diskriminaciji, ki bi se povezovala s tem področjem. Je pa dimenzija prostega časa povezana z verskimi prazniki, čemur tukaj namenimo posebno pozornost.

Kar se tiče praznovanja verskih praznikov, je katoličanom, evangeličanom, muslimanom in pravoslavcem mogočeno javno voščilo po RTV Slovenija, nimajo pa vsi priznane pravice do praznovanja, ki bi vsebovala dela proste dneve. Kako praznujejo muslimani ali pravoslavci, je na primer odvisno od njihovega odnosa z delodajalci, ki so lahko bolj ali manj naklonjeni dejstvu, da delavci želijo praznovati svoje verske praznike v krogu družine, v molitvi, in si torej v službi vzamejo dopust oziroma otrokom pišejo opravičila, da lahko izostanejo od pouka. Sogovorniki neenakopravnost praznovanja svetih dni opisujejo tako s pozitivnimi kot tudi z negativnimi izkušnjami in primeri. To kaže na dejstvo, da je praznovanje popolnoma odvisno od individualnih situacij in okoliščin, ki opredeljujejo vsakega posameznika (odvisno od šole, delovnega mesta, odnosov z nadrejenimi, itn.). Načeloma pa je vendarle zaznati nelagodje in občutek drugorazrednosti pri muslimanih v primerjavi s krščanskimi prazniki (najbolj očitni primer je praznovanje katoliškega božiča in velike noči, ki sta hkrati državna praznika in dela prosta dneva). Potrebno je poudariti, da uradni predstavniki verskih skupnosti sprejemajo primat Rimskokatoliške cerkve na Slovenskem in ne nasprotujejo javnemu praznovanju katoliških praznikov; poleg muftija Grabusa in imama Đogića je tega mnenja tudi paroh Srbske pravoslavne cerkve Bošković.

»Glejte, to je tudi zelo pomembno sistemsko vprašanje, zakaj naši člani islamske skupnosti morajo jemati dan dopusta, da bi lahko šli na molitev za Bajram dvakrat na leto. Menim, da bi se lahko tudi nekaj tu naredilo, mi razumemo seveda, da imamo državne praznike, razumemo tudi, da je božič kristjanski, ampak je tudi nacionalni praznik. Ampak bilo bi zelo pomembno, da se na sistemski ravni to reši, da muslimani imajo dva Bajrama, to so recimo že rešili v nekaterih državah po svetu. [...] Kar se tiče dveh praznikov – seveda razumem, da to ni mogoče rešiti za vse druge, ker je treba delati – ampak dvakrat na leto se mi zdi, da je mogoče sistemsko rešiti.« (mufti Nedžad Grabus)

»Za nekatere ljudi je [problem], vem, ker mi govorijo. Jaz sem študentka in tega problema nimam, videla sem tudi, da napišejo učencem opravičila tisti dan, da ne grejo v šolo, da le praznujejo v družinskem krogu ta praznik, kakšni si pa na žalost le ne morejo vzeti prosto, še posebej kakšni delavci, ker pač ne gre.« (Layla Malus)

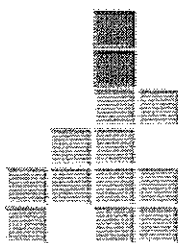
»Meni kot otroku ni bilo omogočeno (izredno negativen odnos učiteljev) praznovanje islamskih verskih praznikov. Prav tako nismo praznovali državnih praznikov. Muslimani, ki praznujejo islamske praznike v Sloveniji, morajo manjkajoče dneve na delovnem mestu nadoknaditi ali vzeti dopust.« (Faila Pašić Bišić)

Na vprašanje o občutkih kakršnekoli prikrajšanosti pravoslavni intervjuvanci odgovarjajo zanikalno, racionalizirajoč, da država v vseh zahtevah vsem verskim skupnostim realno pač ne more ustreči. Glede praznovanja in dela prostih dni tako paroh odgovarja, da pri pripadnikih pravoslavne skupnosti »teh frustracij ni«. Hkrati vseeno dopušča možnost, da se nekateri verniki lahko počutijo prikrajšane, kadar jim delodajalci ne omogočajo prostega dneva ob verskih praznikih. Če bi bila pravica do prostih dni tudi formalno zagotovljena, bi se gotovo pridobilo:

»To bi bilo sigurno v korist podjetjem, če bi bil delavec zadovoljen, če bi imel na razpolago čas za svoja osebna in duhovna doživljanja, sigurno bi se to obrestovalo tudi njim. [...] mislim, da bi z neko zakonsko ureditvijo to bilo možno, da delavec lahko zahteva to pravico.« (paroh Peran Bošković)

Anketa med muslimanskimi verniki je pokazala, da so prazniki pogosto problem, s katerim se srečujejo vernice in verniki na delovnem mestu, saj niso dela prosti dnevi in je zato potrebno vzeti dopust. Včasih je tudi tega težko dobiti:

»nimam pravice dopusta v mesecu Ramadanu [...] med Krščanskimi verskimi prazniki sem vedno jaz morala dežurati, saj sama ne praznujem teh praznikov«

Zdravje

»Pregledi, obiski pri specialistih, uradne ustanove, ob prebiranju osebnega imena in nato sama komunikacija poteka na nižjem nivoju, to pomeni, da nate gledajo zviška, kot na drugorazrednega državljana, podložnika, reveža, ne glede na stopnjo izobrazbe.»

Razen zgoraj navajanega odgovora iz ankete, ki ponazarja primer izpostavljanja diskriminacije v zdravstvenem sistemu, o tem področju ni podatkov na podlagi empiričnega dela raziskave, pa tudi sicer primanjkuje podatkov.

Je pa raziskava pokazala pomen posebne prehrane za muslimane. Muslimani, ki ne jedo svinjskega mesa in ne pijejo alkohola, se pogosto znajdejo v zagati, ko se prehranjujejo v javnih ustanovah, kjer izbira jedilnikov ne vključuje njihove posebne diete, pa tudi v družbi in na delovnem mestu. Predvsem se s tem problemom soočajo prav šoloobvezni otroci. Starši se z vprašanjem prehrane svojih otrok spoprijemajo na različne načine. Medtem ko na nekaterih šolah upoštevajo prehranska pravila svojih muslimanskih učencev, je spet drugod ta tema zaenkrat še neodprta. Kadar ni možnosti za alternativne jedilnike, ki bi ustrezali prehrani v skladu z muslimansko vero, se starši pogosto odločijo za najpreprostejšo alternativno možnost in svojim otrokom hrano pripravijo že doma. Ta ukrep pa otroke segregira in na nek način tudi stigmatizira, saj jih naredi izstopajoče in nehote takoj prepoznavne. Mufti poudarja, da problem ni splošen, saj nekje že obstajajo zadovoljive rešitve. Zadovoljen je tudi z odzivi odgovornih, ki so nekateri pripravljeni prisluhniti in razrešiti situacijo. Hkrati pa kot predstavnik islamske skupnosti tudi izpostavlja, da v bistvu ni jasno definirano, v čigavi pristojnosti sploh je reševanje teh vprašanj. Zato predlaga, da bi urejenost te tematike na sistemski ravni vsekakor doprinesla k večji pripravljenosti, odprtosti in posluhu odgovornih.

»Muslimani imajo svoje razumevanje prehrane, to ni samo problem v šoli, pogosto je problem, kako sploh se organizirati [glede vprašanja ustrezne prehrane]. In pogosto se zgodi, da ni mogoče v javnih ustanovah recimo sploh govoriti o tem problemu. [...] Zdaj, to je odvisno od šole. Na nekaterih šolah je to mogoče izpeljati, kjer je večje število dijakov, ki to zahtevajo, to ni nič posebnega. Menim, da to ni zakonski problem, je čisto praktični problem. Seveda jaz razumem, da šole ali odgovorne osebe ne želijo obljubiti, da je to mogoče narediti, če tega potem ne speljejo do konca – in boljše je tako; potem se starši tako organizirajo, da pripravljajo kakšne sendviče. Ampak nekateri otroci se potem počutijo... razlika je, da niso del tega itn. [...] Menim,

da bi lahko to vprašanje rešili. Nisem siguren, kdo je za to odgovoren, ali je Ministrstvo za šolstvo ali je to odgovornost šol; še vedno mi tudi poskušamo dobiti odgovore, kje. Kot sem že povedal, to ni generalni problem, ker v nekaterih šolah je to mogoče rešiti, v drugih pa ne.» (mufti Nedžad Grabus)

»So prišli ljudje, ki imajo otroka v vrtcu. In rečejo, »jaz nočem, da moj otrok je svinjino in te, v katerih je alkohol« [...] Jaz sem občutljiv na to in sem to rešil tako, da moji otroci prinesejo kosilo s sabo.« (imam Osman Đogić)

Kar nekaj odgovorov v anketi se nanaša na dimenzijo posebne prehrane in na vprašanje spoštovanja odrekanja alkoholu, kar sodi pod posebna pravila religioznega vedenja vernic in vernikov:

»Imeli smo določene težave v vrtcu, ko otrokoma niso več hoteli dajati hrane brez svinjine in svinjskih izdelkov, toda zadevo smo sedaj uredili in otroci imajo posebno prehrano.«

»prehrana na del. mestu, šoli«

»najpogosteje področje prehranjevanja...«

»REDNA molitev pri muslimanih je obvezujoča in je nekaj novega v slovenski družbi. Pogosto me ne razumejo: Zakaj je pomembno ne zamuditi molitev; Zakaj nisem "prijatelj" kozarca in ne spijem kakšen kozarec slovenskega (Jezusovega) vina; Zakaj muslimani ne jemo svinsko meso, si pa lažje predstavljajo zakaj vegeterijanci ne jejo meso nasploh.«

»Če smo kje zunaj z družbo na kosilu, zabavi oz. kakšnem družbenem dogodku in te ponudijo z alkoholno pijačo in se jim prijazno zahvališ in seveda odkloniš, tega ne razumejo vsi in te začnejo žaliti kot da je s tem kaj narobe. Mogoče se bo zdelo smešno, ampak večkrat se pri tistih, ki ne poznajo moje veroizpovedi, se zgovarjam na to, da se zdravim pri anonimnih alkoholikih, da me ja pustijo pri miru in mi ne vsiljujejo pijače oz. na ta način se bolj elegantno izognem žaljivkam.«

Družbena in politična participacija

Raziskava ni pokazala relevantnih podatkov za področje politične participacije, čeprav se je v anketi med respondenti izrecno pojavila želja, da bi obstajale boljše možnosti družbene vključenosti in politične participacije. Tu je nekaj odgovorov na vprašanje iz ankete med muslimani o področjih, kjer se respondenti počutijo v neenakem položaju v primerjavi z osebami, ki niso islamske vere:

»Večja možnost participacije v političnem življenju«.

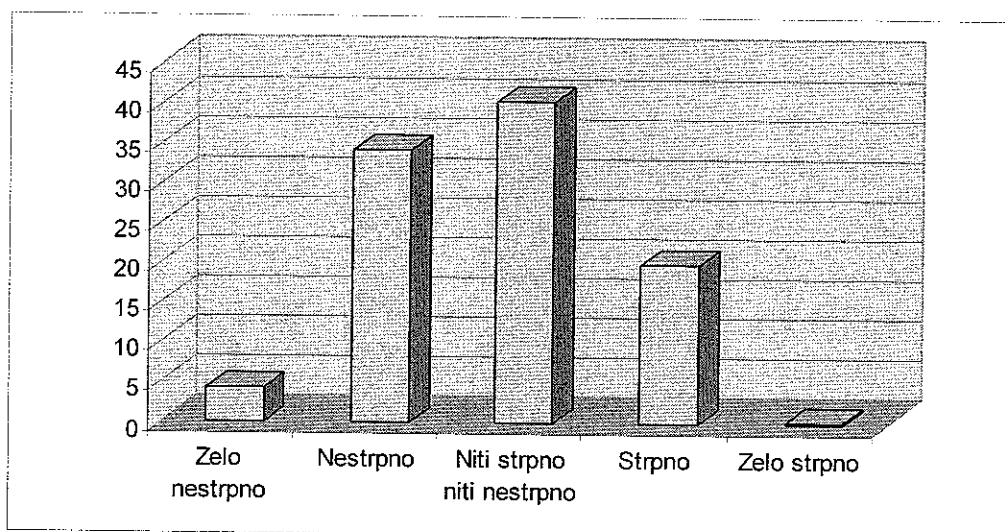
»Boljši položaj u visokem društvu (politiki, šefi oz. poslovodje, itn.)«

»politika«

»Zaposlitev na področju uprave oz. politike«

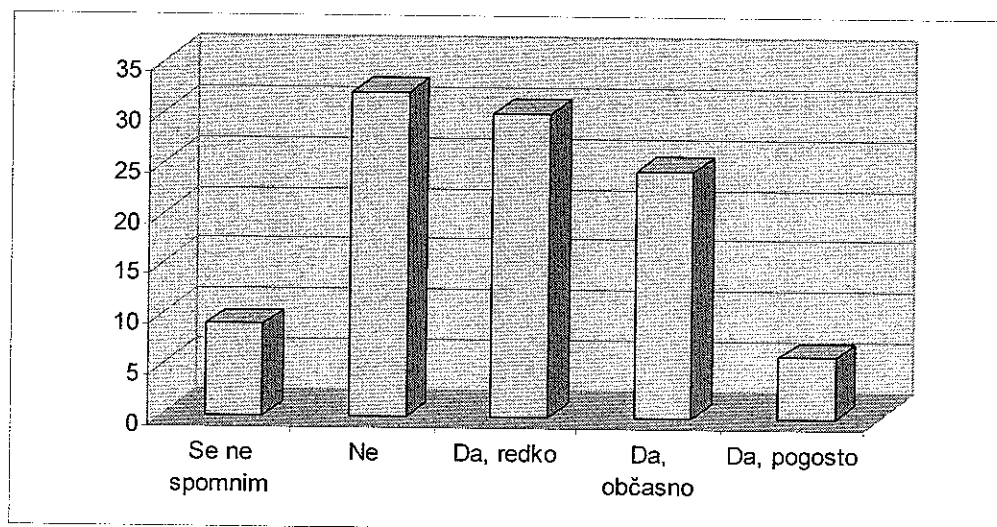
»socialni status«

Mogoče je sklepati o določenem zaznavanju slabših možnosti enakopravne družbene participacije pripadnic in pripadnikov muslimanske verske skupnosti. V anketi je sicer največ respondentov odgovorilo, da v svojem okolju ne zaznavajo nestrpnosti (42 %), vendarle pa kar 34 % meni, da je okolje, v katerem živijo, do muslimanov nestrpno (glej Slika 1).

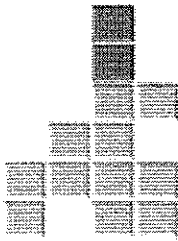

Slika 1 - Mnenje respondentov o pojavih nestrpnosti do muslimanov v njihovem okolju (v %) (N = 122)

Podobno je v anketi na vprašanje »Ali ste zaradi svoje veroizpovedi kdaj doživeli negativen odziv okolice (zasmehovanje, žalitev, ...)?« 32 % respondentov odgovorilo zanikalno, vendar je hkrati 30 % odgovorilo, da so se z negativnimi odzivi okolice srečali redko in 24 % da jih doživljajo občasno. Če prištejemo še 6 %, ki se s temi pojavi srečujejo pogosto, to kaže, da skupno več kot polovica anketirancev (60 %) doživlja negativne odzive okolice v obliki žalitev ali zasmehovanja (glej Slika 2). Kar 16 % respondentov je tudi pritrdilo, da so se že znašli v okoliščinah, zaradi katerih so zanikali oziroma zamolčali svojo muslimansko versko pripadnost.

Slika 2 - Ste zaradi muslimanske vere kdaj doživeli negativne odzive? (v %) (N = 124)

Mediji in dostop do medijskih vsebin

»Ja, to imamo že več let, vsak Bajram voščimo, dvakrat na leto, kot katoličani, protestanti in pravoslavni, to imamo isto.« (mufti Nedžad Grabus)

Kar se tiče praznovanja verskih praznikov, je katoličanom, evangeličanom, muslimanom in pravoslavcem omogočeno javno voščilo po RTV Slovenija. So pa mediji pogosto tarča kritike vernikov v povezavi s širjenjem stereotipov in neenakega obravnavanja.

»Ja [občutim stereotipe], ampak ti stereotipi so povezani z mediji, poleg tega iz vtisov iz preteklosti, ko smo bili še majhni: muslimani in cigani so isto.« (Layla Malus)

Intervjuvanci so nanizali nekaj splošnih priporočil za izboljšanje položaja pripadnikov islamske verske skupnosti, ki jih lahko strnemo v dve bistveni dimenziji: več informacij o islamu in boj proti predsodkom. Oboje bi se lahko reševalo z več medijskimi vsebinami o religijah in verskih skupnostih. Gre za prepletenost enega z drugim, saj negativnim stereotipom in predsodkom pogosto botruje neobveščenost in pomanjkanje neposrednega stika:

»Bolj gre za nevednost predpisov islama, bolj je to. Ena od smernic bi bila, da bi bilo več takšnega gradiva o islamu.« (imam Osman Đogić)

»Videla sem, da kakšna vprašanja o islamski skupnosti sem ter tja omenjajo na televiziji. So pač tukaj ljudje, ki že celo življenje tukaj živijo, plačujejo davke, so državljani Slovenije, ampak so muslimani. To je zadeva, ki bi jo moral narediti predstavnik na RTV-ju, da bi se naredila kakšna oddaja samo kar se islama tiče. So sicer možne neke iz Hayata, televizija Hayat iz Bosne, ampak tega spet ne razumejo drugi predstavniki islamske skupnosti, ki niso Bosanci.« (Layla Malus)

»Recimo, ko zasledimo v času kakšnih verskih praznikov, da se vedno govori o muslimanih, ki so iz Afrike ali iz puščave, ne govori pa se, da imamo tudi ljudi, ki živijo v tej družbi, ki tudi svojo vero prakticirajo. Recimo za bajram [...] smo imeli sliko iz Indonezije – lahko bi imeli sliko iz Kodeljeva. [...] To pomeni, da se pogosto ta slika muslimanov prenaša, kot da je to tam nekje v eksotičnih deželah, da ni ljudi, ki so evropsko usmerjeni.« (mufti Nedžad Grabus)

Muslimani se v zahodnoevropski kulturi pogosto še vedno proučujejo v kontekstu Drugih in po mnenju muftija je nujno potrebna sprememba diskurza. Velja izpostaviti nujnost, da se

že obstoječi predpisi in zakonska določila o enakopravnosti in boju proti diskriminaciji tudi dosledno izvajajo v praksi. Sporazuma z Islamsko skupnostjo in Sporazum s Srbsko pravoslavno cerkvijo že opredeljujeta svobodo pri dostopu do medijev in pri ustanavljanju lastnih medijev oziroma svoboden dostop do državnih in drugih sredstev javnega obveščanja. Potrebno je torej še bolj dejavno udeležanje dostopa do medijskih vsebin tudi v praksi.

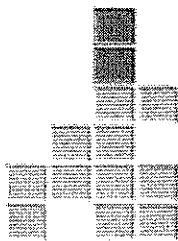
Glede islamske in pravoslavne verske skupnosti je bilo na posebno Komisijo Vlade RS za reševanje odprtih vprašanj verskih skupnosti naslovljenih več zahtev, direktor Urada za verske skupnosti omenja vprašanje medijev, ustanavljanja šol, finance in tako naprej - vprašanja, ki so se potem v glavnem rešila s podpisom sporazumov z obema skupnostima.⁶⁰ Ob omembi sporazumov velja izpostaviti, da v bistvu ne prinašajo ničesar novega, le na enem mestu strnjeno potrjujejo že obstoječe stanje oziroma stvari, ki verskim skupnostim pripadajo na podlagi zakonodaje.

Mufti in imam sta ubesedila ugotovitve raziskovalcev, ki se na različnih javnih dogodkih (okrogle mize, gostujoča predavanja, ipd.) pogosto srečujejo ne le s problemom iskanja sogovornikov, ki bi se bili pripravljene izpostaviti, temveč tudi zaznavajo nelagodje predstavnikov islamske verske skupnosti ob izpostavljenosti javnosti. Dr. Zalša govori o »krču«, v katerem se znajdejo muslimani, ki nastopajo v vlogi predstavnikov svoje verske skupnosti, še posebno kadar jih publika sooči z »neprijetnimi« vprašanji:

»Po drugi strani pa je seveda tudi res to, na kar so me opozorili predvsem mladi v islamskih skupnostih: da je tudi problem nepoznavanja islama med samimi pripadniki verske skupnosti. To je zelo problematično: res jih ni veliko, ki bi suvereno lahko šli nastopat na okrogle mize, na televizijo; jih res ni toliko, da bi se to lahko na tak način izvajalo. [...] Včasih jim je že malo preveč, da so vedno obravnavani kot »Drugi«, da se morajo ves čas opravičevati za vse, kar počnejo neki ekstremisti po svetu. Konec koncev se jih to ne tiče, to posploševanje. Za vsako stvar, za vsako eksplozijo, ki se zgodi, morajo oni iti v medije in se opravičiti: »mi pa nismo takšni«. To je problem. In tu seveda jih jaz popolnoma razumem. Oni si želijo več teh prireditev, medijske pozornosti, ne samo pozornosti v smislu apologetskega opravičevanja, ampak da se jih predstavi čisto nevtrarno, v pozitivnem smislu: njihovo tradicijo, kulturo, praznike, običaje, mogoče tudi njihova literatura, poezija – skozi te variante, ne samo skozi politično prizmo.« (Anja Zalša)

V anketi so respondenti glede medijskih vsebin odgovarjali predvsem v povezavi s širjenjem stereotipnih predstav o muslimanih, zato rezultate povzemamo v podpoglavju o predsodkih (glej poglavje *Druga specifična področja*).

⁶⁰ Islamska skupnost je Sporazum o pravnem položaju Islamske skupnosti v Republiki Sloveniji z Vlado RS podpisala 9. julija 2007, Sporazum o pravnem položaju Srbske pravoslavne cerkve pa je bil podpisan že leta 2004, prav tako 9. julija.

Nasilje

Raziskava ni našla uradnih poročil o fizičnem nasilju nad pripadniki verskih skupnosti, zaskrbljujoči pa so pojavi sovražnega govora, predvsem naperjeni proti islamski skupnosti. Čeprav v Sloveniji ni zaznan obstoj islamofobične literature, je islamofobija pogosto prisotna na nestrpnih internetnih forumih. Tudi judovska skupnost je doživela nekaj nestrpnih napadov; šlo je tudi za skrunitev grobov in napisov. Predstavnik RKC omenja prisotnost antikaticizma, predvsem v nekaterih krogih, kot so določeni mediji, kar pa povezuje tudi z določenimi zgodovinskimi okoliščinami.

Empirični del raziskave je pokazal, da je pojavov nasilja, ki jih doživljajo pripadniki verskih skupnosti zaradi svoje »drugačnosti« vendarle kar nekaj:

»Muslimani Slovenije si močno želimo biti aktiven del celotnega prebivalstva, a smo zelo pogostokrat prepoznani kot tuji. [...] Muslimani doživljajo islamofobične napade, ki segajo od ustnih groženj do fizičnih napadov. Podatki o versko motiviranih incidentih pa se zbirajo le v omejeni meri.« (Faila Pašić Bišić)

V anketi pa so odgovori na vprašanje o izkušnjah z verbalnimi oblikami nasilja, do katerih je prihajalo tako na delovnem mestu, v šoli, kot tudi med neznanci, na cesti, skratka kjerkoli, naslednji:

»neprimerni komentarji - menim da predvsem zaradi nepoznavanja islamske veroizpovedi in slike ki jo prikazujejo nekateri mediji, ipd.«

»Obrekovanje, ker sem musliman«

»ismejavanje«

»govor za hrbtom ter posmehovanje«

»posmehovanje«

Od 129 anketirancev jih je 70 odgovorilo na vprašanje o nasilju. Od teh se jih je dober odstotek že srečal s fizičnim nasiljem v obliki klofut, brcanja ali pretepa, 99 % pa jih je odgovorilo, da je šlo za psihično nasilje v obliki grdega govorjenja, zmerjanja, žalitev ali poniževanja.

Razlike med spoloma in po starosti

Od 129 respondentov muslimanske vere je v anketi sodelovalo 54.3 % moških in 45.7 % žensk (13 oseb na vprašanje o spolu ni podalo odgovora). 28 % se jih uvršča v kategorijo srednjih let (med 31 in 45 let), 13 % ima med 46 in 60 let, manj kot odstotek ima nad 60 let. Odstotek mladih med 20 in 30 let je najvišji, saj predstavljajo kar 51 % vseh respondentov, 7 % anketirancev pa je mlajših od 20 let. 2 % žensk sta se po delovni aktivnosti opredelila kot gospodinja, zaposlenih je 71 % moških respondentov in 42 % respondentk; vendar je hkrati kar 56 % žensk odgovorilo, da se še šolajo (pri moških je ta odstotek 25 %).

Podatkov o razlikah pri doživljanju diskriminacije na osnovi verske pripadnosti glede na starost ni. Empirični del raziskave, kjer so bili opravljeni intervjuji, je nakazal le neko splošno prepoznavanje razlik med »mlado« in »starejšo« generacijo, saj med mladimi pogosto vlada potreba po sodobnih in novih pristopih. Raziskava ni pokazala na kakršnekoli posebne razlike v diskriminaciji glede na starost pripadnic in pripadnikov katere od verskih skupnosti. Anketa je pokazala, da mladi v stikih s prijatelji uporabljajo slovenski jezik pogosteje kot muslimani v drugih starostnih kategorijah, saj kar 75 % respondentov v starosti do 19 let in 62 % v starosti od 20 do 30 let s prijatelji govori slovensko. Medtem ko je odstotek izenačen za zgodnja srednja leta (31 - 45), respondenti v starostni kategoriji od 46 do 60 let v 73 % uporabljajo bosanski jezik tudi v stikih s prijatelji. Odstotek je tudi najvišji med najmlajšimi respondenti, ki so mnenja, da je okolje do muslimanov zelo nestrpno, saj jih je kar 12.5 % v starosti do 19 let izbralo ta odgovor (le 5 % v starostni kategoriji med 20 in 30 let in le 3 % v starostni kategoriji med 31 in 45 let meni, da je okolje do muslimanov zelo nestrpno).

V anketi je eden od respondentov omenil starostne razlike, češ da je mladim muslimanom težje, saj so pogosto tarča žalitev:

»drugi, ki niso muslimanske veroizpovedi, te gledajo drugače, te imajo za manj vrednega človeka... muslimani (najbolj pogosto najstniki oz. mladi) so pogosto tarča žalitev in drugih dejanj...«

Anketa prav tako ne kaže opaznih razlik med spoloma, saj se podobni deleži moških in žensk opredeljujejo do vprašanj kot so uporaba jezika doma ali s prijatelji, vprašanje o neprijetnem položaju zaradi svoje vere, prakticiranju religije in tako naprej. V nasprotju s

pričakovani je celo več žensk (67 % ženskih pritrdilnih odgovorov) kot moških (59 % moških je pritrdilo) pritrdilno odgovorilo, da lahko svojo versko pripadnost izražajo na svojem delovnem mestu, v šoli in na fakulteti.

Nekaj razlike je opaziti med moškimi in ženskami pri vprašanju o negativnem odzivu okolice zaradi njihove veroizpovedi. Da negativnega odziva niso doživeli, je odgovorilo 38 % moških respondentov, med ženskami pa le 19 % vprašanih. Glede na to, da je raziskava pokazala, da je najbolj pogost negativen odziv okolice prav grdo govorjenje, zmerjanje in žaljenje, ta podatek kaže na večjo izpostavljenost žensk - še posebej, če so pokrite - ki se v manjši meri lahko povsem izognejo kakršnimkoli oblikam t.i. psihičnega nasilja. Po drugi strani pa je delež tistih, ki se pogosto srečujejo z negativnimi odzivi zaradi svoje veroizpovedi med ženskami manjši (2 %) od deleža moških, ki navajajo, da se s takšnimi odzivi srečujejo pogosto (8 %). Tudi odgovori na s tem povezano naslednje vprašanje o tem, za kakšno obliko nasilja je šlo, kažejo, da so vse ženske, ki so odgovarjale na to vprašanje, doživele psihične napade, medtem ko so 3 % moških doživeli tudi telesno nasilje.

»Muslimani smo tako bolj opazni, mogoče še bolj ženske v tem okolju, ker jih je tako malo. [...] Ko sem se odločila tudi pokriti, ne morem reči, da je prišlo do izpada, ali da bi me kdo napadel, sem pa opazila sem ter tja kakšen čuden pogled, sem le drugačna, zaradi drugačnega oblačenja. [S]em šla iskat avto v [...] zelo majhno mesto, so me kar malo čudno pogledali, kaj pa dela ta s to ruto, ampak hvala bogu ni bilo kot ena fobija, ampak bolj, kaj je to zdaj. Pač z zanimanjem so me povprašali.« (Layla Malus)

Raziskava je pokazala, da do najbolj opaznih in zaskrbljujočih razlik med spoloma prihaja na področju zaposlovanja oziroma izobraževanja muslimank, ki svojo versko pripadnost izražajo s specifičnim načinom oblačenja (predvsem gre za nošenje rute oziroma hidjaba). Večinska družba jih še vedno sprejema s precejšnjim začudenjem in čeprav težko govorimo o pojavih vidne in neposredne diskriminacije, do nje prihaja zaradi predsodkov in nepoznavanja religije in njenih običajev. Zanimivo je prav presečišče dimenzij spola, verske in etnične pripadnosti. Prav posebno vrsto diskriminacije namreč lahko doživljajo ženske, ki se oblačijo v skladu z islamskimi predpisi:

»[P]a glejte, težave so, to je pač tipičen primer: ali žena, ki je pokrita, lahko dela normalno v katerikoli službi, v državni ali zasebni, v zasebnem podjetju? Mislim, da je to en indikator, največji indikator diskriminacije in bi rekel, da v tej smeri, če bi se to vzelo kot kriterij, da obstaja diskriminacija. Mislim, da ne bo žena, ki je zakrita, delala na nekem izpostavljenem mestu, čeprav lahko je sposobna, ima kvalifikacije, ima diplome in vse ostalo, bi pač to bil problem in je problem.« (imam Osman Đogić)

»Oseba, ki prakticira islamski način oblačenja, je v slovenski javnosti močno izpostavljena. Zelo močno je poudarjena dolžnost, da take muslimanke sprejmejo vse pogoje delodajalcev, na drugi strani pa izredno majhna pripravljenost delodajalcev, da omogočijo prijazen proces integracije v delovno okolje. Tu je prostor za razumevanje dokaj omejen. V [neki] bolnišnici medicinska sestra, ki je prakticirala

islamski način oblačenja, ni dobila ustrezne zaposlitve. Zdaj, ko je ta način oblačenja opustila, je zaposlena kot medicinska sestra v isti ustanovi.« (Faila Pašić Bišić)

»[J]az iščem delo preko študentskega servisa; sem študentka in trenutno mi je bilo delo na jezikovni šoli še vedno premalo [...] in sem rekla, da bom poskušala kaj za sproti najti in sem pošljala cv-je, hodila na razgovore, kjer so bili impresionirani nad mano, na koncu pa je bil odgovor vedno negativen. Mogoče so rekli, »pa ne more biti ena na recepciji pokrita,« mogoče. [...] V cv-ju piše moje slovensko ime, ampak verjetno potem je le bil šok, ko so me zagledali.« (Layla Malus)

V anketi na razlike med spoloma kažejo naslednji odgovori na vprašanji »Ali ste bili vi ali vaša družina kdaj kakorkoli diskriminirani?« in »Katera so področja, kjer niste v enakem položaju kot osebe, ki niso islamske vere?«:

»V določeni meri žena. Razlog: islamski način oblačenja.«

»Primer tudi, ko greš skozi mesto z ruto na glavo, te začne večina postrani gledati in dajati neumesne pripombe.«

»Nekoliko bolj težavno je za pripadnice ženskega spola, ki prakticirajo islamski način oblačenja - predvsem možnosti zaposlovanja, težave v izobraževalnem procesu, ipd. Čeprav za konec moram poudariti, da opažam tudi zelo pozitivne primere na teh področjih«

»Če hoče muslimanka nositi ruto, [je] totalno diskriminirana.«

Na splošno velja, da je v Sloveniji malo pripadnic islamske verske skupnosti, ki bi se pokrivala, kar gotovo prispeva k dejstvu, da ni veliko slišati o diskriminaciji žensk zaradi njihovega načina oblačenja. Mufti Nedžad Grabus in Layla Malus pojasnjujeta, kdo so ženske, ki se pokrivajo, in koliko jih je v Sloveniji, hkrati pa govorita tudi o svojevrstnem generacijskem preskoku, ki pokaže na razlike med starejšo in mlado generacijo muslimank:

»Poznam dve sestri v Mariboru, ki sta pokriti, potem ene par na Jesenicah, pa par v Ljubljani, ki se sploh ne družimo, [...] pa jih zaradi tega ne poznam, jih pa vidim. Ali pa so tujke. Zelo majhno število je [...] nekaj je starejših žensk, ki se ne izpostavljajo v javnosti in bolj smatrajo to kot tradicijo, recimo Albanke, ali pa Turkinje, iz neke tradicije dajo to na glavo, tako kot naše stare mamice, ki nosijo ruto. Mlajše pa...tu je velik preskok; ali so stare, ali so pa mlade, ki se zavedajo, zakaj dajo to gor. Tako da to je zanimivo; mlajše generacije, gledamo recimo letnik '75 pa nekje do '85, recimo ta generacija. Te ženske, ki so se tako odločile, so se zaradi sebe, niso gledale tradicije.« (Layla Malus)

»[I]mamo zdaj fenomen: te starejše in te nove generacije. Nove generacije so izobražene. Ženske, ki se odločijo za to [da nosijo ruto], one so bolj sigurne, izobražene so in one nimajo takšnih zadržkov in se tudi pogovarjajo; veliko lažje je, če oseba govori slovenski jezik in ima ruto. Če ne govori slovenskega jezika, potem... [...] Če

nekdo ima ruto, verjetno so tudi takšni predsodki, da je zaostal, da nima vseh možnosti kot drugi, ampak to so res predsodki. [... mam primere, da nekatere članice islamske skupnosti v življenju imajo ruto, ko grejo na akulteto, pa dajo ruto dol in potem so »normalne«. Ko to končajo, potem pa spet imajo ruto. ne menijo, da je lažje, da nekatere stvari končajo, kot da bi zdaj vsak dan bile pod pogledom, da vsak dan nekdo vprašuje, »zakaj imaš to« itn. Takšne primere gotovo imamo.« (mufti Nedžad Grabus)

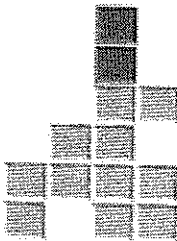
Muftijeve besede izpostavljajo problem »samocenzure« zaradi inherentne zahteve po asimilaciji oziroma »zlitju« z večinsko družbo, saj omenja primere mladih muslimank, ki svojo versko pripadnost in prepričanje v javnem življenju raje skrivajo kot da bi se izpostavljale vprašujočim pogledom in morebitnim reakcijam okolice. To potrjuje tudi eden od odgovorov iz spletne ankete:

»Sama nosim naglavno ruto in moti me to, da me vsi čudno pogledajo, ko se pojavim na javnem mestu. Ko sam na akulteti jo ne nosim, ker se bojim da bi me drugače obravnavali kot druge študente.«

V anketi sta se med razlogi, zaradi katerih imajo respondenti težave z izražanjem svoje verske pripadnosti, pojavila tudi dva odgovora, ki izpričujeta diskriminacijo žensk muslimank na delovnem mestu zaradi vidnega izkazovanja verskih simbolov:

»Na delovnem mestu ne morem nositi rute.«

»Ne smem nositi rute (hidjab), sicer mi grozi odpust!!!!!!«

Druga specifična področja

Verski objekti in opravljanje religioznih obredov

Tako islamski kot pravoslavni verski skupnosti v Sloveniji je skupno pomanjkanje finančnih sredstev, ki jih zahtevajo večji denarni vložki za nakupe nepremičnin, predvsem za izgradnjo verskih objektov. Vprašanje infrastrukture je pomembno, saj so se pripadniki Slovenske muslimanske skupnosti zaradi prostorske stiske v začetku bili celo prisiljeni srečevati v zasebnem stanovanju.

Muslimani v Sloveniji se pogosto počutijo kot drugorazredni državljani, saj še vedno nimajo svojega verskega centra v Ljubljani, občasno pa so tudi priče vzburjanja verske nestrpnosti, ki se kaže v posameznih poskusih zbiranja podpore za preprečitev gradnje nekaterih verskih objektov. V slovenskem kontekstu je vprašanje mošeje bolj politično vprašanje, saj ne gre za a priori zatiranje islamske vere v slovenskem prostoru: da bi na primer prepovedali molitev.

Odgovori iz ankete lahko podkrepijo ugotovitve ekspertov, saj takole opredeljujejo področje diskriminacije:

»Tudi glede postavitve islamskega centra nas zmerjajo, da je to zelo neumesno v naši državi in da bo to središče za načrtovanje terorističnih napadov.«

»izgradnja verskih objektov«

»Če pogledamo samo pravico do mošeje, da jo zgradimo kjerkoli v Sloveniji. Katastrofa.«

»NIMAMO VERSKIH OBJEKTOV POTREBNIH ZA OPRAVLJANJE SKUPINSKIH MOLITEV KOT JIH IMAJO DRUGI VERNIKI.«

»Molitev v verskih objektih - saj ima skoraj vsaka sekta že svoj verski objekt, le muslimani ne.«

»Prostori za molitev«

»Practiciranje vere, pomanjkanje centra (IKC), ki bi pripomogel v izobraževanju in spoznavanju z islamom kot vero tistih, ki niso muslimani, na ta način bi se odpravili nekateri negativistični pristopi.«

»Možnost practiciranja in izvajanje verskih obredov, običajev, praznikov, počutim se v podrejenem položaju pri izvajanju svojih verskih dolžnosti in obredov.«

»Motijo me posebej debate oko džamije, unaprej obsojanje kot "teroristična dejanja" ali grožnje iz teh krogov, čeprav nisem pretirano verna menim, da ima vsak pravico do dostojanstvenega življenja, izražanja verskih običajev v dostojanstvenih prostorih tako kot druga verstva.«

»Obisk cerkve oz. Ćamije v Sloveniji, je ni medtem jo imajo vsi ostali pripadniki drugih večjih religij.«

»Največji problem tiči v tem, da se ovira izgradnja džamije, kajti vse ostale verske skupnosti pridejo do verskega objekta brez težav.«

»V Sloveniji nam kratijo pravico do verskega objekta.«

Anja Zalta omenja neke vrste paradoks, da v Sloveniji »nimamo džamije, imamo pa molilnice medžid«.

»[C]jela zgodba okoli džamije, ni treba verjetno izgubljati besed, zadeve so zelo očitne in tukaj gre za jasno diskriminacijo. [...] Problem džamije, mošeje je v nebo vpijoč. 40 let jo skušajo zgraditi in jim nikoli ni uspelo. Vedno je bilo opravičevano z nekimi prostorskimi, urbanističnimi argumenti, ki po vseh teh letih niso več zadovoljivi. Če zadeva 40 let ni urbanistično primerna, je tu nekaj čudnega.« (Aleš Črnič)

»Poglejte, mi o islamskem kulturnem centru govorimo zelo dolgo. [...] Seveda za nas je vsak dan težje zgraditi džamijo, ker je vsak dan to dražje [...] To ni zdaj samo uprašanje, ali bo to vir kakšnih problemov, ampak je to tudi uprašanje, kako res izpeljati ta projekt. Tako da je sprememba političnega diskurza v tem trenutku, jaz ne vem, kako bo to čez pol leta, ali čez kakšno leto, ampak zaenkrat se o tem normalno govori. [...] Sigurno je, da obstajajo moči, ki so delale, da džamije ne bo, da je ne bi bilo [...] Seveda pričakujemo od odgovornih oseb, da se to končno reši. [...] Seveda mi smo ponosni ljudje in želimo, da se naša religija spoštuje, mi spoštujemo drugačnost, spoštujemo različnost, ne pristanemo na to, da se nam nekaj deli kot miloščina, mi živimo v pluralnem svetu, v svetu, kjer so zagotovljena – v ustavi, to garantira sporazum, ki smo ga podpisali – in zdaj samo zahtevamo, da se to praktično realizira, kar je zapisano v ustavi.« (mufti Nedžad Grabus)

Da so pripadniki islamske verske skupnosti vendarle v nekem »podrejenem« položaju ali vsaj v defenzivni drži, odražajo muftijeve spodnje besede. Kljub temu, da vztraja na tem, da se načelo enakopravnosti med verskimi skupnostmi izvaja v praksi, kar nedvoumno

predstavlja izgradnja verskega centra, pa iz njegovih besed veje tudi podreditev zavedanju o nujnosti sprejemanja širše družbe:

»[M]i smo tudi to povedali, da smo zadovoljni z napredkom in menimo, da to gre naprej, ker smo tudi mi hoteli prispevati k temu pozitivnemu ambientu, ker jaz osebno menim in to vedno poudarjam, če je džamija, ali če bo džamija vir konfliktov med Slovenci, tistimi, ki so državljani Republike Slovenije, in islamsko skupnostjo, muslimani v Sloveniji, če bo to vir konflikta, potem mi ne rabimo džamije v Sloveniji. [...] Mi si želimo tako, da pokažemo, da je naše razumevanje religije in naše prakticiranje islama popolnoma sprejemljivo za to družbo.« (mufti Nedžad Grabus)

Uradni predstavnik Srbske pravoslavne cerkve v Sloveniji, paroh Peran Bošković izpostavlja, da se po celi Sloveniji srečujejo s problemom pomanjkanja infrastrukture in pomanjkanja finančnih sredstev. Medtem ko bo v Ljubljani ustanovljen pastoralno-kulturni center, in ima pravoslavna verska skupnost tudi v Mariboru nekaj podobnega, ostaja problem pereč v drugih krajih; kot so na primer Celje, Novo Mesto, Kranj, Koper, Nova Gorica:

»V vseh teh concih smo v slabšem položaju, to se pravi v neki fazi nastajanja, borbe, da pridobimo in zgradimo nove objekte. To je pomanjkljivost, ki jo mi čutimo.« (paroh Peran Bošković)

V Celju je nekoč že stala pravoslavna cerkev, ki je bila zgrajena pred drugo svetovno vojno, vendar so jo porušili. Skupnost si zdaj prizadeva, da bi ji mestna občina povrnila to zemljišče, da bi lahko ponovno zgradili cerkev. Paroh omenja potrebo vernikov v Celju, kjer je skupnost velika. Da so odnosi z nekaterimi občinami boljši kot z drugimi kaže to, da paroh našteva korektne in dobre odnose v Ljubljani, izboljšanje razmer v Mariboru, medtem ko naj bi drugod šlo za večjo zadržanost. Intervjuvanec dodatno utemeljuje upravičenost zahtev z obrazložitvijo, da so pravoslavni verniki enakopravni člani skupnosti in da je zato potrebne več skrbi za njihovo duhovno življenje tudi s strani lokalnih in državnih institucij:

»[T]o so njihovi državljani, someščani, s tem bi sigurno pridobili mlade ljudi, cerkev bi pa prispevala lep in pozitiven prispevek nasploh k dobremu in mirnemu življenju [...] na lokalni ravni pričakujemo malo več skrbi, ti ljudje ne smejo biti samo naša skrb. V tej občini, tem mestu živi toliko in toliko ljudi, ki so te in te veroizpovedi, za pričakovati je, da bi imela mestna oblast več posluha za njihove potrebe. In da bi nekako brez njihove pomoči težko to uspelo, še posebej, če začenjate kaj od začetka.« (paroh Peran Bošković)

Slovenska delovna zakonodaja ne obravnava potreb verujočih na delovnem mestu, edina izjema je dostop do pastoralne oskrbe za vojaško osebje, ki pa se tudi še vedno ne izvaja v praksi. Intervjuvanci so povzeli nekaj primerov, ko se je v praksi pokazalo neenako obravnavanje islamskih vernikov v bolnicah ali na delovnem mestu, saj nimajo prostora za molitev:

»Recimo, mi smo imeli primere, dobil sem kakšnih 15 do 20 pisem pacientov, ki so se zdravili na ljubljanskem Kliničnem centru v različnih bolnišnicah. In potem smo pisali pismo. Direktorico Kliničnega centra smo vprašali, ali je možno, da imajo vsaj kakšno sobo, v kateri bi mi opravili molitve, to bi bila soba, ki bi imela 15 kvadratnih metrov, nič več. In so nam odgovorili, da tega še vedno ne morejo. Vendar smo mi podpisali sporazum, da je to možno narediti, zdaj bomo verjetno tudi zaprosili, da imamo enega duhovnika, ki bi lahko obiskal te bolnike.« (mufti Nedžad Grabus)

Glede opravljanja molitve na delovnem mestu intervjujanci pravijo, da je vse odvisno od odnosa z delodajalci. Kot kaže spodnji primer, je v nekaterih primerih opravljanje molitve med delovnim časom brez težav omogočeno, spet drugje pa posluha za to ni. Pa vendarle tudi v primerih, ko delodajalci sicer omogočajo delavcem opravljanje molitve, je problem pogosto v neustreznosti prostora. Sogovornica pravi, da sicer niso izbirčni, ko gre za izbiro prostora: »Prostor je bil, kar se tiče tega v redu, samo, da ne v WC-ju, to ne bi bil primeren prostor«, vendarle pa lahko pride do težav, če se molitev opravlja na samem v skupnih prostorih, saj lahko pride na primer do obtožb, da je ta oseba kaj ukradla:

»[K]jo sem kot študentka delala [...] v eni firmi [...] sem lepo normalno, ko je bil čas za molitev, šla tudi klanjat in ni bilo nobenega problema. S šefico sem se prav lepo pogovorila glede tega. Kot nekateri hodijo na čik, meni pa bi isto vzelo 5 minut. Je rekla, da ni problema in sem hodila tudi klanjat v delovnem času v garderobo. Tam mi je bilo malo neugodno, ker so bile tam vse naše stvari, da mi ne bi kdo rekel, da je kaj zginilo. [...] V eni firmi, kjer sem prej delala [...] sem rekla [direktorju], da sem prišla na sestanek z vami zato, da vas vprašam, če bi se dalo urediti en prostor, kjer bi lahko klanjala, ko pride čas za molitev. Rekel je: 'Ko smo planirali prostore te firme, nismo računali na noben prostor za sproščanje.'« (Layla Malus)

Odgovor, ki ga je intervjuvanka dobila od delodajalca, kaže na nepoznavanje in nepripoznavanje religioznih potreb delavcev. Hkrati pa je Layla Malus, ki je sama izpostavila, da je Slovenka in da nima problemov z jezikom, ubesedila pomembno dejstvo, da so muslimani v Sloveniji v večini pripadniki drugih narodov, predvsem Bošnjaki. Slovenščina jim lahko povzroča strah pri komunikaciji z nadrejenimi in si zato »ne upajo« izražati svojih zahtev, saj se bojijo, da bodo naleteli na gluha ušesa:

»Ker ljudje [muslimani] niti ne vprašajo, ker se bojijo sploh reči, ker se bojijo tega ne-ja. Jaz se tega ne bojim. Jaz sem Slovenka in že zaradi tega si mislim, zakaj v lastni državi ne morem prakticirati moje vere, tako kot jaz hočem?! Ne, ne bom pustila. [...] Vem, da ene sestre to [opravljanje molitve] delajo tako, da v času molitve grejo v službeno kuhinjico, ki jo imajo, pa se zaklenejo. Ampak to je spet tako, kakor se zmenijo z ostalimi zaposlenimi in s šefom, tako da vejo. Če odnosa ni, potem ni nič.« (Layla Malus)

»Mislim, da si izredno malo muslimanov v Sloveniji omogoči opravljati molitev na delovnem mestu. Ker se tako lažje izognemo izzivom.« (Faila Pašić Bišić)

Faila Pašić Bišić s svojo izjavo podkrepi ugotovitev, da so muslimani v vsakdanjem življenju pogosto pod dodatnim pritiskom, da se ne želijo izpostavljati in prositi za določene pravice, saj se bojijo, da jih delodajalci, pa tudi širša okolica ne bodo razumeli. Ker pričakujejo, da bodo naleteli na gluha ušesa, morda celo na posmeh ali celo na sovražno reakcijo, se večinoma raje sploh ne izpostavljajo.

Omeniti velja tudi specifično problematiko pokopališč, saj mufti pokaže še na prezrt primer diskriminacije povezan s pozabljenim dejstvom, da so se med prvo svetovno vojno na soški fronti bojevali tudi muslimani iz Bosne in Hercegovine, ki so jih pokopali v Logu pod Mangartom. Dolgo let so bila obeležja na pokopališču neustrezna, saj so italijanske oblasti postavile križe.

»Mi smo končno dobili dovoljenje od Zavoda za zaščito kulturnega varstva iz Nove Gorice in 18. avgusta [2007] smo postavili ustrezna obeležja. Potem je bilo vse v redu, zdaj pa smo zasledili, da nekateri mediji to problematizirajo [...] ampak v demokratični družbi, če nekdo postavlja probleme samo zato, da imamo svoj simbol, ki je rezultat našega razumevanja, potem bi bila to recimo ena vrsta diskriminacije. [...] mi smo to financirali z dobrovoljnimi prispevki, ampak tu je zdaj vprašanje; ali je to kulturno nasledstvo, ali bi lahko država tukaj kaj prispevala, ali ne. Ker to ni samo problem islamske skupnosti, ker to so ljudje, ki so dali svoje življenje v prvi svetovni vojni, to je zdaj kulturna zgodovina.« (mufti Nedžad Grabus)

Muftijeve besede odpirajo pomembno vprašanje državnega (so)financiranja, ki ga je omenil tudi paroh Srbske pravoslavne cerkve. V konkretnem primeru zamenjave neustreznih nagrobnih obeležij za mrtve iz prve svetovne vojne je vprašanje o skupni kulturni dediščini pomembno, odsotnost državnega finančnega vložka pa jasno kaže na neko uradno razumevanje, da se to pokopališče ne uvršča med obeležja, za katerih skrb in vzdrževanje bi skrbele državne oziroma lokalne, občinske institucije. Pojem kulturne dediščine oziroma kulturne zgodovine se bi dalo s tem primerom razgaliti kot implicitno slovensko kulturno vrednoto, opredeljeno na (izključujoči) etnični osnovi.

Mufti torej opozarja na vidik problematičnosti, ki zadeva islamsko versko skupnost ko gre za vprašanje primernega žalnega obredja in pokopa. Gre za to, da še vedno pogosto ugotavljajo, da za njih ni ustreznega prostora na pokopališčih:

»Menim, da je eden izmed zelo pomembnih problemov tudi vprašanje pokopališča v Sloveniji. V nekaterih občinah v Sloveniji smo mi to zelo pozitivno rešili, kot so na primer Jesenice, Tržič, Maribor itn. Še vedno poskušamo to vprašanje rešiti v Ljubljani, Kopru, Velenju, kjer je veliko prebivalcev. [...] Menim, da so problemi muslimanov in pravoslavnikov približno enaki v tem vprašanju, kar se tiče pokopališča. [...] Razumem, da so to javna pokopališča in da mi vsi prispevamo nekaj tudi za to vprašanje. Tako da to je tudi eden od problemov, s katerimi se ljudje soočajo. [...] Dvakrat so odbori islamske skupnosti zaprosili odgovorne na Žalah, da nam to omogočijo, ampak smo dobili negativen odgovor, zato to ni mogoče.« (mufti Nedžad Grabus)

Predsodki

Raziskovalka in strokovnjakinja za islamsko kulturno tradicijo Anja Zalta opozarja na nepoznavanje zgodovine islama in njegove prisotnosti na Slovenskem, ki bistveno bolj izpostavlja stereotipom in predsodkom prav pripadnice in pripadnike islamske veroizpovedi:

»Vedno znova se pozablja, da je islam evropska religija. Počutim se kot nek apologet; na eni strani, ker se mi zdi samo po sebi umevno, da govorimo o državljanih s slovenskim potnim listom, ki so pač muslimani oziroma islamske veroizpovedi. To me vedno znova zmoti: da enostavno ni sprejeto, da so muslimani tukaj, so pač del slovenske države, so državljani Slovenije. Pa tudi v širšem evropskem prostoru se pozablja, da je islam evropska religija. Lahko je na nek način dojet kot tujek v smislu sodobnih priseljencev, ki so prišli na primer konkretno v Anglijo iz Pakistana, ampak to je druga stvar. Ne sme se pa pozabiti, da je islam v evropskem prostoru religija, ki je tukaj že stoletja. To so avtohtone skupine muslimanov, ki tukaj bivajo praktično že od nekdanj.« (Anja Zalta)

»Večina muslimanov v Sloveniji, 90 procentov jih sploh ne razmišlja o ruti. Ko imamo kakšne slovesnosti, imajo to vse ženske, ki pridejo na molitev, ker je to tradicija. Ko so zunaj prostora, kjer imamo obred, dajo to stran. Tako da, vprašanje rute je na žalost postalo politično in seveda se popolnoma zavedam tega, da nekateri tudi minaret razumevajo kot simbol politične moči, kar je popolnoma neumno. Ali da rute razumejo kot simbol muslimanske prisotnosti in želje, da se vlada nekaterim delom sveta, kar je tudi popolnoma nesprejemljivo za moje razumevanje.« (mufti Nedžad Grabus)

V nasprotju z dejstvi, da muslimani v Sloveniji niso pripadniki ortodoksnih ločin in da so se, vkolikor so »prišleki«, v veliki večini zelo prilagodili na življenje tukaj, jih mediji pogosto slikajo kot paradigmatične Druge, ki so povsem drugačni od Nas. Gre za nesorazmerje in nerealno odslikavo dejstev. V vseh intervjujih je najti rdečo nit, ki izraža nelagodje pripadnic in pripadnikov islamske verske skupnosti zaradi stereotipov in predsodkov večinskega prebivalstva.

Poleg tega je pomembno dejstvo tudi občutek relativne nemoči, ki preprečuje javno reagiranje na pojave diskriminacije. Podatek, da pojavov diskriminacije na področju verske pripadnosti oziroma veroizpovedi ni veliko in da gre le za posamične primere, je nujno kontekstualizirati z dejstvom, da ljudje molčijo, četudi se jim dogajajo krivice, čeprav bi upravičeno lahko trdili, da so biti diskriminirani. Ponavadi se diskriminirani posamezniki odločijo, da se ne bodo izpostavljali, zato pojavi ostajajo nezabeleženi in neraziskani. To je še posebej značilno za pripadnike manjših religij.

»[Z diskriminacijo] se srečujejo predvsem tisti, [ki] neradi govorijo o tem, zato ker so manjšinci, ker so diskriminirani, ker imajo pač neko globoko, ponotranjeno nezaupanje in raje o tem ne govorijo, kot pa, da bi bilo kaj narobe. Ampak iz nekih

drobcev informacij se da to sklepati, jaz sem iz nekkih intervjujev direktno to ugotovil. [Čprav] na splošno lahko rečemo, da tega ni veliko. Moj vtis je, da te diskriminacije ni veliko, da primeri niso hudi, nekkih hudih primerov nismo zabeležili v zadnjih letih, obstajajo pa. [...] ko govoriš s predstavniki [manjših alternativnih religijskih skupin], pravijo da ni velikih problemov, da »je tu pa tam kdo kaj, ampak velikih problemov pa nimamo«. Harekrišnovci v zadnjih 15 letih omenjajo samo en primer, ko je nekdo bil deležen eksplicitne diskriminacije, in sicer bivši policist: nekdo je bil policist, potem je zapustil to službo, v vmesnem času postal Hare Krišna, se potem hotel vrniti nazaj v službo, pa ga niso vzeli. Uradno mu niso dali te obrazložitve, bila pa je ustna izjava njegovega nadrejenega, komandirja postaje, da pač to ne gre. Da v policiji ni prostora za to, da če bi bil musliman, bi še šlo, Hare Krišna pa ne. To je en primer, ki je zelo jasen in v nebo vpijoč, drugače pa ne vem, takšnih primerov je malo. V skupnosti so se potem z njim posvetovali, razmišljali so, ali bi sprožili kakšne procese in pravne postopke, ki so na voljo, pa so potem na njegovo željo odločili, da ne, kar je spet jasen simptom načina ravnanja. Te religije se redko odločajo za stvari, ki jim jih omogoča pravni sistem, zato ker pač ne verjamejo v to, da bodo uspešni in ker večkrat upravičeno pričakujejo, da bodo s tem samo poglobili primer in si nakopali še več težav.« (Aleš Črnič)

»[P]ogosto si ljudje ne upajo govoriti o različnih problemih. To so nekateri problemi, ki so bolj skriti.« (mufti Nedžad Grabus)

»Če hočete javno reči, da je nekdo delal diskriminatorno, je to za vas še večji problem. Veliko ljudi reče »ne grem se tega« in potem čakajo, da pride varuh človekovih pravic, da vpraša, kje je ta...« (imam Osman Đogić)

Pomembna je dimenzija križanja diskriminacije, do katere prihaja zaradi posameznikove verske in etnične pripadnosti, še posebej močno je prisoten tudi problem jezika. Močna povezava slovenske narodne identitete z jezikovno in kulturno specifikko obremenjujoče vpliva na izključevalne prakse do kakršnihkoli »drugačnih«, »Drugih«, »tujcev«. Kot poudarjajo intervjuvanci, gre pri pripadnicah in pripadnikih islamske ali pravoslavne verske skupnosti večinoma za državljane Slovenije, ki pa se jih percipira kot »Druge« zaradi implicitne povezave med določeno religijsko pripadnostjo (katolištvom) in slovenstvom.⁶¹ Zaradi pojavov ksenofobije in nacionalističnega diskurza, ki sta na določeni ravni vedno prisotna, je pogosto težko ali celo nemogoče izluščiti, na podlagi katere konkretne osebne okoliščine je nekdo v neenakem položaju:

»Ampak te izkušnje ljudi, ki jih pripovedujejo – pač je nekakšen indikator tega, da se to [pojavi diskriminacije] dogaja. Tudi to sedaj ni nujno, da je v zvezi z vero, ampak je razlog, da muslimani prihajajo iz delov bivše Jugoslavije [...] da bi se tu točno vedelo, ali je to zaradi tega, ker prihajajo iz takoimenovanega »juga«, ali zaradi tega, ker so muslimani...« (imam Osman Đogić)

⁶¹ Aleš Črnič navaja kot še posebno izstopajoča primera v post-socialističnih tranzicijah Poljsko in Srbijo, kjer je očitna navezanost med nacionalizmom in določeno versko pripadnostjo.

To dvojno stigmatiziranost je pokazala tudi anketa med muslimani. Takole so odgovarjali na vprašanje o osebnih izkušnjah s predsodki oziroma diskriminacijo, ki križa versko in etnično pripadnost:

»Zadnjič sem imela primer, ko me je znanka uprašala v katerem jeziku se pogovarjamo doma in sem odgovorila, da v bosanskem in je imela veliko pripomb, da to ni v redu.«

»Diskriminirani smo bili kot neslovenci ne glede na veroizpoved, torej v možnostih zaposlovanja, moja mama je celo leta 1991 dobila odpoved v službi in skoraj vsi neslovenci iz tega podjetja«

»dostikrat so sosedje tudi tisti ki očitno niso sposobni sprejeti "balkance" med sebe«

»Da, čeprav smo se komplet kot družina dobro asimilirali v slovensko družbo, doživiš neko nepotrebno nezaupanje samo zaradi tega ker si "Bosanc". Ali se to dogaja nekomu drugemu, meni se obračajo ti si nekaj drugega, ti nisi takšna kot je on ali ona, čeprav niti ta druga oseba ni naredila nekaj posebnega, da bi se tako zaznamovala. Dogajajo se take stvari.«

Anketa nasploh kaže na doživljanje stereotipnega stigmatiziranja in predsodke:

»Moram dodati še to, če se v svetu kaj dogaja in da so krivi ljudje islamske veroizpovedi, nas takoj izenačijo z njimi in nas zmerjajo s tem kot da smo mi sami krivi, da se to dogaja po svetu - kot primer teroristični napadi.«

»Kadar opaziš, da je oseba, ki je akter v pogovoru, nenačitana, nepoučena in polna predsodkov glede teme aktualnega pogovora, se raje izogneš, sicer lahko pride do konflikta. [...] Še vedno so vzroki takšnih situacij predsodki do v Slo. živečih muslimanov, katere uvrščajo na najnižji nivo ter nas primerjajo z Romi?!! Primeri: Npr. diskriminacija pri zaposlitvi (ime in priimek), že to je velik minus na samem začetku. Aktualna situacija v svetu, ki je spolitilizirana s strani medijev, povzroči strupene poglede.«

»Drugi, ki niso muslimanske veroizpovedi, te gledajo drugače te imajo za manj vrednega človeka... muslimani (najbolj pogosto najstniki oz. mladi) so pogosto tarča žalitev in drugih dejanj... "sej čefur pa ne more uspeti (v šoli ali kje drugje) ker si na IČ " itd... vedno se moram nekako "dvojno" dokazovati da pa jaz kot musliman/ka imam ENAKE pravice in sem samo človek kot vsi ostali...«

»Nerazumni pogledi ob ženski ki nosi naglavno ruto? Preveč je v Sloveniji stereotipnega markiranja za muslimane (mediji načrtno zavajajo). Včasih dobiš občutek kot da si v letu 1939 ko so lovili jude v nac. Nemčiji. Zadeva se ponavlja, vendar so nove vloge, na žalost, ker se stvar ne bi smela ponoviti za nikogar nikdar. (Srebrenica!!!!!!)«

V Sloveniji je problematična predvsem nestrpnost do muslimanov oziroma stereotipi in predsodki o muslimanih, ki se reproducirajo tudi skozi izobraževalni sistem (npr. Anja Zalta omenja »širjenje vere z ognjem in mečem«) in medije (cf. Dragoš, 2003; Kuhar, 2006), predvsem pa so v zadnjih letih odraz širše islamofobije. Stereotipi se po 11. septembru 2001 še posebej pogosto povezujejo z aktualno politično situacijo, ko se zaradi nekaj ekstremističnih islamističnih skupin negativen odnos javnosti prenaša na celotno muslimansko skupnost.

»Tukaj se je pokazal v javnosti stereotipen in diskriminatoren odnos do muslimanov v Sloveniji, ki se je po 11.9.2001 še okrepil in ta strah pred terorizmom se je samo kanaliziral na slovenske muslimane.« (Aleš Črnič)

»[I]n to je seveda problem. Ker nekateri ne znajo razločevati med islamom v Sloveniji, ki ga seveda ne moremo implicirati na neko vahabitsko varianto, v neke ekstremne variante, ki povzročajo toliko problemov v širšem globalnem kontekstu. [...] ne moremo zreducirati islama na eno radikalno varianto in potem iz tega izpeljevati stereotipov na celotno muslimansko populacijo.« (Anja Zalta)

»Včasih ni pomembno, koliko truda si vložil v okolje, pa v skupnost, v družbo na splošno v državi, kjer si, ampak ko pride mogoče do enega kiksa, moraš biti kar popoln. Takoj, ko kaj narobe narediš, je že šovinizem, ali pa diskriminacija, ne vem, kako bi razložila, ampak takrat ven butne. Kar moraš biti brezhiben, da ne bi kdo s prstom za tabo kazal.« (Layla Malus)

»[N]i dvoma, da na eni splošni ravni to ne obstaja, da družba ni tako odprta [...] jaz mislim, da dogajanja v zadnjem času v Evropi, v ZDA so še bolj poslabšala stanje, ker se muslimani na splošno jemljejo kot nevarni. [...] To ni dvoma, da po 11. septembru se je ta diskriminacija utrdila; prepričanje, da so muslimani družbeno nevarni, nevarni za družbo in na splošno. Žal je to problem, to splošno prepričanje, in vsi ljudje, vsi muslimani se morajo soočiti s tem. Čeprav, ko gre za Slovenijo, sem jaz prepričan, da so tukaj stvari drugačne.« (imam Osman Đogić)

Imam izpostavlja, da je situacija za muslimane v Sloveniji vendarle drugačna, če se primerja položaj pripadnikov islamske verske skupnosti drugod po svetu. Medtem ko so muslimani v Sloveniji »v največjem odstotku po poreklu Slovani« (mufti Nedžad Grabus), so muslimani v Nemčijo, na primer, prišli iz Turčije. Slovenija torej zaradi svoje specifične zgodovine in skupnega življenja v različnih političnih formacijah, omogoča lažje stike med ljudmi različnih veroizpovedi, saj so kulturne in jezikovne razlike med njimi manjše. To poudarjajo tudi ekspertni intervjuji:

»V slovenskem okolju šariat nima take moči kot jo ima drugje v svetu. Glede dedovanja, na primer. Slovenski primer je res neproblematičen v tem smislu, včasih se mi zdi, da problemi kar sami po sebi nastajajo, pa sploh ne bi bilo potrebno. Sploh se ne zavedamo, s kakšnimi problemi bi se lahko dejansko srečevali, pa jih ni. In se potem napihne iz muhe slona, to je problem.« (Anja Zalta)

Intervjuvanci vsi omenjajo dolgoletno prisotnost muslimanov v Sloveniji, kar izpričuje zgodovinsko prisotnost islama. Hkrati pa imam poda pomembno izjavo o prisotnosti diskriminacije do muslimanov, ki je v Sloveniji do precejšnje mere neodvisna od dogodkov povezanih s terorističnimi napadi v ZDA leta 2001 ali kasneje v Španiji ali Veliki Britaniji, saj gre za daljšo zgodovino nestrpnosti do pregovorno drugačnih pripadnikov islamske vere:

»Diskriminacija je iz prejšnjih časov, ne od 11. septembra, ampak je to eno kompleksno vprašanje.« (imam Osman Đogić)

Za razliko od muslimanov, kjer je empirični del raziskave potrdil prisotnost izključevalnih negativnih stereotipov in kako predsodki posledično silijo pripadnike islamske verske skupnosti v neenakopraven položaj in jih tudi podvržejo izključevalnim praksam in diskriminaciji, se za pravoslavne vernike ni potrdil enak vzorec. Paroh izrecno zanika, da bi se pravoslavci srečevali s stereotipi ali predsodki:

»Ne, nasploh je v Sloveniji pravoslavna cerkev znana, Srbska pravoslavna cerkev prav tako in ni nepoznavanj, da bi bili verski predsodki. Včasih se sliši, bolj se srečamo z nepoznavanjem terminologije – ko se pogovarjamo, pa nam v cerkvi pravijo »vi pravoslavni in naša krščanska cerkev,« mislijo pa katoliška. Ampak to niso predsodki, to je nepoznavanje. [...] Druga stvar so napetosti, do katerih občasno pride zaradi političnih trenj, ampak to je povesod po svetu...« (paroh Peran Bošković)

Sogovornika iz Srbske kulturne skupnosti sta poudarila prepletenost verske in narodne pripadnosti, ki je botrovala pogosti preferenci, da so se Srbi deklarirali za pravoslavce, torej po verski in ne po etnični afiliciji, v času zaostrenih političnih razmer; npr. zgodnja 90. leta in kasneje čas napadov NATA na Srbijo, ko je bilo javno mnenje v Sloveniji bolj negativno naravano proti Srbiji in posledično ljudem, ki so se deklarirali za Srbe. Odsotnost problema negativnih predsodkov in diskriminatornega obravnavanja pravoslavcev v Sloveniji potrjuje tudi strokovnjak:

»[K]ar se tiče pravoslavcev, pa sam ne vem, da bi imeli kakšne silne probleme. Pravoslavna cerkev je bila do začetka 90ih druga največja po številu vernikov, potem jo je islamska prehitela. Oni imajo kar nekaj cerkva v Sloveniji, največja je ta v Ljubljani, centralna. Tudi v Novi Gorici imajo eno [...] Ne vem, koliko je bilo problemov v času po vojni, [...] pač bolj na emocionalni osnovi zaradi Srbije in njihove vloge, ampak na samem nivoju pravoslavne cerkve, da bi bili pravoslavci diskriminirani, nimam konkretnih podatkov.« (Aleš Črnič)

Priporočila za oblikovanje politik

Raziskava lahko ponudi le omejene vire informacij glede konkretnih pojavov diskriminacije na podlagi posameznikove veroizpovedi in s tem povezana priporočila za (pre)oblikovanje politik. Ponavadi se diskriminirani posamezniki - tudi po posvetu s širšo versko skupnostjo - odločijo, da se ne bodo izpostavljali, zato pojavi ostajajo nezabeleženi in neraziskani.

Opomba predstavnika muslimanske skupnosti, da Urad za verske skupnosti ne izpostavlja kot ene svojih prioritet spremljanja pojavov diskriminacije na osnovi verske pripadnosti, je ne le pomembna za pričujoče poročilo, temveč tudi potrjena z besedami direktorja Urada, ki v ospredje ne postavlja iskanja negativnih pojavov, marveč dobre zglede in kulturo medsebojnega dialoga in druženja med verskimi skupnostmi.

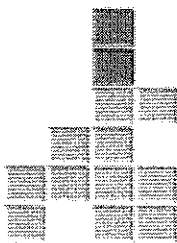
Prerez in analiza rezultatov izpostavljata, da je za zagotavljanje enakopravnega položaja vseh verskih skupnosti in za preprečevanje diskriminacije še posebno pripadnikov islamske in pravoslavne verske skupnosti v Sloveniji potrebna podrobnejša obravnava naslednjih točk:

1. Dosledno izvajanje antidiskriminacijske zakonodaje v praksi.
2. Smotrno bi bilo, da Urad za verske skupnosti re-definira spremljanje pojavov diskriminacije na verski osnovi kot eno svojih prioritet in še bolj aktivno deluje v smeri boja proti diskriminaciji s pozitivnimi ukrepi (osveščanje javnosti, pritisk na dosledno upoštevanje enakega obravnavanja v političnem in javnem diskurzu, ipd.).
3. Smotrno bi bilo vpeljati pritožbeni organ, ki bi zbiral pritožbe glede diskriminacije poleg Urada Varuha človekovih pravic. Omogočanje pritožbe izven mesta, kjer naj bi do kršitev prihajalo, bi pomenilo bolj transparentno preiskavo pritožbe in lažje ukrepanje.
4. Nujno je omogočanje pripadnicam in pripadnikom verskih skupnosti, da živijo in delujejo v skladu s svojimi verskimi prepričanji. Zato je najbolj pomembna pravica do verskega obredja, molitve in verskega življenja nasploh, kar pomeni,

da je potrebna izgradnja verskih centrov, kar predvsem velja za muslimane, pa tudi za pravoslavce.

5. Potrebno je omogočanje molitve na javnih mestih oziroma stika z vernicami in verniki, ki so nemobilni, še posebno v bolnišnicah.
6. Potrebno je omogočanje opravljanja molitve na delovnem mestu. Smotno bi bilo delodajalcem dati priporočila za reševanje tega problema (npr. prostorska stiska, časovna nefleksibilnost), saj se lahko odhajanje z delovnega mesta zaradi nekajminutne odsotnosti zaradi molitve hitro nadomesti, zaposleni pa bodo delo lahko še bolje opravljali.
7. Izkazala se je potreba po pravici do prostega dneva ob verskih praznikih, ki bi se lahko izvajala, če bi se uvedlo na primer klavzulo v delovno zakonodajo, ki bi zaposlenim omogočala izkoristiti pravico do prostega dne. Vkolikor sistemska opredelitev pravice delavcev do »osebnega dneva«, ki ga lahko namenijo praznovanju verskih praznikov, ni izvedljiva v praksi, je nujno delavcem omogočiti, da si za verske praznike lahko vedno vzamejo dopust in da jih delodajalec pri tem nima pravice ovirati.
8. Smotno je vpeljati aktivni monitoring kršitev enakopravnosti pri zaposlovanju in spremljanje diskriminacije na delovnem mestu. To še posebno velja v primeru žensk, ki se oblačijo v skladu z verskimi načeli, saj je potrebno doreči pravila glede pravic vernic in glede dolžnosti do delodajalcev v smislu dogovora, ki omogoča zadovoljstvo obeh strani.
9. Smotno je intenzivno vlaganje v izobraževanje in osveščanje o pravicah verskih skupnosti, v povezavi s širjenjem informacij o religijah, še posebno manjših in manj poznanih. V dogovoru z verskimi skupnostmi bi bilo smotno organizirati gostovanja po šolah in javne tribune in srečanja, kjer bi se vsi lahko čim prej seznanili s posameznimi verskimi skupnostmi.
10. Potreben je še bolj učinkovit boj proti negativnim stereotipom in predsodkom, ki se še zlasti reproducirajo skozi medijske reprezentacije in zastarelo evropocentrično podajanje zgodovine, ter skozi diskurz političnih akterjev.
11. Mediji morajo dosledno upoštevati določila o kršitvah etičnega kodeksa novinarjev, prav tako je potrebno vse primere sovražnega govora takoj javno obsoditi in sankcionirati. Medijske vsebine z negativno simboliko se ne smejo predvajati.
12. Po vzoru iz tujine bi vsaj javne ustanove kot so vrtci in šole morale upoštevati pravico do posebne prehrane in otrokom omogočiti izbiro med več alternativami v jedilniku. Priporočljivo je možnost izbire ustrezne prehrane omogočiti tudi zaposlenim v podjetjih, ki imajo organizirano prehrano.

13. Potrebno je razrešiti vprašanje posebnega načina pokopa pripadnikov muslimanske vere in jim omogočiti pokop v skladu z njihovimi običaji.
14. Sporazuma z Islamsko skupnostjo in Sporazum s Srbsko pravoslavno cerkvijo že opredeljujeta svobodo pri dostopu do medijev in pri ustanavljanju lastnih medijev oziroma svoboden dostop do državnih in drugih sredstev javnega obveščanja. Potrebno je torej še bolj dejavno udeležanje dostopa do medijskih vsebin tudi v praksi.

Povzetek

Glede na intervjuje in anketo lahko zaključimo, da so na področju diskriminacije glede na versko pripadnost najbolj kritična področja enakopravnih možnosti opravljanja religioznih obredov, kar se navezuje tako na infrastrukturo kot tudi na možnost molitve na delovnem mestu, v šoli, v javnih ustanovah (bolnišnice, letališča, ipd.). Čutiti je tudi prikrajšanost glede praznikov, ki niso prepoznani kot dela prosti dnevi, pa glede možnosti za prehranjevanje v skladu z religioznimi predpisi. Vsa ta področja so se izkazala kot najbolj problematična za muslimanske vernice in vernike. Eden od odgovorov iz ankete to jedrnatopovzema takole:

»Prazniki, prehrana na del. mestu, šoli, nimamo verskega centra«

Na podlagi empiričnega dela raziskave so področja največje neenakosti pripadnic in pripadnikov verskih skupnosti:

- možnosti prakticiranja vere oziroma pravica do verskega obredja (verski objekti in izvajanje bogoslužja);
- področje dela in zaposlovanja;
- predsodki večinske populacije.

Pravica do prakticiranja veroizpovedi

- Empirični del raziskave je pokazal, da se tako muslimani kot pravoslavci srečujejo s problemom pomanjkanja infrastrukture in pomanjkanja finančnih sredstev. Muslimani se počutijo prikrajšane, ker še vedno nimajo svojega verskega centra.
- Verske skupnosti se počutijo diskriminirane tudi pri praznovanju verskih praznikov, saj niso dela prosti dnevi in zato nekateri naletijo na nerazumevanje delodajalcev, ker jim nekateri onemogočajo, da bi si ta dan vzeli dopust. Večina sicer problem razrešuje tako, da na praznike vzamejo dopust.
- V odnosu z delodajalci je tudi možna prisotnost problematične odsotnosti razumevanja, da bi verniki želeli na delovnem mestu opravljati molitev. Pravica do molitve je prepuščena osebnemu odnosu med zaposlenimi in delodajalci; v nekaterih primerih se razreši ugodno, v nekaterih pa ne.

Zaposlovanje

- Čeprav načeloma ni težav z zaposlovanjem pripadnikov verskih skupnosti, saj večinoma njihova religioznost niti ni na prvi pogled razvidna, prihaja do težav pri iskanju nove zaposlitve in do nekaterih izkušenj z diskriminacijo na delovnem mestu. Empirični del raziskave je pokazal, da so najbolj vidno diskriminirane muslimanske ženske, ki prakticirajo slog oblačenja v skladu z verskimi načeli.
- Pogosto gre pri diskriminaciji pri zaposlovanju - kot tudi pri izobraževanju, politični in družbeni participaciji, ekonomskem in socialnem položaju ter tudi pri pojavih nasilja do pripadnic in pripadnikov verskih skupnosti - prav za križanje verske, etnične in spolne dimenzije. Pri negativnih odzivih delodajalcev, učiteljev ali državnih uradnikov je namreč zaznati vzorec negativnega stereotipiziranja na podlagi »drugačnosti«, ki se navezuje tako na versko kot tudi na narodno pripadnost. Še posebno je to opaziti pri pravoslavnih in muslimanskih vernikih, katere zamejuje označevanje po etničnem ključu na podlagi maternega jezika.
- Empirični del raziskave je pokazal tudi na problematičnost nespremljanja oziroma odsotnost beleženja pojavov diskriminacije na delovnem mestu; še posebno pa nemoč predvsem manjših verskih skupnosti, ki pojavov diskriminacije ponavadi ne želijo prijaviti, saj ocenijo, da bi bila njihova izpostavljenost prevelika, učinki pritožbe pa premajhni oziroma nični.
- Za področje zaposlovanja je pomembna ugotovitev tudi opazka enega od respondentov iz ankete, ki poudarja zamejevanje in onemogočanje napredovanja ter nižje osebne dohodke.

Predsodki

- Najbolj splošna je ugotovitev o vsesplošno prisotnih predsodkih in negativnih stereotipih, ki omejujejo možnosti pripadnikom verskih skupnosti tako v šoli kot na fakulteti in na delovnem mestu, ter v družbi nasploh. Glede na rezultate ankete, čeravno je bila izvedena na majhnem in nereprezentativnem vzorcu muslimanske populacije, gre za precej razširjen pojav, saj več kot polovica respondentov poroča o negativnih odzivih okolice in o izkušnjah s psihičnim nasiljem.
- Za ostale dimenzije lahko ugotovimo, da je položaj verskih skupnosti v Sloveniji v glavnem neproblematičen. Pomembna je navezava verske pripadnosti na etnično identiteto - še posebej v obliki askriptivne, torej »dane« etnične oznake, ki jo večinska populacija »prilepi« manjšinski skupini ne glede na njeno sprejemanje ali zavračanje takšnega označevalca. Muslimani so tako stigmatizirano in pogosto slabšalno označeni za »Balkance«, »Bosance«, »južnjake«.
- Empirični del raziskave kaže, da vernice in verniki pogosto izpostavljajo, da so deležni neenake obravnave ali diskriminacije zaradi svoje vere oziroma narodnosti.

Še posebej je to očitno pri pripadnikih bošnjaškega in srbskega naroda oziroma zaradi uporabe bošnjaškega ali srbskega jezika, čeprav veliko manj pri slednjih.

Izobraževanje

- Najbolj se je pokazala potreba po možnosti pritožbe na šolah, kadar so otroci neenakopravno obravnavani zaradi svoje veroizpovedi, saj starši poročajo o tem, da pri šolskih oblasteh naletijo na gluha ušesa.

Mediji

- Raziskava je pokazala potrebo po več medijskih vsebinah o različnih religijah in z namenom spoznavanja različnih, tudi manjših verskih skupnosti. Intervjuvanci in anketiranci so tudi izpostavili nujnost sankcioniranja sovražnega govora in odpravo stereotipnega prikazovanja vernic in vernikov.

Nasilje

- Raziskava je pokazala, da so v Sloveniji predvsem muslimani podvrženi psihičnemu nasilju v obliki posmehovanja, zmerjanja in predsodkov, včasih pa tudi fizičnim napadom.

Razlike med spoloma in po starosti

- Posebej relevantnih podatkov glede na razlike po starosti ali spolu ni. Empirični del raziskave je nakazal le neko splošno prepoznavanje razlik med »mlado« in »starejšo« generacijo vernikov, saj med mladimi pogosto vlada potreba po sodobnih in novih pristopih. Ni pa raziskava pokazala na kakršnekoli razlike v diskriminaciji glede na starost pripadnic in pripadnikov katere od verskih skupnosti, razen omembe v anketi, da so mladi muslimani še bolj izpostavljeni negativnim odzivom okolice.
- Anketa prav tako ne kaže opaznih razlik med spoloma, čeprav lahko sklenemo, da do razlik med spoloma prihaja na področju zaposlovanja muslimank, ki svojo versko pripadnost izražajo s specifičnim načinom oblačenja (predvsem gre za nošenje rute oziroma hidjaba).

Literatura

Bureau of Democracy, Human Rights and Labor (2007) *Country Report on Human Rights Practices in Slovenia*. Dostopno na <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2006/78839.htm> (6.3.2007).

Bureau of Democracy, Human Rights and Labor (2007) *Slovenia: International Religious Freedom Report 2006*. Dostopno na <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2006/71408.htm> (6.3.2007)

Devetak, Silvo (ur.) (2007) *Zgodba o uspehu s priokusom grenkobe - diskriminacija v Sloveniji*. Publikacija mednarodnega projekta Vzgoja in izobraževanje za borbo proti diskriminaciji v Sloveniji, Maribor: ISCOMET.

Dragoš, Srečo (2003) »Islam in suicidalno podalpsko pleme« v: Roman Kuhar & Tomaž Trplan (ur.) *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti št. 02*. Ljubljana: Mirovni inštitut, str. 34-53.

Dragoš, Srečo (2006) »Kam vodi zakon o verski svobodi« v: Roman Kuhar & Sabina Autor (ur.) *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti št. 05*. Ljubljana: Mirovni inštitut, str. 8-33.

EUMC (2006) *Muslims in the European Union: Discrimination and Islamophobia*. European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia.

Eurobarometer (2007) *Discrimination in the European Union*. Special Eurobarometer 263 / Wave 65.4 - TNS Opinion & Social, European Commission.

Hodson, Randy, Garth Massey, Đusko Sekulic (1994) "Who Were the Yugoslavs? Failed Sources of a Common Identity in the Former Yugoslavia." *American Sociological Review*, Št. 59, str. 83-97.

Kuhar, Roman (2007) »Manjšine v medijih: Statistična in diskurzivna analiza« v: Brankica Petković et al. (ur.) *Mediji za državljane*. Mediawatch, Mirovni inštitut, Ljubljana, str. 120-167.

Malnar, B., ur. (2004) *SJM 2004/02. Evropska družboslovna raziskava. Pregled rezultatov*. Dostopno na: http://www.cjm.si/sites/cjm.si/files/File/e-dokumenti/ESS2004_L.pdf

Mlinar, Franc (2007) »Pogledi in izkušnje z diskriminacijo - odgovori in mišljenja udeležencev v projektnih dejavnostih« v: Devetak, Silvo (ur.) *Zgodba o uspehu s priokusom grenkobe - diskriminacija v Sloveniji*. Publikacija mednarodnega projekta Vzgoja in izobraževanje za borbo proti diskriminaciji v Sloveniji, Maribor: ISCOMET, str. 36-45.

National Focal Point for Slovenia (2005) *Raxen6: National Annual Report 2005*. Mirovni inštitut, Ljubljana.

Peternel, Urša (2008): »Naglavna ruta - ovira pri sprejemu v službo?« *Gorenjski glas*, 14.1.2008.

Prepeluh, Urška in Lovro Šturm (2004) *Pregled in pravna analiza veljavne zakonodaje Republike Slovenije s področja pravne ureditve verskih skupnosti*. Inštitut za pravo človekovih pravic, Ljubljana.
Dostopno na http://www.uvs.gov.si/fileadmin/uvs.gov.si/pageuploads/Zakonodaja/verska_svoboda1.doc (29.1.2007).

Statistični urad Republike Slovenije (2002) *Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002*. Dostopno na http://www.stat.si/popis2002/si/rezultati/rezultati_red.asp?ter=SLO&st=8

Šircelj, Milivoja (2003) *Verska, jezikovna in narodna sestava prebivalstva Slovenije, popisi 1921 - 2002*. Posebne publikacije, Št. 2, Ljubljana: Statistični urad RS.

Toš, Niko (ur.) (2004) *Vrednote v prehodu III: Slovensko javno mnenje 1999-2004*. Fakulteta za družbene vede-IDV-CJMMK, Ljubljana.

Vernik, Boštjan (2006) »Pojavi suma rasne, etnične in verske diskriminacije pri delu Varuha človekovih pravic.« V: Silvo Devetak (ur.) *Diskriminacija na etnični in verski osnovi v Sloveniji*. ISCOMET - Inštitut za etnične in regionalne študije, Maribor, str. 34-45.

Vlada RS, Urad za verske skupnosti, *Podatki o registriranih cerkvah in drugih verskih skupnostih*. Dostopno na http://www.uvs.gov.si/si/seznam_prijavljenih_verskih_skupnosti/ (23.6.2008).

